

การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม

**รองศาสตราจารย์เสาวนีย์ จิตต์หมวด
นายदनัย มุस्ता**

**งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๑**

ก

คำนำ

การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๑ เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการทางสังคมโดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมุสลิมใน ๓ ด้านหลัก คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองการปกครอง ในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ควบคู่ไปกับการพิจารณาจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม และสถานการณ์ หรือเหตุการณ์ในแต่ละช่วงสมัย

จุดเด่นของงานวิจัยฉบับนี้คือ การวิจัยมีความต่อเนื่องตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่ชัดเจนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และการคาดการณ์แนวโน้มพัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในอนาคต ตลอดจนข้อเสนอแนะทั้งต่อชาวไทยมุสลิม และต่อการศึกษาวิจัยเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป นอกจากนี้ยังจะได้ทราบถึงศาสนา และวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานก่อนนำไปสู่การทำความเข้าใจบริบทของพัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิม

ในฐานะที่เป็นชาวไทยมุสลิม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยมีความหวังอย่างยิ่งที่จะให้งานวิจัยฉบับนี้เป็นเครื่องมือสำคัญให้สังคมไทยมุสลิมเกิดการเรียนรู้ และนำไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมไทยมุสลิมโดยเฉพาะในปัจจุบันและอนาคต นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความสมานฉันท์ภายในประเทศในลักษณะของการเห็นคุณค่าของความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมในการพัฒนาประเทศไปสู่สันติสุขที่ยั่งยืน รวมทั้งเป็นเสมือนเครื่องมือที่จะกระตุ้นให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องเกี่ยวกับชาวไทยมุสลิมมากขึ้นในอนาคต

รศ.เสาวนีย์ จิตต์หมวด

นายคณัย มูสา

ธันวาคม ๒๕๔๒

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ก็ด้วยความกรุณา ความช่วยเหลือ ตลอดจนความปรารถนาดีจากทุกท่าน และทุกองค์กรที่เกี่ยวข้อง อันดับแรก คือ สำนักงานกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่เห็นความสำคัญและจัดสรรงบประมาณอุดหนุนการวิจัย การพัฒนาทางด้านสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างองค์ความรู้ไปใช้ในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันของชนในชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ พัฒนา และสันติสุข

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงสำหรับชาวไทยมุสลิมทุกท่านใน ๕ ภูมิภาคของประเทศที่ได้ให้โอกาสผู้วิจัย และผู้ร่วมวิจัยเข้าสัมภาษณ์ เข้าสังเกต เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบุคคลสำคัญในคณะกรรมการวิสามัญเพื่อศึกษา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูลของวุฒิสภา ในการแต่งตั้งให้ผู้วิจัย และผู้ร่วมวิจัยเข้าร่วมเป็นคณะทำงานด้วย อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการได้รับข้อมูลในการนำมาศึกษาวิจัย

การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาอันเป็นเสมือนคู่มือในการวิจัยได้รับความกรุณา ทั้งข้อแนะนำ และข้อมูลอย่างดียิ่งจาก รศ.ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และบางส่วนจาก ดร.จรัญ มะลูลีม และ ดร.หะสัน หมัดหมาน สำหรับข้อมูลในเชิงเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ได้จากการสัมภาษณ์ตลอดระยะเวลาของการทำงานในคณะกรรมการวิสามัญฯ ก็จาก นายวิญญู พูลสุข และ นายพรชาติ บุนนาค สำหรับการจัดพิมพ์งานวิจัยให้สำเร็จไปได้ด้วยดี ได้รับความช่วยเหลือจาก นางอักษรศิริ โสภณหิรัญรักษ์ และนางส่องศรี ธรรมนารักษ์ บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นกำลังสำคัญยิ่งในการทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์

ในฐานะที่ผู้วิจัย และผู้ร่วมวิจัย เป็นชาวไทยมุสลิมจึงเชื่อในความหมายอันลึกซึ้งของชีวิต ซึ่งพระเจ้าแสดงสัญญาณไว้ทั่วไป กระบวนการค้นหาสัญญาณดังกล่าวต้องพึ่งพาทักษะแห่งการใช้เหตุผลและวิภาษวิธี ซึ่งได้นำมาใช้ในงานวิจัยนี้แล้วอย่างครบถ้วน และเชื่อมั่นว่าสัญญาณที่น่าเกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ คือ จะเป็นสัญญาณหนึ่งในการสร้างสรรค์ พัฒนาทั้งสังคมของชาวไทยมุสลิมและสังคมไทยในภาพรวมให้เกิดสันติสุขได้ต่อไป

ก
บทคัดย่อ

รองศาสตราจารย์เสาวนีย์ จิตต์หมวด และนายคณีย์ มุสา : การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม (SOCIAL DEVELOPMENT OF THE ETHNIC GROUP : THAI MUSLIMS)

การวิจัยการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิมในครั้งนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๑ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยมุสลิมในภาพรวม ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต ซึ่งจะศึกษาวิจัยจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมุสลิมใน ๓ ด้านหลักคือ ๑) ด้านสังคม ๒) ด้านเศรษฐกิจ และ ๓) ด้านการเมืองการปกครอง ในบริบทของปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม และสภาพการณ์หรือเหตุการณ์ในแต่ละช่วงสมัย ใช้กลุ่มตัวอย่างจากชาวไทยมุสลิมใน ๕ ภูมิภาค คือ ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เน้นแบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่าพัฒนาการทั้ง ๓ ด้าน ชาวไทยมุสลิมมีความต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างชัดเจน ได้รับการส่งเสริม และเป็นไปในทางพัฒนา ไม่ใช่การสร้างปัญหา ถึงแม้ว่าในแต่ละช่วงจะประสบปัญหาอยู่บ้างก็ตาม โดยมีนัยสำคัญดังนี้

๑. ด้านสังคม มีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเหนียวแน่นทางวัฒนธรรม เพราะมีเอกลักษณ์เฉพาะที่ชัดเจนในวิถีชีวิต มีการดำรงสถานภาพความเป็นมุสลิมได้อย่างเหนียวแน่น กลุ่มพลังทางสังคมมีการรวมตัวกันมากขึ้น การศึกษามีเพิ่มขึ้นทั้งสองทางคือ ทางโลกและทางธรรม รวมทั้งมีพื้นฐานของครอบครัวที่ยังยึดมั่นอยู่ในหลักคำสอนของศาสนาอย่างเหนียวแน่นตลอดมา

๒. ด้านเศรษฐกิจ มีพัฒนาการที่ต่อเนื่อง เติบโตอย่างมากตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเฉพาะในเรื่องการค้าขาย และขยายขยายไปสู่ธุรกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น กิจการรถนำเที่ยว การรับเหมาก่อสร้าง และโรงแรมเป็นต้น แต่ยังคงขาดการรวมกลุ่มกันทำธุรกิจขนาดใหญ่ บางครั้งกลับแข่งขัน ขัดแย้งกันเอง จนขาดอำนาจการต่อรอง จึงไม่มีบทบาทและอิทธิพลที่จะคุมเศรษฐกิจ

ในขณะที่สถานภาพทางเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ยังยากจน และยังคงถูกทำทลายจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ผลักดันให้ชาวไทยมุสลิมเข้าสู่ตลาดแรงงานมากกว่าการเป็นเจ้าของกิจการ

๓. ด้านการเมืองการปกครอง มีความเด่นชัดที่สุดในด้านการบริหารประเทศ การป้องกันประเทศ การทูต ตั้งแต่สมัยอยุธยา และยังได้รับการยอมรับในบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการมีส่วนร่วมในสถาบันนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ในขณะที่ความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ก็เป็นที่ไปอย่างดียิ่งมาตลอด บทบาทดังกล่าวนี้จะมีเพิ่มขึ้นภายใต้นโยบายของรัฐบาล รัฐธรรมนูญใหม่ และพระราชบัญญัติบริหารองค์กรอิสลามที่มีความชัดเจน เป็นไปในทิศทางเปิดและส่งเสริมบทบาทของชาวไทยมุสลิมอย่างกว้างขวาง

สำหรับแนวโน้มที่มีนัยสำคัญคือ

๑. ด้านสังคม มีแนวโน้มการขยายตัวกว้างขวางขึ้น สภาพชีวิตครอบครัว การศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ และกระแสโลกาภิวัตน์ จะเกิดช่องว่างทางความคิดระหว่างเยาวชนไทยมุสลิมรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า จะมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเพิ่มขึ้น วิถีชีวิตจะถูกทำทลายจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้านเพิ่มขึ้น

๒. ด้านเศรษฐกิจ มีแนวโน้มที่จะทำธุรกิจมากขึ้นโดยเฉพาะการผลิตสื่อข้อมูลมุสลิม การค้าขายปลีก การค้าขายโค กระบือ แต่การรวมกลุ่มกันทำธุรกิจขนาดใหญ่จะยังคงไม่เกิดขึ้น สถานภาพทางเศรษฐกิจจะยากขึ้น และมีความลำบากเพิ่มมากขึ้น เพราะกระแสของทุนนิยม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ สังคมไทยมุสลิมจะถูกทำทลายจากลัทธิบริโภคนิยม รวมทั้งการทำธุรกรรมร่วมหรือเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ขัดกับหลักการศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในเรื่อง “คอกเบี้ย”

๓. ด้านการเมือง การปกครอง มีแนวโน้มจะได้รับความเชื่อถือ ความไว้วางใจและมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น เพราะศักยภาพของบุคลากรมุสลิมที่เข้ามามีส่วนร่วมได้แสดงให้สังคมยอมรับในความสามารถ และความจริงใจในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศ

แต่ยังคงมีปัญหาในเรื่องเอกภาพในการบริหารจัดการภายในสังคมไทยมุสลิม เพราะมีช่องว่างในเรื่องของความคิด ทัศนคติการดำเนินชีวิตของคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและซับซ้อนขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังได้เสนอว่า เฉพาะสังคมไทยมุสลิมในอนาคตควรจะเน้นย้ำในเรื่องการปรับตัวไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะไว้ พร้อมทั้งทำให้เกิดดุลยภาพทั้งทางโลกและทางธรรม และควรเข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ ด้านในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองบนพื้นฐานของความคิด “เอกภาพบนความหลากหลาย” ไปสู่สังคมพหุวัฒนธรรมที่สันติอย่างยั่งยืน ซึ่งจะต้องเร่งใช้ และสร้างเสริมศักยภาพทั้งหมดที่มีอยู่ในสังคมไทยมุสลิมมาใช้อย่างมีเอกภาพ

นอกจากนี้ยังเสนอแนะว่า ควรจะมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมพัฒนาการทางสังคมในแต่ละด้านของชาวไทยมุสลิมในแต่ละภูมิภาคในเชิงเปรียบเทียบ การศึกษาบทบาทของกลุ่มชาวไทยมุสลิมที่มีผลกระทบ และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในภาพรวม รวมทั้งกลุ่มพลังต่าง ๆ ขององค์กรมุสลิม ท้ายสุดควรศึกษาเพิ่มเติมการปรับตัวของชาวไทยมุสลิมในศตวรรษใหม่ จะทำให้การสร้างความรู้สึกครอบคลุม และนำไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริม และสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันของชนในชาติได้อย่างดี

ABSTRACT

Assoc Prof. Sawvane Jitmoud and Mr. Danai Moosa : Social Development of the Ethnic Group : Thai Muslims.

The research on the social development of the ethnic group : Thai Muslims get the supporting fund from the Office of the National Culture Commission, Ministry of Education for the fiscal year 1998. The research aims to study the development in many areas of Thai Muslim in the past, present and future in general emphasizing changes of the Thai Muslim Society in 3 main areas **1. social area 2. economic area 3. political and governmental area** in the context of geological, historical, social, religious, cultural factors and also situations and events in each period. The example group is selected from the Thai Muslim in 5 regions; South, North, East, North-East and Middle. Much emphasis is put on the qualitative research method in this regasel.

The result of research finds that the development in all 3 areas has had clear continuation since the past until now in the positive manner. Only a few problem is found despite facing difficulties sometimes.

1. Social area. There has been continual development since Sukhothai period until now. The Thai Muslim ethnic group has a very strong culture because they have a districtive way of life, capable of maintaining the Muslim status so firmly. Powerful social groups have more

integration. And the basic of family - thought still rely on the religious principles.

2. Economic area. Significant development has continued since the Ayudhaya period especially in trade, then expanding to other business such as touring and hotel business and etc. However, it still lack of joining into the large business firm and have business conflict among themselves sometimes. So, the Thai Muslim business group have not enough potentiality to control the economic while most of Thai Muslim are still poor and challenged by the rapid change under globalization which push them to the employee market instead of having their own business to run as employers.

3. Political and governmental area. Obvious development has been found in this area, such as in administration, defense and diplomacy since Ayudhaya period. The Thai Muslim have more roles becoming parts of legislative, administrative and judicial institution. Their loyalty to the Monarch remains stable. Under the new constitution, the roles of the Thai Muslims will increase more in the future.

The important trend

1. social area. Thai Muslims society will expand wider economic development and globalization will bring about changes to their ways of life,

families and educations. There will be gap of thought between the new Thai Muslim generation and their predecessor. The interaction with other ethnic group will increase. And the change in general environment will challenge the Thai Muslim's way of life.

2. **economic area.** More Thai Muslim will turn to join into business affairs especially the production of Muslim media, retail and cattle bussiness. However, the integration for larger business will be unseen. In general, their economic status are still poor and earn a hard living because of capitalism under globalization. The Thai Muslim society will be challenged from the consumptionist - doctrine especially "Interest" which is the contradiction benefit in Islamic Principle.

3. **political and governmental area.** In this area the Thai Muslim tend gain more favour and participate in political affair more and more. A lot of Thai Muslim show their talents and abilities to take part in solving serious problems of the country. However, problems still persist in terms of the administration unity within the Thai Muslim society because of the gap of thoughts and attitudes between generations.

However, the result of the research also recommends that much emphasis be put on the future Thai Muslim society. The Thai Muslim must

adapt themselves into the new change while maintaining their own identity and build up the social balance. Besides, the Thai Muslim should open up to other new involving their own lives on the basis of “**Unity among Pluralism**” to the peaceful pluralist society and stable which has to accelerate use all potential of the Thai Muslim Society unanimously.

Besides, this paper also suggests that additional research be put on the Thai Muslim Social development in many regions using comparative method. The study on Thai Muslim's role that impacts and has influence over the Thai Society as the whole including other powerful Muslim organization groups. Finally, the research suggests that more study about the Thai Muslim adaptation in the new millennium will bring out beneficial outcome in terms of knowledge to support activities promoting understanding between the Thai Muslim and others in the nation.

ญ

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
บทคัดย่อ	ค
ABSTRACT	ฉ
สารบัญ	ญ
บทที่ ๑ กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	๑
ภูมิหลัง ที่มา และความสำคัญของการศึกษา	๑
วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๒
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๔
ระเบียบวิธีวิจัย	๕
กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	๖
ประโยชน์และผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๗
บทที่ ๒ อิสลามกับสังคมไทยมุสลิม	๑๐
ความนำ	๑๐
อิสลาม : มุสลิม	๑๐
อิสลาม : ศาสนา และวัฒนธรรม	๑๑
ศาสนาอิสลาม	๑๑
วัฒนธรรมอิสลาม	๑๗
การเข้ามาของอิสลามในประเทศไทย	๒๐
อิสลามในสมัยลังกาสุกะ ปัตตานี และไทรบุรี	๒๐
อิสลามในสมัยสุโขทัย	๒๕
อิสลามในสมัยอยุธยา	๓๑
เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม	๓๔
การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม	๖๕

ฎ

	หน้า
ชาวไทยมุสลิมกับศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม	๖๗
ชาวไทยมุสลิมกับประชาชาติมุสลิม	๖๘
บทสรุป	๖๘
บทที่ ๓ พัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิม	๗๑
สมัยอยุธยา	๗๑
สมัยธนบุรี	๘๕
สมัยรัตนโกสินทร์	๙๓
บทที่ ๔ พัฒนาการและแนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิม	๑๐๖
ด้านสังคม	๑๐๖
ด้านเศรษฐกิจ	๑๑๐
ด้านการเมืองการปกครอง	๑๑๔
บทที่ ๕ สรุปผล และข้อเสนอแนะ	๑๒๔
พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยมุสลิมที่มีนัยสำคัญ	๑๒๕
แนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิมที่มีนัยสำคัญ	๑๒๕
ข้อเสนอแนะ	๑๓๓
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	องค์การการประชุมอิสลาม (OIC)
ภาคผนวก ข	พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.๒๕๔๐
ภาคผนวก ค	ข้อมูลชาวไทยมุสลิมในประเทศไทย
ภาคผนวก ง	นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ.๒๕๔๒ - ๒๕๔๖

บทที่ ๑

กรอบแนวคิดในการศึกษา

๑. ภูมิหลัง ที่มา และความสำคัญของปัญหา

การขับเคลื่อนของสังคมโลกโดยทุกมวลมนุษยชาติเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๑ หรืออาจเรียกว่าเข้าสู่สหัสวรรษใหม่ เริ่มปรากฏเป็นที่เด่นชัดว่าสังคมโลกกำลังมีพัฒนาการ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ซับซ้อน และยากต่อการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ มากขึ้น แต่สิ่งหนึ่งที่สังคมโลกจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ การเรียนรู้ และสร้างประสบการณ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนความหลากหลาย ความต่างทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ และศาสนา ในทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ ๒๐ มีปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือ ความขัดแย้งทางเชื้อชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จนนำไปสู่สงครามหลายครั้ง เช่น สงครามในเซอร์เบีย โคโซโว และที่ใกล้ประเทศไทยมากที่สุดคือในติมอร์ตะวันออก ประเทศอินโดนีเซีย ปรากฏการณ์เหล่านี้กำลังบ่งบอกอย่างมีนัยสำคัญว่าความขัดแย้งในเรื่องของเชื้อชาติจะมีมากขึ้น และกำลังเป็นปัญหาหลักในศตวรรษที่ ๒๑

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลายประเทศที่ประชาชนประกอบด้วยชนหลายชาติพันธุ์ อาทิ เช่น ชาวเขา ชาวยวน ชาวม้ง สำหรับกลุ่มที่มากเป็นอันดับสองรองจากชาวไทยพุทธ ก็คือชาวไทยมุสลิม ชาวไทยมุสลิมเหล่านี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากพี่น้องชาวไทยในด้านศาสนา และวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นชาวไทยที่อยู่บนครรลองของอิสลามซึ่งเป็นทั้งศาสนาและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างจากชาวไทยศาสนาอื่น ๆ จากความเฉพาะและความแตกต่างดังกล่าวได้กลายเป็นสาเหตุของความเข้าใจผิด ความไม่เข้าใจกัน และความหวาดระแวงต่อกัน อันนำมาซึ่งปัญหาสังคมจิตวิทยาและต่อเนื่องไปสู่ปัญหาอื่น ทั้งนี้และทั้งนั้นเพราะสาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือการขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีพัฒนาการทางสังคม มีบทบาทในแผ่นดินไทยนับแต่อดีตจนปัจจุบันเป็นอนันต์ ดังนั้น การศึกษาการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม จึงมีความจำเป็นต่อการที่จะได้องค์ความรู้หนึ่งเพื่อใช้ในการสร้างการเรียนรู้ และสร้างประสบการณ์ร่วมกันของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในการอยู่

ร่วมกันอย่างสันติบนความหลากหลายและความแตกต่างเพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดจากความหวาดระแวง และไม่เข้าใจกันให้หมดไป

๒. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา (ค.ศ.1980-1999) ปรากฏงานศึกษาเรื่องชาวไทยมุสลิมค่อนข้างมาก หากแต่มองในภาพรวมแล้วมักจะเป็นงานที่ศึกษาวิเคราะห์อธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรม ในเชิงประวัติศาสตร์ รวมทั้งศึกษาปัญหาความขัดแย้งใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลา) เพราะเฉลี่ยร้อยละ ๗๑ ของมุสลิมอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว โดยเฉพาะใน ๔ จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล จนถือได้ว่าเป็นเหมือนชนกลุ่มใหญ่ ในขณะที่มองภาพรวมทั้งประเทศเป็นประชาชนที่มีจำนวนเป็นอันดับสองรองจากชาวไทยพุทธ

สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม ในครั้งนี้พอจะสรุปได้ดังนี้

๒.๑ งานเขียนของ จรัญ มะลูลีม กิตติมา อมรทัต และพรพิมล ตรีโชติ เรื่อง ไทยกับโลกมุสลิม ที่ศึกษาวิเคราะห์ อธิบายเรื่องสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับชาวไทยมุสลิมที่สำคัญ ๆ หลายเรื่องมิใช่เฉพาะแต่เรื่องศาสนา หากได้ครอบคลุมประเด็นทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย นอกจากนี้ยังให้ความสนใจในความสัมพันธ์ของชาวไทยมุสลิมกับชุมชนมุสลิมในประเทศอื่น ๆ อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามงานเขียนนี้ยังมิได้ศึกษาไปถึงแนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิมที่สำคัญ ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจในบริบทใหม่ ๆ ไว้

๒.๒ งานเขียนของประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ เรื่อง **มุสลิมใน**

ประเทศไทย ที่อธิบายถึงความเป็นมาของศาสนาอิสลาม และมุสลิมในประเทศไทยเป็นการศึกษาในแง่ของประวัติศาสตร์ จุดมุ่งหมายเพื่อให้ทุกเชื้อชาติในประเทศไทยได้ทราบถึงข้อเท็จจริงในความเป็นมาของศาสนาอิสลามและมุสลิมในประเทศไทย อันเป็นจุดเด่นของงานเขียนนี้ เพียงแต่ยังมีได้จัดหมวดหมู่แยกแยะครอบคลุมถึงพัฒนาทางสังคมในแต่ละด้าน

๒.๓ รายงานการพิจารณาของคณะกรรมการวิสามัญศึกษาปัญหา ๕

จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล ของวุฒิสภาเป็นการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปนำเสนอรัฐบาลแก้ไขปัญหาใน ๕ จังหวัดดังกล่าว ซึ่งมีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม มีการแยกแยะปัญหาออกตามลำดับความสำคัญคือ ปัญหาสังคมจิตวิทยา ปัญหาความไม่สงบเรียบร้อย ปัญหาอิทธิพลท้องถิ่น ปัญหาการเมือง ปัญหาการศึกษา ปัญหาความยากจน ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหากลไกของรัฐ ประโยชน์ของการศึกษาเรื่องนี้ในแง่ของพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม ที่สำคัญ ทำให้ทราบถึงพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนหน้าที่ของภาครัฐที่ปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์นี้ และหน้าที่ของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ที่มีต่อภาครัฐ ทำให้คาดการณ์แนวโน้มของพัฒนาการสังคมไทยมุสลิมภาพรวมทั้งประเทศได้ในระดับหนึ่ง

๒.๔ งานเขียนของเสาวนีย์ จิตต์ห่มวด ที่น่าจะเกี่ยวข้องและเชื่อมโยง

โดยตรงกับงานวิจัยนี้ จำนวน ๒ เล่มคือ ๑) **กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม** และ ๒) **วัฒนธรรมอิสลาม** ที่เป็นงานที่นำเสนอในรูปของตำราศึกษา ได้อธิบายถึงพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม และวัฒนธรรมอิสลามในแง่ของประวัติศาสตร์ และหลักการศาสนาอิสลาม เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ จะเป็นพื้นฐานต่อเนื่องต่อโครงการวิจัยนี้ได้เป็นอย่างดีเพราะเป็นข้อมูลที่มีความละเอียดถี่ถ้วน ถูกต้องอย่างมาก

๒.๕ งานเขียนอื่น ๆ ในรูปของบทความในนิตยสารภาษาอังกฤษ อาทิ

เช่น ในเอกสาร **Asian Survey** วารสารของ **Institute of Muslim Minority Affairs** และวารสาร **South East Asian Studies** เป็นบทความที่วิเคราะห์ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอิส

ตามในประเทศไทย ตลอดจนการบริหารการปกครองกลุ่มชาติพันธุ์นี้ของรัฐบาลที่ผ่านมาทั้งในแง่ผลสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้น ทำให้มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงกับงานวิจัยนี้ในเชิงของการศึกษาวิเคราะห์ถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของสังคมมุสลิม

หากพิจารณาในภาพรวมของวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้แล้ว ปรากฏจุดแข็งที่สำคัญคือสามารถตรวจสอบ และศึกษาค้นคว้าจากเอกสารได้เป็นอย่างดีในแง่ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอิสลามในประเทศไทย ซึ่งจะพื้นฐานข้อมูลที่สำคัญอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์อย่างมีนัยสำคัญ และมีความเที่ยงตรงสูงในภาคการณเอนวโนมัของพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิมในศตวรรษใหม่ที่จะเป็นสังคมหนึ่งที่ต้องเผชิญ ด้านทาน หรือจะอยู่ร่วมกันไปกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว บนเอกลักษณ์ของตนเอง หากแต่งงานเหล่านี้มีจุดอ่อนที่สำคัญคือ ไม่ได้ศึกษาครอบคลุมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยมุสลิมอย่างครอบคลุมทุกด้านคือ ทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง เพียงแต่ศึกษาเป็นกรณี ๆ ไป งานวิจัยนี้จะศึกษาทุกด้านอย่างครบถ้วนตามที่กล่าวมาแล้ว

๓. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- ๓.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมา และความสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม
- ๓.๒ เพื่อศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม
- ๓.๓ เพื่อศึกษาพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- ๓.๔ เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในสังคม
- ๓.๕ เพื่อศึกษาถึงแนวโน้มของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม

๔. ระเบียบวิธีวิจัย

๔.๑ **แบบแผนวิจัย** เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (QUALITATIVE RESEARCH)

๔.๒ **วิธีการเก็บข้อมูล**

- จากเอกสาร (DOCUMENTARY RESEARCH) ที่เกี่ยวข้อง
- จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (INDEPTH INTERVIEW) กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- จากการสังเกต (OBSERVATION)
- จากการมีส่วนร่วม (PARTICIPATION)

๔.๓ **กลุ่มตัวอย่าง** ใช้กลุ่มตัวอย่างชาวไทยมุสลิมใน ๕ ภูมิภาคของประเทศไทย (ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

๔.๔ **การวิเคราะห์ข้อมูล** ใช้วิธีการอธิบายเชิงพรรณนา (DESCRIPTIVE) โดยการสร้างกรอบความคิดตามวัตถุประสงค์การวิจัยจัดเป็นหมวดหมู่แล้ว นำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลในเชิงตรรก

๕. ขอบเขตการวิจัย การวิจัยครอบคลุมชาวไทยมุสลิมใน ๕ ภูมิภาคของประเทศไทย

๖. **วิธีการดำเนินการวิจัย** วิจัยจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่าง ตลอดจนสังเกตและสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

๗. **สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล** จากห้องสมุดและศูนย์ข้อมูลต่างๆ รวมทั้งในภาคสนาม โดยเก็บข้อมูลในชุมชนชาวไทยมุสลิมใน ๕ ภูมิภาค คือ ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๘. อุปกรณ์การวิจัย

๘.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๘.๒ แบบสัมภาษณ์เจาะลึก

๙. กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมในครั้งนี้ จุดมุ่งหมายสำคัญคือการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์อื่น และศึกษาวิจัยการพัฒนาทางสังคม ตลอดจนการคาดการณ์แนวโน้มของการพัฒนาทางสังคมในอนาคตจึงต้องทำความเข้าใจในเรื่องทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคม และทฤษฎีการเข้าใจชนชาติอื่นควบคู่กันไปเพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่ครอบคลุมให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคม อาจกล่าวได้ว่า คำว่า “การพัฒนา” เป็นคำที่มีความหมายแตกต่างกันมากที่สุดคำหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการพัฒนาเป็นแนวคิดเชิงปทัสฐาน (Normative Concept) (เกื้อ วงศ์บุญสิน ๒๕๓๒ : ๘๗ และ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ๒๕๓๕ : ๑๑) มีเป้าหมาย และมีลักษณะของการเปรียบเทียบคุณลักษณะของสภาวะหนึ่งกับสภาวะอื่น จึงมีค่านิยมสอดแทรกอยู่และเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ยิ่งเมื่อมาพิจารณาความหมายของ “การพัฒนาสังคม” ก็ยังมีความหลากหลายแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามในการทำวิจัยครั้งนี้เห็นว่าความหมายที่จะทำให้การศึกษานี้บรรลุวัตถุประสงค์ได้แก่

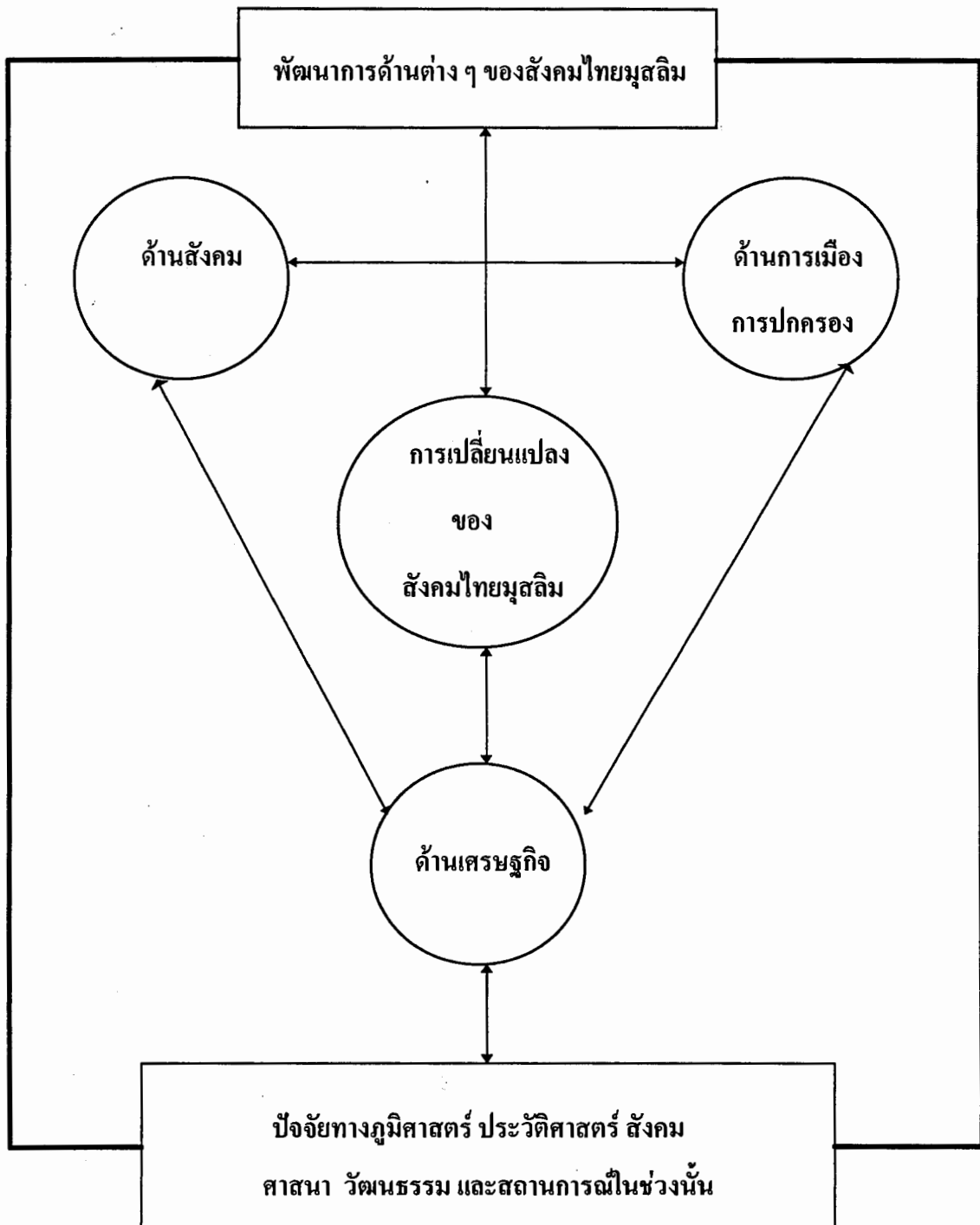
การพัฒนาสังคมคือ การเปลี่ยนแปลงตามแผนของโครงสร้างสังคมของสังคมหนึ่งสังคมใด นั่นคือ การพัฒนาต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามที่คุณต้องการเปลี่ยนแปลงกำหนดสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงคือ โครงสร้างสังคม ซึ่งประกอบด้วย คน ระเบียบ สังคม และวัตถุประสงค์ของ

ทั้งนี้ไม่ว่าคนเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และวัฒนธรรม การศาสนา
อนามัย การศึกษา หรือด้านใด ๆ ก็รวมอยู่ในความหมายนี้ทั้งสิ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์
๒๕๔๐ : ๓ - ๕)

ความหมายดังกล่าวข้างต้นจะทำให้มีการศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชาวไทย
มุสลิมในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏได้อย่างกว้างขวางเกือบครบทุกแง่มุม กล่าวคือ
พัฒนาการด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง การปกครอง ซึ่งพิจารณาการเปลี่ยนแปลงได้
ทั้งขนาด ประเภท ลักษณะ สถานภาพ และบทบาท ความคิด การกระทำ และวัตถุ รวมทั้งใน
เรื่องความคิด การกระทำ วัตถุ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับทฤษฎีการเข้าใจชนชาติอื่น (A
Theory of Understanding other peoples) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ๒๕๓๕ : ๕๕ - ๖๗) กล่าวคือ เป้า
หมายสำคัญอย่างหนึ่งในการเข้าใจพฤติกรรมของคนในสังคม และวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นการสร้างความ
ความสมานฉันท์ขึ้นในสังคม ถึงแม้การเข้าใจชนชาติอื่นเป็นเรื่องทำได้ยาก แต่ก็มิมีข้อสรุปที่นำ
มาสร้างกรอบในการวิจัยได้ กล่าวคือ การที่ชนชาติหนึ่งจะเข้าใจชนชาติหนึ่งได้อย่างดีนั้น จะขึ้น
อยู่กับความเข้าใจปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของชนชาติที่จะทำ
ความรู้จัก และยังคงทำความเข้าใจตัวเอง สังคมวัฒนธรรมของตน และสถานการณ์ในความ
สัมพันธ์นั้นด้วย เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้หล่อหลอมพฤติกรรมความคิดของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ใน
สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ต่าง ๆ กันมีความเป็นมาในประวัติศาสตร์ต่าง ๆ กัน มีสังคม
วัฒนธรรมต่าง ๆ มีบุคลิก และพฤติกรรมต่าง ๆ กันไป

เพื่อที่จะทำความเข้าใจในการศึกษาการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาว
ไทยมุสลิมได้อย่างครบถ้วนบรรลุจุดมุ่งหมาย ผู้วิจัยจึงสร้างกรอบแนวคิดการศึกษายบนพื้นฐานของ
ทฤษฎีที่กล่าวโดยจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมุสลิมใน ๓ ด้านหลักคือ ๑) ด้าน
สังคม ๒) ด้านเศรษฐกิจ ๓) ด้านการเมือง การปกครอง โดยมีความคิดพื้นฐานที่สำคัญคือ
ทุกด้านต่างมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เมื่อพิจารณาจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม
ศาสนา วัฒนธรรม และสถานการณ์ หรือเหตุการณ์ในแต่ละช่วงสมัย จากนั้นจะคาดการณ์
แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมุสลิมในแต่ละด้านดังที่กล่าวมาแล้ว

กรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัยดังรูป

๑๐. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑๐.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมา และความสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม

๑๐.๒ ได้ทราบถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม และมีผลต่อวิธีอันนำไปสู่การปฏิบัติตนของชาวไทยมุสลิม และการปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

๑๐.๓ ได้ทราบถึงพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๑๐.๔ ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในสังคม

๑๐.๕ ได้ทราบถึงแนวโน้มของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม

๑๑. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑๑.๑ จะได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมซึ่งยังเป็นองค์ความรู้ที่ยังขาดแคลนอยู่ในสังคมไทยสำหรับนำไปอ้างอิงใช้ประโยชน์ทั้งทางวิชาการและในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้อง

๑๑.๒ จะเป็นองค์ความรู้ที่จะส่งเสริมในการสร้างความรู้ ความเข้าใจอันดีต่อกันของชนในชาติ

บทที่ ๒

อิสลามกับสังคมไทยมุสลิม

ความนำ

อิสลามเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมาก ปัจจุบัน ประชากรในโลกนับถือศาสนาอิสลาม ประมาณ ๑ พันห้าร้อยล้านคน โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคของโลก สำหรับ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (South East Asia) ซึ่งประกอบด้วยประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ บรูไนดารุสซาลามและฟิลิปปินส์ ประชากรในภูมิภาคนี้ ส่วนใหญ่ก็คือผู้ที่ นับถือศาสนาอิสลาม

อิสลาม : มุสลิม

“อิสลาม” และ “มุสลิม” ถึงแม้จะเป็นคำที่มาจากรากศัพท์ภาษาอาหรับเดียวกัน คือ “ชะลิมะ” แต่ใช้ต่างกันคือ

อิสลาม เป็นคำที่ใช้เรียกศาสนา มีความหมายว่า สันติ การอ่อนน้อม ขอมจำนน

มุสลิม เป็นคำที่ใช้เรียกบุคคลผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งหมายถึงตัวบุคคลผู้นอบน้อมตน หรือขอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่อพระเจ้า อัลลอฮ์ ซุบฮานะฮูวะตะอะลา * แต่ผู้เดียวเพื่อความสันติ

---

* เป็นคำสวดที่ใช้กล่าวหลังการกล่าวพระนามของพระเจ้า มีความหมายว่า มหาบริสุทธิ์และความสูงส่งยิ่งแด่พระองค์ ซึ่งหากใช้อักษรอาหรับประดิษฐ์คือ ๐ หรือนิยมใช้คำย่อภาษาไทยว่า ซุบฮาฯ

เนื่องจากประชาคมโลกประกอบด้วยบุคคลหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามก็มีอยู่ทั่วโลก ดังนั้นหากผู้ใดมีเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ใดอยู่ในประเทศใดก็ยังคงความเป็นชนชาตินั้น ๆ พร้อมกับความเป็นมุสลิม อาทิ ชาวไทยมุสลิม อินเดียมุสลิม จีนมุสลิม อเมริกันมุสลิม เป็นต้น

อิสลาม : ศาสนาและวัฒนธรรม

โครงสร้างที่สำคัญส่วนหนึ่งของแต่ละสังคม คือ สถาบันศาสนา ซึ่งศาสนาโดยทั่วไปจะมี นักบวช นักพรต เป็นผู้ปฏิบัติ เป็นผู้สืบทอด เป็นผู้เผยแพร่ศาสนาเป็นสำคัญ ส่วนศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ มักจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพียงในระดับหนึ่งซึ่งมักเป็นระดับเบื้องต้น บ้างก็ปฏิบัติบางช่วงเวลา เช่น วันพระ เข้าพรรษา แต่บ้างก็ได้ปฏิบัติธรรมแต่ประการใด

ในขณะที่สังคมมีโครงสร้างทางสังคม สังคมแต่ละสังคมก็มีวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน วัฒนธรรมและสังคมเปรียบเสมือนเหรียญสองหน้าที่ต้องอยู่คู่กันเสมอ โดยวัฒนธรรมจะเป็นแบบแผนแห่งการปฏิบัติหรือเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมจึงแยกออกไม่ได้จากตัวบุคคล ซึ่งในแต่ละสังคมอาจประกอบขึ้นด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากปัจจัยต่าง ๆ อาทิ พื้นที่ตั้ง เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ ฯลฯ

สำหรับอิสลาม กล่าวได้ว่าเป็นทั้งศาสนาและวัฒนธรรม

ศาสนาอิสลาม

อิสลามเป็นศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทเอกเทวนิยม (Monotheism) เช่นเดียวกับศาสนา ยูดาห์และศาสนาคริสต์ พระเจ้าองค์เดียวในศาสนาอิสลามมีพระนาม 99 พระนาม แต่พระนามที่มุสลิมทั่วโลกเรียกกล่าวคือ อัลลอฮ์ (ซุบฮาน่า) ซึ่งมุสลิมศรัทธาว่าเป็นพระเจ้าองค์เดียวกับศาสนา

ยูดาและคริสต์ และมุสลิมก็ศรัทธาว่าศาสดาหรือนบี^๒ ซึ่งเป็นผู้ประกาศศาสนายูดาและคริสต์ คือ นบีโมซา (โมเชส) และ นบีอีซา (เยซูคริสต์) คือศาสนทูตจากพระเจ้าเช่นเดียวกับนบีมุฮัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะซัลลัม^๓ ซึ่งเป็นนบิต่านสุดท้ายจากพระเจ้าโดยเป็นผู้ประกาศอิสลาม

พระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮาน) ได้ประทานอิสลามมาพร้อมกับมนุษย์คนแรกคือ นบิอาดัม อลัยฮิสลาม^๔ ส่วนอิสลามในห้วงหลัง พระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮาน) ประทานผ่านท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อล) เมื่อกว่า ๑๔๐๐ ปีที่ผ่านมา

องค์ประกอบของศาสนาอิสลาม

นักวิชาการได้สรุปคำสอนที่จะจัดให้เป็นศาสนาได้ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ประการ คือ มีศาสดา คัมภีร์ ผู้สืบทอด ศาสนสถาน และพิธีกรรม

ดังนั้น อิสลามจึงจัดว่าเป็นศาสนา โดยมีองค์ประกอบคือ

๑. ศาสดา ศาสดา ในศาสนาอิสลามเรียกว่านบี นบีมุฮัมมัด (ศ็อล) คือนบีหรือผู้ประกาศอิสลามซึ่งมุสลิมมีความเชื่อว่าเป็นนบิต่านสุดท้ายจากพระเจ้า อัลลอฮ์ กล่าวคือ หลังจากท่านแล้วจะไม่มีนบิต่านใดอีกเลย

---

^๒ นบี หมายถึง ผู้ที่ได้รับคำสอนมาจากพระเจ้าเพื่อปฏิบัติตาม

^๓ เป็นคำสวดที่ใช้กล่าวหลังนามของท่านนบีมุฮัมมัด มีความหมายว่า ขอความโปรดปรานแห่งพระองค์อัลลอฮ์ และความสันติจงมีแก่ท่าน ใช้อักษรอาหรับประดิษฐ์คือ ﷺ หรือนิยมใช้คำย่อภาษาไทยว่า ศ็อล

^๔ เป็นคำสวดที่ใช้กล่าวหลังนามของนบิต่านต่าง ๆ มีความหมายว่าขอความโปรดปรานจงมีแก่ท่าน

๒. คัมภีร์ คัมภีร์ของศาสนาอิสลามคือคัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นคัมภีร์ที่พระเจ้าประทานให้แก่มนุษยชาติโดยผ่านทางท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ด้วยวิธีการลงวะฮีย์หรือไขแสง (Revelation) ด้วยภาษาอาหรับที่มีความไพเราะยิ่ง ต่างจากภาษาอาหรับที่ชนชาวอาหรับใช้ในการสื่อสาร คัมภีร์นี้มีความยาว ๖,๒๐๐ กว่าวรรค แบ่งเป็นบทได้ ๑๑๔ บท

สาระของคัมภีร์แบ่งเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ ๔ ประเด็น คือ

๒.๑ ประวัติศาสตร์ ตั้งแต่การสร้างมนุษย์ โลก และจักรวาล ประวัติ นบีหรือศาสดาต่าง ๆ รวมทั้งศาสดาของศาสนาบูดาโยคือมุซาและเรียกชนชาวอิว่า “ยะฮูดี” และศาสดาของศาสนาคริสต์ คืออีซา และเรียกประชาชาติกลุ่มนี้ว่า “นัสรอนี” ทั้งสองกลุ่มนี้คือ “ชาวคัมภีร์” อันหมายถึงชนทั้ง ๒ กลุ่มนี้ซึ่งต่างก็เป็นกลุ่มชนที่ต่างได้รับการประทานคัมภีร์มาก่อน คือ คัมภีร์เตารอด (The Old Testament) และคัมภีร์อินญิล (The New Testament) ก่อนที่ท่านนบีมุฮัมมัด(ศ็อลฯ)จะได้รับคัมภีร์อัล-กุรอานซึ่งเป็นคัมภีร์ฉบับสุดท้ายที่พระเจ้าประทานแก่มนุษยชาติ และถือว่าเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด

๒.๒ หลักความศรัทธาในพระเจ้า รวมถึงการตอบแทนความดี ความชั่ว นรก-สวรรค์ ซึ่งใน ๑๓ ปีแรกของการเผยแผ่อิสลาม ท่านนบีมุฮัมมัด(ศ็อลฯ) สอนแต่เรื่องการศรัทธาในพระเจ้าอัลลอฮ (ซุบฮาน)

๒.๓ ข้อปฏิบัติสำหรับมุสลิม ทั้งที่เป็นข้อห้าม (Taboo) เช่น เรื่องสุรา การพนัน ดอกเบี้ย ฯลฯ และส่วนที่เป็นข้อใช้ให้ปฏิบัติ เช่น การนมาซ การถือศีลอด บริจาคทาน หรือชะกาต การทำพิธีฮัจญ์ การทำความดีต่อพ่อแม่ญาติพี่น้องและมนุษยชาติ การทำความสะอาด ฯลฯ

๒.๔ องค์ความรู้ ประกอบด้วยวิทยาการในแขนงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ดาราศาสตร์ เกษตรศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ชีววิทยา ฟิสิกส์ การแพทย์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ

๓. ผู้สืบทอดศาสนา ข้อแตกต่างของอิสลามจากศาสนาอื่นๆ อีกประการหนึ่งคือ ในอิสลามไม่มีสถาบันนักบวชทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดศาสนาเช่นศาสนาอื่น ๆ แต่ถือว่ามุสลิมคือผู้สืบทอดศาสนา อิสลามจึงเป็นทางสายกลางระหว่างความเป็นบรรพชิตหรือนักบวชกับความ เป็นฆราวาส คือผู้ครองเรือน กล่าวคือในขณะที่อิสลามส่งเสริมสนับสนุนให้มุสลิมทุกคน

แต่งงาน ให้รับผิดชอบเรื่องของเศรษฐกิจและการเมืองแต่อิสลามก็ได้กำหนดกฎระเบียบในการ
ต้องปฏิบัติ และละเว้นมิให้ปฏิบัติสำหรับมุสลิมทุกคนเป็นจำนวนมากเฉกเช่นนักบวชในศาสนา
ต่าง ๆ เช่น มุสลิมทุกคนต้องนมาซ ถือศีลอด สำหรับผู้หญิงก็ต้องแต่งกายให้มิดชิด กลุ่มสตรียะ
เป็นต้น

๔. ศาสนสถาน ในอิสลามเรียกศาสนสถานว่ามัสยิด อันเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน
มุสลิม มุสลิมจะใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจทั้งศาสนกิจและภารกิจทางสังคม กล่าวคือใช้เป็นทั้งที่
นมาซรวมกัน ที่ศึกษาหาความรู้ ที่ประกอบพิธีแต่งงาน การนมาซให้ผู้ตาย ศูนย์กลางในเรื่องของ
เศรษฐกิจและการเมือง ฯลฯ

ในปัจจุบันมัสยิดมีอยู่ทั่วโลก สำหรับมัสยิดที่สำคัญที่มุสลิมที่มีโอกาสควรไปเยือนมี ๓
แห่งคือ

มัสยิดอัล-หะรอม อยู่ที่นครมักกะฮ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เป็นสถานที่สำหรับ
ประกอบพิธีฮัจญ์ของมุสลิมทั่วโลก

มัสยิดอัล-นะบะวีย์ อยู่ที่นครมะดีนะฮ เป็นสถานที่ที่เคยเป็นทั้งบ้านของท่านนบี
มุฮัมมัด(ศ็อลฯ) และเป็นที่พักพิงของท่าน กล่าวคือ บ้านท่านอยู่ติดกับมัสยิดซึ่งปัจจุบันคือที่พักพิง
ท่านและพื้นที่นั้นถูกขยายเป็นส่วนหนึ่งของมัสยิดด้วย

มัสยิดอัล-อักซอ อยู่ที่กรุงเยรูซาเล็ม เป็นสถานที่ที่ท่านนบีมุฮัมมัด(ศ็อลฯ)ใช้เป็นจุดเริ่มต้น
ในการเดินทางขึ้นสู่ฟากฟ้าหรือเม็ยะรอม^๔

๕. พิธีกรรม เนื่องจากอิสลามเป็นศาสนาที่เน้นการปฏิบัติควบคู่ไปกับหลักความศรัทธา
ฉะนั้นพิธีกรรมซึ่งมุสลิมหมายถึงการปฏิบัติเพื่อแสดงออกถึงความเคารพยำเกรงต่อ
พระเจ้าเพียงพระองค์เดียวจึงมีเป็นจำนวนมาก กล่าวคือตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ต้นจนกลับ

^๔ คือการเดินทางสู่ฟากฟ้าของท่านนบีมุฮัมมัด(ศ็อลฯ) โดยเดินทางในเวลากลางคืน จากมัสยิดอัล-
หะรอมในนครมักกะฮ สู่มัสยิดอัล-อักซอในกรุงเยรูซาเล็ม ในช่วงนี้เรียกว่า อีสรอ และจากนั้นจึง
เดินทางจากอัล-อักซอขึ้นสู่ฟากฟ้าเรียกว่าเม็ยะรอม ในการณ์นี้ถือว่าเป็นมวะยิชาดหรือความ
ปาฏิหาริย์ที่อยู่ใต้อำนาจของอัลลอฮ (ซุบฮานฯ)และในครั้งนี้นี้ท่านก็ได้รับคำสอนในเรื่องของ
การนมาซ

โครงสร้างในอิสลาม

อิสลามนอกจากจะมีคำปฏิญาณอันเป็นหัวใจของความศรัทธาว่า แท้จริง อัลลอฮ์ คือพระเจ้าเพียงองค์เดียว และท่านนบีมุฮัมมัด(ศ็อลฯ) เป็นศาสนทูตของพระองค์ แล้วอิสลามยังตั้งอยู่บนโครงสร้างหลัก ๓ ประการ คือ หลักอิหม่าน คือ ความศรัทธา ๖ ประการ หลักอิสลาม คือ การปฏิบัติ ๕ ประการ และหลักเอียะซาน คือ หลักคุณธรรมที่อยู่ในจิตสำนึกว่า การแสดงออกในทุกประการทั้งทางกาย วาจา รวมทั้งสิ่งที่อยู่ในจิตใจในทุกขณะจิตอยู่ในการรับรู้ของอัลลอฮ์ ทั้งสิ้น กล่าวคือ

๑. หลักอิหม่าน หรือ หลักศรัทธา ประกอบด้วย ความศรัทธา ๖ ประการคือ

๑.๑ ศรัทธาว่าอัลลอฮ์ (ซุบฮาน) เป็นพระเจ้าแต่พระองค์เดียว

๑.๒ ศรัทธาในบรรดามลาอิกะฮ์ซึ่งเป็นบ่าวของพระเจ้าที่ไม่มีเพศ อยู่ในรูปลักษณะหนึ่งที่มีมนุษย์มองไม่เห็น ทำหน้าที่ต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้บันทึกความคิดความชั่วของมุสลิมแต่ละคนในทุกขณะ

๑.๓ ศรัทธาในคัมภีร์ที่มาจากพระเจ้า โดยคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นคัมภีร์ฉบับสุดท้ายและเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด

๑.๔ ศรัทธาในนบีหรือศาสดาที่มาจากพระเจ้าโดยนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เป็นนบีมุฮัมมัดสุดท้าย

๑.๕ ศรัทธาในวันแห่งการพิพากษา กล่าวคือ มุสลิมเชื่อว่ามิวันสิ้นโลกเรียกว่าวันกิยามัตซึ่งเป็นวันที่ผู้ที่สิ้นชีวิตแล้วจะฟื้นคืนชีพมาใหม่ โดยทุกคนจะถูกพิพากษาในการกระทำทั้งหมด และทุกคนจะได้อยู่ในอาคีร์ตอันเป็นโลกที่เป็นนิรันดร์

๑.๖ ศรัทธาในกฎกำหนดสภาพการณ์ว่ามาจากพระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) ประกอบด้วยกฎที่ตายตัวและกฎที่ไม่ตายตัว กล่าวคือ กฎที่ตายตัวเป็นกฎที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การถือกำเนิด เผ่าพันธุ์ รูปร่างหน้าตา จักรวาล ดินฟ้าอากาศ เป็นต้น กฎที่ไม่ตายตัวเป็นกฎที่ดำเนินไปตามความสัมพันธ์ ระหว่างเหตุและผล กิจกรรมต่าง ๆ อยู่ในดุลยพินิจของมนุษย์ในอันที่จะใช้สติปัญญาที่พระเจ้าประทานมาเลือกปฏิบัติตามข้อห้ามข้อใช้ ต่างๆ

๒. หลักอิสลามหรือหลักปฏิบัติ ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ ๕ ประการคือ

๒.๑ การปฏิญาณว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และแท้จริงมุฮัมมัด เป็นศาสนทูตจากพระองค์ การปฏิญาณนี้จะนำไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ พฤติกรรมของมุสลิม ที่ศรัทธาจะต้องปฏิบัติตามข้อห้ามตามข้อใช้แห่งศาสนบัญญัติที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ อัล-กุรอานของพระเจ้าและแบบฉบับคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ)

๒.๒ มุสลิมต้องนมาซวันละ ๕ เวลา คือเวลาเช้าก่อนตะวันขึ้น และเวลา กลางวัน เย็น พลบค่ำและกลางคืน การนมาซเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพยำเกรงต่อพระเจ้า เป็นการขัดเกลาผู้ปฏิบัติและเป็นการสร้างสายใยผูกพันกับพระองค์ มุสลิมจะเริ่มปฏิบัติตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ

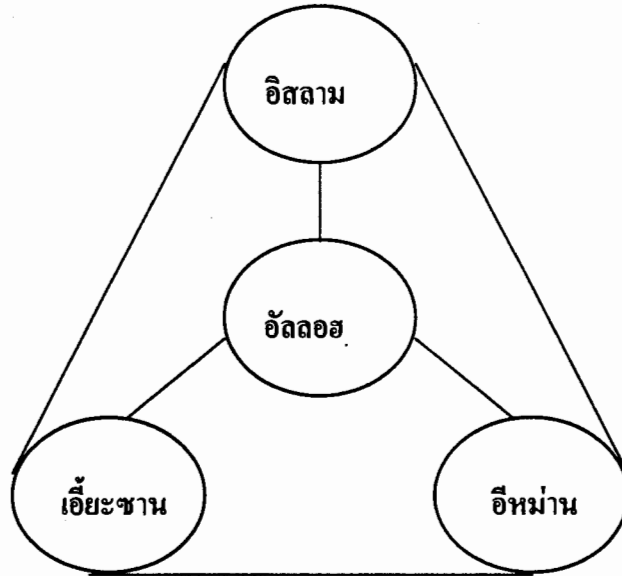
๒.๓ มุสลิมต้องถือศีลอดในเดือนรอมฎอนปีละ ๑ เดือน โดยเริ่มเมื่อบรรลุนิติภาวะแล้ว

๒.๔ มุสลิมต้องบริจาคซะกาตในรอบ ๑ ปี สำหรับผู้ที่มีเงินและทรัพย์สินถึง พิกัดที่ศาสนากำหนดไว้ เพื่อมอบแก่คน ๘ ประเภท

๒.๕ มุสลิมที่มีความพร้อม ความสามารถต้องไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์ (ซุบฮาฯ) ๑ ครั้งในช่วงชีวิต

๓. หลักเอียะซาน คือการปฏิบัติคุณธรรมด้วยความขำเกรง ความภักดีต่อพระเจ้าอัลลอฮ์ โดยตระหนักว่าพระองค์ทรงอยู่กับเราเห็นเราตลอดเวลา

ดังนั้น จากการศึกษาที่มุสลิมมีพระเจ้า คือ อัลลอฮ์ และการที่อิสลามประกอบด้วยโครงสร้าง ๓ ส่วนคือ หลักอิมมาน อิสลาม และเอียะซาน ฉะนั้นใน ๔ “อ” สำหรับมุสลิม นำเสนอเป็นโครงสร้างได้คือ

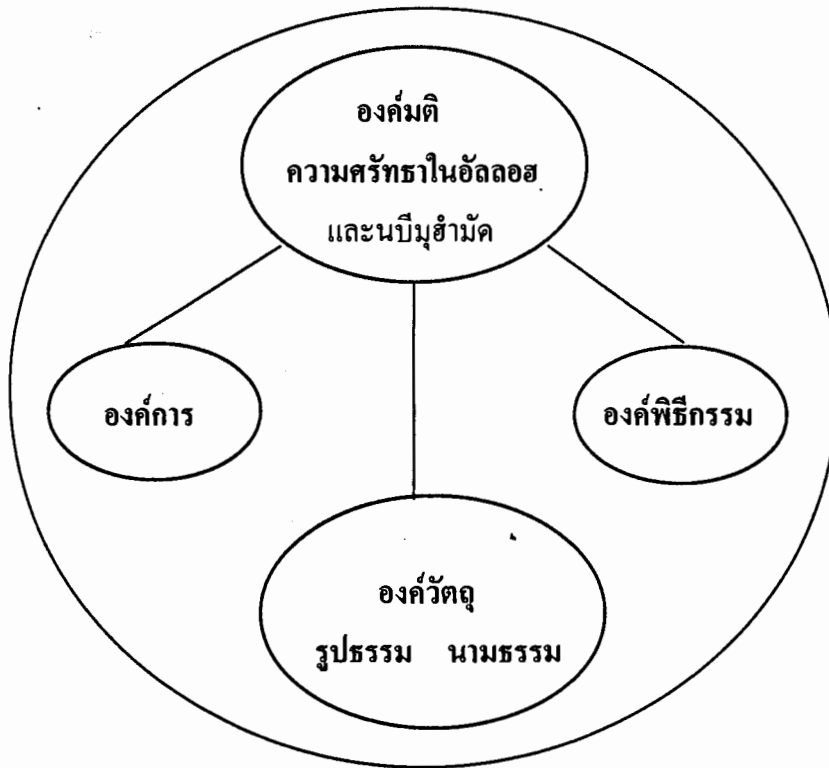

ความศรัทธา (อิมมาน) และความเคารพยำเกรงในพระองค์อัลลอฮ์ (เอียะซาน) จะเป็นฐานในการปฏิบัติตนของมุสลิม (อิสลาม) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การปฏิบัติตามหลักการอิสลามของมุสลิมเป็นสิ่งที่ทั้งมาจากและเป็นความเพิ่มพูนความศรัทธาและความเคารพยำเกรง ฉะนั้นการปฏิบัติกิจต่าง ๆ ของมุสลิมจึงต้องมีเจตนา (เนียต) ว่าเพื่อพระองค์อัลลอฮ์ โดยจะเริ่มด้วยการกล่าวถ้อยคำว่า “บิสมิลลาฮิรเราะห์มานิรเราะห์อีม” มีความหมายว่า “ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ผู้ทรงเมตตาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ” และเมื่อปฏิบัติเสร็จจะกล่าวว่า “อัลฮัมดุลิลละฮ” หมายความว่า การสรรเสริญเป็นสิทธิแห่งพระองค์

วัฒนธรรมอิสลาม

เนื่องจากอิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิต (Way of Life) ของมุสลิมนับแต่ต้นจนหลัง นับแต่เกิดจนตาย วิถีในการดำเนินชีวิตของมุสลิมจึงไม่สามารถแยกออกจากอิสลามได้ ดังนั้นอิสลามจึงมิได้เป็นเพียงศาสนา หากแต่อิสลามยังเป็นวัฒนธรรม (Culture) กล่าวคือ องค์มติ (Concept) ซึ่งหมายถึงความศรัทธา ความศรัทธาที่สำคัญที่สุดในวัฒนธรรมอิสลาม คือความศรัทธาว่า อัลลอฮ์ เป็นพระเจ้าองค์เดียวและนบีมุฮัมมัด เป็นศาสนทูตจากพระองค์ ดังนั้น ที่มาของวัฒนธรรมอิสลามที่สำคัญที่สุดคือ คัมภีร์อัล-กุรอานจากพระเจ้า และ

จริยวัตรและคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลลา) ที่เรียกว่าซุนนะห์ องค์มติดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดรูปแบบขององค์การ องค์พิธีกรรมและองค์วัตถุ ดังแบบภาพ โครงสร้างวัฒนธรรมอิสลาม

องค์การ (Organization) ซึ่งหมายถึงการรวมตัวและมีกฎระเบียบ การจัดการ อิสลามได้วางรูปแบบ สิทธิหน้าที่ขององค์การต่าง ๆ ไว้อย่างครอบคลุมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสถาบันทางสังคม (Social Institute) เช่น ครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ชุมชน สังคม ฯลฯ ด้วยเหตุนี้วิถีในการดำเนินชีวิตของมุสลิมจึงถูกผนึกรวมความเป็นสังคมและวัฒนธรรมเข้าไว้กับหลักการอิสลามอย่างแนบแน่นและครบสมบูรณ์

องค์พิธีกรรม (Usages) อิสลามเป็นหลักการที่เน้นการปฏิบัติควบคู่ไปกับความศรัทธา และกับมุสลิมทุกคน ฉะนั้นในอิสลามจึงมีข้อปฏิบัติที่กำหนดไว้เป็นจำนวนมาก ส่วนข้อปฏิบัติหรือพิธีกรรมอื่น ๆ มุสลิมจะปฏิบัติได้ก็จะต้องเป็นสิ่งที่ไม่ขัดกับหลักความศรัทธา หรือองค์มตีดังกล่าว

องค์วัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) อิสลามเป็นทางสายกลางระหว่างวัตถุและจิตใจ ฉะนั้นการครอบครองวัตถุจึงเป็นสิ่งให้ทำได้แต่ต้องอยู่ในความพอดีและจ่ายแจก ขณะ

เดียวกัน การสร้าง การมีไว้ซึ่งวัตถุต้องเป็นวัตถุและสิ่งสร้างสรรค์ (ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม) ที่ไม่ขัดกับองค์มดีของอิสลาม

จากที่อิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิต หรือรูปแบบของพฤติกรรม (Behavior Patterns) ซึ่งประกอบด้วยทั้งที่เป็นข้อให้ปฏิบัติและข้อห้ามมิให้ปฏิบัติ (Taboo) อันมีหลายสิ่งหลายประการ แตกต่างจากคำสอนในศาสนาอื่น ๆ อาทิ

ข้อห้ามมิให้มุสลิมปฏิบัติ

- ห้ามเคารพ บูชา รูปภาพ รูปปั้น สิ่งสร้างขึ้นต่าง ๆ รวมทั้งธรรมชาติ
  - ห้ามกราบ บุคคล และวัตถุทุกชนิด
  - ห้ามในเรื่องของดอกเบี้ยในทุกรูปแบบ
  - ห้ามเสียดทาน ทำนายโชคชะตา
  - ห้ามรับประทาน เลือด สุกร สัตว์ตายเอง สัตว์ที่มีได้กล่าวถ้อยคำในการเชือด ฯลฯ
(มุสลิมต้องกล่าว “บิสมิลลา” ในการเชือดสัตว์เป็นอาหาร)
  - ห้ามมีเพศสัมพันธ์โดยมิได้แต่งงาน
  - ห้ามรักร่วมเพศ
  - ห้ามผู้ชายใช้ทองและผ้าไหม
  - ห้ามเป็นผู้เผาศพและห้ามนำศพมุสลิมไปชันสูตรและเผา
- ฯลฯ

ข้อใช้ให้มุสลิมปฏิบัติ

- การนมาซวันละ ๕ เวลา ทั้งชายและหญิงตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ
- การบริจาคเงินทองและทรัพย์สินที่เกินพิกัดในทุกกรอบปีซึ่งเรียกว่า ซะกาต
- การกล่าวถ้อยคำในการเริ่มต้นในทุกพฤติกรรม ภารกิจ และกล่าวเมื่อเสร็จภารกิจ
- การต้องขลิบหน้างุ้มปลายอวัยวะเพศสำหรับผู้ชาย (เข้าสู่หนัด)
- การแต่งกายอย่างมิดชิดหรืออิญาบสำหรับสตรีมุสลิม

ฯลฯ

การเข้ามาของอิสลามในประเทศไทย

ปี พ.ศ.๒๕๔๒ ตรงกับศักราชอิสลาม คือ ฮิจญเราะห์ศักราช (ฮ.ศ.) ๑๔๒๐ ซึ่งหมายถึง ท่านนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ได้รับและเริ่มประกาศอิสลามเมื่อ ๑๔๓๒ ปีที่ผ่านมา จากห้วงเวลานั้นนับจนถึงปัจจุบัน อิสลามมิได้อยู่ในอาณาบริเวณตะวันออกกลางเท่านั้น หากแต่ได้แพร่ไปทั่วโลกจนนับได้ว่ามีประชากรมากที่สุด

การเผยแผ่อิสลามจากแคว้นหิญาซไปยังภูมิภาคต่าง ๆ นับแต่อดีต เป็นการแพร่ออกไปกับการค้าขาย กล่าวคือ อาชีพของมุสลิมอาหรับส่วนใหญ่คือการค้าขาย ดังนั้นในการเดินทางออกไปติดต่อค้าขายยังต่างประเทศ หรือการไปตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการค้าขายในต่างประเทศก็ดี มุสลิมอาหรับเหล่านั้นได้นำอิสลามไปด้วย อันเป็นเหตุให้ประชากรในภูมิภาคต่าง ๆ เข้ามาเป็นมุสลิมทั้งโดยความศรัทธาในหลักคำสอนและโดยการแต่งงาน

สำหรับการเข้ามาของอิสลามในผืนแผ่นดินไทยนับแต่อดีตมาก็ด้วยพ่อค้ามุสลิมเป็นสำคัญเช่นกัน สำหรับช่วงเวลาและพื้นที่ในการเข้ามาของอิสลามแบ่งเป็นยุคสมัยได้คือ

อิสลามในสมัยลังกาสุกะปัตตานีและไทรบุรี

ไทยเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียอาคเนย์ เมื่ออิสลามเข้ามาในบริเวณนี้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๗ ฉะนั้นอิสลามก็น่าจะเริ่มเข้ามาในดินแดนไทยปัจจุบันนับตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นมา โดยเริ่มจากระดับชาวบ้านจนถึงชนชั้นผู้ปกครอง

“สำหรับศาสนาอิสลาม หรือคนที่นับถือศาสนาอิสลามนั้น น่าจะมีอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าประเทศไทยนี้ตั้งแต่เริ่มประวัติศาสตร์ของชาติไทย เพราะว่าศาสนาอิสลามได้เผยแผ่เข้ามาถึงอินโดนีเซีย และในแหลมมลายูนั้นก่อนที่คนอีกเผ่าหนึ่งจะได้เคลื่อนมาจากยูนานได้” (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๕๐๑ : ๑)

หากจะเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของชาติไทย จากจุดเริ่มต้นของกรุงสุโขทัย คือประมาณ พ.ศ.๑๘๐๐ หรือพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก็กล่าวได้ว่าศาสนาอิสลามได้เข้ามาในดินแดนที่เป็น อาณาเขตของประเทศไทยในปัจจุบันก่อนจากนั้น คือก่อนที่คนไท (คนไต) จะเคลื่อนที่มาจาก ยูนานดังกล่าว

การเข้ามาของอิสลามในประเทศไทยที่จะกล่าวถึงนี้ จะกล่าวถึงการเข้ามาของอิสลามใน ดินแดนของปัตตานีแต่เดิมที่มีสถานภาพเป็นอาณาจักรอิสระอาณาจักรหนึ่งในภูมิภาคแถบนั้นชื่อ ว่าอาณาจักรลังกาสุกะ อาณาจักรนี้ไม่มีปรากฏอยู่ในบันทึกทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย มีแต่ ในบันทึกของชาวต่างประเทศ จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ หลังจากนั้นอาณาบริเวณเดียวกันนี้ เกิดอาณาจักรใหม่ชื่อว่า อาณาจักรปัตตานี ซึ่งได้แก่บริเวณพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของสงขลาแห่งราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน

ในสมัยโบราณ ดินแดนทางภาคใต้ของประเทศไทยตลอดลงไปจนสุดแหลมมลายูเป็นที่ อยู่อาศัยของชนชาวป่า ชาวเขา และชาวน้ำ^๖ หลายเผ่า เช่น ชาไก เซมิง และนิกริโต เป็นต้น ต่อมาคนไทย ซึ่งพำนักตั้งหลักแหล่งอยู่เดิม สามารถสร้างเมืองขึ้นได้หลายเมืองเช่น กระจะหิ คือ นายอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีในปัจจุบันและเมืองตามพรลิงค์คือจังหวัดนครศรี- ธรรมราช เป็นต้น

ที่มาของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้^๗ ตามหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นยังไม่มีหลักฐานแน่ นอนว่าได้ตั้งขึ้นเมื่อไร แต่ตามจดหมายเหตุของจีนตอนที่ชาวจีนมีการติดต่อกับดินแดนในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒ นั้นเมืองลังกาสุกะ (Langkazuka) ตั้งขึ้นแล้ว (Nakula ๑๕๖๔ - ๑๕๖๕ : ๒๐ อ้างถึงใน ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ ๒๕๒๔ : ๗) จากจดหมายเหตุนี้

^๖ พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสตูล กล่าวว่าชาวน้ำเป็นบรรพบุรุษของชาวมลายู เดิมพวกนี้อยู่ในกลุ่มน้ำแยงซีเกียง ต่อมาได้อพยพอาศัยเรือเร่ร่อนรอนแรมอยู่ตามเกาะแถบแหลม มลายู ชาวน้ำแบ่งออกเป็น ๓ พวก พวกหนึ่งเรียกว่ามะละกา อีกพวกหนึ่งเรียกว่า ลังกา และอีก พวกหนึ่ง เรียกว่า มาซิงห์

^๗ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

นักเขียนชาวยุโรปหลายคนเชื่อว่าเมืองลังกาสุกะดังกล่าวเป็นเมืองเดิมของปัตตานี (Wheatley ๑๙๖๖ : ๓๐ อ้างถึงในฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ ๒๕๒๔ : ๗) ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแหลมมลายู คืออยู่ระหว่างสงขลา กับกลันตัน มีเมืองหลวงอยู่ในบริเวณจังหวัดปัตตานีปัจจุบัน (Pearm ๒๕๑๑ : ๘) อาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองมากในแหลมมลายู โดยมีปัตตานีเป็นเมืองหลวงและเมืองท่าที่สำคัญ ก่อนที่ศาสนาพราหมณ์จะเข้ามาในอาณาจักรนี้ราว ค.ศ.๒๐๐ ประชากรในบริเวณนี้นับถือภูติผีและธรรมชาติต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ ต้นไม้ ฯลฯ

นักประวัติศาสตร์หลายคนเชื่อว่าชาวลังกาสุกะนับถือศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย และลังกาสุกะเป็นเมืองท่าที่สำคัญตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๘ เพราะอ่าวลังกาสุกะ (อ่าวปัตตานี) ใช้เป็นที่หลบภัยพายุมรสุมของชาวเรือค้าขายได้เป็นอย่างดี ต่อมาอาณาจักรศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘) ได้แผ่อำนาจเขตครอบคลุมบริเวณปัตตานี แหลมมลายู บางส่วนของบอร์เนียว ชวาและสุมาตรา อิทธิพลของพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมากในบริเวณนี้ ดังนั้น ชาวปัตตานีจึงได้มีการนับถือศาสนาพุทธโดยทั่วไป (ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ ๒๕๒๔ : ๗ - ๘) พอล่วงมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เมืองเล็ก ๆ ในเกาะสุมาตราได้รวมกันเข้าเป็นอาณาจักรเรียกว่า “อาณาจักรศรีวิชัย” และได้แผ่อำนาจไพศาลเข้าสู่ดินแดนไทยทางภาคใต้ตลอดไปจนถึงเมืองเพชรบุรี ซึ่งติดกับเขตแดนของอาณาจักรทวารวดี ต่อมาอาณาจักรทั้งสองเสื่อมลง เมืองต่าง ๆ ก็ตั้งตัวเป็นอิสระในภาคใต้ มีเมืองตามพรลิงค์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น นครศรีธรรมราชได้แข็งเมืองไม่ขึ้นต่ออาณาจักรศรีวิชัย และได้ผนวกเอาหัวเมืองใกล้เคียงเข้ามาเป็นเมืองขึ้นถึง ๑๒ เมือง^๔ เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ ปรากฏว่าในเกาะชวาและสุมาตราได้เกิดอาณาจักรใหม่ขึ้นเรียกว่า อาณาจักรมัชปาหิต บังเกิดความเจริญรุ่งเรืองสามารถแผ่อิทธิพลไปถึงอาหรับและอินเดีย ปรากฏว่ามีชาวอาหรับและอินเดียซึ่งนับถือศาสนาอิสลามได้เข้ามาติดต่อค้าขายและทำการเผยแผ่ศาสนาด้วยในคราวเดียวกัน ประมาณปีพ.ศ.๑๕๘๐ (ค.ศ.๑๔๓๗, ค.ศ.๑๕๕๗) ชาวอาหรับและอินเดียได้นำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแผ่ที่เมืองสิงคโปร์ มะละกา กลันตัน ไทรบุรี และเมืองปัตตานี (อุทัย หิรัญโต ๒๕๒๑ : ๑๔ - ๑๖)

^๔ อาณาจักรศรีวิชัย อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ส่วนอาณาจักรนครศรีธรรมราชอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

^๕ เมืองดังกล่าว ได้แก่ เมืองสาขบุรี ปัตตานี กลันตัน ปะหัง ไทรบุรี พัทลุง ตรัง หุมพร บันทายสมอ สงขลา ตะกั่วป่าและกระบุรี

หลังจากอาณาจักรลังกาสุกะได้รุ่งเรืองอยู่ไม่น้อยกว่า ๑ พันปี อาณาจักรนี้ได้เลื่อนไปจากประวัติศาสตร์ จากการเข้าไปครอบครองของอาณาจักรศรีวิชัย และเมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลง นอกจากจะเกิดอาณาจักรมัทปาหิตที่ชวาแล้ว อาณาจักรปัตตานีก็เกิดขึ้นในอาณาบริเวณของอาณาจักรลังกาสุกะเดิมประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ และอิสลามได้แผ่ขยายและรุ่งเรืองอย่างมากหลังจากที่ราชาของอาณาจักรนี้ได้เข้ารับอิสลาม (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๖๖)

ในช่วงเวลาต่อมา มะละกาก็จัดตั้งขึ้นเป็นรัฐอิสลามเช่นกัน (แต่หลังจากนั้น มะละกาถูกโปรตุเกสโจมตี จนพ่ายแพ้ใน พ.ศ.๒๐๕๔ และใน พ.ศ.๒๑๘๔ ฮอลันดาได้มายึดครองต่อจากโปรตุเกส) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าปัตตานีเป็นรัฐอิสลามก่อนมะละกา โดยในแต่ละเมือง อิสลามได้เริ่มเข้ามาในระดับชาวบ้านก่อนที่จะเข้ามาในระดับผู้ครองรัฐจนกลายเป็นรัฐอิสลามในที่สุด (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๖๗)

เชื่อว่าอิสลามเข้าปัตตานีในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ d'Eredia เขียนใน ค.ศ.๑๖๓๑ ว่าอิสลามเข้าปัตตานีและปะหังก่อนแล้วจึงเข้ามะละกา (Teeuw and Wyatt ๑๙๗๐ : ๔ อ้างถึงใน อ.บางนรา ๒๕๑๕ : ๑๓)

ในประวัติศาสตร์ของรัฐกลันตัน ระบุว่า ในราว ค.ศ.๑๑๕๐ (พ.ศ.๑๖๙๓) มีคนจากปัตตานีคนหนึ่งไปเผยแผ่อิสลามในเมืองนั้น (Dusuki and Ahmad ๑๙๗๔ : ๕๒๑ อ้างถึงใน อ.บางนรา ๒๕๑๕ : ๑๔) ซึ่งแสดงว่าอิสลามเริ่มเข้าไปในปัตตานีก่อนที่จะสร้างเมืองมะละกาถึง ๒๐๐ปี และก่อนพ่อขุนรามคำแหงตั้งเมืองสุโขทัยประมาณหนึ่งศตวรรษ (ถนอม อานามวัฒน์และคณะ ๒๕๑๘ : ๕๕)

อิสลามเข้าปัตตานีประมาณ ๓๐๐ กว่าปี กษัตริย์ปัตตานีจึงเข้ารับอิสลาม เชื่อว่าพ่อค้าชาวอาหรับเป็นผู้นำอิสลามมาเผยแพร่ P.W.F.Wertheim ใน Indonesian Society Transition และ B.J.O Schrieke ใน Beck van Bonang ได้เขียนว่า “กษัตริย์ไม่เชื่อในอิสลาม แต่พ่อค้าเป็นมุสลิม” (Teeuw & Wyatt ๑๙๗๐ : ๒๒๒ อ้างถึงใน อ.บางนรา ๒๕๑๕ : ๑๔)

พระยารัตนภักดีเชื่อว่า จากหลักฐานต่าง ๆ พอเชื่อได้ว่าอิสลามแพร่หลายในหมู่ประชาชนชาวปัตตานีก่อน แล้วจึงแพร่ไปถึงชนชั้นปกครอง ส่วนกษัตริย์ปัตตานีนั้นเชื่อว่าเข้ารับอิสลามในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ คือประมาณ ค.ศ.๑๔๕๘ (พ.ศ.๒๐๐๐) (อ.บางนรา ๒๕๑๕ : ๑๕)

ปัตตานีในอดีตมีอาณาบริเวณแตกต่างจากจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน กล่าวคือปัตตานีในอดีตมีฐานะเป็นอาณาจักรหรือรัฐหนึ่ง มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ในปัจจุบันรวมถึงบางส่วนของจังหวัดสงขลา คือ อำเภอจะนะ และเทพา และบางสมัยยังคลุมถึงกลันตัน ตรังกานู ซึ่งปัตตานีในอดีตเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองมากในเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระยะ ๒๐๐ ปี ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ เพราะปัตตานีเป็นเมืองท่าเรือใหญ่ มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ มีความมั่นคงทางด้านการเมือง การปกครอง มีระบบการทูตที่ดีจึงไม่ต้องตกไปเป็นอาณานิคมของชาวตะวันตก เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษที่ออกมาล่าอาณานิคมในบริเวณนี้ในเวลานั้น

จากการที่เป็นรัฐอิสระที่มีความเจริญมั่นคงดังกล่าว จึงทำให้ปัตตานีกลายเป็นแหล่งวัฒนธรรมอิสลามและมาเลย์ที่สำคัญ และปัตตานีเป็นรัฐเดียวที่สามารถจะขยายตัวในรูปของวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจได้นานมากกว่าหนึ่งศตวรรษ ปัตตานีจึงเป็นแหล่งสำคัญด้านประวัติศาสตร์ของโลกมาเลยทั้งหมด ฉะนั้นคนปัตตานีจึงมิได้ตกอยู่ในอิทธิพลของมาเลย์ เพราะในทางประวัติศาสตร์ศูนย์กลางอยู่ที่ปัตตานี นอกจากนั้นปอเนาะซึ่งเป็นสถานที่สอนศาสนาที่มีอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดไปจนในมาเลเซียและอินโดนีเซีย ก็มีแหล่งกำเนิดจากปัตตานีเช่นกัน (เสนีย์ มะคาจะกุล ๒๕๑๕ : ๑๗๓)

ในการที่ปัตตานีส่งเครื่องราชบรรณาการให้กรุงสุโขทัยนั้น จึงทำให้เกิดคำถามในวงวิชาการขึ้นว่าเป็นการประกาศด้วยอ้อมเป็นเมืองประเทศราช หรือเป็นเพียงนโยบายทางการเมืองและเพื่อป้องกันตนเองจากอาณานิคมตะวันตกเท่านั้น เพราะไทยก็ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการลักษณะเดียวกันไปยังพระเจ้ากรุงจีนด้วยเช่นกัน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หัวเมืองในแหลมมลายูยังคงเป็นของไทย เมืองปัตตานีมีฐานะเป็นประเทศราชของไทยเหมือนเมืองประเทศราชอื่น ๆ ในแหลมมลายู แต่คราวใดที่กรุงศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจลงเมืองปัตตานีก็งดส่งเครื่องราชบรรณาการ (อภัย จันทวิมล ๒๕๐๗ : ๓)

เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกใน พ.ศ.๒๓๑๐ ปัตตานีจึงได้รับอิสระหรือตั้งตนเป็นอิสระเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ จวบจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปัตตานีจึงตกอยู่ในอำนาจการปกครองของไทยอย่างแท้จริง

จากการกบฏในครั้งนี ปี พ.ศ.๒๓๑๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็น ๗ เมือง คือ

๑. เมืองปัตตานี
๒. เมืองยะลา (ปัจจุบันคือจังหวัดยะลา)
๓. เมืองยะหริ่ง (ปัจจุบันเป็นอำเภอเมืองหนึ่งในจังหวัดปัตตานี)
๔. เมืองระแงะ (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดนราธิวาส)
๕. เมืองราหิมัน (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดยะลา)
๖. เมืองสาขบุรี (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปัตตานี)
๗. เมืองหนองจิก (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปัตตานี)

แต่ละเมืองถูกลดฐานะเป็นหัวเมือง ตั้งอยู่ในความดูแลของเมืองสงขลาซึ่งเป็นเมืองเอก เจ้าเมืองได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากกรุงเทพฯ โดยคำนึงว่าเมืองใดมีพุทธมากก็ให้ไทยพุทธเป็นเจ้าเมือง เมืองใดมีมุสลิมมากก็ให้ไทยมุสลิมเป็นเจ้าเมือง (ขจัดภัย อนุรักษ์ ๒๕๑๕ : ๗๕)

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ : ๘๓ - ๘๗) กล่าวว่าต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้เกิดกบฏขึ้นที่ไทรบุรี และหัวเมืองต่าง ๆ นั้นอีก ๒ ครั้ง กล่าวคือ พ.ศ.๒๔๗๔ เกิดกบฏที่ไทรบุรีโดยการนำของตงกู ๑ หน ซึ่งได้ลุกลามไปยัง ๗ หัวเมืองดังกล่าวรวมทั้ง กลันตันและตรังกานู ส่วนในปี พ.ศ.๒๔๘๑ เกิดขึ้นเฉพาะในเมืองไทรบุรี ส่วนผลการปราบปรามกบฏแต่ละครั้ง ไม่ว่าจะในปัตตานีหรือไทรบุรีก็ตาม ชาวมุสลิมจะถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลย โดยนำเข้ามาไว้ชานเมืองกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง อย่างไรก็ตามเมื่อไทยเข้าไปจัดการในด้านการปกครอง ปัตตานีได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของไทยในด้านนี้ แต่ในด้านวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งหลักการอิสลามและวัฒนธรรมมาเลย์ ไทยหาได้เข้าไปมีอิทธิพลเหนือประชากรบริเวณนี้ไม่

อนึ่งหากจะพิจารณาในด้านวัฒนธรรมของปัตตานี โดยใช้ศาสนาหรือแนวทางดำเนินชีวิต และระบบความเชื่อเป็นเกณฑ์ในการจำแนก คงสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ รูปแบบใน ๓ ระยะ คือ

๑. ปัตตานีในสมัยอาณาจักรลังกาสุกะ อยู่ในแบบวัฒนธรรมพราหมณ์ฮินดูซึ่งได้รับมาจากอินเดีย

๒. ปัตตานีในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย อยู่ในแบบวัฒนธรรม พุทธศาสนา ซึ่งได้รับมาจากอินเดียเช่นกัน

๓. ปัตตานีในสมัยอาณาจักรปัตตานี ซึ่งหลังจากที่ราชาได้เข้ารับอิสลามแล้ว ทำให้ปัตตานีกลายเป็นรัฐอิสลาม อยู่ในแบบวัฒนธรรมอิสลาม แต่กระนั้นวัฒนธรรมพราหมณ์ - พุทธก็หาได้หมดไปจากภูมิภาคนี้อย่างสิ้นเชิงทีเดียวไม่ สิ่งที่หลงเหลืออยู่นั้น ชาวบ้านที่ปฏิบัติ ส่วนใหญ่ก็หาได้คิดว่าเป็นวัฒนธรรมพราหมณ์ - พุทธ หากแต่คิดว่านั้นคือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอิสลาม

จากอาณาจักรปัตตานีจนกลายมาเป็นจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมหลักของประชากรในบริเวณนี้จะเป็นวัฒนธรรมอิสลามและมาเลย์ก็ตาม แต่ประชากรบางส่วนที่เป็นส่วนน้อยก็คงอยู่ในวัฒนธรรมพุทธและขงจื้อ ตามที่ตนนับถือ โดยกลับกันกับในสมัยของอาณาจักรลังกาสุกะและศรีวิชัยที่ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัฒนธรรมพราหมณ์และพุทธ มีแต่เพียงส่วนน้อยที่อยู่ในวัฒนธรรมอิสลาม ทั้งนี้เพราะอิสลามเข้ามาในปัตตานีหลังจากพราหมณ์และพุทธ โดยเชื่อว่าอิสลามได้เริ่มเข้ามาในภูมิภาคนี้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๗ และเข้ามาอย่างเต็มทีจนทำให้ภูมิภาคส่วนนี้เป็นอิสลามในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา

เมื่อกล่าวถึงอาณาจักรปัตตานี ก็เท่ากับดินแดนในปัจจุบันของสามจังหวัดภาคใต้คือปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นสำคัญ แต่เนื่องจากดินแดนที่มีมุสลิมอาศัยอยู่มาก นอกจากจะได้แก่ในสามจังหวัดดังกล่าวแล้ว ยังได้แก่ จังหวัดสตูลอีกหนึ่งจังหวัด ที่มักเรียกรวมกันว่าสี่จังหวัดภาคใต้ หรือสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ตระกูลของไทรบุรี เจมส์โล สันนิษฐานว่าคงจะเป็นราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ตามประวัติศาสตร์ของไทรบุรีนี้อ้างว่า ราชวงศ์ไทรบุรีกับไทยเป็นราชวงศ์เดียวกัน... พวกไทรบุรีนับถือศาสนาพุทธและฮินดู จนกระทั่งถึงแผ่นดินของพระองค์มหาวงษ์ราว พ.ศ.๒๐๔๔ จึงมีซิด อับดุลลาห์ นำคัมภีร์ โกหร่าน^{๐๐} เดินทางมาจากเมื่อกะมาเผยแพร่ พระเจ้าแผ่นดินจึงทำลายพระพุทธรูปและวัด สร้างเป็นสุเหร่าแทน แต่พุทธศาสนายังไม่หมดไปจากไทรบุรี พระองค์มหาวงษ์เปลี่ยนพระนามเป็น มุลชูฟานซา มีลูก ๓ คน บาร์ซันซาห์ได้เป็นกษัตริย์ต่อ มีนามว่า สุลต่านโมฮาหมัดซาห์ ต่อจากนี้ก็มีแต่ราชชื่อกษัตริย์มาจนถึงสมัยปะแงهران และเป็นที่เชื่อถือได้ว่าเป็นเมืองขึ้นของไทยตลอดมา จนกระทั่งสมัยที่กรุงศรีอยุธยาแตก พระเจ้าตากและพุทธยอดฟ้าต้องติดพันสู้รบกับพม่าเรื่อยตลอดมา สุลต่านไทรบุรีจึงคิดเอาใจออกห่างหาทางที่จะเป็นอิสระ (ม.ล.มานิจ ชุมสาย ๒๕๑๗ : ๒๔-๒๗) โดยไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ จนถูกอังกฤษโดยกัปตันโลที่ยึดเกาะหมากหรือเกาะปีนังไปครอบครอง (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๘๕)

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๖๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสั่งให้สุลต่านไทรบุรี ประแงهرانเข้าเฝ้าเพื่อแก้คดีที่น้องชายสุลต่านฟ้องว่า ช่วยเหลือพม่าในขณะที่รบไทย แต่สุลต่านไม่ยอมเข้าเฝ้า กองทัพเรือไทยจึงยกไปไทรบุรี สุลต่านหนีข้ามไปเกาะปีนัง “เจ้าพระยานครฯ จึงมีหนังสือให้ฝ่ายอังกฤษส่งตัวสุลต่านมา แต่ฝ่ายอังกฤษปฏิเสธ สถานการณ์ตึงเครียดระหว่างไทยกับอังกฤษ ส่วนผู้คนแตกตื่นพากันหนีข้ามไปยังฝั่งปีนัง ในเวลาเดียวกับไทยก็ส่งคนเข้ามายึดเกาะลังกาวิและด่อนผู้คนไปที่ไทรบุรี” (ม.ล.มานิจ ชุมสาย ๒๕๑๗ - ๒๘-๒๙)

ในปี พ.ศ.๒๓๖๖ อังกฤษส่งกัปตันเบอร์เนย์เข้ามาเจรจาความเมืองกับไทย และเรื่องการค้าขาย และในปี ๒๓๖๗ จึงได้ทำสัญญาเบอร์เนย์ที่อังกฤษ ซึ่งสัญญานี้เป็นเหตุให้ไทยต้องเสียดินแดนส่วนต่าง ๆ ได้แก่อังกฤษในเวลาต่อมาคือ กลันตัน ตรังกานู เซลังงอ เปรัก

---

^{๐๐} คัมภีร์นี้ออกเสียงที่ถูกต้องว่า คัมภีร์กูอราน แต่ชาวไทยทั่วไปมักออกเสียงเพี้ยนและเขียนเพี้ยนไปดังกล่าว

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๕๒ เมืองไทรบุรีและปะลิสตกเป็นของอังกฤษ คงเหลือแต่เมืองสตูล ซึ่งในปี พ.ศ.๒๔๖๓ สตูลได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดหนึ่งขึ้นตรงต่อส่วนกลางจวบจนปัจจุบัน

อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ จังหวัดสตูลมิได้มีฐานะเป็นเมือง แต่เป็นเพียงตำบล ๆ หนึ่งของไทรบุรี ขึ้นอยู่ในราชอาณาจักรไทย เรียกว่าตำบลสะโตย (เจ๊ะ อับดุลลา หลังปูเต๊ะ ๒๕๐๑ : ๔)

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ : ๕๑ - ๕๒) กล่าวว่าจากประวัติอาณาจักรปัตตานี^๑ ซึ่งต่อมาได้แก่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และประวัติของรัฐไทรบุรีซึ่งเหลือแต่ดินแดนของจังหวัดสตูลเป็นของไทย จะเห็นได้ว่า ประวัติความเป็นมาของ ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้ดังกล่าว มีทั้งลักษณะความเป็นมาที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันกล่าวคือความคล้ายคลึงกัน ของดินแดนทั้งสองส่วนก่อนที่จะเป็นรัฐอิสลาม ก็ต่างก็เป็นดินแดนที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพราหมณ์ และต่อมาเป็นพุทธ ก่อนจะเป็นมุสลิมหรือนับถือศาสนาอิสลาม ดินแดนทั้งสองต่างส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังกรุงสุโขทัย อยุธยา และต่างก็เคยทำการสู้รบ โดยเฉพาะในสมัยอยุธยา และแยกตัวเป็นอิสระเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ปราบดินแดนทั้งสองได้แล้วก็ตาม ลักษณะการแข็งเมือง การแสวงหาอิสระจากกรุงรัตนโกสินทร์ก็คงยังเกิดขึ้นอยู่ จวบจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นในการทำการสู้รบแต่ละครั้ง เมื่อฝ่ายใดแพ้ก็ต้องถูกกวาดต้อนผู้คนเข้าไปเป็นเชลยพร้อมด้วยทรัพย์สินต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ กรุงรัตนโกสินทร์ก็ตี ชาวเมืองปัตตานีเดิมและไทรบุรีจึงถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยไว้รอบนอกพระนคร^๒ ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม และในสมัยรัตนโกสินทร์ชนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งก็ถูกเกณฑ์ให้เป็นผู้ขุดคลองต่าง ๆ เช่น คลองแสนแสบ ฉะนั้นที่ดินตามแนวริมคลองต่างๆ แต่อดีตมาจึงมักเป็นที่ดินของมุสลิม ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนเจ้าของไปเป็นจำนวนมาก ส่วนความแตกต่าง ของ 2 ดินแดนดังกล่าว จะเป็นเรื่องความเจริญรุ่งเรือง หากพิจารณาตามประวัติกล่าวได้ว่า ปัตตานีคือ ศูนย์กลางของวัฒนธรรมอิสลามที่มีภาษาของตนเอง ที่เรียกว่าภาษามลายูหรือยาวิ ในขณะที่ทางไทรบุรีเป็นเพียงผู้นำภาษามาใช้ และเมื่อติดต่อกับทางพระ

^๑ รอบนอกพระนคร ทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

นกรมมากขึ้นจึงสามารถพูดภาษาไทยแบบได้ๆ ดังนั้นจากสภาพความเป็นจริงที่พบในปัจจุบัน จึงเห็นได้ว่าใน ๔ จังหวัดภาคใต้ขณะที่ ๓ จังหวัดอันเป็นรัฐปัตตานีเดิม คนส่วนใหญ่ยังสื่อสารด้วยภาษามลายูที่เขาคิดค้นและถ่ายทอดกันสืบต่อมาเป็นส่วนใหญ่ แต่คนในสตูลสามารถจะสื่อสารด้วยภาษาไทยได้ดีกว่า นอกจากนั้นกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนมาแม้แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ตามก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นประจักษ์ อาทิ ชุมชนมุสลิมบ้านสมเด็จ^{๑๒} ในขณะที่กลุ่มที่มาจากสตูลมักพูดภาษาไทยได้ (คำพริ้ว) แต่กลุ่มที่มาจากทางปัตตานีพูดภาษามลายู ปัจจุบันมุสลิมในหลายๆหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในซานเมืองและจังหวัดรอบ ๆ กรุงเทพฯ ก็ยังคงสื่อสารกันด้วยภาษามลายูอยู่จนทุกวันนี้

อิสลามในสมัยสุโขทัย

ในน่านเจ้า ก่อนที่คนไตหรือคนไท จะเสียดาณาจักรน่านเจ้า (หรือยูนนาน) แก่พระเจ้าจักรพรรดิเมืองโกล กุบไลข่าน ราว พ.ศ.๑๗๕๗ (ค.ศ.๑๒๕๔) ศาสนาอิสลามได้แพร่หลายในอาณาจักรนี้แล้วเช่นกันโดยชาวไตหรือชาวเมืองส่วนใหญ่เป็นมุสลิม (Islam in China p.๓๐ อ้างถึงใน วินัย สมะฮอน ม.ป.พ : ๘)

ประมาณ พ.ศ.๑๗๘๑ ก่อนที่ชาวไตจะเสียดาณาจักรน่านเจ้าให้แก่กุบไลข่าน ชาวไตส่วนหนึ่งได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งในสุวรรณภูมิ โดยการนำของพ่อขุนบางกลางหาวและขุนผาเมือง ในการนี้พ่อขุนบางกลางหาวได้สถาปนาตนขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ ตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ.๑๘๐๐ ส่วนโอรสองค์ที่ ๓ ของพระองค์ทรงพระนามว่า พ่อขุนรามคำแหงครองราชย์ระหว่าง ปี พ.ศ.๑๘๒๑ - ๑๘๖๐ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรง

---

^{๑๒} ชุมชนมุสลิมบ้านสมเด็จ อยู่ใกล้กับสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (ด้านหลัง)

พระปรีชาสามารถมากได้ขยายอาณาเขตของสุโขทัยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยทางใต้ได้แผ่อาณาเขตไปถึงแหลมมลายูซึ่งขณะนั้นต่างก็เป็นมุสลิม “ในรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราชได้แผ่อาณาเขตไปถึงแหลมมลายู เช่น เมืองนครศรีธรรมราช ในขณะนั้น ก็นับถือศาสนาอิสลามตลอดไปจนถึงเมืองมะละกา” (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๕๑๐ : ๒)

ท่านกาญจนาคพันธุ์ ได้เขียนไว้ในหนังสือภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ (๒๕๐๖ : ๕๒) ว่า “นับเพียงชั้นสุโขทัยที่เกิดศาสนาอิสลามขึ้นแล้ว แยกมะหะหมัดที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยเรา เราไม่รู้ไม่ได้ว่าเป็นชาติไหน ภาษาไหนว่าโดยเฉพาะภาษาหรือชาติอาหรับตามโครงภาพวัดโพธิ์ที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ จะได้ติดต่อหรือเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเก่าแก่มาแล้วอย่างไรก็ไม่มีความทราบได้ แต่เมื่อว่าถึงถ้อยคำหรือภาษาที่มีปรากฏเป็นหลักฐานว่าเป็นภาษาแขกใช้เก่าแก่ที่สุดนั้นก็ได้แก่คำว่า “ปสาน”

จากการที่มีคำภาษาเปอร์เซียปรากฏอยู่ในศิลาจารึกดังกล่าว น่าจะเป็นเรื่องบอกได้ว่าในสมัยสุโขทัยได้มีพ่อค้าชาวเปอร์เซียหรือชาวต่างชาติอื่น ๆ ที่ใช้ศัพท์ดังกล่าวเข้ามาติดต่อค้าขายหรือตั้งหลักแหล่งอยู่ในสุโขทัยแล้ว หรืออีกกรณีหนึ่งตัวคนไทยเมื่อครั้งยังอยู่ในเมืองจีน (จะโดยทฤษฎีอยู่มาแต่เดิมในดินแดนนั้น หรือโดยการหนีพวกละว้า ขอม ที่ตีขึ้นมาจึงต้องเข้าไปอยู่ในจีนก็ตาม) ได้รู้จักคำนี้มาแต่ครั้งกระนั้นเพราะอิสลามได้เข้าไปในจีนตั้งแต่ก่อน พ.ศ.๑๑๗๑(ค.ศ.๖๒๘) โดยชาวอาหรับ (รวมทั้งเปอร์เซีย) และน่าจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ในกลุ่มชาวไทยโดยการนำของพ่อขุนบางกลางหาวนั้นก็มีผู้ที่เป็นมุสลิมรวมอยู่ด้วย

นอกจากนั้น การที่ค้นพบเครื่องถ้วยชามสังคโลกอันเป็นผลิตภัณฑ์ของกรุงสุโขทัยที่เป็นสินค้าออกที่สำคัญในสมัยนั้น ในประเทศมุสลิมต่าง ๆ เช่น อินโดนีเซีย เปอร์เซียซึ่งอยู่ในสภาพที่ดีมากกว่าที่พบในสุโขทัยก็เป็นเครื่องแสดงให้ทราบว่าในสมัยสุโขทัยได้มีการติดต่อค้าขายกับประเทศต่าง ๆ เหล่านี้และตามที่กล่าวแล้วว่าพ่อค้ามุสลิมในประเทศต่าง ๆ เหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคาบสมุทรอาหรับและอินเดียมีความชำนาญในการเดินเรือและติดต่อค้าขาย ฉะนั้นเมื่อกรุงสุโขทัยเป็นแหล่งการค้า แหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า พ่อค้าเหล่านั้นจะแวะเดินทางต่อโดยทางบกเข้ามาค้าขาย และตั้งหลักแหล่งทั้งเป็นการชั่วคราวและถาวรในบริเวณกรุงสุโขทัย ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นอิสลามก็ย่อมเข้ามาเผยแผ่อยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วยเช่นกัน

จากหลักฐานศิลาจารึกที่พบ ณ กรุงสุโขทัย ปรากฏข้อความเกี่ยวกับคำปฏิญาณตนยอมรับนับถืออิสลามจารึกไว้โดยสมบูรณ์ ๒ ประโยคด้วยกัน คือ

ประโยคที่ ๑ “ข้าพเจ้าจะนับถือพระเจ้าหนึ่งองค์ ไม่มีอะไรอื่นยิ่งกว่า”

ประโยคที่ ๒ “พระนบีมุฮัมมัดเป็นผู้แทนพระองค์ของพระเจ้า” (สมคิด มณีวงศ์ ๒๕๐๗ : ๗๐)

คนไทยนั้นดูตามประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏว่า เป็นชาติที่เดินเรือเก่งกล้าอะไรนัก เพราะฉะนั้นเรือสินค้าในสมัยนั้นน่าจะเป็นเรือที่มาจากต่างประเทศคือประเทศต่าง ๆ ที่ส่งสินค้าเข้ามาและบรรทุกสินค้าจากประเทศไทยออกไปยังประเทศของตนอีกทีหนึ่ง และในขณะนั้นยังไม่ปรากฏว่ามีชาวยุโรปเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นผู้ที่มาค้าขายเดินเรือติดต่อระหว่างประเทศไทยกับประเทศอื่น ๆ จึงน่าจะสันนิษฐานว่าเป็นชนชาติอาหรับ ซึ่งเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างแน่นนอน นอกจากการเดินเรือติดต่อแล้ว การค้าขายระหว่างประเทศในสมัยนั้นก็ต้องมีพ่อค้ามาตั้งสำนักหลักแหล่งอยู่ภายในประเทศเพื่อรับซื้อสินค้าต่าง ๆ ที่ส่งออกไป แล้วรับสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาค้าขายเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นจึงเข้าใจว่าในกรุงสุโขทัย นับว่าจะมีมุสลิมที่มาจากต่างประเทศเข้ามาตั้งหลักแหล่ง เพื่อดำเนินการค้าขายอยู่แล้ว ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ก็ยังคงมีอยู่ (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๕๐๑ : ๒)

อิสลามในสมัยอยุธยา

พระเจ้าอู่ทองได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ.๑๘๖๗ และได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ.๑๘๘๓ “จุลศักราช ๖๘๖ ชวดศก (พ.ศ.๑๘๖๗) แรกสถาปนาพระพุทธเจ้า เจ้าพเนงเชิง ศักราช ๗๑๒ ขาลศก (พ.ศ.๑๘๕๓) แรกสถาปนาพระนครศรีอยุธยา” (ประชุมพงสาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ๒๕๐๖ : ๑๑๕)

ทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมบนเส้นทางการค้าระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ การเป็นศูนย์กลางสินค้าประเภทของป่าจากดินแดนตอนในของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เสถียรภาพทางการเมืองที่ค่อนข้างมั่นคงในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ อีกทั้งบทบาทในการรวบรวมและกระจายสินค้าจากเมืองท่าใหญ่ - น้อยแถบคาบสมุทรอินโดจีนเซีย แลหมมลายูและตะวันออกไกล ทำให้กรุงศรีอยุธยาคึกคักด้วยธุรกิจ และกลายเป็นเมืองท่าที่คับคั่งเมืองหนึ่งของภูมิภาค ที่พ่อค้า

นานาชาติจะเว้นจากการเข้ามาจอดแวะเสียบมิได้ การค้าจึงจะเป็นเหตุจูงใจที่สำคัญในการตั้ง
หลักแหล่งของชนต่างชาติในราชอาณาจักรอยุธยา เช่นเดียวกับในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียอาคเนย์
ชนมุสลิมก็อยู่ในข่ายนี้เช่นกัน (นันทวรรณ ภู่ว่าง ๒๕๓๐ : ๒๑๖)

หลักฐาน โปรตุเกสกล่าวถึง การที่พ่อค้ามุสลิมจากดินแดนต่างๆ เข้ามาติดต่อค้าขายและตั้ง
ถิ่นฐานตามเมืองท่าภายใต้อิทธิพลของราชอาณาจักรอยุธยา เช่น เมืองตะนาวศรี บนฝั่งตะวันตก
ของคาบสมุทรมลายู ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ (นันทา สุกกุล ๒๕๑๓ : ๒๖, ๔๘, ๖๑)

นอกจากตะนาวศรี ซึ่งมีความสำคัญในการค้ากับพ่อค้ามุสลิมจากอินเดียแล้ว มะริดก็เป็น
เมืองท่าอีกแห่งหนึ่งบนอ่าวเบงกอลที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน เนื่องจากเป็นเมืองที่มี อ่าว
สำหรับจอดเรือกำบังคลื่นลมได้ดี และยังสามารถใช้เส้นทางบกผ่านตะนาวศรีขนสินค้าเข้า
มายังอยุธยา พ่อค้าจากอินเดีย จากตะวันออกกลางไม่จำเป็นต้องไปถึงเมืองจีนเพียงแต่อาศัยมะริด
ที่อยู่กึ่งกลางเป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน (นันทวรรณ ภู่ว่าง ๒๕๓๐ : ๒๑๗)

สำหรับการค้ากับทางอนุทวีปนั้น พ่อค้ามุสลิมจะแล่นเรือจากเมืองท่าอินเดียไปยังเมืองท่า
ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายู เช่น ตรัง ไทรบุรี ภูเก็ต ตะนาวศรี หากประสงค์จะเดินทาง
ต่อไปอยุธยา ก็อาจใช้เส้นทางบกขนสินค้าข้ามแหลมไปยังอยุธยา ขากลับก็ซื้อสินค้าจากอยุธยา
กลับไปโดยใช้เส้นทางเดียวกันได้ (Smit ๑๙๗๗) : ๘๕ อ้างถึงใน นันทวรรณ ภู่ว่าง
๒๕๓๐ : ๒๑๗)

พ่อค้ามุสลิมจำนวนไม่น้อย เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามเมืองท่าของราชอาณาจักร แต่จะ
ด้วยเหตุอะไรก็ตาม โดเม ปิเรส ตั้งข้อสังเกตในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ว่า พ่อค้ามุสลิมกลับไม่กว้าง
ขวางในหมู่ชาวสยามผิดกับพ่อค้าจีน ซึ่งได้สิทธิพิเศษและเสียภาษีน้อยกว่าพ่อค้าต่างด้าวชาติอื่นๆ
(นันทวรรณ ภู่ว่าง ๒๕๓๐ : ๒๑๗)

เข้าใจว่าในกรุงสุโขทัยนั้นน่าจะมีมุสลิมที่มาจากต่างประเทศเข้ามาตั้งสำนักหลักแหล่งเพื่อ
ดำเนินการค้าขายอยู่แล้ว ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ก็ยังคงอยู่ ดังกรณี
เมื่อไม่นานนี้ กรมศิลปากรได้ขุดพระเจดีย์หรือพระธาตุที่วัดราชบูรณะ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้าง
ขึ้นในแผ่นดินพระเจ้าสามพระยา (พระบรมราชาธิราช) ที่ราว ๆ พุทธศักราช ๑๘๖๑ - ๑๘๖๒

นับว่าเป็นสมัยแรกเริ่มของกรุงศรีอยุธยา เครื่องสมบัติต่าง ๆ อันมีค่าที่พบอยู่นั้นปรากฏว่ามีเหรียญทองอยู่ ๓ เหรียญ มีตัวหนังสืออาหรับจารึกอยู่ ปรากฏว่าเหรียญทองคำนี้ทำขึ้นในประเทศแคชเมียร์ ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์อิสลามผู้ทรงพระนามว่า พระเจ้าไซนูอาบิดีน เหรียญทองคำ ๒ อันนี้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นการติดต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างแน่ชัด ในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้เองที่มีหลักฐานแน่นอนว่าได้มีมุสลิมเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา และได้ตั้งเมืองเป็นสำนักหลักแหล่งขึ้น โดยมีหลักฐานอย่างแน่นอนปรากฏตามจดหมายเหตุโบราณว่า มีคนที่คนโบราณเรียกว่า “แขกเทศ” ตั้งบ้านเรือนอยู่ตั้งแต่สะพานประตูจีนด้านตะวันตกของกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงหลังวัดนางมุก แล้วก็เลี้ยวลงไปท่ากาหยอ อันเป็นท่าหน้าแห่งหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ที่พูดมานี้คือตั้งแต่สะพานประตูจีนไปจนถึงหลังวัดนางมุกแล้วเลี้ยวไปท่ากาหยอนั้น เป็นบริเวณที่มุสลิมตั้งบ้านเรือนอยู่ในกำแพงเมือง และนอกกำแพงเมืองออกไปตั้งแต่ปลายสะพานประตูจีนฟากตะวันตกไปถึงตำบลที่เรียกว่า ฉะไกรน้อย ฟากตะวันตก สำหรับทำเลที่ว่าอยู่นอกกำแพงเมืองนี้เป็นไร่นา เข้าใจว่ามุสลิมจะใช้ทำการเพาะปลูกอยู่ด้วย สำหรับคนที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศช้านานจนกระทั่งมีที่ดินเป็นของตัวเอง ย่อมทำไร่ไถนาด้วยตนเอง นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศทีเดียว และสำหรับผู้ที่อยู่ภายในกำแพงเมือง ประกอบอาชีพด้วยการค้าขายสินค้าต่าง ๆ ในบริเวณตั้งแต่ประตูจีนฟากตะวันตกมาจนถึงฉะไกรน้อยนี้เอง มีถาวรวัตถุที่ร้างไปแล้วยังปรากฏอยู่คือ ที่ ๆ ปรากฏนั้นเป็นโคกหรือเนินสูง ซึ่งเข้าใจว่าจะได้ถมขึ้นเพื่อให้พ้นระดับน้ำท่วมในฤดูนั้น และบนเนินนั้นก็ยังมีสิ่งก่อสร้างซึ่งร้างไปแล้ว ปรากฏอยู่ ชาวบ้านเรียกมาจนทุกวันนี้ว่า กะฎีทอง เข้าใจกันว่า กะฎีทองนี้เป็นทรางของสุหร่าหรือมัสยิด ที่คนที่นับถือศาสนาอิสลามในสมัยนั้นสร้างขึ้นไว้ ที่นี้คำว่า “แขกเทศ” ที่ปรากฏในจดหมายนี้นักโบราณคดีสันนิษฐานกันว่าจะเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีรกรากบ้านเดิมอยู่ในประเทศอาหรับบ้าง และในประเทศอิหร่านหรือเปอร์เซียบ้าง แล้วก็มาตั้งรกรากเพื่อดำเนินการค้าขาย และในที่สุดก็กลายเป็นคนไทยแล้วมากต่อมาก สำหรับตำบลที่กล่าวมานี้ก็เป็นคนที่มาจากเปอร์เซียหรือจากอาหรับ คนที่นับถือศาสนาอิสลามที่มาจากมลายู ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นตำบลใหญ่หลายร้อยหลายพันหลังคาเรือนเหมือนกัน ตำบลนั้นอยู่คลองตะเคียนทางทิศใต้ ส่วนอิสลามมิชนอีกพวกหนึ่ง ซึ่งมาจากอินโดนีเซียในปัจจุบันมาจากเกาะที่เรียกว่า เกาะมาคาซ่าหรืออย่างที่ใช้ในภาษาไทยเรียกกันว่ามักสันนั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ที่แม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกใกล้ปากคลองตะเคียนข้างใต้ลงไป นี่เป็นหลักฐานเท่าที่ทราบ แสดงว่าสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมีมุสลิมตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในพระนคร และโดยรอบพระนครนั้นเป็นจำนวนมาก และก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่คนเหล่านี้ ก็จะต้องมีส่วนมากมายหลายอย่างในการก่อสร้างประวัติศาสตร์ของประเทศไทย (ศึกษาศาสตร์ ปรามอช ๒๕๒๑ : ๒ - ๓)

ฉะนั้น มุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจึงน่าจะเป็นมุสลิมที่มาจากที่ต่าง ๆ กล่าวคือมาจากอาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย จาม ชวา มลายู ปัตตานี ฯลฯ เมื่อได้เข้ามาติดต่อกับค้าขาย และตั้งรกรากอยู่ในบริเวณต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว เชื่อว่าต้องมีการแต่งงานกับชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างมุสลิมจากต่างประเทศกับหญิงพื้นเมือง นอกจากนั้นเชื่อว่ามุสลิมเหล่านั้นคงต้องมีการประกาศเชิญชวนให้ชาวกรุงศรีอยุธยาเข้ารับอิสลามอยู่บ้าง แม้ว่าจะไม่ได้กระทำเป็นกิจลักษณะเช่นศาสนาอื่นก็ตาม แต่เชื่อว่าน่าจะมีอยู่บ้างในการเชิญชวนหรือเกิดความศรัทธาเข้ารับอิสลามเอง ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ประชากรมุสลิมในกรุงศรีอยุธยามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม

ตามที่ได้กล่าวถึงการเข้ามาของอิสลามในปัตตานีและไทรบุรีก็ดี สุโขทัยและอยุธยาที่ดี ชนเชื้อชาติที่เป็นผู้นำอิสลามเข้ามาให้กับชาวปัตตานีและไทรบุรีที่มีเชื้อชาติเผ่าพันธุ์มาเลย์ และให้แก่ชาวสุโขทัย-อยุธยาที่เป็นชนเชื้อชาติไทยก็คือ ชาวอาหรับ-เปอร์เซีย “ศาสนาอิสลามนอกจากจะเข้ามากับชาวอาหรับชาติต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้ว ยังเข้ามาพร้อมชนเชื้อสายอินเดีย มลายู กัมพูชา จีน อินโดนีเซีย” (Scufrin 1980 : 56)

ความแตกต่างกันประการหนึ่งของประวัติความเป็นมาของมุสลิมในประเทศไทยที่มีผลต่อการกระจายตัวอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ตลอดจนการมีอนุวัฒนธรรมบางประการแตกต่างกันไปบ้างเช่น ในเรื่องของภาษา อาหาร ฯลฯ ก็คือความต่างกันเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของบรรพบุรุษ

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ : ๑๖๐) กล่าวถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์มุสลิมในประเทศไทยไว้คือชาวไทยมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยในปัจจุบัน พอจำแนกเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของบรรพบุรุษได้ดังนี้คือ

๑. สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชนมลายูหรือมาเลย์

มุสลิมเชื้อสายนี้กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด เพราะเป็นชนพื้นเมืองเดิมแต่เปลี่ยนมารับอิสลามตามประวัติศาสตร์ที่กล่าวแล้ว

มุสลิมเชื้อสายนี้ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ จนทำให้ชาวไทยมุสลิมกลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ของบริเวณดังกล่าว และมุสลิมใน ส่วนนี้ยังคงนิยมเรียกตนเองว่า “มาเลย์มุสลิม” มากกว่า “ไทยมุสลิม” ดังที่ ฮัจญี สุหลง บินอับดุลกาเดร์ อดีตผู้นำชาวปัตตานีได้กล่าวไว้ว่า

เราชาวมลายูตระหนักดีว่า เราถูกปกครองโดยสยามก็เพราะความพ่ายแพ้ในสงคราม คำว่า “ไทยอิสลาม” ซึ่งใช้เรียกพวกเรานั้นเป็นสิ่งเตือนใจเรถึงความพ่ายแพ้นั้น เราจึงไม่ชอบคำนี้เลย เราจึงใคร่วิงวอนให้รัฐบาลให้เกียรติเราด้วยการเรียกเราว่า “มลายูมุสลิม” (Fraser 1966 : 53)

จุดนี้เป็นจุดที่ละเอียดอ่อนมาก หากที่คนภายนอกจะเข้าใจ สำหรับชาวมาเลย์มุสลิมแล้ว คำว่า “มลายู” กับคำว่า “มุสลิม” มีความหมายอย่างเดียวกัน ส่วนคำว่า “ไทย” หรือ “สยาม” กับคำว่า “พุทธ” ก็เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน การที่จะถูกเรียกว่าเป็น “ไทยอิสลาม” จึงเป็นคำที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว ไม่สามารถที่จะเป็นไทยทั้งพุทธ (ไทย) และมุสลิม (อิสลาม) ในขณะเดียวกัน แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ คำว่า “ไทยอิสลาม” ก็ยังเป็นที่รังเกียจอยู่ทั่วไปในหมู่ชาวมาเลย์มุสลิมทางภาคใต้ (สุรินทร์ พิศสุวรรณ ๒๕๒๕ : ๑๒-๑๓)

นอกจากมุสลิมเชื้อสายมลายูจะอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นส่วนใหญ่แล้ว ยังอยู่ในภาคกลางและภาคอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนไม่น้อย ทั้งนี้สืบเนื่องจากผลของสงครามระหว่างไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์กับอาณาจักรปัตตานีและไทรบุรี กล่าวคือ เมื่อกรุงศรีอยุธยา ก่อตั้ง กรุงรัตนโกสินทร์ก็ตีรบชนะก็จะกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินมาไว้ในกรุงเทพฯ เช่นบริเวณคลองตะเคียนและที่อื่น ๆ

นิโคลาส์ แซเวส (๒๒๓๑ : ๖๒,๒๑๓) กล่าวว่าพวกมลายูมีอยู่มากมายเหลือคณานับ....ชาวมลายูซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของประชากรนับถือศาสนาอิสลาม แม้คนพวกนี้จะเข้าสนับ^{๑๑} เช่นเดียวกับชาวมัวร์ แต่ก็มีพิธีการที่แตกต่างกันอยู่ และแม้จะนับถือลัทธิศาสนาเดียวกันก็จริงแล แต่ก็มิได้มีการติดต่อสังคมนกันเลย

๑๑ “สนับ” คือคำเดียวกับ “สุหนัด” ที่ใช้ในปัจจุบันหมายถึงการขลิบปลายอวัยวะเพศชายซึ่งชายมุสลิมทุกคน ต้องปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ ต้องปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ

อนึ่ง ปัจจุบันจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ยังคงเป็นจังหวัดที่มีชาวไทยมุสลิมตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก คือประมาณ ๑ แสน ๖ พันคน และมีมัสยิดที่จดทะเบียนแล้วจำนวน ๕๔ มัสยิด ซึ่งทั้งประชากรและมัสยิดกล่าวได้ว่ามีมากเป็นอันดับ ๒ ของภาคกลางรองจากกรุงเทพฯ

ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นครองราชย์ได้เป็นเวลา ๓ ปี (พ.ศ.๒๓๒๘) จึงมีพระบรมราชโองการให้กรมพระราชวังบวรฯ ไปปราบเมืองปัตตานี

ในการทำศึกกับปัตตานีในครั้งนี้ แม่ทัพเรือของฝ่ายสยาม (พระยาราชบังสัน^{๑๔} แม้น) ก็เป็นมุสลิม แม่ทัพบกของฝ่ายสยาม (พระยาพัทลุง^{๑๕} ชุน) ก็เป็นมุสลิม ได้ร่วมมือร่วมกำลังกันเข้าตีเมืองปัตตานีที่สุลต่านของเมืองก็เป็นมุสลิมเหมือนกัน การรบครั้งนี้จึงมีเรื่องที่น่าสะเทือนใจเกิดขึ้น..... เมื่อเสร็จศึกพร้อมด้วยชัยชนะแล้ว... ก็ได้มีพระราชโองการให้แม่ทัพเรือ พระยาราชบังสัน (แม้น) ทำการกวาดต้อนชายหนุ่มฉกรรจ์ที่เป็นทหารในกองทัพของเมืองปัตตานีพร้อมด้วยลูกเมียและครอบครัวจำนวนหนึ่ง ลำเลียงลงเรือเข้ามาอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินและที่ทำกินให้อยู่กับทางขานเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ ทางแถบเมืองมินบุรี และหนองจอก (สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ๒๕๓๐ : ๒๒๔-๒๒๕)

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๘ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรฯ ยกทัพไปปราบพม่าทางภาคใต้แล้วเลยไปตีเมืองปัตตานี การณ์นี้ได้ต้อนผู้คนจากเมืองดังกล่าวซึ่งเป็นมุสลิมมาไว้ในกรุงเทพฯ ถ้าเป็นเชื้อพระวงศ์ขุนนางจะนำมาปล่อยไว้ที่สี่แยกบ้านแขก ส่วนประชาชนพลเมืองจะนำมาไว้ที่ถนนตกลึงบ้านอยู่ ประตูนํ้าในคลองแสนแสบ) ถึงสามแยกท่าไข่ ปากลัด เพชรบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก ปทุมธานี ขณะนี้กำลังขยายวงไปมีภูมิลำเนาถิ่นฐานอยู่ริมทะเลฝั่งตะวันออกเขตจังหวัดชลบุรี (สมคิด มณีวงศ์ ๒๕๑๖ : ๕)

---

^{๑๔-๑๕} คือเชื้อชายของท่านสุลต่าน สุลัยมาน

เชลยที่นำขึ้นมาด้วยในครั้งนี้ นับเป็นจำนวนมากและได้แยกให้อาศัยอยู่ตามที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณรอบ ๆ ชานกรุง เช่นที่ชนบุรีบริเวณสี่แยกบ้านแขก รอบ ๆ ชานกรุงเทพฯ คือ บริเวณทุ่งครุในอำเภอพระประแดง บางคอแหลม มหานาค พระโขนง คลองตัน มีนบุรี หนองจอก ภาคกลางที่จังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี อยุธยา นนทบุรีที่ตำบลท่าอิฐและภาคใต้จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ตำบลท่าทอง (ศิเรก กุลศิริสวัสดิ์ ๒๕๑๗ : ๗๗) และนครศรีธรรมราช (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๕ : ๒๕๔)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีการอพยพเชลยชาวปัตตานีขึ้นมาไว้ภาคกลางถึงสองครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ และครั้งต่อมา พ.ศ.๒๓๓๔ (ประชุมพงศาวดาร ๒๕๐๗ : ๕๐)

สาเหตุของการอพยพโยกย้ายเชลยขึ้นมาในครั้งนี้ เนื่องมาจากพระยาดานีคบคิดกับโต๊ะสาเหตในการก่อกบฏ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้พระยากลาโหมราชเสนายกทัพลงไปปราบ เมื่อปราบกบฏเมืองปัตตานีแล้ว จึงได้ขนเอาเชลยชาวปัตตานีขึ้นมาภาคกลางอีกเป็นครั้งที่สอง (อ.บางนรา ๒๕๑๕ : ๖๓)

การนำเชลยชาวปัตตานีขึ้นมาครั้งนี้มีจุดประสงค์สำคัญ คือต้องการเพิ่มกำลังพลเมือง ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์การก่อสร้างกรุงเทพฯยังไม่มั่นคงนัก กำลังพลเมืองในระบายนั้นก็ไม่พอกับความต้องการ เพราะบ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามกับพม่า อีกทั้งเสบียงอาหารที่ผลิตจากพลเมืองเป็นส่วนน้อยก็คงไม่พอใช้สอยระหว่างออกศึกสงครามแต่ละครั้ง นับเป็นภาระหนักที่สุดของประเทศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงตระหนักในข้อนี้ดี ดังนั้นการทำศึกสงครามที่ไม่จำเป็นจริง ๆ แล้วพระองค์จะไม่ทำเลย เช่นกรณีศึกเดือนให้หัวเมืองมลายูทางใต้มาอ่อนนุ่มแต่โดยดี เมื่อหัวเมืองเหล่านั้นซัดขึ้น แทนที่พระองค์จะใช้กำลังทัพเข้าปราบแต่พระองค์ก็ไม่ทรงกระทำเช่นนั้นสังเกตได้ว่าพระองค์ไม่ได้ตั้งพระทัยจะยกทัพไปปราบปัตตานีโดยตรง แต่ที่ให้จัดทัพไปก็เพื่อไปปราบพม่าซึ่งเป็นศัตรูที่สำคัญกว่า แต่เมื่อกองทัพลงไปถึงเมืองสงขลา จึงมีพระราชดำรัสให้หัวเมืองมลายูมาอ่อนนุ่มโดยไม่คิดจะใช้กำลังเข้าบังคับในตอนแรก แต่เมื่อเจ้าเมืองปัตตานีไม่ยอมจึงจำเป็นต้องตัดสินใจให้ยกทัพเข้าบังคับ การปราบปัตตานีในครั้งนี้ทำให้เสียกำลังไปไม่น้อย จึงจำเป็นต้องอพยพเชลยชาวปัตตานีขึ้นมา เพื่อชดเชยแรงงานของชาติ (รัชนิ สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๕๒-๕๓)

การอพยพเอาเชลยปัตตานีขึ้นมาเป็นครั้งที่สองมีจุดประสงค์ตรงกับการเอาเชลยขึ้นมาในครั้งแรกด้วยเช่นกัน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผู้น้อยเพื่อไม่สะดวกในการคิดกบฏเอาใจออกห่างจากไทย และทางกรุงเทพฯ ก็จะได้หมดภาระในการจัดกองทัพไปปราบกบฏปัตตานี ซึ่งอยู่ไกลข้อมมี ปัญหาทั้งการเดินทาง เสบียงและสูญเสียชีวิตทหาร ดังนั้นหลังการปราบกบฏปี พ.ศ.๒๓๓๔ แล้ว ก็โปรดให้แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็นหัวเมืองย่อย ๆ ๗ หัวเมือง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๕๐๖ : ๔๕๕)

นอกจากนี้ เชลยที่นำขึ้นมาแต่ละครั้งก็ยังให้กระจายกันอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อป้องกันการรวมตัวกัน และก่อการจลาจลสร้างความไม่สงบขึ้นอีกเพราะพวกนี้รู้ว่าเขาขึ้นมาอยู่ภาคกลางในฐานะเช่นใด ถ้าให้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มไม่ช้าอาจเกิดปฏิกริยาต่อต้าน ทำให้เกิดความไม่สงบก็เป็นได้ อีกประการหนึ่งต้องการกำลังผลิตเชลยเหล่านี้ ถ้าให้มาอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด ก็จะไม่เกิดประโยชน์ในการผลิตมากนัก แต่ถ้าให้กระจายกันออกไปตามชานกรุง ตามริมคลองและไร่นา ในจังหวัดใกล้เคียง กรุงเทพฯ ก็จะทำให้พวกนี้มีที่ดินทำมาหากิน เพิ่มผลผลิตให้กับประเทศได้ เพราะชาวปัตตานีส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร นโยบายการนำชาวปัตตานีมาปล่อยตามสถานที่ดังกล่าว จึงถือเป็นการดำเนินนโยบายที่ถูกต้อง และจะอำนวยผลประโยชน์ให้กับไทยอย่างแน่นอน (รัชนี สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๕๔)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้เกิดความไม่สงบขึ้นอีก ๒ ครั้งใน พ.ศ. ๒๓๗๔ และ ๒๓๘๑ โดยสาเหตุเริ่มจากเมืองไทรบุรี และต่อไปยังหัวเมืองทั้ง ๗ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้มุสลิมในบริเวณนี้คือ ไทรบุรี ปัตตานี ฯลฯ ถูกกวาดต้อนเข้ามายังบริเวณเมืองนครศรีธรรมราช กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงอีกครั้งหนึ่ง

ผู้เฒ่าเล่ามา...ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์ (ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ยกทัพใหญ่ไปปราบขบถเมืองไทรและนำเอาครอบครัวพื้นเมืองจำนวนหนึ่งเข้ามาไว้ยังพระนคร โดยมอบให้พระยาราชวังสัน เป็นผู้จัดแจงดูแล

...แล้วรับสั่งพระยาราชวังสันว่า ที่สุหร่ามีที่กว้างขวางอยู่พอจะผ่อนพักไว้ได้ ก็รับเอาพักไว้พอให้สบายก่อนเถิด พระยาราชวังสันก็กราบทูลว่า ที่สุหร่าคลองนางหงษ์ ก็กว้างขวางอยู่พอจะพักอยู่ได้ รับสั่งว่าเออ เอาพักไว้ที่ในนี้ก่อนเถิด ที่มันเจ็บไข้อยู่ก็ดู ขอหมอไปรักษาพยาบาลด้วย ...เอาใจใส่ดูแล เบิกข้าวปลาอาหารให้กิน อย่าให้ออดอยากชวดไซ้ได้ ถ้าข้างหน้ามีครอบครัวส่งเข้าไปอีกมากมายแล้ว จึงค่อยจัดแจงออกไปตั้งที่แสนแสนข้างนอก... แล้วทรงตรัสถามว่า มีเป็นคนเมืองไทรเข้ามาเท่าไร พระยาราชวังสันกราบทูลว่า เป็นคนเมืองไทรชายฉกรรจ์ ๓๕๔๕ คน รับสั่งว่าอดสำหู่ดูแลรักษาไว้ให้ดี..... ถ้ามีเข้าไปอีกมากมายแล้วจึงจัดแจงให้ออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่นอกที่เดียว....” (จดหมายเหตุลาลงอุคมสมบัติ ๒๕๓๐ : ๑๖๕-๑๗๐ อ้างถึงใน อำเภอ ฅ พัทลุง, บรรณาธิการ ๒๕๓๑ : ๒๖๗)

มุสลิมคลอง ๒๒^{๑๖} เป็นชาวไทรบุรี ปลิศ กัตตันตัน รัฐคะดะฮู และปีนัง ครั้งแรกมาอยู่ที่ถนนตกแล้วถูกนำมาไว้ที่คลองแสนแสบ^{๑๗} แถบทรายกองดิน เมืองมีนบุรี ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองรังสิต คลองหนึ่ง คลองสองไปจนถึงคลอง ๒๔ ผู้ที่มาจากเมืองดังกล่าวได้ล้มตายกันไปจนหมด เหลือแต่ลูกหลานซึ่งต้องการหาที่อยู่เป็นหลักแหล่งถาวร ไม่คิดจะกลับไปอยู่เมืองเดิม จึงได้ชักชวนกันไปตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ มุสลิมส่วนหนึ่งจากถนนตก ทรายกองดินมา คลอง ๒๒ ส่วนหนึ่งไปอยู่คลอง ๑๗, ๒๐, ๒๑, และ ๒๒ บางคนถูกชักชวนไปอยู่ท่าอิฐ ปากลัด และที่อื่น ๆ (สุนทร ทิมะเสน, บรรณาธิการ ๒๕๒๓ : ๑๕ - ๑๖)

^{๑๖} คลอง ๒๒ อยู่ในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายกติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา

^{๑๗} คลองแสนแสบ เป็นคลองที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูกและเป็นเส้นทางขนเสบียงและอาวุธไปทำศึกกับเขมรและญวน และต่อมาในพ.ศ. ๒๔๘๐ จึงโปรดให้ขุดคลองบางขนากต่อกับคลองแสนแสบ ฉะนั้นการที่มุสลิมคลอง ๒๒ และบริเวณต่าง ๆ ดังกล่าวมาจากทางไทรบุรีฯ จึงเป็นการสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ กล่าวคือได้มีการกวาดต้อนมุสลิมจากไทรบุรีฯ หลังจากการปราบในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ๒ ครั้งคือใน พ.ศ. ๒๓๗๔ และ ๒๓๘๑ ฉะนั้นคลองแสนแสบจึงถูกขุดโดยมุสลิมที่ถูกกวาดต้อนมาแต่สมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวปัตตานี

หนึ่งในปัจจุบัน มุสลิมในหลายหมู่บ้านเช่น ทำอิฐ จังหวัดปทุมธานี ยังคงใช้ภาษามลายูในการสื่อสารระหว่างกัน แต่บางหมู่บ้านจะพูดได้แต่เฉพาะผู้อาวุโสเท่านั้น ส่วนมุสลิมจากทางไทรบุรี สดุด บางส่วนพูดไทยได้

ที่สี่แยกบ้านแขก แต่เดิมมีสุเหร่า 2 แห่ง คือสุเหร่าบ้านสมเด็จบนหรือสุเหร่าเก่ากับสุเหร่ากูโบร์ สุเหร่าและบ้านเรือนของมุสลิมบริเวณรอบ ๆ สุเหร่าเก่าตั้งอยู่ในที่ดินของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์^{๑๔} ฉะนั้นจึงเรียกชื่อสุหร่านีว่าบ้านสมเด็จบน เรียกสั้น ๆ ว่าสุเหร่าบ้านบน เหตุที่ต้องมี “บน” กำกับเพราะต้องการให้เกิดความแตกต่างกับสุเหร่ากูวัดอิสลามเชิงสะพานพุทธฝั่งธนฯ ที่นิยมเรียกว่า สุเหร่าบ้านสมเด็จล่าง หรือสุเหร่าบ้านล่าง ทั้งนี้เข้าใจว่าสุเหร่าแห่งนี้อยู่ใกล้บ้านสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ

สัปบุรุษ ของสุเหร่าบ้านบน หรือบุคคลที่ตั้งถิ่นฐานหรือสังกัดอยู่กับสุหร่านี เช่น พลโท ฌรงค์ เค้นอุคม แม่ทัพภาค ๔ คนปัจจุบัน สำหรับสุเหร่าบ้านล่าง เช่น นายเล็ก นานา นายอารีย์ วงศ์อารยะ

มุสลิมที่อยู่บริเวณสุเหร่าบ้านสมเด็จ คือกลุ่มที่มาจากปัตตานี พูดภาษามลายู มีทั้งที่เป็นเชื้อเจ้าขุนนางและประชาชน สำหรับผู้มีเชื้อเจ้าจะมีค่านำหน้าตามลำดับฐานะหรือสถานภาพ เช่น กู นิ เจ๊ะ กลุ่มนี้จะมีวิถีชีวิตบางประการแตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป เช่น การใช้คำราชาศัพท์ และมักจะแต่งงานภายในกลุ่มผู้มีฐานันดรด้วยกัน จะไม่แต่งกับชาวบ้านทั่วไป (แต่ปัจจุบันมิได้เป็นเช่นนั้นแล้ว) แต่เนื่องจาก สี่แยกบ้านแขกตั้งอยู่ไม่ไกลไปจากพระราชวังเดิมนัก ตลอดจนอยู่ใกล้กับบ้านขุนนางหลายท่าน ดังนั้นเชื่อว่าครอบครัวเชื้อสายเจ้าเมืองและขุนนางประชาชนจำนวนหนึ่งได้อพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในที่ที่ห่างไกลจากชุมชนชาวพุทธ เพื่อป้องกันและหลีกเลี่ยงการที่บุตรสาวต้องตกไปเป็นภรรยาของผู้ที่มีใหม่มุสลิมกลุ่มต่าง ๆ บริเวณที่ชนกลุ่มนี้แยกตัวไปตั้งหลักแหล่งเช่น หนองจอก ปทุมธานี ฉะเชิงเทรา นครนายก เป็นต้น

อนึ่ง เมื่อมีการตั้งนามสกุลในสมัยรัชกาลที่ ๖ กลุ่มเชื้อเจ้าส่วนหนึ่งได้นำเอาตำแหน่งมาเป็นต้นคำของนามสกุล สำหรับสกุลเชื้อสายเจ้าที่ตั้งอยู่ที่สี่แยกบ้านแขก เช่น เค้นอุคม บินตวนกู บุรณานูวัตร์ เป็นต้น และผู้หญิงมุสลิมในบริเวณนี้หลายคนก็ไปเป็นภรรยาของบรรดาขุนนาง

^{๑๔} แต่เดิมคือบ้านของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ บิดาของท่าน

อย่างไรก็ดี จากผลของสงครามและการสู้รบจากสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ เป็นเหตุให้เกิดหมู่บ้านมุสลิมกระจายอยู่ในภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพฯ และจังหวัดรอบ ๆ เป็นจำนวนมาก และเป็นการเพิ่มประชากรมุสลิมในภูมิภาคส่วนนี้ของประเทศ นอกจากบริเวณดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีกระจายอยู่ในส่วนอื่น ๆ รวมทั้งภาคเหนือคือ ในจังหวัดเชียงใหม่

๒. สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชนอาหรับ-เปอร์เซีย

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า ชาวอาหรับ-เปอร์เซียได้เดินเรือเข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งอยู่ทางใต้ของไทยก็ดี ในสมัยสุโขทัย อยุธยา ตลอดจนถึงรัตนโกสินทร์ ฉะนั้นมุสลิมในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ส่วนหนึ่งจึงเป็นผู้ที่มีเชื้อสายมาจากทางอาหรับ เปอร์เซีย เมื่อเกิดสงครามหรือเมื่อทางกรุงศรีอยุธยา กรุงรัตนโกสินทร์ยกกองทัพลงไปปราบ เพลยส่วนหนึ่งจึงน่าจะเป็นชนที่มีเชื้อสายอาหรับ เปอร์เซียปะปนอยู่ด้วย นอกเหนือไปจากชาวมาเลย์พื้นเมือง

นอกจากนั้น ในสมัยอยุธยายังมีชาวเปอร์เซียทั้งสายชีอะห์ และซุนนะห์ เข้ามาตั้งถิ่นฐานทางภาคใต้คือจังหวัดสงขลาและกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในจำนวนดังกล่าวชาวเปอร์เซียสองตระกูลได้ปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์ไทย คือ ตระกูลของเชคอะหมัดในกรุงศรีอยุธยาและตระกูลของสุลต่านสุลัยมานแห่งสงขลา

ฉะนั้นมุสลิมเชื้อสายอาหรับ-เปอร์เซีย จึงมีอยู่ทั้งชายแดนภาคใต้ตลอดขึ้นมาจนถึงสงขลา พัทลุง ในกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนถึงกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

จากหนังสือที่ระลึกเปิดมัสยิดต้นสน (๒๔๕๘ - ๑๕, ๒๓) กล่าวว่า ความจริงก่อนหน้านี้นี้ที่คลองบางกอกใหญ่ได้มีมุสลิมตั้งภูมิลำเนาค้าขาย อยู่บกกก็มี อยู่แพก็มีมาแล้วเช่นกัน ในสมัยนั้นไทยมุสลิมเรียกมัสยิดของตนว่า กฎี หรือบางครั้งก็เพี้ยนเป็น กะฎี หรือเขียนเป็น กะดี กล่าวกันว่า ชาวไทยมุสลิมที่คลองบางกอกใหญ่นั้น มีมาก่อนสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๑๕๓ - ๒๑๗๗) ค.ศ.๑๖๑๐ - ๑๖๒๘) ....กระดานจารึกอักษรอาหรับซึ่งถูกไฟไหม้บางส่วนครั้งอยุธยาเสียกรุงลอยน้ำมา และชาวคลองบางกอกใหญ่เก็บรักษาไว้ที่มัสยิดต้นสนจนบัดนี้นั้นก็เป็นหลักฐานอีกประการหนึ่ง (วินัย ธรรมะสุน ม.ป. พ : ๑๔ - ๑๕)

อนึ่ง มุสลิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคลองบางหลวง บางกอกใหญ่ดังกล่าว มีทั้งที่เป็นชีอะห์ และซุนนะห์ และสายตระกูลต่าง ๆ บริเวณนี้ ตามประวัติกล่าวว่าเป็นเชื้อสายของท่านเชคอะหมัด (ชีอะห์) และท่านสุลต่านสุลัยมานชาร์ (ซุนนะห์) (รายละเอียดอ่านเพิ่มเติมได้จากหนังสือเชคอะหมัด หรือประวัติตระกูลนูนาค และหนังสือสายตระกูลสุลต่านสุลัยมาน)

ฉะนั้นเป็นไปได้หรือไม่ว่า ชาวมุสลิมเชื้อสายอาหรับ-เปอร์เซียดังกล่าว ขณะที่ส่วนหนึ่งยังคงตั้งหลักแหล่งในกรุงศรีอยุธยาและสงขลา ส่วนหนึ่งได้ล่องแพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวงและบริเวณก่อนจากนี้ เช่น ที่นนทบุรี บางอ้อ บางกอกน้อย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้อาจด้วยแต่แรกเป็นการล่องเรือเข้ามาค้าขาย เมื่อเห็นว่าเป็นทำเลที่ดีจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐาน และการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวก็นิยมรวมอยู่กันเป็นหมู่บ้านหรือกำปง ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาจะแตก จึงอพยพออกมาสมทบอยู่ในบริเวณดังกล่าวเพิ่มขึ้น ดังนั้นมุสลิมกลุ่มนี้นอกจากในประวัติศาสตร์จะเรียกว่า แยกมัวร์หรือแยกเทศ (คือต่างประเทศ) แล้วยังเรียกว่า “แยกแพ”

เมื่อปี พ.ศ.๒๒๒๓ รัฐสุลต่านที่สงขลาถูกละลายกำลังและถูกทำลายลงอย่างราบเรียบ บรรดาลูกหลานเชื้อสายสุลต่านสุลัยมานและกำลังกองทัพของรัฐสุลต่านต้องถูกสลายตัวและเคลื่อนย้ายกองกำลังทั้งหมดออกจากพื้นที่เมืองสงขลาที่หัวเขาแดงด้วยการแยกย้ายกันออกไปคือ ส่วนที่เป็นคนแก่สูงอายุย้ายไปอยู่เมืองไชยา ให้มีที่อยู่และที่ทำกินอยู่ที่นั่น ส่วนที่เป็นคนหนุ่มและยังมีอายุน้อย โยกย้ายเข้าไปอยู่ในกรุงศรีอยุธยา มีที่อยู่และที่ทำกินในกรุงศรีอยุธยา ชาวอิสลามนิกายสุนนีเหล่านี้แหละที่เป็นต้นกำเนิดของแยกแพในกรุงศรีอยุธยา เพราะมีบรรพชนเป็นนักเดินเรือทะเลและชอบอยู่ริมน้ำมาก่อน ลูกหลานของท่านสุลต่านสุลัยมานที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยานี้ เนื่องจากเป็นผู้มีเชื้อสายและชาติตระกูลผู้ดี จึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการกันหลายสกุลและหลายชั่วคนต่อมา... ตั้งแต่ก่อนกรุงแตกแล้ว เมื่อเห็นพม่าเข้าศึกยกกองทัพมาทำท่าจะร่ายล้อมกรุงศรีอยุธยา บรรดาพวกแยกแพซึ่งส่วนหนึ่งเป็นตระกูลลูกหลานของท่านสุลต่าน สุลัยมาน ก็ได้ชักโซ่ปลดเชือกปล่อยเรือแพลงไปทางใต้ตามลำน้ำป่าสัก ซึ่งไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนล่าง และล่องแพเรื่อยไปจนกระทั่งไปถึงเมืองนนทบุรีและเมืองธนบุรี แล้วหาแหล่งที่เห็นว่าพอจะปลอดภัยจากพม่าเข้าศึกเป็นที่พำนักพักพิงต่อไป บรรดาลูกหลานของท่านสุลต่าน สุลัยมาน ซึ่งล่องลอยเรือแพเหล่านี้ลงมาทางลำนั้น เป็นพวกไม่มีหน้าที่ทางราชการแต่อย่างใด อันได้แก่ สตรีและเด็ก ๆ จะต้องอยู่ภายในกำแพงเมือง เพื่อปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ ของตน สตรีและเด็ก ๆ จะต้องอยู่ภายใต้กำแพงเมือง

เพื่อปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ ของตน ไม่สามารถอพยพไปด้วยกันกับครอบครัวของตนได้ จะทำได้ย่ำแย่ก็
เพียงแค่แนะนำให้ครอบครัวของตนไปอยู่ เมื่อเสร็จศึกจะได้ไปหาครอบครัวของตนได้ถูก ดังนั้นเมื่อ
วันกรุงแตก พวกแขกแพเหล่านี้จึงหาตัวไม่ได้ เพราะพากันล่องแพอพยพกันไปหมดแล้ว (สุภกร
สคนธาภิรมย์ ณ. พัทลุง ๒๕๓๐ : ๑๘๒, ๑๘๘)

เมื่อครั้งพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึก ถูกเผาผลาญบ้านเรือนครั้งหลังนี้บรรดาอิสลามที่
อาศัยจอดแพขายของอยู่ ณ ตำบลหัวแหลม หัวรอและคลองตะเคียน นับเป็นร้อย ๆ ครวเรือน ได้
อพยพหลบภัยล่องแพล่องหนี่ข้าศึกลงมาจอดพำนักอยู่ตำบลคลองบางหลวงตั้งแต่ตำบลบางกอกใหญ่
ไปจนถึงวัดเวฬุราชินทั้งสองฝั่ง...(หลวงพิพิธเกศ ๒๕๑๒ : ๕)

ราชทูตฝรั่งเศสประเมินจำนวนชนชาติมุสลิมในกรุงศรีอยุธยาไว้ในค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ.
๒๒๒๘) ว่ามีประมาณ ๔๐ ชาติ (ประชุมพงศาวดารฯ ๒๕๐๓ : ๘ - ๙) ฉะนั้นก่อนที่กรุงศรีอยุธยา
จะแตก และแตกในพ.ศ. ๒๓๑๐ มุสลิมจากเชื้อชาติต่าง ๆ เหล่านี้ น่าจะอยู่ใน ๕ ลักษณะ คือ

๑. อพยพกลับประเทศเดิม

๒. ฝ่ายชายที่รับราชการต้องออกศึกทำสงครามกับพม่าจนสิ้นชีวิตซึ่งคงมีเป็นจำนวนมิใช่น้อย
ทั้งในระดับขุนนางและพลทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกองอาสาจามที่เป็นมุสลิมจามทั้งหมด

๓. เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก ได้กวาดค้อนผู้คนไปเป็นเชลยที่เมืองพม่า ซึ่งในกลุ่มนี้แน่นอนว่า
ต้องมีมุสลิมจากเชื้อชาติต่าง ๆ ปะปนอยู่ด้วย

๔. กลุ่มที่หลบหนีการจับไปเป็นเชลยของพม่า ครั้นเมื่อบ้านเมืองสงบแล้ว จึงกลับไปตั้งถิ่น
ฐานที่ที่อยู่เดิม ซึ่งเชื่อว่าก่อนหลบหนีได้แอบฝังทรัพย์สินมีค่าไว้ตามจุดต่าง ๆ ที่คิดว่าปลอดภัย เมื่อ
ได้กลับมายังถิ่นเดิมจึงมีโอกาสได้ขุดทรัพย์เหล่านั้นมาใช้ แต่สำหรับผู้ที่ต้องตายไปก็ดี ถูกจับไปเป็น
เชลยก็ดี จึงไม่มีโอกาสได้ขุดทรัพย์เหล่านั้นขึ้นมา ฉะนั้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงมักขุดพบ
ทรัพย์สินมีค่าในกรุงศรีอยุธยาได้เป็นลำดับตลอดมา

ด้วยเหตุที่มุสลิมบางส่วนสามารถกลับไปตั้งถิ่นฐานในอยุธยาได้ดังเดิม จึงทำให้ในปัจจุบัน
อยุธยายังคงเป็นจังหวัดที่มีมุสลิมอยู่เป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่าในช่วงหลังของรัตนโกสินทร์จะมีการ
อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เพื่อประกอบอาชีพ (เหมือนกับชาวไทยจากจังหวัดต่าง ๆ) เป็น
จำนวนไม่น้อยก็ตาม

๕. กลุ่มที่อพยพหลบหนีโดยทางน้ำ ไปตั้งถิ่นฐานอยู่สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่บริเวณ นนทบุรีไปจนถึงกรุงธนบุรีในบริเวณไม่ไกลจากพระบรมมหาราชวัง โดยตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม ก้อน ซึ่งส่วนใหญ่ น่าจะเป็นผู้ที่มิแพหรืออยู่แพอยู่แล้วทำให้สะดวกต่อการเดินทาง อย่างไรก็ตาม น่าจะมี บางกลุ่มที่หลบหนีออกมาโดยทางบก แต่จำนวนคงจะน้อยกว่า “ข้าราชการมุสลิมอื่น ๆ ที่รอดพ้น จากการเป็นเชลยของพม่าและเข้ารับราชการกับพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระยาเมืองเพชรบูรณ์ หลวงศานาวรัตน์” (ประยูร สิริพิพันธ์ ๒๕๐๕ : ๒๖๖)

ดังนั้น ตามที่ราชทูตฝรั่งเศสได้ประมาณชนชาติมุสลิมในกรุงศรีอยุธยาช่วง พ.ศ.๒๒๒๘ (รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ) ไว้ประมาณ ๔๐ ชนชาตินั้น ทั้งหมดนี้จึงน่าจะผสมผสานอยู่ใน ๕ ลักษณะ ดังกล่าว แต่สำหรับในกลุ่มที่ ๕ ที่อพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ - นนทบุรี ส่วนใหญ่ น่าจะเป็นเชื้อชาติเปอร์เซีย อาหรับ อินเดียฯ เนื่องจากมีสถานภาพทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองดี กว่าชนเชื้อสายอื่น ๆ ซึ่งเมื่อเข้ามาแล้วก็ยังคงประกอบการค้าเช่นเดิม ดังนายนรินทร์ทิเบร์ (อิน) (๒๕๑๓ : ๒๔) เขียนไว้ว่า

ชาวแพแม่แม่ค้า	ขายของ
แพรพิศตราดาตอง	เทศข้อม
เมื่อเข้าคลองบางกอกใหญ่	แขกแพมากหลายสองฟาก
ขายของเทศไทยหลายหลาก	ทั้งสองฟากแพแขกดูแปลกตา

มุสลิมพวกที่เข้ามายังเขตกรุงเทพฯ ได้ประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ ค้าขายโดยใช้แพซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยเปิดเป็นร้านค้าขาย มองแต่เพียงผิวเผินจะเห็นว่า มุสลิมพวกนี้ต้องการลี้ภัยสงครามเข้ามาอยู่ตาม บริเวณลำคลองของกรุงเทพฯ ธรรมดาเท่านั้น แต่นอกเหนือจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ยังมีเหตุผลอื่น ๆ อีก ประการแรก เกิดจากความเคียดแค้นครั้งสมัยอยุธยา คือพวกนี้ส่วนใหญ่จะได้รับพระราชทานที่ดิน จากพระมหากษัตริย์ให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่ไกลจากตัวพระนครมากนักจึงเกิดความอบอุ่น ความรู้สึก ปลอดภัยเพราะอยู่ใกล้ศูนย์กลางของกองกำลังและการปกครอง การอพยพตั้งหลักแหล่งตามฝั่งคลอง ใกล้กรุงเทพฯ ก็คงเนื่องจากความรู้สึกดั้งเดิมของพวกเขานั้นเอง ประการที่สอง นับเป็นความฉลาด ของพวกเขาที่หาทำเลอันเหมาะสมแก่การประกอบอาชีพได้คือนั่นคือ การตั้งแหล่งค้าขายตามบริเวณแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ถือได้ว่า คลองเป็นเส้นทางสัญจรไปมาที่สำคัญเท่า ๆ กับถนนใน

สมัยปัจจุบัน การที่ผู้คนใช้คลองสัญจรไปมากันมากนี้เอง เป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้มุสลิมขายสินค้าในแพได้อย่างสบาย ดังนั้นมุสลิมกลุ่มนี้จึงถูกเรียกว่า “แขกแพ” (ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ ๒๕๑๗ : ๗๖)

สำหรับความหนาแน่นของมุสลิมพวกนี้ ในระยะแรกคงมีไม่มากนักเพราะปรากฏว่ามีมัสยิดสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพียงหลังเดียวคือ มัสยิดบางกอกใหญ่ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มัสยิดต้นสน ตั้งอยู่ตำบลบางกอกใหญ่ เมื่อมุสลิมพวกนี้มีจำนวนมากขึ้น มัสยิดแต่เพียงหลังเดียวจึงไม่พอกับจำนวนคน ผู้มีมิ่งของศาสนาอิสลามผู้หนึ่งได้สร้างมัสยิดขึ้นอีกหลังหนึ่งที่ตำบลบางกอกใหญ่เรียก มัสยิดบางหลวงหรือกุฎีขาว^{๑๑} มาจนถึงทุกวันนี้ แม้จะพบหลักฐานยืนยันแน่นอนว่ามุสลิมที่ตั้งหลักแหล่งตามลำคลองบริเวณชานกรุง เป็นมุสลิมพวกที่สืบเชื้อสายมาจากสมัยอยุธยาและธนบุรีก็ตาม ไม่ได้หมายความว่ามุสลิมพวกนี้มาตั้งหลักแหล่งเฉพาะบริเวณดังกล่าวแห่งเดียวเท่านั้น อาจจะมีกลุ่มอื่น ๆ ที่มีเชื้อสายเก่าพอ ๆ กัน อพยพไปอยู่บริเวณอื่น ๆ อีกก็ได้ เพราะเป็นหลักฐานที่คนมีอาชีพเดียวกันมักจะไม้อาศัยอยู่ใกล้เคียงกันหนาแน่นมากนัก ข้อสังเกตประการหนึ่งของมุสลิมพวกนี้นั้นคือ ความถนัดทางการค้า ดังนั้นไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใดก็ตามจะยึดอาชีพค้าขายเป็นหลัก เพราะไม่กล้าเสี่ยงประกอบอาชีพอื่นที่ขาดความชำนาญ หลักฐานยืนยันเหตุผลข้อนี้ก็คือ เศรษฐีผู้ก่อตั้งมัสยิดบางหลวงก็ยังคงเป็นพ่อค้าใหญ่ ทำการค้าขายติดต่อกับประเทศจีนและอินเดีย ซึ่งท่านผู้นี้ก็มีเชื้อสายมาจากสมัยอยุธยาเช่นกัน (รัชนิ สาตเปรม ๒๕๒๑ : ๔๘ - ๔๙)

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ศาสนาอิสลามนิกายสุนนีและนิกายชีอะห์ในประเทศไทยนี้ ก็ได้อยู่รวมกันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยา นิกายสุนนีนั้นมีมาแต่เดิมในแผ่นดินสุวรรณภูมินี้มาก่อน ส่วนนิกายชีอะห์นั้นได้เข้ามาพร้อมกับท่านเจกอะหมัดสมัยพระเจ้าทรงธรรม แต่ทั้งสองนิกายนี้ต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ต่างกับประเทศอื่น มีการแต่งงานระหว่างกันและกัน ผูกมิตรระหว่างกัน หรืออาจเป็นเพราะต่างเป็นข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวกันก็เป็นได้ มีอยู่มัสยิดหนึ่งคือมัสยิดต้นสน ปากคลองบางกอกใหญ่ ฟังชนนูนั่นเอง มีสุสานใช้ร่วมกันทั้งฝ่ายสุนนีและชีอะห์ โดยไม่มีการรังเกียจเคียดฉุนท์กันแต่อย่างไร ในสมัยต้นรัชกาลที่ ๑ ก่อนที่ท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) จะทำการสร้างกุฎีหลวงนั้น มุสลิมนิกายชีอะห์ยังได้เคยประกอบพิธีมะหะหร่าที่กุฎีใหญ่ หรือมัสยิดต้นสนอยู่ถึงสามปีด้วยกัน และท่านจุฬา

---

^{๑๑} มัสยิดบางหลวง สร้างขึ้นคนละฟากคลองบางหลวงกับมัสยิดบางกอกใหญ่ ผู้ก่อสร้างเป็นคหบดีที่ทำการติดต่อกับต่างประเทศ มีนามว่า โตะหะยี มัสยิดแห่งนี้ก่อสร้างเป็นตึกฉาบปูนสีขาว จึงเรียกว่ากุฎีขาว อีกชื่อหนึ่ง

ราชมนตรี (ก้อนแก้ว) ก็ยังได้สมรสกับคุณหญิงเสมหลานพระยาราชวังสัน (หวัง) ซึ่งเป็นมุสลิมนิกาย
สุนนี ดังนั้นมุสลิมสุนนีที่มีสยิดต้นสนกับชาวมุสลิมชีอะห์ โดยทั่วไปจึงรักใคร่สนิทสนมกัน (ประยูร
ศักดิ์ ชลาชนนเดชะ ๒๕๓๑ : ๖๐ - ๖๑)

นอกจากมุสลิมเชื้อสายนี้จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่กล่าวแล้วนี้ ยังอยู่บริเวณย่านรองเมือง
สุริวงค์ และที่อื่น ๆ

๓. สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชนชวา หรือยะวา

ชาวอินโดนีเซียปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ไทยจากชื่อ “ชวา” ซึ่งเจ้าของ
เชื้อชาติจะออกเสียงตามสำเนียงเดิมคือ ยะวา และชาวไทยมุสลิมบ้างก็ออกเสียงเป็น “ยะหฺวา”
เช่นชื่อมัสยิดในหมู่บ้านของมุสลิมเชื้อสายนี้ ซึ่งตั้งอยู่ในตรอกโรงน้ำแข็ง ถนนสาทรใต้ เขตยานนาวา
ก็มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “มัสยิดยะวา”

ชาวชวานิยมเรียกถิ่นที่อยู่ของตนว่า “กำปงยะวา” (Kamporg Java) และคำว่า
กำปง มีความหมายเท่ากับหมู่บ้าน แต่สำหรับชาวยะวาสูงอายุนั้นจะเรียกหมู่บ้านของตนว่า
“สุไวมารู” (Sungar Bang) คำว่า “Sungei” ภาษาชวาแปลว่า คลอง ส่วนคำว่า “Baru” แปลว่า
ใหม่ ความหมายของคลองใหม่ก็คือ คลองสาทรนั่นเอง (กรรมการ จุฬามาศ สุมาลี ๒๕๒๘ : ๑)

จากการที่พบเครื่องถ้วยชามสังคโลกของสุโขทัยเป็นจำนวนมากที่ชวา ในลักษณะที่บริบูรณ์ดี
ยิ่งกว่าที่พบในประเทศไทย จึงน่าจะเป็นคำตอบได้ว่าไทยมีความสัมพันธ์กับชวามาแต่อดีต ซึ่งคงเป็น
การเดินทางติดต่อค้าขาย และอาจเป็นไปได้ว่าชาวชวาได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อการค้าขายตั้งแต่ใน
กรุงสุโขทัยหรือก่อนหน้าจากนั้น อย่างไรก็ตามต่อมาในสมัยของกรุงศรีอยุธยา ชาวชวาก็ได้ตั้งถิ่น
ฐานเป็นหมู่บ้านเช่นเดียวกับชนชาติอื่น ๆ

จากการศึกษาของกรรมการ จุฬามาศ สุมาลี (๒๕๒๘ : ๓, ๔, ๓๐, ๓๔ - ๓๕, ๔๐ - ๔๓)
พบว่าชาวชวาได้อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาสืบเรื่อยมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้ได้
มีเหตุการณ์ที่ชาวชวาเข้ามาเกี่ยวข้องกับ เหตุการณ์นี้ก็คือ การเข้ารับราชการในองค์สมเด็จพระ-
นารายณ์ฯ ในเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ช่วงชิงราชบัลลังก์จากพระศรีสุธรรมราชา พระเจ้าอา

ในปี พ.ศ.๒๑๕๕ ในการชิงราชสมบัติครั้งนี้สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีบัญชาให้มรยาผัน เมลา มัก
เกาะตาด คุมไพร่พลไปอยู่ ณ ด้านศาลาลูกขุน ให้รายลิตาคุมศรีต่วน แยกขวา แยกจาม อยู่ ณ ด้าน
หน้าสรรเพชญ์ปราสาท ให้หลวงเพชรอรชุนกุมไพร่พลอยู่ที่ประตูศรีสรรทวาร ให้พระจุฬาพระผนัง
กุมไพร่พลอยู่ ณ ทางสระแก้ว (พระจักรพรรดิพงศ์ (จาก) ๒๕๐๔ : ๔๓๖ - ๔๓๗) ผลของสงคราม
ครั้งนี้ สมเด็จพระนารายณ์เป็นฝ่ายมีชัยชนะ ชาวยะวาที่รอดชีวิตจากสงครามชิงราชสมบัติครั้งนี้จึงคง
รับราชการในกองอาสา สังกัดกษัตริย์โดยตรง กองทหารอาสานี้โดยปกติแล้วมักจะถูกใช้เป็นองครักษ์
ของกษัตริย์อยุธยาไปด้วยในตัว มีลักษณะเป็นทหารประจำการหลายกรมกองของทหารจ้างมิได้ใช้
เกณฑ์ การ “เข้าเดือน” เหมือนไพร่ธรรมดา อย่างไรก็ตามชาวยะวาที่อยู่ในกองอาสานี้ ภายหลังจากถูก
กลืนหายไปในระบบไพร่ของไทย อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับชาวยะวาไว้
ว่าชาวยะวาเป็นพวกที่ถูกซื้อเข้ามาเป็นทาสนั้นถูกกลืนหายไปจากระบบไพร่ และไม่มีประโยชน์ใน
การเมืองอย่างใด ชาวยะวาเป็นพวกที่มีได้มีความชำนาญพิเศษในการรบ ช้างบางกลุ่มยังคงเป็นทาส
หรือไพร่ในสังกัดของขุนนางฝ่ายปกครอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๒๗ : ๖๔, ๗๘) หลังจากสมัย
สมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา เรื่องราวของชาวยะวามีได้ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่ามี
การกล่าวถึงชาวยะวาอีก เป็นเรื่องยืนยันได้ว่า ชาวยะวาถูกกลืนไปกับมุสลิมกลุ่มเชื้อสายเปอร์เซีย
และมาเลย์ไปแล้ว ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี ก็มีได้มีหลักฐานใดที่กล่าวถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง
ไทยของชาวยะวา...จวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึง
ได้มีหลักฐานเกี่ยวกับชาวยะวาอีกครั้งหนึ่ง เช่น กรณีของนายอับดุลเราะห์มาน คนในบังคับฮอลันดา
อันดับที่ ๕ เข้ามาใน พ.ศ.๒๔๐๕ โดยประกอบอาชีพเป็นช่างหยอดน้ำมันเครื่องจักรโรงสี ไปจนซื้อ
ที่ดินเป็นของตนเองได้ใน พ.ศ.๒๔๔๒ สำหรับเรื่องการเข้ามาของชาวยะวาในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ มีเรื่องเล่ากันในหมู่ของชาวยะวาในเมืองไทยว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสสิงคโปร์ (ผู้เล่าไม่สามารถระบุปี พ.ศ.) ได้แลเห็นการทำสวนของชาว
ยะวาในสิงคโปร์ก็พอใจ จึงนำชาวยะวา ๖ คน เพื่อมาตกแต่งต้นไม้ในเมืองไทย หลังจากเสด็จกลับ
เมืองไทยแล้ว พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำชาวยะวาเข้ามายังเมืองไทยอีก ๓๐ คน เรื่องเล่านี้ได้ถ่ายทอด
กันมาจนถึงชาวยะวารุ่นที่เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (เรโน บินชิตโร,
สัมภาษณ์) ซึ่งเมื่อนำไปเปรียบกับการที่ได้หลักฐานจากลายพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสยะวา ร.ศ.๑๒๐ พ.ศ.๒๔๔๕ (หงษ.ร.๕ ต ๑๑/๒/๒๐) จำนวนชาวยะวา ๒ คน ที่ท่านทรง
โปรดเกล้าฯ ให้นำเข้ามาพร้อมกับนายเอเลนบาส ฝรั่งเศสชาวฮอลันดาซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญการเพาะปลูก
และพนักงานตรวจการเพาะปลูกอีก ๑ คนนั้น ย่อมเป็นที่เชื่อมั่นได้ว่าถูกต้อง แต่เนื่องจากการที่

พระองค์ท่านเสด็จประพาสยะวาเป็นจำนวน ๓ ครั้งด้วยกันคือ ครั้งแรกใน พ.ศ.๒๔๔๒ (ประชุมพงศาวดาร ๒๕๐๓ : ๑๓๓) ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ.๒๔๕๓ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ : ๑๗) ครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ.๒๔๕๕ (หจข.ร.๕ จ ๑๑.๒/๒๐) ชาวยะวารุ่นแรก ๆ ที่เดินทางเข้ามาสู่เมืองไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเดินทางด้วยเรือใบ ต่อมาเมื่อมีการนำเรือกลไฟเข้ามาใช้เดินเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเดินทางสู่เมืองจึงสะดวกรวดเร็วและปลอดภัยขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เรือกะตง เรือเคลสิ เรือกฤษณา เรือกะมุหนิง เรือบันคหรา จะรับผู้โดยสารยะวาจากสิงคโปร์สู่เมืองไทย โดยส่งผู้โดยสารที่ทำเรือเอเชียติก ทำเรือบอร์เนียว ทำเรือบี.ไอ. ริมแม่น้ำเจ้าพระยา อัตราค่าโดยสารเรือในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นในอัตรา ๑๐ บาท (อาลชี บินมุฮัมมัดโนร์, สัมภาษณ์) ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อัตราค่าโดยสารเพิ่มขึ้นเป็น ๓๐ บาท (อุสมาน บินอาลี, สัมภาษณ์)

การที่ชาวยะวาเดินทางมาสู่เมืองไทยน่าจะเป็นเพราะ การที่ได้รับทราบข่าวคราวเกี่ยวกับการทำมาหากิน เพื่อนฝูงญาติมิตรที่เข้ามาทำงานอยู่ในเมืองไทยว่าค่าจ้างแรงงานในเมืองไทยมีอัตราสูงจากหลักฐานที่พบในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏว่า ค่าจ้างของชนชั้นแรงงานในเมืองไทย สูงกว่าค่าแรงงานในยะวาถึง ๓ เท่า หรืออีกนัยหนึ่งจำนวนเงินที่จ้างคนงาน ๑ คน ในเมืองไทยสมัยนั้นสามารถจ้างคนงานในยะวาได้ ๓ คน (หจข.ร.๕ บ ๑๐/๔๓) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และสมเด็จพระปกเกล้าฯ ชาวยะวาก็ยังคงเดินทางออกมาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยด้วยความสมัครใจ ส่วนการเดินทางออกมาโดยการถูกบังคับ คือ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ชาวอินโดนีเซีย (รวมทั้งยะวา) ที่ญี่ปุ่นเกณฑ์มาสร้างทางรถไฟสายมรณะนี้ ญี่ปุ่นแบ่งแยกชาวอินโดนีเซียออกเป็น ๒ ประเภท คือ ไฮโซะ (รัน) และ โรมูซา (Romusha) ไฮโซะ คือ ชาวอินโดนีเซียที่เป็นทหารแต่ถูกเกณฑ์มาทำงานสร้างทางรถไฟ ส่วนโรมูซาเป็นชื่อที่เรียกพวกถูกเกณฑ์แรงงานมาเป็นกรรมกร การที่พวกอินโดนีเซียทั้ง ๒ กลุ่ม เข้ามาทำงานในไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ ถือเป็นการเคลื่อนย้ายคนอินโดนีเซียเข้ามาด้วยสภาวะการบังคับบีบบังคับ เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม ในปี พ.ศ.๒๔๘๘ ชาวอินโดนีเซียซึ่งเป็นทหารอยู่ในกองทัพของฮอลันดาที่เรียกว่า Royal Natherland East India Army ได้หลบหนีออกจากกองทัพ บางพวกก็หลบหนีอยู่ในเมืองไทย และดำรงชีวิตอยู่ในเมืองไทยหลังจากที่สงครามสงบแล้ว(เรโน บินซิดรอก, สัมภาษณ์) ในจำนวนผู้หลบหนีที่มีอาจทราบจำนวนได้แน่ชัดว่าเป็นเท่าใดนี้ เต็มบง ซูการ์โน (Mr. Tembong Sukarno) ซึ่งปัจจุบันยังคงถือสัญชาติอินโดนีเซีย เป็นผู้หนึ่งในจำนวนไฮโซะที่หลบหนีจากกองทัพฮอลันดาได้สำเร็จ และตั้งถิ่นฐานครอบครัวอยู่ในกรุงเทพฯ จนถึงปัจจุบัน สำหรับผู้ที่หลบหนีการติดตามตัวของทหารฮอลันดาได้สำเร็จอีก

ผู้หนึ่งก็คือ เองการ์ (Mr.Engkar) ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นไทย (เต็มบง ชูการ์โน, สัมภาษณ์)

โรมุซา และไฮโซะ ที่อพยพหลบหนีไปอยู่ทางใต้ และทำงานสวนยาง หรือเลี้ยงชีวิตด้วย อาชีพประมงนั้นไม่สามารถทราบจำนวนที่แน่นอน ทั้งนี้เพราะพวกนี้มิได้แจ้งถิ่นที่อยู่ให้สถานทูต อินโดนีเซียทราบ วิถีชีวิตก็ผสมกลมกลืนไปกับพวกมาเลย์ทางใต้

ส่วนสาเหตุที่ชาวยะวาทอพยพย้ายถิ่นออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ นอกประเทศ รวมทั้งเข้ามาในประเทศไทยนั้นคงเป็นผลมาจากปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เกิดขึ้นภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงระยะเวลาการเข้ายึดครองของฮอลันดา เพื่อกอบโกยผลประโยชน์เป็นเวลานานถึง ๓๕๐ ปี ซึ่งแน่นอนว่า กว๋ยะวาทจะได้เอกราชมาใน พ.ศ.๒๔๘๒ ประชาชนต้องผ่านการต่อสู้มานาน พอคาว อันมีผลเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินอย่างมหาศาล จากความกดดันทางการเมืองดังกล่าว จากการที่ถูกบังคับให้อยู่ภายใต้เศรษฐกิจที่ต้องส่งส่วยก็ติ ระบบการเพาะปลูกแบบบังคับก็ติ ตลอดจนความล้มเหลวของนโยบายจริยธรรม ประจวบกับภาวะความแออัดจากจำนวนประชากร ต่างเป็นสาเหตุให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นออกนอกประเทศทั้งสิ้น

กรณีการณ์ จูทามาต สุมาลี (๒๕๒๘ : ๓๗, ๔๕) กล่าวว่า การที่ชาวยะวาเข้ามาในเมืองไทย มากในช่วงระยะ พ.ศ.๒๔๗๑ - ๒๔๗๔ นี้ อาจจะเป็นเพราะว่าพระราชบัญญัติคนเข้าเมืองพุทธศักราช ๒๔๗๐ ได้เปิดช่องทางให้กับคนต่างด้าวที่จะเข้าเมืองไว้ว่า ถ้าผู้ใดที่เดินทางเข้ามาเมืองไทย โดยไม่มีหนังสือเดินทางหรือใบสำคัญแสดงสัญชาติที่บังคับไว้ เจ้าพนักงานไทยสามารถที่จะออกใบสำคัญแสดงรูปพรรณของผู้ขอเข้าประเทศ และอนุญาตให้บุคคลนั้นเข้าเมืองก็สามารถทำได้ ซึ่งใบสำคัญแสดงรูปพรรณดังกล่าวนี้ทางเจ้าพนักงานไทยจะคิดค่าธรรมเนียมพอสมควรเท่านั้น (พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๗๐ ราชกิจจานุเบกษา ๔๔, ๒๔๗๐ : ๘๒) เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้มีการสำรวจสำมะโนครัวทั่วประเทศในปี พ.ศ.๒๔๕๓ มีชาวยะวาอยู่ในเมืองไทย เพียง ๓๗๑ คน (หจข.ร.๕๓๒.๑๕/๔) เทียบกับจำนวนชาวมลายู ซึ่งมีถึง ๒๘๕,๔๒๓ คน พบว่าจำนวนชาวยะวาเพิ่มขึ้นจาก ๑,๕๘๐ คน เป็น ๒,๑๑๖ คน เป็นการเพิ่มขึ้นเพียง ๑๓๖ เท่านั้นเมื่อเทียบกับมุสลิมมลายูในกรุงเทพฯ ในสมัยเดียวกันซึ่งมีจำนวน ๓,๐๒๕ คน มุสลิมเชื้อสายเปอร์เซีย ๑๐๘ คน มุสลิมปาตาน ๑๓๘ คน จากจำนวนมุสลิมทั้งหมดในกรุงเทพมหานคร ๕,๓๕๑ คน ดังนั้นในกรุงเทพมหานคร ชาวยะวาจะเป็นกลุ่มมุสลิมเป็นอันดับ ๒ รองจากมาเลย์คือ น้อยกว่ามาเลย์เพียง ๑๓ คน ชาวยะวาจะเป็นกลุ่มมุสลิมเป็นอันดับ ๒ รองจากมาเลย์ คือน้อยกว่ามาเลย์เพียง ๕๑๓ คน ชาวยะวากระจ่ายกันอยู่ทั่วไปในอำเภอต่าง ๆ ๑๗ อำเภอ (หจข.ร.๖ น. ๒๗/๘๓) ได้กระจายออกไปอีก

๑ อำเภอ เป็น ๑๘ อำเภอ (هج.ร. ๖ น ๒๗/๒๘) จากจำนวน ๑๘ อำเภอ ได้แก่ พระราชวัง ชะ
สงคราม บางขุนพรหม สามเสน คูสิต นางเลิ้ง ประแจจีน ปทุมวัน บ้านทวย สาทร บางรัก สาม
แยกป้อมปราบศัตรูพ่าย สัมพันธวงศ์ จักรวรรดิ สามยอด พาหุรัด ตำราญราษฎร์

อนึ่งด้วยวิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาส
ชวา ได้โปรดการทำสวนแบบชวา จึงขอรับเข้ามาในพระบรมราชูปถัมภ์ และโปรดให้รวมกันอยู่
เป็นกลุ่มก่อนตามแบบฉบับของมุสลิมที่ริมคลองแสนแสบ ด้วยเหตุที่กลุ่มชนเหล่านี้ที่ถิ่นฐานเดิมอยู่
เกาะมาถ์ซซาร์ ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อย้ายหมู่บ้าน มาถ์ซซาร์ อยู่ริมคลองแสนแสบนานวันเข้า
เลกกลายเป็นหมู่บ้าน มักกะสัน และเกิดเป็นนามตำบลมักกะสันมาจนทุกวันนี้ กลุ่มนี้ส่วนมากมีอาชีพ
ค้าขาย และเป็นกลุ่มที่มีพรสวรรค์ทางตัดแต่งต้นไม้เป็นรูปต่าง ๆ ส่วนมากตั้งรกรากอยู่แถบอำเภ
ยานนาวาและตำบลสวนลุมพินี (สมคิด มณีวงศ์ ๒๕๑๖ : ๖)

มุสลิมเชื้อสายชวาได้ช่วยกันสร้างมัสยิดในชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ มัสยิดยะวา การสร้างครั้งแรก
เป็นรูปทรงแบบชวา ส่วนหลังปัจจุบันเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่แทนหลังเก่า มัสยิดบาหยัน
ตำบลวัดพระยาไกร มัสยิดบ้านอู่ บางรัก มัสยิดอินโดนีเซีย ซอยโปโล และมัสยิดคารูตาบิติน
ตรอกจันทน์ ซึ่งสร้างร่วมกันกับมุสลิมมาเลย์

สำหรับอาชีพของชาวชวาได้แก่ การค้าขายแบบการค้ารายย่อย ตกแต่งสวน กรรมกร ฯลฯ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตกแต่งสวน ชาวชวามีความถนัดมาก เนื่องจากเคยได้เห็นแบบอย่างการ
ตกแต่งสวนของฮอลันดา ฉะนั้นสถานที่ราชการไทยหลายแห่งตั้งแต่รัชสมัยพระจุลจอมเกล้าฯ จึงเป็น
ฝีมือของชาวชวาเกือบทั้งสิ้นเช่น “บริเวณพระบรมมหาราชวัง วังสราญรมย์ วังสวนสุนันทา
พระราชวังสนามจันทร์ พระราชวังบางปะอิน โรงขยาปณ์ ไม้ประดับในถนนราชดำเนินตลอดจน
การปลูกต้นไม้ขามบริเวณท้องสนามหลวง ชาวชวาผู้มีบทบาทเหล่านี้ อาทิ นายกาเซ็ม นายกัสบี
นายเก๊ะซาบีน นายซาระซัน นายวะวัน นายโรสรัน นายอุนูส เป็นต้น (อามีนฮ์ บินกาเซ็ม,
สัมภาษณ์) จากการที่จอมพล ป.พิบูลสงครามได้ออกพระราชบัญญัติช่วยอาชีพ และวิชาชีพ พ.ศ.2484
ทำให้ชาวชวาซึ่งทำงานตกแต่งสวนในสถานที่ราชการต้องออกจากงานและออกมาทำงานเอกชน
หรือรับจ้างตกแต่งสวนตามสถานทูต เป็นต้น (กรรณิการ์ จูทามาต สุมาลี ๒๕๒๘ : ๔๔, ๑๐๐)

๔. สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชนจาม - เขมร

จามและเขมรเป็นชนคนละเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ กล่าวคือ “จาม” เป็นชนที่ผสมกันระหว่างเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ขอมเดิม อินเดีย มลายู และจีน เป็นต้น ภาษาจามและเขมรก็มีความแตกต่างกัน ดังภาษาไทย ลาว และในอดีตจาม มีประเทศของตนเอง แต่ด้วยผลของสงคราม ปัจจุบันจามจึงกลายเป็นเพียงเผ่าพันธุ์ที่ยังคงเหลืออยู่ และเชื่อว่าผลจากสงครามระหว่างจามกับเขมรก็ดี กับญวนก็ดี จึงเป็นเหตุให้ชาวจามได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในกรุงศรีอยุธยาแต่เริ่มเข้ามา แต่เมื่อใดคงเป็นสิ่งยากที่จะตอบได้อย่างแน่นอน ด้วยหลักฐานของกรุงศรีอยุธยามีได้อยู่ครบจากผลของสงครามไทย - พม่า อย่างไรก็ตามก็ตีเอกสารที่ปรากฏ บ้างก็เริ่มเข้ามาในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๕๕๑-๑๖๑๑) “ยังมีแขกอีกพวกหนึ่งซึ่งปรากฏในมณฑลเขตของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเข้าว่า “อาษาจาม” (กฎหมายเมืองไทย ๒๔๕๓ : ๑๕๒) และบางเล่มกล่าวว่าเริ่มในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (๑๖๔๘-๑๖๖๓) “ทหารอาสาจามนี้เข้าใจว่าเกิดขึ้นพร้อมทหารอาสาญี่ปุ่น มอญ ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ” (ประชุมพงศาวดารฯ ๒๕๐๗ : ๑๒๓-๑๒๕)

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทำศึกหลายครั้งติดต่อกันมาหลังจากกู้เอกราชจากพม่ากลับคืนมาแล้ว ทำให้กำลังร่อยหรอลง ครั้นสิ้นรัชสมัยของพระองค์จึงเกิดการขาดแคลนกำลังทหาร ประกอบกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นสมัยที่อยุธยาถูกฟื้นฟูให้รุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามานาน ทำให้ชาวต่างชาติเช่น พวกมอญ จาม และมลายู เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งแต่นั้นมา ครั้นในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเกิดขาดแคลนกำลังทหาร จึงได้มีพวกทหารอาสาเกิดขึ้นแทนทหารไทยซึ่งร่อยหรอไม่พอกับความต้องการ ทหารอาสาพวกนี้ส่วนใหญ่เป็นทหารด้วยใจสมัคร โดยเฉพาะทหารอาสาจามพวกนี้เป็นมุสลิมที่มาจากเขมรหรือกัมพูชานับถือศาสนาอิสลาม มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งเมื่อมาอยู่เมืองไทยว่า “แขกครีว” (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร.๒, ๒๕๐๗ : ๕๐)

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มีหลักฐานการเข้ามาของจาม-กัมพูชา อีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ

ส่วนพวกที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ส่วนใหญ่เป็นพวกที่มาจากกัมพูชา ซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช “...ในปีจอ สัมฤทธิ์ศกนั้นแขกแม่นางกะเบา^{๒๐} อันอยู่เมืองกัมพูชาประเทศหาที่พำนักไม่ได้... คุมฉรรจ้ออพยพเจ็ดร้อยสิบสามคนมาขอเป็นข้าสู่พระราชสมภาร...

ส่วนพวกที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ส่วนใหญ่เป็นพวกที่มาจากกัมพูชา ซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช “...ในปีจอ สัมฤทธิ์ศกนั้นแขกแม่ nangกะเบา^{๓๐} อันอยู่เมืองกัมพูชา ประเทศหาที่พำนักไม่ได้... คุณฉกรรจ์อพยพเจ็ดร้อยสิบสามคนมาขอเป็นข้าสู่พระราชสมภาร... (พระราชพงสาวดารฉบับกรุงศรีอยุธยา อ้างถึงใน รัชนี้ สาคเปรม ๒๕๒๑: ๒๘)

ชาวมุสลิมที่อพยพจากกัมพูชานี้ ภายหลังเข้าร่วมกันเป็นพวกอาสาจาม ส่วนสาเหตุที่จามอพยพเข้ามาในไทย เพราะถูกรุกรานจากเวียคนาม ซึ่งเริ่มจากกษัตริย์ราชวงศ์ลี (Li) มีอำนาจปกครองเวียคนาม ได้ขยายอาณาเขตลงมาถูกรุกรานอาณาจักรจัมปา (Champa) ซึ่งอยู่ตอนใต้ของเวียคนาม ในที่สุดเมื่ออาณาจักรจัมปาพ่ายแพ้แก่พวกเวียคนาม จึงมีชาวจามส่วนหนึ่งอพยพหลบภัยออกนอกประเทศ (Coedis ๑๙๖๕ : ๑๖, ๔๑-๔๓ อ้างถึงใน รัชนี้ สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๑๘)

เพื่อแสดงถึงความแตกต่างระหว่างจามและเขมร ขอนำข้อเขียนของบางท่าน สรุปพอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้

เมืองเขมรหรืออีกนามหนึ่งว่า กรุงกัมพูชา เดิมเป็นเมืองขอมหลวง มีอำนาจมากและอาณาเขตกว้างขวางในสมัยโบราณแต่อำนาจลดน้อยถอยลงโดยลำดับมาจนเมืองไทยมาตั้งเป็นใหญ่ได้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขยายอาณาเขตรุกแดนกัมพูชาลงไปจากข้างเหนือทางแคว้นแคว้นกัมพูชา ซึ่งอยู่ทางริมทะเล ตั้งแต่ปากน้ำโขงไปทางตะวันออก ก็เกิดเป็นประเทศอิสระขึ้นอีกประเทศหนึ่ง เรียกว่า จัมปาประเทศ ตามตำนานที่ฟังจะรู้ได้ ไพร่พลเมืองจัมปานี้ปะปนกับหลายชาติเป็นพวกขอมเดิมบ้าง เชื้อสายแขกอินเดียที่มาอยู่ในเมืองขอมบ้าง พวกมลายูข้ามทะเลมาอยู่บ้าง ลงปลายเมื่อการสั่งสอนศาสนาอิสลามแพร่หลายมาทางประเทศเหล่านี้ ชาวเมืองจัมปาโดยมากเข้ารับศาสนาอิสลาม บุคคลที่เราเรียกว่า แขกจาม ก็คือเมืองจัมปาเอง เมืองจัมปายังเป็นอิสระมาจนในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมครองกรุงศรีอยุธยา ด้วยได้พบหนังสือจดหมายเหตุที่ฝรั่งเศสแต่งไว้ว่า มีราชทูตจัมปาเข้ามา

---

^{๓๐} แขกแม่ nangกะเบา (Menang Kabau) ชุนวิจิตรมาตราสันนิษฐานว่าเป็นแขกที่อยู่ในเกาะสุมาตรา เข้าใจว่าได้เข้าไปอยู่ในกัมพูชาก่อนอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย

กรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น (พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร.๒, ๒๕๐๗ : ๔๐๔-๔๐๕)

ในพระราชพงสาวดารกรุงกัมพูชาที่ศาสตราจารย์ ยอร์จเซเคส์ ได้ฉบับภาษาเขมรมาแต่กรุงกัมพูชา ได้กำเนิดของเขมรว่า สืบเนื่องมาแต่ชนชาติจาม... ในราวศตวรรษที่ ๑๖ เขมรต้องทำสงครามต่อสู้กับพวกชนชาติจาม ซึ่งนับว่าเป็นคราวเคราะห์ร้ายของเขมร กล่าวคือ เขมรเป็นฝ่ายปราชัยทุกครั้ง พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ได้สร้างนครวัดขึ้น ต่อจากนั้นเขมรก็มีแต่การรบพุ่งกับชนชาติจามมิได้หยุดหย่อน ผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ ผลัดกันปกครองมาเป็นเวลานาน จนในที่สุดเขมรก็เสื่อมอำนาจลงอย่างใหญ่หลวง... ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ให้พระยายมราช (แบน)^{๒๑} ไปตีเขมร ภายหลังที่พวกแขกเมืองพระตะบองคุ่มกองทัพเรือมารบเมืองเขมร พระยายมราชเห็นจะสู้ไม่ได้ก็พาเจ้านายเขมรพร้อมนักรบเอง พระราชกุมารเข้ากรุงเทพฯ ครั้นเมื่อพระยายมราชมาแล้ว พวกแขกจามตีประเทศเขมรได้และตั้งตนเป็นใหญ่ปกครองอยู่ แต่ภายหลังพวกเขมรลอบฆ่าเสีย ประเทศเขมรจึงตกอยู่ในอำนาจของพวกเขมรใหม่ (สิริ เปรมจิตต์ ๒๕๐๒ : ๗๐, ๙๔, ๑๙๔) ส่วนชาวเวียดนามก็เป็นศัตรูคู่อาฆาตกันตลอดกาลกับชาวจาม (ภรณี กาญจนันท์ ๒๕๑๓ : ๘๐) ในปี ค.ศ.๑๔๗๑ (พ.ศ.๒๐๑๔) ญวนรบชนะอาณาจักรจำปาศักดิ์ ซึ่งทำให้อาณาจักรจำปาศักดิ์เกือบทั้งหมดถูกนำไปผนวกเข้ากับญวน คงมีเพียงดินแดนเล็ก ๆ ทางใต้สุดของอาณาจักรเท่านั้นที่ยังคงรักษาเอกราชอยู่ได้ ค.ศ.๑๗๒๐ (พ.ศ.๒๒๖๓) ญวนยกทัพมารุกรานอีก และจับไต้กษัตริย์และราษฎรออกจากถิ่นฐานที่อยู่ ชาวจามส่วนใหญ่ที่ถูกจับไล่ได้อพยพมาตั้งรกรากอยู่ที่เขมรในตำบลกำปงจาม ชายฝั่งแม่น้ำโขงห่างจากกรุงพนมเปญราว ๑๒๐ กิโลเมตร (เจ็ปปาร์ค ๑๙๗๖ อ้างถึงในสวัสดิ์ วงศ์สุมิตร, บรรณาธิการ ๒๕๓๑ : ๓๔)

---

๒๑ พระยายมราช (แบน) ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์วิเศษสงครามฯ เป็นผู้ปกครองเขมรในฐานะผู้สำเร็จราชการ ซึ่งท่านผู้นี้คือต้นตระกูล “อภัยวงศ์”

นอกจากที่ชนชาติจามส่วนหนึ่งจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา โดยผู้ชาจามได้เป็นทหารอาสาของไทยในการทำรบครั้งได้กล่าวแล้ว อีกส่วนหนึ่งคงยังอยู่ในกำปงจาม หรือจำปาศักดิ์ หรือในแผ่นดินกัมพูชาปัจจุบัน และคงเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายในกรุงศรีอยุธยาและเมืองอื่น ๆ เช่น บางกอก เช่นเดียวกับชนชาติอื่น ๆ ซึ่งสินค้าที่สำคัญคือผ้าไหมและปลากรอบ นอกจากนั้นยังเป็นการได้เข้ามาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทย

เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก ชาวจามก็คงมีสภาพเหมือนชาวไทยโดยทั่วไป คือบ้างก็ถูกฆ่า ประเด็นนี้อาจจะมีจำนวนมากเพราะผู้ชาวล้วนเป็นทหารกองอาสาจาม บ้างก็ถูกเป็นเชลย บ้างหนีอพยพมาบางกอกตั้งถิ่นฐานใหม่ตามแนวคลองแสนแสบบริเวณที่เรียกว่าเจริญผล โดยอยู่ร่วมกับผู้ที่อยู่มาก่อนครั้งเมื่อเกิด สงครามภายในประเทศ ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงมีการอพยพและถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันในบริเวณนี้ “ในการอพยพ เนื่องจากมากันทั้งครัวหรือครอบครัวจึงเรียกชุมชนที่อยู่นี้ว่า “บ้านครัว” (สมชาย รัชโรทร, สัมภาษณ์)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ คงยังตั้งกองอาสาจามคั้งในสมัยอยุธยา คั้งนั้นเมื่อเกิดสงคราม ๘ ทศในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ กองอาสาจามจึงเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของกองกองทัพไทยในการต่อสู้กับพม่า ณ ท่งลาดหญ้า จนประสบชัยชนะ

ต่อมาได้มีชาวเขมรอพยพมาครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในละแวกเดียวกัน การอพยพครั้งนี้มิใช่เพราะหนีสงคราม หากแต่เป็นการอพยพติดตามเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (เย็บ) ซึ่งเป็นบิดาของอดีตนายกรัฐมนตรียไทยคือ นายควง อภัยวงศ์ ซึ่งเรื่องนี้ นายควง อภัยวงศ์ (“เกียรติ” ๒๕๑๓ : ๘, ๑๒, ๑๑) ได้เขียนไว้ว่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการทั้ง ๕ จังหวัด คราวนี้ตระกูล “อภัยวงศ์” ก็ได้รับใช้แผ่นดินมาตลอดจนรัชกาลที่ ๕... จากการศึกษาที่เราไปอยู่เมืองเขมรมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนกระทั่งปลายรัชกาลที่ ๕ นับเป็นการปะปนระหว่างเขมรกับพวกผมนี้มากมาย ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อย่างสิ้นพันให้เกณฑ์คนเกณฑ์เกวียนไปรับ นอกจากนี้เราจะบรรทุกมาจากทางโน้นแล้วยังมีพลเมืองเขมรที่ติดตามมาอีกมาก

ด้วยเหตุนี้บริเวณบ้านครัว หรือเจริญผลคือบริเวณฝั่งตรงข้ามสนามกีฬาแห่งชาติไปจรด อรุณย์ หรือตามแนวถนนเจริญผล^{๒๒} จึงเป็นที่อยู่ของชนเชื้อสายจามและเขมรทั้งที่เป็นมุสลิม และพุทธ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นมุสลิม ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่เป็นที่ 3 ของกรุงเทพฯ รองจากคลองเตย และบ้านคอน

ถึงแม้ว่ามุสลิมจามและเขมร จะอพยพมาอยู่เมืองไทยนานแล้วก็ตาม แต่วัฒนธรรมจาก เชื้อชาติบางสิ่งบางประการยังคงมีอยู่ อาทิ

ภาษา ในกลุ่มผู้สูงอายุยังคงพูดภาษาจามและเขมรได้อย่างดี คำว่า “ไปไหน” ภาษาจามใช้ ว่า “เนาไล้” ภาษาเขมรว่า “เด้านา” ในวัยกลางคนยังคงพูดและฟังได้รู้เรื่อง แต่สำหรับรุ่นหลังจะมีความสามารถในการฟังดีกว่าในการพูด แต่อย่างไรก็ตาม ถ้อยคำที่ใช้ในชีวิตประจำวันบางประการก็ ยังคงใช้ศัพท์เขมรอยู่เช่นศัพท์ที่ใช้เรียกวงศาคนญาติ ย่า ยาย เรียกว่า “เมย” เป็นต้น

อาหาร อาหารหลาย ๆ อย่างยังเป็นชื่อ และชนิดของเขมรโดยเฉพาะ

ชุมชนมุสลิมบ้านครัว หรือกำปงครัว กำปงบ้านครัวจึงเป็นชุมชนมุสลิมที่มีประวัติอัน ยาวนาน และยังปรากฏรูปลักษณะของอนุวัฒนธรรมจามเขมร เหลืออยู่ แต่ชุมชนนี้มีกรณีถูกไล่ที่จาก โครงการของการทางพิเศษ ฉะนั้นขณะนี้ จึงยังไม่สามารถตอบได้ว่า กำปงจาม-เขมรหรือบ้านครัว ในเมืองไทยนี้จะเหมือนจัมปาซัคคี หรือกำปงจามในกัมพูชาหรือไม่ ในกรณีที่มีแต่สถานที่มีแต่ชื่อ แต่ ผู้คนต้องอพยพออกไปจากถิ่นนั้นคนละทิศคนละทาง

---

^{๒๒} เป็นถนนที่ตัดในปี พ.ศ.๒๕๐๗ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีผลทำให้ บ้านครัวถูกแยกออกเป็น ๒ ฝั่งถนน คือบ้านครัวเหนือและบ้านครัวใต้

อนึ่งนอกจากชาวไทยมุสลิมเชื้อสายจาม-เขมร จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณบ้านครัวดังกล่าวแล้ว ยังมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณวัดสุวรรณาราม คือ มัสยิดวัดสุวรรณ ถนนเจริญนคร ฝั่งธนบุรี บริเวณตำบลน้ำเขียว อำเภอแหลมฉบัง จังหวัดตราด และที่พุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๕. สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชนอินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ และอัฟกานิสถาน

จากเส้นทางการค้าขาย เข้าใจว่าชาวอินเดียน่าจะเริ่มเข้ามาติดต่อกับค้าขายตลอดจนตั้งหลักแหล่ง ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยแล้วและต่อมายังกรุงศรีอยุธยา-กรุงรัตนโกสินทร์

ในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 พ่อค้าที่มีบทบาทมากในอาณาบริเวณนี้^{๒๓} ส่วนใหญ่เป็นมุสลิมจากอินเดียและเปอร์เซียที่มาตั้งรกรากในราชอาณาจักรอยุธยาดำเนินธุรกิจการค้าได้ผลดีมาก จนไม่เพียงแต่จะเป็นเจ้าของเรือเองเท่านั้น ฐานะอันมั่งคั่งยังส่งให้มีอำนาจในการบริหารเมืองท่ามะริดและตะนาวศรี นายฮอร์ช ไวท์ (George White) พ่อค้าอิสระชาวอังกฤษบันทึกไว้ใน “รายงานการค้าของสยาม” (A Report in the Trade of Siam) เมื่อปี ค.ศ.๑๕๗๘ ค.ศ.๑๕๗๘ (พ.ศ.๒๒๒๑) ว่าพวกเปอร์เซียและพวกแขกมัวร์ (ในที่นี้หมายถึงมุสลิมอินเดีย) เป็นผู้กุมการค้า และเป็นเจ้านายของอาณาบริเวณนี้ เนื่องจากได้ครองตำแหน่งเจ้าเมืองมะริด อุปราชเมืองตะนาวศรี และเป็นเจ้าเมืองสำคัญ ๆ บนเส้นทางบกจากตะนาวศรีไปจนถึงอยุธยา (Collis ๑๕๖๖ : ๓๘ - ๔๐ อ้างถึงในนันทวรรณ ภู่ว่าง ๒๕๓๐ : ๒๒๔)

คาดว่าพ่อค้าจากอินเดียส่วนหนึ่งคงเดินทางเข้ามาประกอบธุรกิจการค้าต่อไปในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จนบางท่านได้รับความดีความชอบจากพระมหากษัตริย์

พ่อค้ามุสลิมที่ทำการค้าใหญ่และได้รับพระราชทานความดีความชอบในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สองคนคือนักกุดาสะอะดี และนักกุดามอฮัมมัด ฟอเรศ ซึ่งเป็นชาวอินเดียทั้งสองคน พ่อค้าคนแรกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นขุนนางมียศเป็นหลวงสนิทภูบาล ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นหลวงอาวุธวิเศษ (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ๒๔๑๐ : ๗๐ อ้างถึงใน รัชนี้ สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๑๑๘) และยังได้รับพระราชทานที่อยู่อาศัยอีกด้วย

^{๒๓} หมายถึงอาณาจักรของกรุงศรีอยุธยา และอยู่ในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อไทยเริ่มเปิดประเทศทำสนธิสัญญา กับประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยเริ่มจากประเทศอังกฤษใน พ.ศ.2398 เป็นต้นมา จึงทำให้มุสลิมจากอินเดีย ปากีสถาน อัฟกานิสถาน และที่อื่น ๆ ซึ่งเป็นคนในบังคับของชาติมหาอำนาจต่าง ๆ เข้ามายังถิ่นฐานในเมืองไทยเพิ่มมากขึ้น โดยส่วนใหญ่มีอาชีพทางการค้า

การเข้ามาขอทำสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือของมหาอำนาจ^{๒๔} เหล่านี้เป็นเหตุให้ในเวลาต่อมา มีพ่อค้าชาติอื่น ๆ ซึ่งเป็นคนในบังคับของชาติมหาอำนาจเหล่านี้เข้ามาในประเทศไทยด้วย ในจำนวนลูกค้าทั้งหลายก็รวมถึงพวกมุสลิมด้วย มุสลิมที่เข้านี้มาจากอินเดียเป็นส่วนใหญ่ และมาจากที่อื่น ๆ บ้าง เช่น อัฟกานิสถาน ปากีสถาน^{๒๕} เป็นต้น ชาวมุสลิมพวกนี้เป็นพ่อค้าเสียเป็นส่วนใหญ่ การที่ต้องขอเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาตินี้ก็เพราะพ่อค้ามุสลิมเห็นความสำคัญของสนธิสัญญาที่สร้างขึ้นว่าสามารถอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพเป็นอันมาก จึงยินยอมขอเป็นคนในบังคับของต่างชาติก่อนเข้ามาทำมาหากินในเมืองไทย ชาตินี้มุสลิมขอเข้าเป็นคนในบังคับมี อังกฤษ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ และโปรตุเกส^{๒๖} เป็นต้น ชาตินี้กล่าวถึงนี้ล้วนแต่ทำสนธิสัญญาทางไมตรีพาณิชย์ และการเดินเรือกับไทยทั้งสิ้น สนธิสัญญาดังกล่าวนี้มีข้อความที่ทำให้พ่อค้ามุสลิมมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกับมหาอำนาจด้วย... ข้อที่ทำให้พ่อค้ามุสลิมสนใจยอมเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษคือ ข้อที่ว่าด้วยสิทธิของคนในบังคับอังกฤษในประเทศไทย เรื่องการตั้งถิ่นที่อยู่ อาศัย การค้าขาย การนับถือศาสนา และการศาล (รัชนี้ สาคเปรม ๒๕๑๒ : ๕๖-๕๗) ดังปรากฏรายละเอียดดังนี้

---

^{๒๔} มหาอำนาจ ที่เข้ามาทำสนธิสัญญากับไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างใน พ.ศ.๒๓๙๘-๒๔๑๑ ได้แก่ประเทศต่อไปนี้เป็นลำดับคือ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมัน สวีเดน และนอร์เวย์ เบลเยี่ยม และอิตาลี

^{๒๕,๒๖} ประเทศต่าง ๆ ดังกล่าว รัชนี้ สาคเปรม อ้างจาก เอกสารที่ดินแดนในบังคับต่างชาติ เล่มที่ ๑-๒๐ กรมที่ดิน กระทรวงนครบาล (ร.๕/๑ น. ๑๘.๓) หจข. และจากเรื่องที่ดินคนในบังคับต่างชาติ เล่มที่ ๑-๒๐, (๕/๑ น. ๑๘.๓), หจข.

...คนในบังคับอังกฤษจะมาค้าขายตามหัวเมืองชายทะเลซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ ก็มาค้าขายได้โดยสะดวก แต่จะอาศัยอยู่ได้ทีเดียวก็แค่ในกรุงเทพฯ ตามในจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญาประการหนึ่งคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะมาเช่าที่ปลูกเรือน ปลูกตึก และจะซื้อเรือน ซื้อตึก พันกำแพง ออกไปในกำหนด ๒๐๐ เส้น คือ ๔ ไมล์อังกฤษ เข้าได้ แต่จะซื้อที่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง ๑๐ ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ยังไม่ถึง ๑๐ ปี ท่านเสนาบดีจะโปรดให้ซื้อก็ซื้อได้ และที่นอกกำหนด ๒๐๐ เส้นนั้นและคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อจะเช่าที่ดิน ที่เรือน ที่สวน ที่ไร่ ที่นา ตั้งแต่กำแพงเมืองออกไปเดินด้วยกำลังเรือแจว เรือพาย ทาง ๒๔ ช.ม. จะซื้อจะเช่าเมื่อไรก็ซื้อได้เช่าได้ แต่เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อที่ซื้อเรือน จะต้องบอกกงสุล ๆ จะได้บอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานกับกงสุลเห็นว่าคนที่ซื้อที่นั้น เป็นคนทำมาหากินโดยจริง เจ้าพนักงานกับกงสุลจะช่วยว่ากล่าวให้ซื้อตามราคาสมควร แล้วจะได้ดูแลปลูกที่วัดทำหนังสือประทับตรา เจ้าพนักงานให้ไว้เป็นสำคัญ แล้วจะได้ฝากฝังเจ้าเมืองกรมการให้ช่วยดูแลทำนุบำรุงด้วย และให้ผู้ที่ไปอยู่นั้นฟังบังคับบัญชาเจ้าเมืองกรมการตามยุติธรรม ค่าธรรมเนียมที่ทำอะไรทำสวนราษฎรบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไรก็ให้เสียตามชาวบ้านชาวเมืองนั้น ถ้าในกำหนด ๓ ปี แล้วผู้ที่ซื้อไม่มีทุนรอน ถ้าเขาเขียนเสียมิได้ตั้งการปลูกสร้างเสนาบดีจะคืนเงินค่าที่ให้จะตัดสินเอาที่นั้นเสีย (กรมหลวงนเรศรองฤทธิ์ ๒๔๔๗ อ้างถึงในรัชนี้ สาคเปรม ๒๕๒๑:๕๘)

ด้วยกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางทั้งการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ มุสลิมในบังคับของต่างชาติรุ่นแรกที่เข้ามาในเมืองไทย จึงเลือกตั้งหลักแหล่งในบริเวณกรุงเทพฯ นั้นเอง ย่านสำคัญ ๆ ที่พวกนี้เข้ามาซื้อที่อยู่อาศัยหนาแน่นได้แก่ บางรัก มหานคร ราชวงศ์ สามเสน หัวลำโพง เขาวราช วงจักร สีลม เป็นบางกลุ่มที่อยู่ย่านฝั่งธนบุรี ซึ่งไม่อาจสร้างความมั่นคงทางฐานะได้ ก็ย้ายมาอยู่ฝั่งกรุงเทพฯ ก็มีเป็นจำนวนมาก โดยย้ายมาอยู่บริเวณถนนบำรุงเมือง และเฟื่องนคร^{๒๖} เป็นต้น (รัชนี้ สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๗๕)

^{๒๖} บริเวณต่าง ๆ ดังกล่าว รัชนี้ สาคเปรม อ้างจากเอกสารกระทรวงนครบาล เรื่องที่ดินคนในบังคับต่างชาติ ตั้งแต่เล่มที่ ๑ - ๒๐ (ร.๕/๑ น.๑๘), หจข.และจดหมายลงวันที่ ๒๔ มี.ค. ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ.๒๔๔๗) เรื่อง ห้างเอชอัปดุลรอฮิมและอาดัม แจกในบังคับอังกฤษกับตัวนเหล่า ชื่อที่แลกตึกของพระยานรฤทธิ์ราชหัช ตำบลเฟื่องนคร กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (ร.5 ค.๔.๔ก/๒๘), หจข.

ปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพ่อค้ามุสลิมเข้ามาตั้งหลักแหล่งค้าขายอย่างมั่นคงในกรุงเทพฯ พวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งเป็นพ่อค้าเร่ออกค้าขายตามหัวเมืองต่าง ๆ (กระทรวงการต่างประเทศ ร.๕ ก.ค.๑-๖๐, อ้างถึงใน รัชณี สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๑๒๑)

การตั้งหลักแหล่งค้าขายของพ่อค้ามุสลิมพวกแรก เป็นพวกที่มีหลักฐานมั่นคง เช่น ห้างเอชอัลดุราฮิม^{๒๘} ห้างอาหมัดอิบรอฮิมานา^{๒๙} และห้างนะกุดาอิสไมส์^{๓๐} เป็นต้น ห้างเหล่านี้ส่วนใหญ่พ่อค้าขายสินค้าประเภทต่าง ๆ ซึ่งสั่งจากต่างประเทศ บางห้างมีกิจการใหญ่โตกว้างขวางกว่าการค้า คือ ห้างนะกุดาอิสไมส์ ซึ่งมีกิจการเดินเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์ พ่อค้ามุสลิมบางรายเห็นว่าการค้าในเมืองไทยกำลังเจริญทั้งการค้าขาเข้าและขาออก จึงมาตั้งกิจการต่อเรือออกขายและให้เช่า (กระทรวงต่างประเทศ ร.๕ ก.ค.๘ : ๒๗๒ อ้างถึงใน รัชณี สาคเปรม ๒๕๒๑ : ๒๒) นอกจากห้างต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีห้างอื่น ๆ เช่น ห้างอิสหมัลยัดังศรีวิธลา^{๓๑} ฯลฯ

มุสลิมจากประเทศทางมาลัยทวีปอันได้แก่ อินเดีย ปากีสถาน ฯลฯ ซึ่งเข้ามาในเมืองไทยในฐานะคนในบังคับของชาติมหาอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ โดยประกอบอาชีพการค้าเป็นสำคัญนั้น ก็มีลักษณะเดียวกับมุสลิมกลุ่มอื่นๆ กล่าวคือ พยายามตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่มีมุสลิม ทั้งนี้ อาจอยู่ในลักษณะไปรวมอยู่ในหมู่บ้านมุสลิมที่มีอยู่เดิม หรือการตั้งหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของแต่ละหมู่บ้านนั้น ๆ

มุสลิมกลุ่มนี้ ตั้งถิ่นฐานทั้งลักษณะรวมกลุ่มกัน เช่นที่ มัสยิดวัดเกาะ สีแยกวัดตึก สัมพันธวงศ์ มัสยิดฮารุน ตรอกโรงภาษีเก่า บางรัก มัสยิดเซฟี บ้านตึกขาว เจริญสะพานพุทธฝั่งธนบุรี และการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยในลักษณะกระจายอยู่ในบริเวณที่เป็นหมู่บ้านมุสลิมอยู่เดิมดังเช่น

---

^{๒๘} ห้างเอชอัลดุราฮิม อยู่ถนนเฟื่องนคร จำหน่ายทั้งสินค้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศและสินค้าจากต่างประเทศ เช่น เครื่องแก้ว เฟอร์นิเจอร์ พรม หัวน้ำหอม ผ้า ต่าง ๆ รวมทั้งของกินและของใช้ในครัวเรือน รวมทั้งได้เป็นตัวแทนสั่งซื้อของใช้ในพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๕ และยังทรงพระกรุณาพระราชทานตราอันเป็นเครื่องหมายสำคัญที่แสดงว่าเป็นห้างซึ่งได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระมหากษัตริย์ หนึ่งสำหรับบ้านพักตระกูลอัลดุราฮิม อยู่บน ถนนพระรามที่ ๔ บริเวณฝั่งตรงข้ามกับสวนลุมพินี

^{๒๙} ห้างอาหมัดอิบรอฮิม ตั้งอยู่ที่ราชวงศ์

^{๓๐} ห้างนะกุดาอิสไมส์ ตั้งอยู่ที่วัดเกาะ

^{๓๑} ห้างอิสหมัลยัดังศรีวิธลา อยู่พาหุรัด

กลุ่มสายตระกูลของ นายอารี วงศ์อารยะ ตั้งถิ่นฐานอยู่ทั้งในหมู่บ้านตึกแดงมาแต่เดิม และย้ายไปอยู่ที่บ้านสมเด็จ สี่แยกบ้านแขก กลุ่มสายตระกูลของ นายเล็ก นานา ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านตึกแดง หรือบ้านสมเด็จล่าง ซึ่งอยู่เชิงสะพานพุทธฝั่งธนบุรี เป็นต้น

จากหลักฐานดังกล่าวแล้วว่า พ่อค้ามุสลิมส่วนหนึ่งได้ตั้งห้างร้านอยู่ในกรุงเทพฯ แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นพ่อค้าเร่ออกค้าขายตามหัวเมืองต่าง ๆ สินค้าสำคัญที่นำออกไปเร่ขายได้แก่ ผ้า และในขณะเดียวกันก็รับซื้อผลิตผลจากหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามาขายในกรุงเทพฯ และส่งออกต่างประเทศ เช่น โค ไม้สัก ในการออกไปค้าขายตามหัวเมืองต่าง ๆ ทว่าราชอาณาจักรนี้ เชื่อได้ว่าพ่อค้าส่วนหนึ่งจึงได้ตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองต่าง ๆ ในเวลาต่อมา เพราะในปัจจุบันชาวไทยมุสลิมที่มีบรรพบุรุษเป็นชนอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ และอัฟกานิสถาน ตั้งถิ่นฐานอยู่ในทุกภูมิภาคของไทย อาทิ

ที่ภาคเหนือของไทย คือ ในจังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนมุสลิมปากีสถานมีประชากรประมาณ ๒,๕๐๐ คน ชายมุสลิมปากีสถานจำนวนไม่น้อยที่แต่งงานกับหญิงพื้นเมือง^๒ ที่นั่น (Suthep Soonthompasuch ๑๕๗๗ : ๓-๔) หนึ่งชาวปากีสถานดังกล่าวรวมถึงชาวบังคลาเทศส่วนใหญ่มีอาชีพทางการค้าขาย ชุมชนแรกเริ่มของชาวอินเดีย ปากีสถาน และบังคลาเทศ คือ บริเวณมัสยิด ช้างคลาน ซึ่งสร้างมานานกว่า ๑๐๐ ปี ส่วนมัสยิดช้างเผือกที่ชาวจีนสร้างขึ้น เมื่อชาวจีนย้ายไปอยู่มัสยิดบ้านฮ่อ ชาวบังคลาเทศจึงย้ายเข้าไปอยู่ในบริเวณนั้นแทน และมีกระจายไปที่อื่น ๆ เช่น สันป่าข่อย (ยง พูนอนันต์, สัมภาษณ์) นอกจากนี้อีกส่วนหนึ่งกระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ของภาคเหนือ เช่น เชียงราย ลำปาง แม่สอด จังหวัดตาก และพิษณุโลก เป็นต้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๕๑)

๖. สายที่มีบรรพบุรุษเป็นจีน

นอกจากมุสลิมในประเทศไทยจะมีเชื้อสายจากชนชาติต่าง ๆ ตามที่กล่าวแล้ว มุสลิมอีกกลุ่มหนึ่งมีเชื้อสายจากจีน โดยเข้ามาในประเทศไทยทางชายแดนภาคเหนือที่มีอาณาเขตติดต่อกับพม่า ซึ่งไม่ไกลจากตอนใต้ของจีน ฉะนั้นมุสลิมกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จึงตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคเหนือ เช่น เชียงราย ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ฯลฯ

---

^๒ หญิงพื้นเมือง ส่วนใหญ่คือ หญิงที่นับถือศาสนาอิสลามด้วยกัน

เมื่อกล่าวถึง “มุสลิม” เพื่อนชาวไทยส่วนใหญ่มักมีความคิดว่า คือ “แขก” โดยมีภาพพจน์ว่า ผิวคล้ำ ผมหยิก ตาโต จมูกโด่ง (และบางท่านอาจมีภาพต่อไปว่า โปกศึรยะ มีอาชีพให้กู้เงิน ภูเขาหัว ซึ่งเป็นลักษณะของชาวอินเดีย ซิกซ์-ฮินดู มิใช่มุสลิม) ภาพพจน์จากรูปพรรณสัณฐานดังกล่าวคงเกิดจากการพบเห็นชาวไทยมุสลิมที่มีเชื้อสายจากทางอาหรับ อินเดีย มาเลย์ ฯลฯ ฉะนั้นเมื่อพบชาวไทยมุสลิมที่มีได้มีรูปลักษณ์เช่นนั้นจึงมักเกิดความฉงนสนเท่ห์ และตามด้วยคำถามว่า “ทำไมไม่เห็นเหมือนแขก”^{๓๓}

ฉะนั้นเมื่อทราบว่าชาวจีนก็เป็นมุสลิม จึงอาจเป็นสิ่งที่ขัดกับภาพพจน์ความรู้สึกของเพื่อนต่างศาสนา หรือแม้แต่กับชาวไทยมุสลิมเองก็ตาม “สถิติจีนมุสลิมบนพื้นแผ่นดินใหญ่ ปี ค.ศ.๑๙๗๙ (พ.ศ.๒๕๒๒) มีจำนวนประมาณ ๑๑๕,๐๐๐,๐๐๐ คน จากจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๙๖๐,๐๐๐,๐๐๐ คน” (Time Magazine ๑๙๗๙ : ๑๖, Quoted in Chisti ๑๙๗๙ : ๗๙)

จากข้อมูลต่าง ๆ ต่อไปนี้ อาจเป็นการช่วยตอบคำถามที่ว่า เหตุใดชาวจีนมุสลิมจึงมีจำนวนมาก

จีน เป็นชาติที่มีประชากรมากที่สุดและเป็นชาติที่มีพื้นที่อาณาเขตกว้างขวางมากที่สุดประเทศหนึ่ง ทุกวันนี้แผ่นดินใหญ่จีนเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่งในโลกที่เจริญแล้ว และยังเป็นประเทศแรกและประเทศเดียวที่มีคนมุสลิมที่มีได้เป็นชาวอาหรับอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งยังเป็นแหล่งแรกของศาสนาอิสลามที่กระจายไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่โลกภายนอกไม่ค่อยมีโอกาสได้ล่วงรู้ความเป็นไปของเขาเหล่านั้น (อัสนี โยธาสมุทร (แปล) ๒๕๒๕ : ๒๔-๒๕)

การที่มุสลิมในจีนทวีจำนวนมากขึ้นน่าจะเป็นผลมาจากสาเหตุหลายประการ อาทิ การเข้าไปติดต่อค้าขายและอยู่ตั้งถิ่นฐานของอาหรับชาติต่างๆ การที่ชาวอาหรับแต่งงานกับหญิงจีนและให้กำเนิดบุตรหลานเป็นจำนวนมาก การที่ชาวจีนเกิดความเลื่อมใสในอิสลามและขอเข้ารับอิสลามจากการเชิญชวนของอาหรับ การที่มุสลิมได้ซื้อลูก ๆ ของชาวจีนมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมในยุคที่เกิดความอดอยากขึ้นในมณฑลต่าง ๆ เช่น ซานตง กวางตุ้ง และช่วงระยะเวลาที่เกิดสงครามนั้น ก็ได้นำเด็กกำพร้าอีกจำนวนไม่น้อยมาอบรมเลี้ยงดูให้เป็นมุสลิม “จนกระทั่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ ปรากฏว่าจำนวนมุสลิมมีถึงกว่า ๕๐ ล้านคน จึงทำให้อิสลามกลายเป็นศาสนาที่ใหญ่ศาสนาหนึ่งในประเทศจีน... ทางรัฐบาลจีนก็ได้ยอมรับว่า บรรดามุสลิมคือผู้นับถือศาสนาอันเป็นชนส่วนน้อย

^{๓๓} เป็นคำถามที่วิจัยได้รับบ่อยครั้ง

ที่มากที่สุดของประเทศจีน ซึ่งมีทั้งหมด ๔ พวกด้วยกันคือ มุสลิมซึ่งมีชื่อว่า “ฮ่อ” พวกมองโกลซึ่งมีชื่อว่า “มิง” พวกทิเบตมีชื่อว่า “ซัง” และพวกแมนจูเรียเรียกว่า “แมน” ขณะนี้มุสลิมชาวจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นภายในมณฑลต่าง ๆ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศจีนคือ มณฑลยูนนาน ฮูเป่ ชานตุง ส่วนทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เราจะพบว่ามุสลิมอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในมณฑล ยูนนาน เสฉวน และทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ บรรดามุสลิมอาศัยอยู่แถบกลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียงในมณฑลอันเว โดยเป็นแหล่งที่มีมุสลิมอาศัยอยู่หนาแน่นมากที่สุด ส่วนมณฑลที่มีมุสลิมอาศัยอยู่น้อยที่สุด ได้แก่ มณฑลแถบชายทะเล เช่น มณฑลเกียงสู เซเกียง ฟูเกียน และกวางตุ้ง ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนนั้นมณฑลกวางตุ้งมีมุสลิมอาศัยอยู่มากที่สุด” (มุฮินิส 2525 : 90-93)

จากผลของการขยายอาณาจักรของจีน ทำให้จีนประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ (เช่นเดียวกับอีกหลาย ๆ ประเทศ) และเมื่ออิสลามแผ่ขยายเข้าไปในดินแดนของชนเชื้อชาติต่าง ๆ เหล่านั้น จึงเป็นการขยายประชากรมุสลิม และคงเพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างในเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เดิม มุสลิมในจีนจึงมีชื่อเรียกเป็น ๔ พวก ตามเชื้อชาติดังกล่าว สำหรับ “ฮ่อ” คือคำที่ใช้เรียกชาวจีนมุสลิมโดยทั่วไป เป็นไปได้หรือไม่ว่าคำว่า “ฮ่อ” มาจากคำว่า “ฮุย” ซึ่งเป็นคำที่ชาวจีนใช้เรียกผู้ที่เป็นมุสลิมตั้งแต่แรกเริ่ม อย่างไรก็ตามคำว่า “ฮ่อ” ในทัศนะของนักวิชาการได้ให้ทัศนะไว้หลายแนวความคิด อาทิ

“ฮ่อ” เป็นคำที่ใช้เรียกชาวยูนนานซึ่งเป็นจีนที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยทางภาคเหนือ (Skinner ๑๙๗๕ อ้างถึงใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๐๕ : ๔๒)

ไทยทางเหนือเรียกจีนที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยว่าฮ่อหมด มิได้กำหนดแต่เฉพาะชาวยูนนาน (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๐๓ : ๓๓๓)

เกล้ากระผมได้ใช้คำว่า “จีนฮ่อ” ในรายงานนี้ โดยเป็นคำที่คนไทยใช้เรียกพวกโจรชาติจีนพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกคู้ร้ายน่ากลัว อยู่ในจำพวกข้าศึกที่ยกเข้ามาเหยียบย่ำเมืองหลวงพระบางคราวนี้ แต่เกล้ากระผมเชื่อว่า นามศัพท์คำนี้ชอบแต่จะใช้สำหรับเรียกจีนที่มาจากมณฑลยูนนานเท่านั้น ส่วนพวกโจรที่กำลังรุกรานทำความลำบากให้แก่คนไทยในเวลานี้ ปรากฏว่าเป็นพวกธงดำของฝรั่งเศส และพูดภาษากวางตุ้ง (กอลด์ ๒๔๘๓ : ๖)

ฉะนั้นน่าจะสรุปได้ว่า ในทัศนะของผู้ที่ไม่ใช่ชาวจีน ฮ่อคือชาวจีนที่อพยพเข้ามาในไทยทางภาคเหนือโดยทางบก และเมื่อมณฑลที่อยู่ใกล้ไทยมากที่สุดคือยูนนาน ดังนั้นชาวจีน

ส่วนใหญ่จึงมาจากยูนนาน และเนื่องจากในอดีตมณฑลนี้ประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม จีนฮ่อที่เข้ามาในไทยส่วนใหญ่จึงเป็นมุสลิม แต่ในทัศนะของชาวจีนตามเอกสารดังกล่าว ฮ่อ หมายถึงผู้ที่ เป็นมุสลิมเท่านั้น “จีนฮ่อเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยทางภาคเหนือเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕” (สุเทพ สุนทรเกสัช, สัมภาษณ์)

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจีนคือ ราชสำนักแห่งราชวงศ์ชิง (ค.ศ.๑๖๒๘-๑๙๑๐, พ.ศ.๒๑๗๑-๒๔๕๓) ได้ดำเนินนโยบายบีบคั้นและพยายามควบคุมมุสลิม... ในที่สุดบรรดามุสลิมจึงได้ก่อความไม่สงบขึ้น เพื่อต่อต้านความอธรรม กษัตริย์แห่งแมนจูเรีย ได้ทรงพิโรธ จึงทรงสั่งให้ปราบปราม บรรดามุสลิม การปราบปรามครั้งนี้ได้มีการสังหารมุสลิมในมณฑลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก (ซุง ๒๕๒๕ : ๑๐๔)

ประมาณปี พ.ศ.๒๓๙๘ จนถึง พ.ศ.๒๔๑๕ ได้เกิดกบฏมุสลิมขึ้นในยูนนาน การกบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นจากชนที่นับถือศาสนาอิสลามไม่พอใจการปกครองของรัฐบาลจีน มีการสังหารผู้คนในหมู่บ้านมุสลิมลงอย่างราบคาบ... ในยามราตรีก่อนที่จะถูกประหาร ครอบครัวชาวมุสลิมต่างตระหนกตกใจมาก บ้านของเขาถูกปล้นสะดมและสุหร่ำถูกเผา เสียงร้องหิวด้วยความกลัวกระจายจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง ชาวมุสลิมจึงวิ่งเข้าจับอาวุธบ้าง และรวบรวมกันเป็นหมู่ใหญ่ ชาวจีนมากกว่า 1 ล้านคนถูกฆ่าตาย เพื่อเป็นการล้างแค้น ในที่สุดพวกบันไท่ก็ถูกปราบลงอย่างราบคาบ แต่ขณะเดียวกันประชากรมากกว่าหนึ่งในสี่ของยูนนานก็ต้องประสบความพินาศย่อยยับและต้องอพยพหลบภัยไปอยู่ที่อื่น กาฬโรคและฉาดกภัยก็เกิดขึ้นติดตามการกบฏมา และได้ทำลายมณฑลนี้ลงอย่างน่าประหวั่นพรันพรึง... (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๐๕ : ๒๓)

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจีนดังกล่าวจึงน่าเป็นเหตุผลต่อการอพยพเข้ามาของจีนฮ่อจากยูนนานในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคเหนือของไทย

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ : ๑๕๖-๑๕๘) จากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษสืบต่อกันมา มุสลิมกลุ่มนี้จึงมีประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าเหมือน ๆ กันว่า ก่อนหน้าจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ชาวจีนทางภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากยูนนานได้เดินทางติดต่อค้าขายระหว่างจีน-พม่า และตอนเหนือของไทย โดยใช้ม้าและพ่อ เป็นพาหนะในกองคาราวานในช่วงเวลา ๑๐๐-๒๐๐ ปีที่ผ่านมา เมื่อเดินทางติดต่อค้าขายก็ย่อมต้องมีจุดหยุดพักกองคาราวาน ในระยะแรกมาหยุดอยู่บริเวณคอยสะเก็ด สันกำแพง ในระยะต่อมาจึงมาตั้งที่พักที่บ้านฮ่อ (เวียงพิงค์ หรือบริเวณไนท์บาร์ซาร์)

และช่างเผือก ซึ่งสมัยนี้ยังคงเป็นป่า เนื่องจากจีนฮ่อเป็นผู้ที่เคร่งครัดในอิสลาม ดังนั้น จึงสร้างเป็นลักษณะบ้านมุงใบตองแห้ง เพื่อใช้เป็นที่พัก และประกอบศาสนกิจจนมาช ที่ช่างเผือกเมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา นำไปหวังจึงเป็นผู้นำในการสร้างมัสยิดช่างเผือกในบริเวณที่เดิมคือ ที่สร้างบ้านมุงใบตองแห้ง ในขณะเดียวกันทางบ้านฮ่อก็ได้สร้างมัสยิดขึ้นมาเช่นกัน โดยสร้างฝั่งตรงข้ามกับหลังเดิม ซึ่งเป็นป่าที่รกน้อยกว่า ที่ดินบริเวณห้องเดิม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชทานให้แก่ นายชองเลียง หรือขุนเซว่ง วงศ์ลือเกียรติ จากความคิดความชอบที่เป็นผู้นำชาวฮ่อช่วยกิจการบ้านเมืองในการสร้างทางรถไฟและอื่น ๆ สำหรับที่มัสยิดช่างเผือกเมื่อนำไปหวังเสียชีวิตแล้ว มุสลิมฮ่อที่อยู่บริเวณนั้นจึงอพยพมาตั้งบ้านเรือนรวมกัน ในบริเวณบ้านฮ่อ มุสลิมบังคลาเทศจึงย้ายเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่แทน ซึ่งแต่เดิมมุสลิมอินเดีย ปากีสถาน และบังคลาเทศจะตั้งบ้านอยู่บริเวณมัสยิดช่างคลานซึ่งเป็นมัสยิดแห่งแรกในเชียงใหม่ที่สร้างมานานกว่า ๑๐๐ ปี (ยง พูนันต์, มารศรี ชูเจริญ, อนุชาติ มารณสรารุช, สัมภาษณ์) การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยอีกครั้งหนึ่งของจีนฮ่อเกิดขึ้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.๒๔๕๓ โดยการเดินทางเป็นกองคาราวานเข้ามาค้าขายในพม่าและไทย เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงไม่สามารถกลับไปเมืองจีนได้ จึงอยู่ค้าขายจนแต่งงานใหม่กับหญิงลูกครึ่งชาวจีนชาวพื้นเมืองเช่น กรณีของนายหม่าหยี่ถึง แซ่ม้า (นายพิรุณ มาไพโรจน์) อดีตอหามัมมัสยิดจีนฮ่อ เชียงใหม่ ซึ่งเข้ามาเมื่ออายุ ๒๕ ปี และแต่งงานเมื่ออายุ ๓๒ ปี เมื่อมีบุตรธิดาแล้วในระยะแรกยังมีความหวังว่าจะพาครอบครัวกลับไป คุณหมิงจึงไม่ได้ส่งลูกคนแรก ๆ เรียนหนังสือไทยแต่ต้น ซึ่งเป็นกรณีคล้ายคลึงกับ นายหม่าจิ้งเงิน แซ่ม้า (นายมงคล กวินกุล) ซึ่งแต่งงานใหม่กับหญิงเชียงใหม่เชื้อสายบังคลาเทศ และ นายหม่ายูยี่ แซ่ม้า แต่งกับหญิงเชียงใหม่เชื้อสายบังคลาเทศ เช่นกัน (มารศรี ชูเจริญ, มงคล กวินกุล, หม่ายงก๊วะ นานาวิจิต สัมภาษณ์) ส่วนอีกหลาย ๆ ท่านเป็นลักษณะของการหลบหนีออกมา เช่น กรณีของ นายสุหยังโม้ แซ่ฮู่ หรือนายยง พูนันต์ อดีตประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเชียงใหม่ (ปัจจุบันสิ้นชีวิตแล้ว) ได้หลบหนีออกมาจากคุณหมิงเมืองหลวงของยูนนานเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.๑๙๕๐ (พ.ศ.๒๔๕๓) ผ่านพม่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงใหม่ เมื่อหมดหวังที่จะกลับเงินจึงแต่งงานใหม่กับหญิงพื้นเมืองมุสลิม (นางสาวกัลยา อารีพันธ์) ในปี พ.ศ.๒๔๕๖ (ยง พูนันต์, สัมภาษณ์)

ชาวยูนนานส่วนใหญ่ที่เข้ามาในประเทศไทยจะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี ค.ศ.๑๙๗๕ (พ.ศ.๒๕๑๘) ประมาณว่ามีชาวยูนนานในเชียงใหม่ ๒๐,๐๐๐ คน ในจังหวัดนี้ส่วนใหญ่เป็นมุสลิมและตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเวียงพิงค์และสันป่าข่อย (Suthep Soonthompasuch ๑๙๗๗:๓๓)

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ : ๑๕๘) กล่าวว่าเวียงพิงค์คือบริเวณที่ตั้งมัสยิดบ้านฮ่อ ซึ่งมีชื่อเต็ม ๆ ว่า มัสยิดฮ่อเฮตดาฮาลูอิสลาม ส่วนสันป่าฮ่อยคือบริเวณที่ตั้งของมัสยิดอัลตักวา ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๑๐ และโรงเรียนจิตต์ภักดี ซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม สร้างเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๑๓ ทั้งนี้ โดยการดำเนินงานของนายขง ฟูนันต์และคณะ นอกจากนี้ในเชียงใหม่แล้วมุสลิมเชื้อสายจีนฮ่อยังตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ในบริเวณภาคเหนือ ส่วนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่กรุงเทพฯ มีจำนวนน้อยมาก หนึ่งมุสลิมเชื้อสายนี้ส่วนใหญ่อยู่ในสกุลแซมม่า เมื่อเปลี่ยนเป็นนามสกุลไทย ก็มักพยายามรักษาเอกลักษณ์สกุลเดิมไว้เช่นชาวไทยเชื้อสายจีนโดยทั่วไป และอาชีพหลักได้แก่การค้าขายเช่นกัน แต่ในระยะต่อมาได้หันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เพิ่มขึ้น จากการพยายามส่งเสริมการศึกษาให้ลูกหลาน สามารถกล่าวได้ว่าชาวไทยมุสลิมเชื้อสายจีนมีระดับการศึกษาเฉลี่ยแล้วสูงที่สุดในประเทศไทยเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะจำนวนมุสลิมน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ แต่เรียนสูง ๆ เป็นจำนวนมาก (อนุชาติ มารณสรารุช, สัมภาษณ์) ดังนั้นเฉพาะที่จังหวัดเชียงใหม่ จึงประกอบด้วยชาวไทยมุสลิม ๓ กลุ่มเชื้อชาติ คือกลุ่มชาวปาเกีสถาน บังคลาเทศและอินเดีย กลุ่มชาวจีนฮ่อ และกลุ่มชาวมลายู ซึ่งกลุ่มหลังนี้มาจากรัฐปะหังเป็นกลุ่มผู้ปกครองและผู้ติดตามอพยพมาตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยรวมตัวอยู่เป็นบริเวณโดยเฉพาะแถบช่างคลาน เมื่อปะหังตกเป็นของอังกฤษ ส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้จึงอพยพลงไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ภาคใต้ ส่วนผู้ที่แต่งงานกับหญิงพื้นเมืองจึงยังคงเหลืออยู่ แต่มีจำนวนไม่มาก (สุเทพ สุนทรเกตุช, สัมภาษณ์) สำหรับ ๒ กลุ่มแรกที่ต่างก็เป็นกลุ่มใหญ่จำนวนไม่ต่างกันนัก ได้อยู่ร่วมกันในสังคมเชียงใหม่ในลักษณะเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงการอพยพเข้ามาในครั้งที่ ๒ ตั้งแต่ปี ๒๔๕๓ ของจีนมุสลิม กลุ่มแรกคือเชื้อสายบังคลาเทศฯ มักจะช่วยเกื้อกูลอย่างมาก เพราะส่วนใหญ่เข้ามาในลักษณะการหลบหนีออกมาของผู้ชาย ดังนั้นชายฮ่อจำนวนมากจึงได้แต่งงานกับหญิงพื้นเมืองเชียงใหม่เชื้อสายปาเกีสถาน บังคลาเทศ อินเดีย ปัจจุบันเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ มีมัสยิดกระจายอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ จำนวน ๑๑ แห่ง มีประชากรมุสลิมจำนวนประมาณ ๒๒,๐๐๐ คน

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม

การตั้งถิ่นฐานของมุสลิม รวมทั้งชาวไทยมุสลิม คือมุสลิมจะตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน โดยแต่ละชุมชนจะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง และแต่ละมัสยิดจะมีอิหม่ามเป็นผู้นำ ตาม

พระราชบัญญัติการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๔๐ และมีคณะกรรมการบริหารมัสยิดจำนวนไม่เกิน ๑๕ คน (วุฒิสภา : ๒๕๔๒ : ๑-๒๔) ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนของมัสยิด เรียกว่าเป็นสัปบุรุษของชุมชนหรือของมัสยิดนั้น ซึ่งคณะกรรมการมัสยิดจะต้องจัดทำทะเบียนสัปบุรุษ

ดังนั้น ในการอพยพย้ายถิ่น ทั้งของชาวไทยมุสลิมในประเทศกัศมีร์ ของมุสลิมจากต่างประเทศ กัศมีร์ จึงนิยมย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในชุมชนมุสลิมที่มีอยู่เดิม แต่หากย้ายถิ่นไปตั้งชุมชนใหม่ก็จะสร้างมัสยิดในเวลาต่อไปเสมอ ทั้งนี้ เพราะมัสยิดมิใช่เป็นเพียงศาสนสถาน หากแต่เป็นศูนย์กลางในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมุสลิมทุกเพศ ทุกวัย เช่น เป็นศูนย์กลางด้านการศึกษา สาธารณสุข เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

ชาวไทยมุสลิมจำนวนประมาณ ๔ ล้านนี้ ตั้งถิ่นฐานอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ โดยประมาณครึ่งหนึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ดังได้กล่าวแล้ว

จากชุมชนมุสลิมที่มีอยู่ในทุกภูมิภาค จำนวนมัสยิดที่จดทะเบียนแล้วกับกรมการศาสนา จากทะเบียนมัสยิดในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๔๒ มีจำนวน ๓,๑๕๕ มัสยิด อยู่ในพื้นที่ ๕๗ จังหวัด กรุงเทพฯและภูมิภาคต่าง ๆ จำแนกได้คือ

กรุงเทพมหานคร	๑๖๔	มัสยิด
ภาคกลาง (ต้น กทม.)	๑๘๓	มัสยิด
ภาคตะวันออก	๑๐๐	มัสยิด
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๒	มัสยิด
ภาคเหนือ	๒๕	มัสยิด
ภาคใต้ตอนบน	๖๕๔	มัสยิด
ภาคใต้ตอนล่างหรือ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา นราธิวาส ปัตตานี สตูล และสงขลา)	๒,๐๑๗	มัสยิด

จังหวัดที่มีมัสยิดมากที่สุดคือ จังหวัดปัตตานี ส่วนอำเภอที่มีมัสยิดมากที่สุดคือ อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา จำนวน ๑๐๕ มัสยิด

นอกจากจำนวนมัสยิดที่จดทะเบียนดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีมัสยิดบางแห่งมิได้จดทะเบียน เช่น มัสยิดวัดเกาะ เขตกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นมัสยิดที่สร้างและบริหารโดยตระกูลสมันตรัฐ นับรวม ๑๐๐ ปี

สำหรับใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีจำนวนมัสยิดที่จดทะเบียนแล้วสูงถึง ๒,๐๑๗ แห่งก็ตาม แต่ในบริเวณที่ดังกล่าว รวมถึงบริเวณอื่น ๆ บางแห่งยังมีสถานที่สำหรับใช้ละหมาด ๕ เวลาร่วมกันเท่านั้นอีกเป็นจำนวนพอสมควร ซึ่งเรียกว่า บารอเซาะห์

ชาวไทยมุสลิมกับศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม

ชาวไทยมุสลิมในปัจจุบันนอกจากจะมีบรรพบุรุษมาจากชนเชื้อชาติไท ตั้งถิ่นฐานอยู่ในผืนแผ่นดินไทยมาแต่อดีตแล้ว ชาวไทยมุสลิมส่วนหนึ่งยังมีบรรพบุรุษมาจากชนเชื้อชาติต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้ว แต่ไม่ว่ามุสลิมจะมีเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ใด ตั้งถิ่นฐานอยู่ส่วนใดของโลกก็ตาม มุสลิมจะดำเนินชีวิตอยู่บนครรลองของอิสลามหรือปฏิบัติตนอยู่ในวัฒนธรรมอิสลามเป็นสำคัญ แต่ก็มีได้หมายความว่ามุสลิมไทยหรือมุสลิมทั่วโลกจะมีเพียงวัฒนธรรมอิสลามแต่ประการเดียว หากแต่มุสลิมสามารถจะปฏิบัติตามวัฒนธรรมอื่น ๆ อันเนื่องจากชาติพันธุ์ เนื่องจากถิ่นที่อยู่ ฯลฯ ได้โดยมีเงื่อนไขว่าวัฒนธรรมนั้นมิได้ขัดต่อวัฒนธรรมอิสลามหรือต่อความศรัทธาที่เป็นองค์มโนทัศน์ในวัฒนธรรมอิสลาม

ตามที่กล่าวแล้วว่า มุสลิมคือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม และอิสลามนอกจะเป็นศาสนาแล้ว อิสลามยังเป็นวัฒนธรรม ดังนั้นการที่มุสลิมปฏิบัติตนหรือมีวิถีในการดำเนินชีวิตบนครรลองหรือหลักการอิสลามย่อมหมายถึงมุสลิมได้ปฏิบัติตนทั้งตามศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม

สำหรับวัฒนธรรมอื่นนอกเหนือจากวัฒนธรรมอิสลาม มุสลิมก็สามารถปฏิบัติได้หากไม่เป็นสิ่งที่ขัดต่อวัฒนธรรมอิสลาม เช่นชาวไทยมุสลิมกับวัฒนธรรมไทย

ภาษาไทย ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาในการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวัน จะเว้นก็แต่ชาวไทยมุสลิมผู้สูงอายุเชื้อสายมาเลย์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ที่ส่วนใหญ่มักจะพูดภาษามลายูพื้นบ้าน

อนึ่ง สำหรับชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ตอนบนรวมทั้งสงขลาและสตูล ก็คือ ชาวไทยมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ดี ต่างก็ใช้ภาษาไทยท้องถิ่นของท้องถิ่นนั้น ๆ เฉกเช่นเดียวกับชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่น ๆ

อาหาร ชาวไทยมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคกลางและในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ต่างก็รับประทานอาหารที่เป็นอาหารของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น น้ำพริกอ่อน ส้มตำ ปลาแร่ น้ำพริกปลาทุ ฯลฯ หากจะมีความต่างก็คือเครื่องปรุงของอาหารเหล่านั้นจะไม่ใส่หมูและสิ่งต้องห้ามอื่น ๆ ตามหลักการอิสลาม กล่าวคือเป็นอาหารไทยที่สะอาด ส่วนชาวไทยมุสลิมที่สืบสานจากชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็จะมีกตอาหารจากวัฒนธรรมเดิมไว้ เช่น ข้าวซอย และอาหารอื่น ๆ จากยูนนาน สะเต๊ะจากอินโดนีเซีย ข้าวหมก กะหรี่ปั๊บ จากทางอาหรับ และอาหารจากที่ต่าง ๆ เช่น แกงกะหรี่ มัสมัน กรูหม่า จารจา ฯลฯ

การแต่งกาย ปัจจุบันเพื่อแสดงและรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทย รัฐบาลจึงมีการรณรงค์ให้แต่งกายโดยใช้ผ้าไทย อันได้แก่ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ฯลฯ ซึ่งชาวไทยมุสลิมก็สามารถมีส่วนร่วมในการแสดงออกและรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นไทยได้ แต่โดยอยู่ในเงื่อนไขของวัฒนธรรมอิสลามด้วย กล่าวคือ ผู้ชายมุสลิมใช้ได้แต่ผ้าฝ้าย สำหรับผ้าไหมไม่เป็นที่อนุมัติ ส่วนผู้หญิงมุสลิมใช้ได้ทั้งผ้าไหม ผ้าฝ้ายแต่ต้องอยู่ในรูปแบบของวัฒนธรรมอิสลาม คือ อยู่ในชุดยาว และมีผ้าคลุมศีรษะ ดังนั้น ชุดไทยของผู้หญิงไทยมุสลิมจึงเป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอิสลาม

การแสดงความเคารพ การไหว้ การโค้งคำนับ และการกราบ คือ รูปแบบการแสดงความเคารพทั้งกับตัวคน รูปภาพและรูปปั้น ซึ่งวัฒนธรรมไทยประการนี้มีทั้งที่มุสลิมปฏิบัติได้และปฏิบัติไม่ได้ กล่าวคือการไหว้ การโค้งคำนับ มุสลิมปฏิบัติได้กับเฉพาะกับบุคคล แต่ไม่สามารถแสดงกิริยานี้กับรูปภาพหรือรูปปั้น ส่วนการกราบเป็นสิ่งที่มุสลิมไม่สามารถปฏิบัติได้แม้แต่กับตัวบุคคลก็ตาม

นอกจากวัฒนธรรมไทยที่กล่าวนี้ ยังมีวัฒนธรรมไทยประการอื่น ๆ ที่ชาวไทยมุสลิมปฏิบัติ ได้โดยที่ไม่ขัดกับวัฒนธรรมอิสลามหรือปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมอิสลาม

ชาวไทยมุสลิมกับประชาชาติมุสลิม

ชาวไทยมุสลิมนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) หนึ่งในประเทศไทย ทั้งนี้ด้วยความแตกต่างทางศาสนา กล่าวคือเป็นชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นศาสนาที่มีประชากรนับถือมากเป็นอันดับสองรองจากพุทธศาสนา จำนวนชาวไทยมุสลิมก่อนเข้าสู่สหัสวรรษใหม่คาดว่า มีประมาณ ๔ ล้านคน หรือร้อยละ ๘ ของจำนวนประชาชนของไทย แต่สำหรับประชากรโลก ในปัจจุบันมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมีมากกว่า ๑,๐๐๐ ล้านคน โดยทั้งหมดมีคำเรียกเฉพาะว่า ประชาชาติมุสลิม (อุมมะฮฺ) ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในทุกทวีป ในทางภูมิรัฐศาสตร์ ประชาชาติมุสลิมนี้บ้างก็อยู่ในประเทศมุสลิม กล่าวคือ ประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคตะวันออกกลาง ฯลฯ แต่มุสลิมอีกส่วนหนึ่งจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งของประเทศ เช่น จีน ซึ่งมีมุสลิมประมาณ ๑๐๐ ล้าน อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ไทย ฯลฯ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าประชาชาติมุสลิมมีรูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ภาษา ฯลฯ แตกต่างกัน หรือมีความหลากหลาย แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เป็นที่ไปตามเจตนารมณ์ของพระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮาน) ใน คัมภีร์อัลกุรอาน (๔๕ : ๑๓) ว่า *มนุษย์ชาติทั้งหลาย แท้จริง เราได้ให้กำเนิดสุเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และได้ทรงทำให้สุเจ้าเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อสุเจ้าได้รู้จักกัน แท้จริงผู้มีเกียรติยิ่งในหมู่สุเจ้าในทัศนะของอัลลอฮ์ นั่นคือผู้ที่ในหมู่สุเจ้าที่สำรวมตนยิ่ง แท้จริงอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงรอบรู้ ผู้ทรงตระหนักเสมอ*

บทสรุป

เมื่ออิสลามเป็นทั้งศาสนาและวัฒนธรรม อิสลามจึงมิได้แยกออกจากวิถีในการดำเนินชีวิตของมุสลิมสำหรับชาวไทยมุสลิมซึ่งมีบรรพบุรุษทั้งที่เป็นชนชาติไทยและชาติพันธุ์ต่าง ๆ ชาวไทย

มุสลิมจึงมีวิถีชีวิตอยู่บนครรลองของอิสลามควบคู่ไปกับวัฒนธรรมไทย และมีวัฒนธรรมรองทั้งจาก
ของชาติพันธุ์เดิม ของถิ่นที่อยู่อาศัยในภูมิภาคต่าง ๆ สำหรับการตั้งถิ่นฐาน ชาวไทยมุสลิมจะตั้ง
ถิ่นฐานเป็นชุมชนโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง มีอิหม่ามเป็นผู้นำ ระบบความสัมพันธ์ของชาวไทย
มุสลิมส่วนใหญ่จะยังคงเป็นแบบสังคมชนบท แม้ว่าจะจะเป็นชุมชนในเมืองและแม้ว่าห้วงเวลาจะเปลี่ยน
ไปก็ตาม

บทที่ ๓

พัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิม

โครงสร้าง (Structure) ของสังคม คือ สถาบัน (Institute) ซึ่งสถาบันที่สำคัญของสังคม ประกอบด้วยสถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว สถาบันนันทนาการ และสถาบันเทคโนโลยี จากสถาบันดังกล่าวนี้ นักวิชาการ มักนิยมจำแนกสถาบันออกเป็น ๓ ด้าน คือ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ดังนั้น งานวิจัยนี้จะศึกษาวิจัยโดยใช้กรอบการแบ่งดังกล่าว โดยจะนำเสนอพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม ๓ ด้านใหญ่ คือ

พัฒนาการด้านการเมืองการปกครอง

พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ

พัฒนาการด้านสังคม ซึ่งในส่วนนี้จะพิจารณาพัฒนาการด้านครอบครัว การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบว่าอิสลามได้เข้ามาในพื้นที่ดินไทยนับแต่สมัยอาณาจักรลังกาสุกะ สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา แต่การศึกษาพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมในงานวิจัยนี้ จะนำเสนอพัฒนาการฯ นับแต่สมัยอยุธยาจวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากเอกสาร ส่วนพัฒนาการในสมัยรัตนโกสินทร์นับแต่รัชกาลที่ ๕ จวบจนปัจจุบัน เป็นข้อมูลทั้งจากเอกสาร คำบอกเล่าและการมีส่วนร่วม

สมัยอยุธยา

ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การปกครองเป็นแบบบิดาปกครองบุตร พระมหากษัตริย์ทรงวางพระองค์เช่นบิดาของราษฎร ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี การปกครองเปลี่ยนแปลง

เป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองประเทศ และในสมัยนี้เอง มีการตั้งผู้รับผิดชอบในการบริหารประเทศรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดินเป็นเสนาบดี ๖ ตำแหน่ง คือ สมุหนายก สมุหพระกลาโหม ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีและจุดศมภ์ ได้แก่ เสนาบดีกรมเวียง เสนาบดีกรมวัง เสนาบดีกรมพระคลัง และเสนาบดีกรมนา ในจำนวนนี้ สมุหนายก สมุหพระกลาโหม และเสนาบดีกรมพระคลังนับว่าเป็นเสนาบดีผู้มีอำนาจหน้าที่มากเหนือเสนาบดีอื่น ๆ สมุหนายก เป็นหัวหน้าบังคับบัญชาการราชการฝ่ายพลเรือนทั่วพระราชอาณาจักร มีเสนาบดีจุดศมภ์รองลงมา นอกจากนี้สมุหนายกยังปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือด้วย สมุหพระกลาโหม เป็นหัวหน้าบังคับบัญชาการราชการฝ่ายทหารทั่วพระราชอาณาจักร และปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ด้วย ส่วนเสนาบดีกรมพระคลัง แม้จะอยู่รองจากสมุหนายก แต่ก็มีอำนาจหน้าที่และอิทธิพลมาก ทั้งนี้เพราะมีหน่วยงานอยู่ในความรับผิดชอบมากมาย กล่าวคือ นอกจากมีหน้าที่รับจ่ายและเก็บรักษาพระราชทรัพย์ที่ได้มาจากส่วยอากรแล้ว ยังมีหน้าที่เกี่ยวกับการต่างประเทศโดยผ่านทางกรมท่า และยังปกครองหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการแบ่งหน้าที่ราชการดังกล่าว แต่ในยามสงครามข้าราชการทุกฝ่ายมีหน้าที่ต้องป้องกันประเทศเช่นเดียวกับฝ่ายทหาร ปรากฏว่าประเทศสยามใช้การปกครองแบบนี้เป็นหลักเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ใน พ.ศ.๒๔๓๕ (ปีชวด นีโครธา ๒๕๑๓ : ๔๖๒)

บทบาททางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ

จากตำแหน่งอัครเสนาบดีทั้ง ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหนายก และสมุหพระกลาโหม ตลอดจนตำแหน่งเสนาบดีกรมพระคลัง ซึ่งต่างเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจหน้าที่ตลอดจนความรับผิดชอบในการบริหารประเทศทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่งนั้น ปรากฏว่ามุสลิมและผู้สืบเชื้อสายหลายท่านได้เข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยา จวบจนสิ้นสุดตำแหน่งเหล่านี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตระกูลสำคัญที่เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งในการบริหารประเทศสืบเนื่องอยู่ตลอดมา ได้แก่

ตระกูลของเชค ะหมัด มุสลิมเปอร์เซีย นิกายชีอะห์^๒ และตระกูลของสุลต่านสุลัยมาน มุสลิมเปอร์เซียกิกายซุนนะห์^๓ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๖๖-๑๖๗)

เนื่องจาก ๒ ตระกูลดังกล่าวเป็นตระกูลที่ใหญ่มาก และมีผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศตลอดมาเป็นเวลานานกว่า ๓๕๐ ปี เฉพาะแต่ 3 ตำแหน่งดังกล่าวก็มีจำนวนหลายท่าน ทั้งยังมีตำแหน่งที่มีความสำคัญตำแหน่งอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกัน มุสลิมจากเชื้อสายอื่น ๆ ต่างก็เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยในส่วนต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน หากแต่มิได้มีตำแหน่งหน้าที่ในระดับสูงเช่น 2 ตระกูล ซึ่งบทบาทของมุสลิมดังจะกล่าวนี้คือเครื่องชี้วัดส่วนหนึ่งของการพัฒนาการทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม

ตระกูลเชคอะหมัด

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่ามุสลิมส่วนใหญ่ที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาจะประกอบอาชีพค้าขาย และในบรรดาพ่อค้ามุสลิมเหล่านี้ ท่านหนึ่งได้กลายมาเป็นเสนาบดีคนสำคัญของกรุงศรีอยุธยา

-----
^๑ เชค เป็นคำภาษาอาหรับ หมายถึงผู้อาวุโส และมักใช้เป็นคำยกย่องให้เกียรติบุคคลทั้งที่เป็นอาวุโสหรือผู้มีความรู้ เมื่อเข้ามาในภาษาไทย นิยมเขียนว่า เจก ตามสำเนียงแบบไทย ๆ

^๒ และ ^๓

ชีอะห์และซุนนะห์ เป็นคำที่ถูกใช้เรียกว่าเป็นนิกาย แต่โดยความเป็นจริง อิสลามมิได้มีนิกาย จากความขัดแย้งกันทางการเมืองของผู้บริหารอาณาจักรอิสลามในสมัยคอลีฟะฮ์ จึงทำให้เกิดความแตกต่างกันทางความคิดและการปฏิบัติบางประการ จึงเกิดเสมือนกับเป็นนิกายโดยปริยายในเวลาต่อมา ชีอะห์อิสนาอะชะรีในประเทศไทยมักรู้จักกันในนามของ “เจกเจ้าเซ็น” ซึ่งยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเจริญพาศน์ ส่วนชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่เป็นพวกซุนนะห์

ที่มีบันทึกอยู่ในประวัติศาสตร์ชาติไทยคือ เซกอะหมัด ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาบรรณานายก สมุหพระกลาโหม และเป็นปฐมจุฬาราชมนตรีในประเทศไทย

เซกอะหมัดเป็นชาวเมืองกุม (GUM) ประเทศเปอร์เซีย เดินทางเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาพร้อมน้องชายชื่อเซกอะหมัดสะอิด ในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช^๔ (พ.ศ.๒๑๓๓-๒๑๔๘) โดยตั้งบ้านเรือนร้านค้าอยู่ที่ตำบลท่าภาษี ด้วยความสำเร็จทางการค้าขายระหว่างประเทศ ทำให้ท่านเป็นเศรษฐีใหญ่ในกรุงศรีอยุธยา ท่านจึงตั้งถิ่นฐานอยู่ต่อไป (ส่วนน้องชายท่านเดินทางกลับไปอยู่เปอร์เซีย) และแต่งงานกับหญิงชาวอยุธยา นามว่า “เซย” บทบาทของเซกอะหมัด ในเบื้องต้นคือ บทบาททางด้านเศรษฐกิจ จากบทบาททางด้านนี้ทำให้ท่านต้องติดต่อกับเจ้านาย เช่น พระยาพระคลัง ตลอดจนได้ให้การช่วยเหลือในกิจการค้าของรัฐบาล ซึ่งการค้าระหว่างประเทศในสมัยนั้นแท้จริงก็คือ กิจการของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้โดยการดำเนินงานของขุนนาง จากการติดต่อกับช่วยเหลือดังกล่าวทำให้เซกอะหมัดได้เข้าไปมีบทบาททางด้านการเมืองในเวลาต่อมา กล่าวคือ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๑๖๓-๒๑๗๑) ท่านได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระยาเจกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี เจ้ากรมท่าขวา^๕ ว่าที่จุฬาราชมนตรี^๖ และกรมท่ากลาง^๗

-----
^๔จากการศึกษาค้นคว้าตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นายสินี ตั้งตรงจิตร คาดคะเนว่าท่านเซกอะหมัดเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ก่อนพุทธศักราช ๒๑๔๔

^๕เจ้ากรมท่าขวา มีหน้าที่เสมือนกับกระทรวงต่างประเทศและกรมศุลกากร กล่าวคือ กรมนี้ทำหน้าที่ทั้งต้อนรับแขกเมือง ติดต่อกับต่างประเทศ ดูแลการเดินทางระหว่างประเทศให้เรียบร้อย และเก็บภาษีอากรสินค้าเข้า-ออก อันเป็นผลประโยชน์ของประเทศ

^๖จุฬาราชมนตรี เป็นตำแหน่งผู้รับผิดชอบกรมท่าขวา และเป็นผู้นำของชาวมุสลิมในประเทศไทย

^๗เจ้ากรมท่ากลาง มีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการค้าขายกับชาวตะวันตก

ในเวลาต่อมา พวกญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าขายในกรุงศรีอยุธยาได้ก่อการจลาจล เพื่อจะยึดอำนาจจากพระเจ้าทรงธรรม พระยาเอกะหมัดฯ และพระยามหาอำมาตย์ได้รวมกำลัง ชาวอยุธยาทั้งที่เป็นพุทธและมุสลิมปราบจลาจลครั้งนี้จนสำเร็จ ทำให้ไทยไม่ต้องเสียอิสรภาพแก่ ญี่ปุ่น ด้วยความดีความชอบดังกล่าว ท่านจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนให้เป็น เจ้าพระยาเอกะหมัดรัตนาธิบดี สมุหนายก อัครมหาเสนาบดีฝ่ายเหนือ ซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชาทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนในเมืองใหญ่ ๗ หัวเมือง ซึ่งแต่ละเมืองดังกล่าวยังต้องดูแลเมืองขึ้นอีกหลายเมือง (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๖๘-๑๖๙)

ส่วนพระยามหาอำมาตย์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ สมุหนายก อัครมหาเสนาบดีฝ่ายใต้

เมืองไทยเราปกครองในระบอบที่มีสมุหนายกสองคนมาเป็นเวลาช้านาน คนที่เป็นสมุหนายกนั้นเทียบได้กับนายกรัฐมนตรีในสมัยนี้ ชั่วแต่ว่ามีสองคนและแบ่งประเทศกันปกครอง คือ กำหนดหน้าที่กันเป็นภาค ๆ ไป เป็นฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ เพราะฉะนั้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรมจะพูดได้ว่า มุสลิมิน ได้รับราชการมีตำแหน่งที่สูงที่สุดในประเทศไทยเป็นครั้งแรกโดยเป็นถึงสมุหนายก มีสิทธิมีอำนาจที่จะปกครองแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณถึงกึ่งประเทศ เรียกว่า ไม่ใช่ของเด็กน้อย ซึ่งท่านได้รับราชการต่อมาในหน้าที่สมุหนายกจนถึงอายุ 87 ปี (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๕๑๐ : ๖)

ต่อมาพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.๒๑๓๓ - ๒๑๕๘) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เจ้าพระยาเอกะหมัดฯ เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก อยู่ในตำแหน่งจางวางมหาดไทย คือเป็นที่ปรึกษาในการปกครองแผ่นดิน ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งนี้ได้ประมาณปีเศษจึงถึงแก่อสัญกรรม ในขณะที่มีอายุได้ ๘๘ ปี ศพของท่านฝังอยู่ที่บ้านท้ายคู ซึ่งอยู่ในบริเวณสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา หลุมฝังศพของท่าน ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกว่า “โคกเจ้าประคุณ” และเรียกท่านว่า “เจ้าประคุณกลางเมือง”

ท่านเชคอะหมัดนับถืออิสลามสายซืออะห์ ท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นปฐมจุฬาราชมนตรีของไทย และลูกหลานท่านก็ได้ดำรงตำแหน่งนี้สืบต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวได้ว่าเชคอะหมัดเป็นขุนนางที่ได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดทั้งทางฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร กล่าวคือ ท่านดำรงตำแหน่งทั้งสมุหนายก ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาในการปกครองแผ่นดินและเป็น

และเป็นจุฬาราชมนตรี ซึ่งเป็นหัวหน้าของมุสลิมในประเทศไทย (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๗๐-๑๗๑)

ท่านได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานที่ดินตำบลท้ายคู สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานจึงสร้างกุฎีทอง (กุฎีเจ้าเซ็น) ขึ้นเป็นแห่งแรกในกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับทำสถานฝังศพ (ป่าช้าแขกเจ้าเซ็น บ้านท้ายคู) และสร้างบ้านเรือนให้บริวารอยู่อาศัยในที่ดินนั้นด้วย นับว่าศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์อิสนาอะชะรี ได้ฝังรกรากลงบนผืนแผ่นดินไทย ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระยาศรีนวัตน์ (อากามะหมัด) ได้สร้างกุฎีเจ้าเซ็นขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บ้านแขกกุฎีใหญ่ใกล้ ๆ วัดอามะ กุฎีทั้งสองแห่งและสถานฝังศพดังกล่าวตั้งอยู่ในบริเวณ “ทุ่งแขก” (สิริ ตั้งตรงจิต ๒๕๒๐ : ๗,๑๗) ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

อนึ่ง นอกจากลูกหลานท่านส่วนหนึ่งจะได้รับตำแหน่งเป็นจุฬาราชมนตรี ผู้นำทางศาสนาอิสลามในประเทศไทยสืบต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นจำนวน ๑๒ ท่าน โดยแต่ละท่านก็ได้ปฏิบัติราชการด้านอื่น ๆ รับผิดชอบไปพร้อม ๆ กัน ลูกหลานท่านอีกส่วนหนึ่งก็ได้กลายเป็นราชินิกุล และทำงานรับใช้ประเทศชาติในตำแหน่งสำคัญ ๆ ด้วยเช่นกัน ท่านเชคอะหมัดจึงเป็นบรรพบุรุษของตระกูลต่าง ๆ หลายตระกูล อาทิ บุนนาค อะหมัดจุฬา ศรีเพ็ญ บุรานนท์ วัฒนคร จาติกรัตน์ สุภมิตร อากาหี จุฬารัตน์ ฯลฯ

ในบรรดาลูกหลานท่านเชคอะหมัดในเบื้องต้นนั้นต่างยังคงนับถือศาสนาอิสลามเป็นลำดับมา ในขณะที่ชวักกับการเข้ารับราชการในราชสำนักโดยได้บรรดาศักดิ์ต่าง ๆ อาทิ

ลูกชายท่านชื่อ “ซัน” ได้เป็น พระยาอภัยราชาสมุหนายกอัครมหาเสนาบดีฝ่ายเหนือ หลานท่านชื่อ “สมบุญ” เป็น พระยาชำนาญภูภักดิ์ ชื่อ “ฮิ” เป็น พระยาศรีไสยหาญณรงค์ เป็นต้น อนึ่ง เชื้อสายท่านช่วงหลานและเหลนส่วนหนึ่งได้เริ่มเปลี่ยนแปลงความเชื่อถือศรัทธาและวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งนี้เพราะหากเป็นหญิงก็เป็นสนมเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บ้าง แต่งงานกับคนต่างศาสนาบ้าง หากเป็นชายบางท่านก็ต้องการรับใช้พระเจ้าอยู่หัวอย่างใกล้ชิด ดังเช่น เจ้าพระยาเพชรพิไชย (ใจ) ที่ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นสมุหนายกกรมอาสาจามและญี่ปุ่น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๗๑-๑๗๒)

ในสายตระกูลของท่านเชคอะหมัดทั้งที่เป็นมุสลิมและที่ได้เปลี่ยนศาสนาไปแล้วก็ตาม ต่างก็ได้ทำงานรับใช้ประเทศชาติมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ

ตระกูลสุต่านสุลัยมาน

ในสมัยอยุธยาซึ่งตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.๒๑๔๘ - ๒๑๖๓) ทางดินแดนภาคใต้ของไทยได้มีชาวเปอร์เซียที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานในเมืองชาวชื่อ อะโตะ โมกอลเจ้าเมืองสาเลห์^๔ ซึ่งเป็นบิดาของสุต่านสุลัยมาน ได้พาครอบครัวและบริวารอพยพหนีการรุกรานของประเทศตะวันตก เช่น ฮอลันดาที่เข้าไปล่าอาณานิคมในชวา อะโตะได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่หัวเขาแดง^๕

ท่านอะโตะก็ได้ปรับปรุงตกแต่งบริเวณหัวเขาแดงให้กลายเป็นเมืองท่า และริเริ่มกิจการค้าทางทะเล เพื่อหารายได้เข้ารัฐบาลท้องถิ่นในสมัยนั้นด้วย ทั้งนี้ โดยอาศัยบุตรชาย ๒ คนของท่านที่กำลังเป็นหนุ่ม คือ ท่านสุลัยมานซึ่งเกิดเมื่อปี พ.ศ.2135 และท่านฟาร์ซีซึ่งไม่ทราบปีเกิด พร้อมด้วยครอบครัวและบริวารที่ตกทุกข์ได้ยากมาด้วยกันเป็นหัวแรงสำคัญ นับว่าเมืองท่าที่หัวเขาแดง สงขลาที่ท่านอะโตะ โมกอลได้พัฒนาขึ้นมาเป็นเมืองท่าปลอดภาษี (ชัชวฒิ พิชะกุล ๒๕๒๘ : ๘๘ และประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ๒๕๑๕ : ๒๗ อ้างถึงในสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ๒๕๓๐ : ๗๗)

---

^๔ เมืองสาเลห์ เป็นเมืองลูกหลวงของกรุงโยฮาการ์ต้า

^๕ หัวเขาแดง ปัจจุบันคือจังหวัดสงขลา

จากการที่ท่านคะโต๊ะ โมกอลและครอบครัวของท่านได้ทำการพัฒนาประชาคมมุสลิมที่หัวเขาแดงเป็นอย่างดี ประชาคมมุสลิมที่หัวเขาแดงจึงเป็นที่พอใจของชาวพื้นเมืองสิงขรา ชาวสทิงพระและชาวพัทลุงทั่วไปในสมัยนั้น ดังนั้นชาวบ้านทั้งหลายจึงพากันเข้ามาพึ่งบารมีแห่งการปกครองของท่านคะโต๊ะ โมกอลและตระกูลของท่านสุลัยมานจนเกิดกิตติศัพท์เล่าลือกันทั่วไปว่า ท่านคะโต๊ะ โมกอลและบุตรชายสามารถอำนวยความสะดวก ความยุติธรรมและความเป็นอยู่อันผาสุกของชาวสิงขราและชาวเมืองพัทลุงโดยทั่วไปในขณะนั้นได้ เพราะเหตุนี้ในที่สุดท่านคะโต๊ะ โมกอลผู้ซึ่งเป็นทั้งนักศาสนา นักปกครอง นักกฎหมาย (อิสลาม) และนักธุรกิจการค้าระหว่างประเทศ จึงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาผู้เป็นใหญ่ในสยามประเทศ และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “ข้าหลวงใหญ่” ปกครองเมืองพัทลุง^{๑๑} ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๑๖๒-๒๑๗๒) ท่านถึงแก่อสัญกรรมราว พ.ศ.๒๑๖๓ (สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ๒๕๓๐ : ๗๗-๗๘)

จากนั้นท่านสุลัยมานจึงได้เป็นข้าหลวงใหญ่ผู้สำเร็จราชการสืบต่อมา โดยมีท่านฟาร์ซีน้องชายเป็นผู้ช่วยหรือปลัดเมือง

ต่อมาหลังจากที่เจ้าพระยาตากโมหศรีสุริยวงศ์ได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.๒๑๗๓ : ๒๑๘๘) ท่านสุลัยมานผู้มีความจงรักภักดีในพระเจ้าทรงธรรม จึงประกาศแจ้งเมืองให้พัทลุงเป็นรัฐอิสระ โดยมีท่านเป็นผู้ปกครองโดยใช้นามว่า “สุลต่านสุลัยมานซาห์”

---

^{๑๑}ในอดีตยังไม่มีชื่อเมืองสงขลา หัวเขาแดงที่ท่านตั้งหลักแหล่งแต่แรกอยู่ในอาณาเขตของเมืองพัทลุง

ด้วยเหตุนี้ เมื่อท่านสุลต่านสุลัยมานผู้นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนีได้ประกาศตัวเป็นอิสระ ไม่ยอมขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราชอีกต่อไป พร้อมกับสถาปนารัฐสุลต่าน (Sultanate State) ขึ้นมาในปี พ.ศ.๒๑๘๕” (สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ๒๕๓๐ : ๑๐๒)

หลังจากประกาศตัวเป็นอิสระ พระเจ้าปราสาททองพยายามยกกองทัพมาตีแต่ก็ไม่สามารถเอาชนะได้ ขณะเดียวกันสุลต่านสุลัยมานก็ได้ปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นไปกว่าในสมัยของท่าน โมกอล

อำนาจปกครองเมืองพัทลุงของท่านสุลัยมานได้ครอบคลุมพื้นที่เมืองพัทลุงทั้งหมด เริ่มแต่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทยตั้งแต่ตอนล่างของเมืองนครศรีธรรมราชเรื่อยลงมาตามชายฝั่งทะเลตะวันออกไปจนจรดอาณาเขตของเมืองปัตตานี และครอบคลุมพื้นที่บนบกทั้งหมดตั้งแต่ตอนล่างของเขตนครศรีธรรมราชที่จรดฝั่งทะเลอันดามันด้านตะวันตก หรือนัยหนึ่งตลอดฝั่งมหาสมุทรอินเดีย (สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ๒๕๓๐ : ๑๕)

จากหลักฐานทางพงศาวดารไทย และจากบันทึกของชาวต่างชาติ แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าท่านสุลต่านสุลัยมานชาห์เป็นผู้บุกเบิกสร้างเมืองสงขลา** มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งนับเป็นเวลาเกือบ ๔๐๐ ปีมาแล้ว สภาพเมืองสงขลาในขณะนั้นมีสภาพทั้งเป็นเมืองท่าประกอบการค้ากับต่างประเทศ และเป็นประชาคมที่มีความมั่นคง ในทางเศรษฐกิจและการทหาร มีความอบอุ่น

** เมืองสงขลาก็คือ เมืองพัทลุงในอดีตดังที่กล่าวแล้ว

และปลอดภัยจากโจรสลัดทะเลหลวง จึงเป็นที่นิยมของชาวต่างชาติที่จะเข้ามาทำการค้าขายด้วย ทั้งชาวอาหรับ เปอร์เซีย และชาวยุโรป (ประยูรศักดิ์ ชลาชนนเคชะ ๒๕๓๑ : ๔๑)

เมื่อท่านสุลัยมานเริ่มเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพัทลุงแทนบิดาในปี พ.ศ.๒๑๖๓ นั้น ท่านอายุได้ ๕๐ ปี และในปี พ.ศ.๒๑๘๕ ท่านได้ปกครองพัทลุงในฐานะสุลต่าน ท่านเป็นผู้นำอยู่ทั้งหมดเป็นเวลา ๒๖ ปี จึงถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ.๒๒๑๑ เมื่ออายุได้ ๗๖ ปี ศพของท่านถูกฝังไว้ที่กูบัวร์ (สุสาน) ซึ่งตั้งอยู่ที่หาดทรายใกล้ตีนเขาแดงด้านทะเลอ่าวไทย ตำบลหัวเขา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา^{๑๒} ในปัจจุบัน โดยที่หลุมศพมีจารึกอักษรอาหรับ ที่ช่องสี่เหลี่ยม ความว่า “อัลมัรฮูม” ซุลตอน สุลัยมาน ซาห์” แต่ผู้คนทั่วไปมักเรียกว่า “คะโต๊ะมะระหุ่ม”

^{๑๒}เมืองสงขลาหรือเมืองพัทลุงในอดีตเป็นหัวเมืองตรี ทางกรุงศรีอยุธยาจึงมอบให้อยู่ในความดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมืองเอก (ตามลักษณะการปกครองที่เริ่มจัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) และเจ้าเมืองนครฯ ในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ก็คือ ออกญาเสนาภิมุข (ยามาคา นางามาชา)

^{๑๓}อัล-มัรฮูม คือ คำที่ใช้กล่าวหน้าชื่อผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว มีความหมายว่า ผู้ซึ่งกลับไปสู่ในความเมตตาของพระองค์อัลลอฮ์แล้ว

ที่ฝั่งศพของอัลมัรฮูม สุลัยมาน ซาห์ ที่หัวเขาแดง กรมศิลปากรได้ขุดทะเลขึ้นมาไว้เป็น โบราณสถาน เช่นเดียวกันกับที่ฝั่งศพของอัลมัรฮูม เซอะหมัดที่สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

สุลด่านสุลัยมานมีบุตรชาย ๓ คน คือ ท่านมูสตาฟา หะซัน และฮูเซ็น ดังนั้นเมื่อท่านสิ้นชีวิตแล้ว บุตรชายคนโต คือ ท่านมูสตาฟา จึงทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองรัฐแทน ซึ่งตรงกับรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระนารายณ์ฯ เมื่อขึ้นครองราชย์จึงยกทัพไปปราบเมืองพัทลุง สุลด่านมูสตาฟาพ่ายแพ้ พัทลุงจึงกลับเป็นของกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง พระนารายณ์ฯ ไม่ทรงเอาผิดกับสุลด่านมูสตาฟา จึงโปรดให้อภัยพตนเอง ครอบครัวและบริวาร ไปอยู่เมืองไชยา และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาไชยาเมื่อปี พ.ศ.๒๒๒๕ มีราชทินนามว่า “พระยาพิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม” ดังนั้น จึงเกิดหมู่บ้านสงขลาขึ้นในไชยา ส่วนน้องชายท่านคือ ท่านหะซัน และฮูเซ็น พร้อมด้วยบุตรชายของท่าน ชื่อ เตาฟิค โปรดเกล้าฯ ให้เข้าไปรับราชการในกรุงศรีอยุธยา (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๘๑-๑๘๒)

ต่อมาท่านหะซัน ซึ่งเป็นผู้ชำนาญทางการเดินเรือและทหารเรือ จึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น “พระยาราชบังสัน”^{๑๔} ว่าแม่ทัพเรือของกรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าจะเป็นแม่ทัพเรือคนแรกของกรุงศรีอยุธยา และราชทินนามที่ได้โปรดพระราชทานแก่ท่านหะซันเป็นคนแรก จึงได้ใช้ราชทินนามว่า “ราชบังสัน” และตำแหน่งราชบังสันนี้ได้เป็นสืบเนื่องกันมาในวงศ์การสายสกุลของท่านสุลด่านสุลัยมานนี้ ตลอดระยะเวลาของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์

-----

^{๑๔}ราชทินนามนี้น่าจะมีที่มาจากชื่อของท่านหะซัน กล่าวคือ คนไทยมักนิยมเรียกชื่อพยางค์หลังพยางค์เดียวแม้กระทั่งในปัจจุบัน “บัง” คือคำที่ใช้หน้าชื่อมีความหมายว่าพี่ชาย ฉะนั้น คำว่า “บังซัน” เมื่อออกตามสำเนียงไทยจึงเพี้ยนเป็น “บังสัน” ได้แก่ท่านหะซันเป็นคนแรก จึงได้ใช้ราชทินนามว่า “ราชบังสัน” และตำแหน่งราชบังสันนี้ได้เป็นสืบเนื่องกันมาในวงศ์การสายสกุลของท่านสุลด่านสุลัยมานนี้ ตลอดระยะเวลาของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตน -

รัตนโกสินทร์จนถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ ๒๕๓๑ : ๔๓) ส่วนท่านสุเชินได้กลับไปเป็นปลัดเมืองไชยา ช่วยท่านมุสตาฟา ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปครองเมืองพัทลุง^{๑๕} เป็นพระยาพัทลุง โดยมีราชทินนามว่า พระยาแก้วโกรพพิชัย ภักดีบดินทรเดโชชัย อภัยพิริยะพาหะ

สำหรับท่านเตาฟัดได้กลับไปช่วยบิดาที่ไชยา มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงคชสวัสดิ์ราชบังสัน เมื่อบิดาถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.๒๒๓๕ จึงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาไชยาแทนบิดา และได้รับราชทินนามเหมือนกับบิดา

ส่วนทางเมืองพัทลุง เมื่อท่านสุเชินสิ้นชีวิต บุตรหลานของท่านก็ได้รับตำแหน่งสืบต่อมาเป็นลำดับ

---

^{๑๕}เมืองพัทลุงนี้ไม่ใช่หัวเขาแดง ซึ่งเป็นจังหวัดสงขลาตั้งในสมัยสุลต่านสุลัยมาน แต่พัทลุงในที่นี้คือบริเวณเขาไชยบุรีที่ท่านสุลต่านฯ ให้ท่านฟาร์ซีน้องชายไปสร้างเมืองและป้อมปราการเพื่อป้องกันศัตรูและให้ว่าราชการ ฉะนั้น ท่านฟาร์ซีจึงเป็นเจ้าเมืองพัทลุง (ที่ไม่ใช่หัวเขาแดง) เป็นคนแรก

ดังนั้น บุตรชายทั้งสามรวมทั้งหลานเหลนลำดับต่อมาของท่าน สายที่ได้ครองเมืองพัทลุง ที่เขาไชยบุรีต่อจากท่านฟาร์ซีคือสายท่านสุเซ็น ส่วนสายของบุตรชายคนโต คือ ท่านมูस्ताฟา ได้ครองเมืองไชยา สำหรับสายของหะซันได้รับราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยา (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๑๘๒-๑๘๓)

มุสลิมในอยุธยาจากกลุ่มอื่น ๆ

นอกจากบทบาทของมุสลิมจากสองตระกูลดังกล่าวแล้ว มุสลิมกลุ่มอื่น ๆ ก็ได้มีบทบาทต่อสังคมไทยเช่นกัน โดยแยกกล่าวโดยสังเขปในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ

ด้านการเมืองการปกครองและการทูต

ในสมัยอยุธยา มุสลิมหลายท่านมีโอกาสได้รับใช้ประเทศชาติในการบริหารประเทศในตำแหน่งเจ้าเมือง ตามหลักฐานที่ปรากฏ อาทิ

คณะทูตที่พระมหากษัตริย์เปอร์เซียส่งมาตอบแทนคณะทูตไทยได้เดินทางมาขึ้นบกที่เมืองมะริดแล้วเดินทางเข้ากรุงศรีอยุธยาโดยทางบก ได้บันทึกขณะเดินทางตอนหนึ่งกล่าวว่า “...จนกระทั่งถึงเมืองเพชรบุรีก็มีข้าหลวงชื่อ สัยยิด มาชนักระรานี...ถึงเมืองซูฮาน (Suhan : สุพรรณ) เป็นเมืองอยู่ข้างน้ำที่อุดมสมบูรณ์มาก ข้าหลวงชื่อเจละบี ออกมาต้อนรับ เขาเป็นชาวกรีกที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามแบบชีอะห์...” (ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ ๒๕๑๗ : ๑๒๔)

...การค้าทางอ่าวเบงกอล มีพวกแขกมัวร์ และแขกเปอร์เซีย

ทำการค้าโดยทั่วไปแข่งขันกับพวกฝรั่ง เจ้าเมืองตะนาวศรีและมะริดตลอดจนหัวเมืองที่เป็นทางผ่านไปยังกรุงศรีอยุธยาเช่น เมืองกุย เมืองปราณ และเมืองเพชรบุรี เคยใช้แขกเปอร์เซียเป็นเจ้าเมือง นายเรือของพระเจ้าแผ่นดินสยามที่เดินเรือค้าขายติดต่อระหว่างเมืองตะนาวศรีกับเมืองทางอ่าวเบงกอล ตลอดจนนายห้างตามเมืองชายทะเลเหล่านั้นก็ใช้แขกเปอร์เซียเหมือนกัน กรณีดังนี้ก็เพราะออกพระศรีมโนราช ซึ่งเป็นแขกนับถือศาสนาอะหมัดไปเป็นที่ปรึกษาราชการของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม จึงได้อุทธรณ์พวกเดียวกัน...จากรายงานการค้าของยอร์ช ไวท์ นี้ แสดงว่าหัวเมืองทางตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งเป็นเมืองท่าและเป็นเมืองผ่านที่สำคัญนั้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้งชาวมุสลิมไปเป็นเจ้าเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้เจ้าเมืองเหล่านั้นทำการค้ากับต่างชาติด้วย (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒ ๒๕๐๗ : ๕๐๓-๕๐๕)

นันทวรรณ กุสุว่ง (๒๕๓๐ : ๒๒๖-๒๒๗) กล่าวว่า ความสามารถหลายด้านของประชาคมอิหร่านสะท้อนให้เห็นในขณะเดียวกันถึงสถานะของประชาคมซึ่งเป็น “แขกมัวร์” ...พวกแขกมัวร์มีอำนาจมากในประเทศนี้ และเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...กุมอำนาจทั้งในทางการปกครองหัวเมือง การคลังและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะตามหัวเมืองใหญ่บนอ่าวเบงกอลทั้งหมดเอาไว้ได้... อาจเป็นไปได้ว่า อิทธิพลของเสนาบดีชาวอิหร่านที่ยึดตำแหน่งอันทรงอำนาจในพระคลังติดต่อกันมาสองถึงสามคน จะมีส่วนผลักดันให้ตำแหน่งบริหารหลายตำแหน่งในราชอาณาจักรทั้งที่กรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองตกอยู่ในมือของชนมุสลิม โดยเฉพาะชาวอิหร่านอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน (Loubire ๑๖๕๓ : ๑๑๒) ในเวลาต่อมา แม้ว่าฐานอำนาจของชนมุสลิมแถบนั้นจะถูกเสนาบดีฝรั่ง (ฟอลคอน) ทำลายลงไปมากด้วยการอุทธรณ์พ่อค้าชาวอังกฤษพรรคพวกคนให้ขึ้นเป็นเจ้าท่าและเจ้าเมืองมะริดมาตั้งแต่ ค.ศ.๑๖๘๘ (พ.ศ.๒๒๓๑) แล้วก็ตาม แต่ความพยายามของฟอลคอน ก็จะไม่ได้ผลสมบูรณ์นัก เนื่องจากไม่อาจโค่นล้มอิทธิพลของชนมุสลิมที่ฝังรากลึกอยู่แถวถิ่นนั้นเป็นเวลานานลงได้หมดสิ้น อย่างน้อยผู้สำเร็จราชการเมืองตะนาวศรี (หรืออุปราชา) ก็ยังเป็นมุสลิม เช่นเดียวกับเจ้าเมืองบางเมืองบนเส้นทางที่จะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา (เช่น เพชรบุรี ปราณบุรี กุยบุรี และอื่น ๆ) ซึ่งล้วนแต่เคยอยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของชนมุสลิมมาก่อน

ด้านการป้องกันประเทศ มุสลิมจากหลายเชื้อชาติได้เคยมีบทบาทในด้านนี้มาแต่สมัย
อยุธยา

นันทวรรณ ภู่อ่าง (2530 : 224-227) กล่าวว่า คงมีข้าราชการที่เป็นมุสลิมอีกหลายคน
โดยเฉพาะชาวอิหร่านที่ได้รับพระราชทานตำแหน่งยศฐาบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงไปตาม
หน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลตั้งแต่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ นายกอง ทหารรักษาพระองค์
นายร้อย นายสิบจนถึงพลทหารประจำการอยู่ในแหล่งต่าง ๆ นิโคลาส แชร์แวนส อ้างว่า ความไว้
วางพระทัยคนต่างด้าวได้ชักนำทหารต่างชาติจากมาย่างล เบงกอล และกอลส์คองค์ มาอีกเป็นอัน
มาก...แม้ในภายหลังเมื่ออำนาจของชนมุสลิมลดถอยลงไปมากแล้ว แต่อิทธิพลในราชสำนักก็ยัง
ปรากฏให้เห็นอยู่ไม่น้อย บาทหลวงคาซาร์รายงานใน ค.ศ.๑๖๘๕ ว่า มีทหารรักษาพระองค์ชาว
เปอร์เซีย ๕๐๐ คน อยู่ในพระบรมมหาราชวัง...และมีหลักฐานว่าพวกมุสลิมยังเป็นที่น่าเกรงขามอยู่
อีกภายในประเทศ ด้วยมีจำนวนมากมาเหลือเกิน...ฉะนั้นราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงมี
ทหารอาสาต่างชาติ และทหารจ้างอยู่จำนวนมาก

กองทหารอาสาตั้งแต่สมัยนี้จวบจนสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้น เป็นทหารบกและได้มี
ส่วนร่วมในการป้องกันอธิปไตยของชาติไทยครั้งแล้วครั้งเล่า โดยได้สละชีพเพื่อชาติไปเป็น
จำนวนมากมิใช่น้อย

ด้านการทูต

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ นอกจากมุสลิมจะมีบทบาทในการเดินเรือติดต่อค้าขาย
กับต่างประเทศทางแถบคาบสมุทรอาหรับแล้ว ยังได้ทำหน้าที่ทางด้านการทูตอีกด้วย โดยในรัช
สมัยนี้ พระองค์ได้ทรงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าซาร์สุลัยมานที่ 1 แห่งวงศ์เสาะพะวี

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีการส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศ
เปอร์เซีย โดยมีฮัจญี ซาลิม มาซันดราณี ชาวเปอร์เซียในกรุงศรีอยุธยาเป็นราชทูตนำพระราชสาส์น
และของกำนัล ไปคอบแทนแก่พระเจ้าซาร์สุลัยมานที่นครอิสฟะฮานเมื่อ ค.ศ.๑๖๘๒
(พ.ศ.๒๒๒๕) (นันทวรรณ ภู่อ่าง ๒๕๓๑ : ๒๒๓)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์^๙ กล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการทูต ในสมัยนี้เสนาบดีมุสลิมที่มีความสนิทสนมกับพระองค์อย่างยิ่งคือ อากามุฮัมมัด (Aqa Muhammad) หรือพระยาศรีนวัตน์ ลูกชายเชคอะหะหมัด สะอิด น้องชายเชคอะหะหมัด ซึ่งมีฐานะเป็นทั้งหลานและลูกเขยเชคอะหะหมัด

ด้านเศรษฐกิจและต่างประเทศ

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2531 : 198-199) กล่าวว่า ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา งานเกี่ยวกับการเศรษฐกิจ การเงินของประเทศอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรมพระคลัง ซึ่งรวมทั้งเรื่องการค้าขายตลอดจนความสัมพันธ์กับต่างประเทศ โดยมีกรมท่าซึ่งอยู่ในกรมพระคลังเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจของไทยสมัยนี้ขึ้นอยู่กับการค้าขายของกรมพระคลัง และกรมท่า

เนื่องจากชาติที่ไทยได้ติดต่อกับค้าขายด้วยมีจำนวนมาก ฉะนั้นภาษาที่ใช้ติดต่อกันจึงมีหลายภาษา ด้วยเหตุนี้ผู้ที่รับราชการในกรมท่าส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจึงเป็นผู้ที่มีเชื้อชาติหรือเชื้อสายต่างประเทศที่มีความรู้ทางภาษาที่จะสื่อสารกันได้ และเพื่อให้งานของกรมท่าคล่องตัวขึ้น ทั้งยังสะดวกแก่ผู้มาติดต่อกับค้าขาย กรมท่าของไทยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนในระยะต้น คือ

กรมท่าขวา มีหน้าที่ติดต่อกับค้าขายกับประเทศทางตะวันตกของไทย เช่น อาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย ให้ข้าราชการมุสลิมเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีตำแหน่งพระยาจุฬาราชมนตรีเป็นตำแหน่งสูงสุดในกรมนี้ ซึ่งตำแหน่งนี้นอกจากจะต้องรับผิดชอบงานดังกล่าวแล้วยังทำหน้าที่เป็นผู้นำของมุสลิมในประเทศไทยอีกด้วย ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาแต่หลักการอิสลามที่ว่ามุสลิมเมื่ออยู่รวมกันต้องมีอามิร คือ ผู้นำ หรืออิหม่าม ที่จะต้องเป็นผู้นำ ผู้รับผิดชอบกลุ่มชนหรือประชาคมนั้น ๆ

ทั้งในเรื่องทางโลกและทางธรรม ดังนั้นในปัจจุบันแม้กรมท่าขวาจะถูกยุบไปแล้วก็ตาม แต่ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีก็ยังคงอยู่ในหน้าที่เป็นผู้นำของชาวไทยมุสลิมและเป็นที่ปรึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทยในกิจการอันเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

กรมท่าซ้าย มีหน้าที่ติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกของไทย เช่น จีน ให้ข้าราชการจีนเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีตำแหน่งเป็นพระยาโชฎีกราชเศรษฐี ซึ่งตำแหน่งนี้มีได้กล่าวถึงการเป็นหัวหน้าของชาวจีน เช่น ตำแหน่งพระยาจุฬาฯ ฉะนั้น ตำแหน่งนี้จึงยุติลงพร้อมกับการยุบกรมท่าซ้าย

ต่อมาเมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายด้วย จึงมีกรมท่ากลาง ซึ่งในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม เซกอะหมัดเป็นผู้รับผิดชอบทั้งกรมท่าขวาและกรมท่ากลาง

สำหรับ**กรมพระคลัง** โดยเฉพาะในกรมท่าขวา บรรดาลูกหลานของท่านเซกอะหมัด ได้รับราชการสืบต่อกันมาจนยุบหน่วยงานดังกล่าว

นันทวรรณ ภู่ว่าง (๒๕๓๐: ๒๑๕-๒๒๕) ตั้งข้อสังเกตว่า การที่คนมุสลิมหลายต่อหลายคนเข้ารับราชการสังกัดอยู่ในกรมเดียวกัน คือ กรมท่าขวา ขึ้นอยู่กับออกญาโกษาธิบดีหรือออกญาพระคลัง (Praelang, Bergkelang) หรือที่เอกสารฝรั่งร่วมสมัยมักเรียกเพี้ยนเป็นบาร์กาลอง (Barcalon) ขุนนางชั้นผู้ใหญ่หนึ่งในจตุสดมภ์ที่มีหน้าที่ต้องดูแลการค้าขาย เดินเรือสำเภาและเกี่ยวข้องกับพ่อค้าต่างชาตินั้น น่าจะตรงกับคุณลักษณะและความสามารถพิเศษของชนมุสลิม อีกทั้งสะท้อนให้เห็นความสำคัญตลอดจนปริมาณการค้าที่ชนมุสลิมทำกับราชอาณาจักรอยุธยาขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ถึงขนาดต้องแยกงานบริหารออกเป็นกรมท่าขวาสำหรับติดต่อดูแลฝ่ายแขกโดยเฉพาะคู่กับกรมท่าซ้าย ซึ่งติดต่อเกี่ยวข้องกับฝ่ายจีน โดยมีออกพระเจ้าจุลา (หรือที่ภายหลังเขียนเป็นจุฬา) ราชมนตรีเป็นเจ้ากรมท่าขวาศักดินา ๑๔๐๐ คู่กับหลวงโชติค (หรือ โชฎีก) ราชมนตรีเจ้ากรมท่าซ้ายศักดินาเท่ากัน...เข้าใจว่าตำแหน่งต่าง ๆ ในกรมท่าขวาตั้งแต่เจ้ากรม (คือออกพระเจ้าจุฬา ราชมนตรี) ปลัดกรม (ขุนราชเศรษฐี) เจ้าท่า (หลวงราชมนตรี) ลงมาจนถึงเจ้าพนักงานที่เป็นล่าม ทั้งสี่คนซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นหมื่น (ได้แก่ หมื่นพินิจวาที หมื่นศรีทรงภษา หมื่นสังวาที หมื่นสำเร็จวาที) คงเป็นของพวกมุสลิมหรือเชื้อสายทั้งสิ้น...ขุนนางมุสลิมชั้นผู้ใหญ่ในกรมท่าขวา ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง คงจะเป็นที่ไว้วางพระทัยมิใช่น้อย และน่าจะมิบทบาทอย่างมากในการช่วยเพิ่มพูนพระราชทรัพย์เข้าสู่ท้องพระคลัง ทั้งในแง่การส่งเสริมพระราโชบายผูกขาดการค้ากับ

ต่างประเทศ และในแง่ควบคุมการค้าภายในราชอาณาจักรให้มากขึ้น ถึงแม้ว่าวิธีนี้จะมีผลให้การลงทุนภายในไม่พัฒนาและเป็นอุปสรรคต่อการค้าต่างประเทศอยู่บ้าง เนื่องจากสินค้าออกส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าผูกขาด แต่ก็ยังมีช่องว่างให้พ่อค้ามุสลิมต่างชาติบางกลุ่ม โดยเฉพาะพ่อค้ามุสลิมเข้ามามีส่วนในสินค้าพื้นเมืองบางอย่างที่มีได้ผูกขาด อำนาจและบทบาทของขุนนางมุสลิมเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของพ่อค้าต่างชาติ...เนื่องจกความสามารถทางทะเลของพวกจาม ชวา มลายู คงจะเปิดโอกาสให้ได้เข้ารับราชการในกรมกองอื่นที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือและการค้าสำเภาคั่วย หลักฐานฝรั่งเศสกล่าวว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงใช้แต่ชาวมัวร์ ชาวจีนกับชาวมลายูเท่านั้นให้เดินเรือทะเล ขณะเดียวกันพวกมัวร์ซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะดีกว่า และเป็นเจ้าของเรือ เป็นหุ้นส่วนในการค้าสำเภา ก็คงจะให้คนเหล่านี้เป็นลูกเรือในการค้าขายของตน...การที่เรือสินค้าของภูมิภาคส่วนใหญ่ใช้ลูกเรือมลายูในการเดินเรือและให้บริการเกี่ยวกับเรือตามเมืองท่าต่าง ๆ มาตั้งแต่ครั้งที่เมืองมะละกายังรุ่งเรืองอยู่ ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ทำให้ภาษามลายูเป็นภาษากลางที่สำคัญใช้กันแพร่หลายทั่วไปในวงการค้าและการติดต่อทางการทูต เข้าใจว่านั่นคงเป็นเหตุผลหนึ่งที่มีการใช้คนมลายูเป็นล่ามอยู่ในกรมท่ามาโดยตลอด มีหลักฐานควรเชื่อได้ว่า ราชทินนาม “โกษาอิศหาก” เป็นตำแหน่งล่ามผู้เชี่ยวชาญในทางภาษา (ซึ่งก็คงจะเป็นภาษาอาหรับและเปอร์เซีย) เป็นขุนนางแขกมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากด้านการเมืองและเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว มุสลิมยังได้เคยมีบทบาททางด้านสังคมและวัฒนธรรม อาทิ

หลักฐานเปอร์เซียบ่งชี้ว่า มีชนมุสลิมหลายอาชีพปะปนอยู่ในราชสำนักตั้งแต่มหาดเล็ก ชาวที่ เลขานุการอาลักษณ์ ไปจนถึงแพทย์หลวง...นอกจากนั้นยังมีกวีชื่อ ชัยยิด คร์คัมันดี เป็นชาวเมืองกูราसान (อิบราฮิมอ้างว่ากวีผู้นี้เป็นผู้แปลเรื่องย่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของเปอร์เซีย จากมหากาพย์ชาห์نامهถวายสมเด็จพระนารายณ์ (นันทวรรณ ภู่อ่าง ๒๕๓๐ : ๒๒๗)

เปอร์เซีย เป็นต้น ให้กับคนไทยรับไว้และเป็นที่รู้จักกันดีในเวลาต่อมา ซึ่งคนไทยเรียกเครื่องหอมนี้ว่าน้ำดอกไม้มเทศ และน้ำดอกกำเจียก (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ๒๕๐๗ : ๒๘)

วัฒนธรรมเกี่ยวกับการแต่งกายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถ่ายทอดมาสู่คนไทย คือ การรวมรองเท้าเข้าใจว่าการใช้เครื่องหอมก็ดี รองเท้าก็ดี คงเป็นที่รู้จักใช้กันเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น และกลุ่มที่ใช้ก็คงเป็นพวกขุนนางผู้ใหญ่และเจ้านายชั้นสูงในพระบรมมหาราชวัง (รัชนี สาดเปรม)

สมัยธนบุรี

ธนบุรี คือรอยต่อในห้วงเวลา ๑๕ ปี ระหว่างอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นรอยต่อแห่งความบอบช้ำจากการสูญเสียกรุงศรีอยุธยาที่ประชาชนล้มตาย ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยและหลบหนีภัยสงคราม ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่คือ ผู้ที่มีหน้าที่ทั้งช่วยกันกอบกู้เอกราชและสร้างบ้านสร้างเมืองใหม่ซึ่งชาวไทยมุสลิมในสมัยอยุธยาที่มีเป็นจำนวนไม่น้อยก็คือส่วนหนึ่งของชาวไทยส่วนนี้

บทบาททางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ

ชาวไทยมุสลิมที่มีบทบาทมากที่สุด ในสมัยกรุงธนบุรีก็คือ หลวงนายศักดิ์ (หมุด) บุตรชายขุนลักษณา^{๑๖} เชื้อสายท่านสุลต่านสุลัยมาน กล่าวคือก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะแตก หลวงนายศักดิ์ได้รับพระราชดำรัสสั่งให้ออกไปรวบรวมส่วยอากรจากหัวเมืองตะวันออก มาเพื่อการสงคราม ซึ่งท่านเก็บได้ประมาณ ๓๒๐ ชั่ง แต่มีทันจะเดินทางกลับ กรุงศรีอยุธยาได้แตกเสียก่อน พระยาจันทบุรีต้องการเงินคืน ท่านจึงนำไปฝังไว้ในวัดจันทร์อันเป็นที่พักและวางอุบายร่วมกับจีนได้เสีย

-----
^{๑๖} ลักษณา เป็นภาษามาลาเซียหรืออินโดนีเซีย แปลว่า “นายพลเรือ” (Admiral) เป็นที่น่าสังเกตอีกว่าตำแหน่ง “ลักษณา” นี้ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์แต่งตั้งเฉพาะมุสลิมเท่านั้นที่มีราชทินนามว่า “ลักษณา” จนถึงรัชกาลที่ 6 (ประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ ๒๕๓๑ : ๔๗) โดยเริ่มจากสมัยแผ่นดินพระนารายณ์

ให้ส่งลูกน้องทำที่เข้าไปปล้น วันรุ่งขึ้นท่านจึงรายงานพระยาจันทบุรีว่าเงินถูกปล้นหมดและขอ
ทูลเอาโทษจากการถูกจับขัง เพื่อออกสืบตามเงินคืน เมื่อพระยาตากยึดเมืองจันทบุรีได้ ท่านจึง
รายงานเรื่องให้ทราบ พร้อมด้วยเงินจำนวนดังกล่าวเพื่อใช้เป็นทุนในการกอบกู้เอกราช นอกจากนี้
นั้นท่านยังเป็นผู้มีความชำนาญในการต่อเรือและเดินเรือ ท่านจึงเป็นกำลังสำคัญในด้านนี้ในการยก
ทัพเรือไปกอบกู้เอกราชได้สำเร็จด้วยระยะเวลาอันสั้น หลังจากพระยาตากปราบดาภิเษกขึ้นเป็น
กษัตริย์แล้วได้โปรดเกล้าฯ ให้หลวงนายศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาจักรี (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ :
๑๘๔)

ต่อมาจากการที่พระยาจักรี (หมุด) สามารถตีนครศรีธรรมราชได้ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพอ
พระทัยเป็นอย่างยิ่งจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยาจักรีศรีอครักษ์” ว่าที่
สมุหนายก ซึ่งมีอยู่ตำแหน่งเดียว ว่าราชการทั่วภาคเหนือ ภาคใต้ ทว่าราชอาณาจักร ซึ่งก็มีฐานะ
เทียบเท่านายกรัฐมนตรีในปัจจุบัน นับได้ว่าเจ้าพระยาจักรี (หมุด) เป็นผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูงสุดใน
บรรดางงูตีสายสกุลสุดต่านสุลัยมาน หรืออาจจะพูดว่าเป็นมุสลิมคนเดียวในประวัติศาสตร์ไทย
ที่ได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของประเทศไทย ท่านได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ.๒๓๔๑ ศพของท่าน
ได้ฝังไว้ ณ มัสยิดต้นสน ปากคลองบางกอกใหญ่ ในวันทำพิธีฝังศพนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จ
มาเป็นองค์ประธานในพิธีด้วยพระองค์เอง (ประยูรศักดิ์ ชลาชนเคชะ ๒๕๓๐ : ๕๕)

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ ซ ๑๘๔-๑๘๕) กล่าวว่า ขณะที่ตำแหน่งเจ้าพระยาจักรีว่างลง
นี้เป็นเวลาเดียวกับเจ้าพระยาขมราช (ทองด้วง) ตีเขมรได้สำเร็จ พระเจ้าตากสินจึงได้โปรดเกล้าฯ
ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยาจักรี” แทน และเลื่อนพระราชบัลังก์ (หมัด) ขึ้นเป็นเจ้าพระยา
ขมราชเกษตราธิบดีแทนจากความชอบในการเป็นแม่ทัพเรือยกไปตีเขมรในคราวเดียวกัน

เจ้าพระยาจักรี (แขก) นี้มีบุตร ๒ คนคือ คนแรกชื่อหมัดหรืออู๋ ได้เป็นพระยาราช-
บัลังก์ในรัชกาลพระเจ้าตากสินและหลาน (แม่น) เหลน (นิม) และโหลน (นกและบัว) ได้ดำรง
ตำแหน่งแม่ทัพเรือพระยาราชบัลังก์สืบต่อมา ส่วนบุตรท่านอีกคนหนึ่งชื่อหวัง ได้เป็นพระชลบุรี
เจ้าเมืองชลบุรี และต่อมาในรัชกาลที่ ๑ ได้เลื่อนเป็นพระยาราชวังสัน ทำหน้าที่คุมการพาณิชย์นาวิ

อนึ่ง ข้อที่น่าสังเกตคือ ตำแหน่งพระยาราชนางสังข์ที่สายตระกูลสุดด้านสุลาลัยมานับสืบทอดมาแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้นมีทั้งสิ้น ๑๐ ท่าน โดยอยู่ที่แม่ทัพเรือ จากท่านแรกคือ ท่านหะซัน บุตรคนสุดท้ายของสุดด้านสุลาลัยมาจนถึงเชื้อสายของท่านและของท่านฮุเซ็น ซึ่งคนสุดท้ายคือพระยาราชนางสังข์ (บัว) ส่วนท่านที่ ๑๑ คือ ชั้นเหลน ท่านหะซันคนน้องได้บรรดาศักดิ์คล้ายคลึงกันคือ พระยาราชนางสังข์ ซึ่งบรรดาศักดิ์นี้ จอมพลสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (๒๕๒๗ : ๒-๓) ให้ข้อสังเกตไว้ว่า

การซึ่งบุตรเจ้าพระยาจักรี (แขก) ผู้ที่มีนามเป็น “พระยาราชนางสังข์” ก็เป็นเพราะคำว่า “บัง” เป็นคุณศัพท์ภาษาแขกแปลว่า “พี่ชาย” เช่นแขกเรียกว่า “อะบัง” คำว่า “สังข์” เป็นนามศัพท์แขกคือ นามสกุลมาแต่ “หะสังข์” ครั้นเมื่อจะตั้งบุตรเจ้าพระยาจักรี (แขก) ผู้น้องให้มีนามอย่างเดียวกันก็จะคิดความหมายในคำ “บัง” ซึ่งแปลว่าพี่ชาย จึงเปลี่ยนนามเป็น “พระยาราชนางสังข์” คำว่า “วัง” ก็เป็นนามศัพท์แขกอันหนึ่งคือ “หวัง” ไม่ใช่คุณศัพท์ เช่น “บัง” เป็น “วัง” หรือ “หวัง” ให้เป็นนามกลางใช้ได้ทั่วไปในเชื้อสายแขกสุณี สกุลหวังหะซันนั้นภายหลังนามบรรดาศักดิ์ “พระยาราชนางสังข์” ถึงแม้จะเป็นสกุลอื่นก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง จึงเป็นนามเช่นกันสืบต่อมา การที่เขียนนามพระยาราชนางสังข์หรือวังสังข์ ชั้นต่อ ๆ มาเป็นพระยาราชนางสังข์ หรือวังสังข์ เห็นจะแก้ไขกันภายหลัง บางทีอาจเป็นเพราะผู้รับนามเช่นนั้น ถึงแม้ว่าเป็นแขกก็เป็นแขกสกุลอื่นไม่ใช่สกุลหรือเชื้อสาย “หวังหะซัน” หรือผู้ไม่มีเชื้อสายแขกก็ดี จึงหมายเอาคำว่า “วัง” เป็นคำศัพท์ไทยแปลว่าที่อยู่ของผู้เป็นใหญ่ และเปลี่ยน “สังข์” เป็น “สังข์” แปลว่า “สร้าง” อย่างไรก็ดี บุตรเจ้าพระยาจักรี (แขก) ๒ คนผู้พี่คือ พระยาราชนางสังข์ (แขก) ซึ่งเดิมเคยมีบรรดาศักดิ์ มีนามว่า “พระยาราชนางสังข์” ผู้น้องเป็น “พระยาราชนางสังข์” นั้น ถ้าจะให้เข้าใจชัดเจนก็คือ “พระยาราชนาง (สกุลมาแต่) หวังหะซัน” พระยาราชนางสังข์ผู้นี้ตั้งเคหะสถานอยู่ที่ริมวัดหงษ์รัตนาราม ในคลองบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี และเคหะสถานนี้จะตั้งใหม่หรือจะเป็นสถานที่เดิมของสกุลมาแต่เจ้าพระยาจักรี (แขก) ผู้เป็นบิดาก็เป็นได้

ตำแหน่งพระยาราชนางสังข์ดังกล่าวมาหมดลงในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งท่านสุดท้ายเป็นเชื้อสายมอญในคลองมอญคือ พระยาราชนางสังข์ (ศรี กมลนาวัน)

สำหรับพระราชวังสัน (หวัง) ท่านมีภรรยาหลายคนทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม
อาทิ

ท่านแต่งงานกับหญิงมุสลิมที่บางกอกใหญ่มีบุตรคือ ท่านหมุด ท่านเกตุ ท่านน้อย
ต้นสกุลชลาชนเดชะ เผ่ามะหะหมัด สุเทพากร

ท่านแต่งงานกับหญิงเมืองชลในสมัยที่เป็นเจ้าเมืองชล มีบุตรหลานเป็นเจ้าเมืองชลบุรี
สืบต่อมาหลายสมัย โดยในสายนี้ได้รับพระราชทานนามสกุล “สมุทรานนท์”

ท่านแต่งงานกับคุณหญิงชูชาวบางเขื่อนหนึ่ง บางขุนเทียน หลานท่านหนึ่งของท่านได้เป็น
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และลำดับต่อ ๆ มา คือ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชโอรสคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว

สายสกุล อันสืบแต่สุลต่านสุลัยมาน ซาห์ หรือเนื่องแต่บิดาของท่านคือ คะโต๊ะ โมกอล
มุสลิมเปอร์เซีย ปัจจุบันเกิดเป็นสกุลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก คนในสกุลต่าง ๆ นี้ บ้างก็ยังคงยังเป็น
มุสลิมเหมือนบรรพบุรุษ เช่น สกุลชลาชนเดชะ โยธาสมุทร บางอ้อ สิทธิวินิช แสงวณิชย์
สุวรรณกิจบริหาร ปรียากร ศรีเดช ทองคำวงศ์ ฯลฯ ส่วนสกุลที่มีได้เป็นมุสลิมเหมือนบรรพบุรุษ
เช่น ราชสกุลสุทัศน์ ณ อยุธยา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา จิตรพงศ์ ณ อยุธยา และสกุลสิริสัมพันธ์
ศิริธร จันทโรจวงศ์ สุนทรภิมย์ ณ พัทลุง วัลลิโกดม ขัมพานนท์ ฯลฯ (สกุลอื่น ๆ และ
รายละเอียดอ่านได้ในสายสกุล สุลต่านสุลัยมาน)

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ตำแหน่งต่าง ๆ บางตำแหน่งที่มุสลิมเคยดำรงอยู่ในสมัย
กรุงศรีอยุธยา ปรากฏว่ามุสลิมก็ยังมีโอกาสได้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ นั้นสืบต่อมา อาทิ

กรมพระคลัง จากหลักฐานบันทึกของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสกล่าวว่า “...ข้าราชการไทย
ซึ่งเป็นตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศ ซึ่งเรียกกันว่าเจ้าพระยาพระคลังนั้นเป็นคนชาติแขก
มาลาญและเป็นคนถือศาสนามะหะหมัด...” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓ ๒๕๒๒ :๑๕๖-๑๕๗)

สมัยรัตนโกสินทร์

จากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระภัทร
มหาราช พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ได้ทรงค้ำจุนกิจการของศาสนาอิสลามใน
ประเทศไทยมาโดยตลอด และทรงให้ความอุปการะแก่พสกนิกรชาวไทยมุสลิมด้วยดีเสมอมา

สำหรับราชวงศ์จักรีได้มีสายสัมพันธ์กับเชื้อสายมุสลิมจากเปอร์เซียค่อนข้างแน่นแฟ้นกว่า
ราชวงศ์อื่น โดยทั้งสายสกุลจากเชกอะหมัด และสุลต่านสุลัยมานซาคีที่ต่างก็ได้มีส่วนสัมพันธ์กับ
ราชินีกูดกล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงมีเพื่อนสนิทครั้งเป็นมหาดเล็กที่เป็นเชื้อ
สายของเชกอะหมัดคือ เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (ขุนนาค) ซึ่งต่อมาได้เป็นคู่เขยกับพระองค์ ทำให้
บรรดาลูก ๆ ของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา เช่น สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระยา
บรมพิไชยญาติ มีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องอับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งคงด้วย
เหตุนี้ประการหนึ่งที่ทำให้เสนาบดีตระกูลขุนนามิบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจมากที่สุด
จากรัชกาลที่ ๒ ถึงรัชกาลที่ ๕ นอกจากนั้นสมเด็จพระศรีสุลาไลย (เจ้าจอมมารดาเยี่ยม) ในสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็เป็นเชื้อสายจากสุลต่าน
สุลัยมานซาคีเช่นเดียวกันกับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
ซึ่งเป็นพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ฉะนั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เชื้อสาย
จากสองตระกูลนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่ได้เปลี่ยนไปนับถือพุทธศาสนาแล้ว จึงได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระมหากษัตริย์แต่ละองค์เป็นที่ยิ่ง สำหรับส่วนที่ยังคงเป็นมุสลิมอยู่ ก็ได้รับความ
อนุเคราะห์พระราชทานความดีความชอบให้เช่นกัน แต่มิได้มีบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์เช่น
ผู้ที่เปลี่ยนศาสนาแล้ว (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๒๑๒-๒๑๓)

เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มี
พระมหากษัตริย์เป็นประมุข มุสลิมจากเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มาหล่อหลอมเป็นชาวไทยมุสลิมใน
ปัจจุบัน ก็ยังคงได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก
ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๗๒ : ๑๕๗)
ความว่า

“ชนอิสลามได้มาเห็นความจริงโดยแน่แท้แห่งพระราชาบายของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตั้งแต่อดีตกาลมาว่า ได้มีพระราชหฤทัยที่จะทะนุบำรุงไม่ว่า ชาติใด ภาษาใด และศาสนาใด ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารแล้ว ย่อมทรงสงเคราะห์เสมอหน้ากันหมด ตัวเราผู้เป็นรัชทายาทก็ ตั้งใจเช่นเดียวกันเสมอได้มีน้ำใจไมตรีต่อชนอิสลามไม่ผิดกับชนในศาสนาอื่น อิสลามมิขงจ เชื่อว่าเราตั้งใจกระทำการณียกิจในหน้าที่ ผู้อุปถัมภ์เต็มความสามารถของเราให้แก่ท่านทั้งหลายได้ ร่วมเย็นเป็นสุข เช่นที่ท่านได้รับมาแล้ว และเราเชื่อว่าเมื่อถึงเวลาจำเป็น ชนอิสลามคงจะได้มาเข้า ช่วยพวกเราป้องกันชาติ และพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาของท่านทั้งหลาย ซึ่งเหมือนกับท่านทั้งหลายช่วยป้องกันศาสนาของท่านเอง นับว่าเป็นกิริยาบุญสมควรจะประพาด เพราะตรงกับอนุศาสน์ของพระมะหะหมัด ว่าผู้ที่สละชีวิตเพื่อป้องกันศาสนาเป็นผู้กอบการกุศล จะได้รับผล อันเป็นสุขในเบื้องหน้า เราเชื่อว่าผู้ที่เลื่อมใสในศาสนามะหะหมัดคงตั้งใจทำตามคำสอนของพระ มะหะหมัดเป็นแน่

สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงมีพระเมตตาและทรงห่วงใย ในทุกข์สุขของชาวไทยมุสลิมเป็นอย่างยิ่ง ดังพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทยมุสลิม อาทิ การแปรพระราชฐานประทับ ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ เพื่อเสด็จออก เยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขราษฎรชาวไทยมุสลิมพร้อมทั้งพระราชทานความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ตาม ความเหมาะสม การทรงมอบให้จุฬาราชมนตรี (ต่วน สุวรรณศาสตร์) แปลพระมหาคัมภีร์ อัลกุรอาน ออกเป็นภาษาไทย และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดพิมพ์เพื่อ พระราชทานให้กับชาวไทยมุสลิมอันเป็นผลให้ชาวไทยมุสลิมได้มีโอกาสทราบความหมายของ พระคัมภีร์เพิ่มมากขึ้น และได้นำเอาบทบัญญัติต่าง ๆ มาใช้ในชีวิตประจำวันสมดังพระราช- ประสงค์

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชกรณียกิจของพระองค์ และพระราชวงศ์ ที่ ทรงปฏิบัติในโครงการต่าง ๆ อาทิ การแพทย์ การชลประทาน การเกษตร ฯลฯ ในดินแดนทางภาค ใต้ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม นั้น กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ลดช่องว่างในความรู้สึกห่างเหินของ ประชาชนที่มีต่อชาติจากผลของการกระทำของข้าราชการที่สั่งสมมาได้ประการหนึ่ง เพราะแท้จริง ประชาชนในบริเวณนี้ก็มีสภาพไม่แตกต่างไปจากประชาชนในภูมิภาคอื่น ๆ นัก ในการที่มี วัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่ต่างไปจากส่วนกลางและในความค้อยทางโอกาสในหลาย ๆ กรณี ซึ่งต้อง การความช่วยเหลือจากส่วนกลางหรือรัฐบาลด้วยความถูกต้อง ยุติธรรมและด้วยความจริงใจ อัน เป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ของรัฐมักจะให้ในสิ่งที่สวนทางกันอยู่เสมอมา

ด้านการเมืองการปกครอง

ใน พ.ศ.๒๔๗๕ เมื่อไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นอกจากชาวไทยมุสลิมจะได้รับความอนุเคราะห์จากสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันแล้ว การปกครองในระบอบนี้ชาวไทยมุสลิมในฐานะเป็นประชากรส่วนหนึ่งของรัฐไทย หรือสังคมไทยต่างก็มีส่วนร่วมในการปกครอง โดยผ่านทางอำนาจอธิปไตย ทั้งทางนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ

ด้านนิติบัญญัติ

ด้านนิติบัญญัติซึ่งมีหน้าที่ออกกฎหมายที่นำมาใช้ต่อปวงชนชาวไทย โดยมีรัฐสภาซึ่งประกอบด้วยวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร ชาวไทยมุสลิมได้มีส่วนร่วมในฐานะประชาชนชาวไทยคือ

สภาผู้แทนราษฎร ชาวไทยมุสลิมที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไป มีสิทธิและหน้าที่ในการออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และขณะเดียวกันก็มีสิทธิในการสมัครรับเลือกตั้งจากอดีตมา ชาวไทยมุสลิมก็ได้ใช้สิทธิหน้าที่ดังกล่าวนี้ ฉะนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จึงมีมุสลิมร่วมอยู่ด้วยเสมอมา เช่น จากการเลือกตั้งในครั้งหลังสุด พ.ศ.๒๕๑๕ มี ส.ส.ที่เป็นมุสลิมจำนวน ๑๘ ท่าน

อนึ่ง ในการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ปรากฏว่ามุสลิมได้รับการเลือกตั้งเป็นจำนวน ๑๔ ท่าน จากพรรคประชาธิปัตย์ ๑๓ ท่าน และพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ๑ ท่าน

วุฒิสภา ชาวไทยมุสลิมในอดีตที่เคยได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิกหลายท่าน อาทิเช่น นายการุณ ศรีจรูญ นายเข้ม พรหมขงค์ นายเล็ก วานิชอังกูร นายเหม สุไลมาน คุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ นายอาหมัด ขามเทศทอง เป็นต้น สำหรับวุฒิสมาชิกปัจจุบันซึ่งเป็นคณะวุฒิสมาชิกรุ่นสุดท้ายที่มาจากกาแต่งตั้ง ชาวไทยมุสลิมที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นวุฒิสมาชิกปี พ.ศ.๒๕๑๕ มีจำนวน ๘ ท่าน

รัฐธรรมนูญกับชาวไทยมุสลิม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มีส่วนที่เกี่ยวกับชาวไทยมุสลิมหรือกิจการของศาสนาอิสลามในประเทศไทย อาทิ รัฐธรรมนูญ หมวด ๓ สิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย

มาตรา ๓๘ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธิ นิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติหรือปฏิบัติตามพิธีกรรมตาม ความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบ เรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในการใช้เสรีภาพดังกล่าวในวรรคหนึ่ง บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการ ใด ๆ อันเป็นการรอนสิทธิ หรือเสียประโยชน์อันควรมีควรได้ เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของ ศาสนา ลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือแตกต่างจากบุคคลอื่น

ด้านบริหาร

ผู้ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ได้แก่ คณะรัฐมนตรี โดยการนำของนายกรัฐมนตรี คณะผู้บริหารในด้านคณะรัฐมนตรีอันเป็นข้าราชการทางการเมือง ชาวไทยมุสลิมที่ได้เคยทำหน้าที่ และดำรงตำแหน่งในคณะรัฐมนตรี มีอาทิ

พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ รัฐมนตรีในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา

เจ๊ะ อับดุลลา หลังปูเต๊ะ อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุขและศึกษาธิการ

นายซึกคิก ซารีฟ อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายเล็ก นานา อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

นายเด่น โต๊ะมีนา อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย และอธิบดีรัฐมนตรี

ว่าการกระทรวงคมนาคม

นายอารีเพ็ญ อุตรสินธุ์ อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นายสุรินทร์ พิศสุวรรณ อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

จากการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๖๕ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมุสลิมมีโอกาสดำรงตำแหน่งที่สำคัญ คือ

นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา ดำรงตำแหน่งประธานรัฐสภา

นายสุรินทร์ พิศสุวรรณ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

นายเค้น โต๊ะมีนา ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

นายสมัย เจริญช่าง ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการติดตามผลการปฏิบัติตามมติของสภาผู้แทนราษฎร

สำหรับข้าราชการประจำ ผู้ที่มีบทบาททางด้านการบริหารในสายข้าราชการพลเรือนมีอาทิ

พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสตูล

นายรังสฤษฎ์ ชวนะศิริ อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

นายเดิมศักดิ์ สมันตรัฐ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี

นายอารี วงศ์อารยะ อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย

ด้านตุลาการ

ชาวไทยมุสลิมที่มีส่วนร่วมในกระบวนการตุลาการที่ควรกล่าวถึง คือ ตำแหน่ง “คะโต๊ะยุติธรรม”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ (๒๕๕) ให้ความหมายของคำว่า “คะโต๊ะยุติธรรม” คือ ข้าราชการฝ่ายตุลาการ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้มีอำนาจและหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก จังหวัดที่ใช้กฎหมายอิสลามคือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล

คะโต๊ะยุติธรรม แต่เดิมเรียกว่า “คะโต๊ะกาดี” ผู้ดำรงตำแหน่งนี้จะเป็นผู้รู้ในกฎหมายอิสลาม และนำมาดำเนินการตลอดจนตัดสินคดีความระหว่างมุสลิม กฎหมายอิสลามดังกล่าวได้มาจากใจความในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน

ด้วยความที่ทรงเข้าใจในหลักการอิสลามและด้วยพระราชกุศโลบายในการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้คงใช้กฎหมายอิสลามในบางส่วนเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของมุสลิมตาม “กฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ ๗ หัวเมือง ร.ศ.๑๒๐” (พ.ศ.๒๔๔๔)

อนึ่ง คำว่า “โต๊ะกาตี” ได้ถูกเปลี่ยนมาใช้คำว่า “คะโต๊ะยุติธรรม “ แทนเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ.๒๔๖๐

คะโต๊ะยุติธรรม ในปัจจุบันจึงเป็นตำแหน่งผู้พิพากษาหรืออนุญาโตตุลาการของศาลสถิตยุติธรรมในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล โดยทำหน้าที่พิพากษาคดีในเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและมรดก โดยใช้กฎหมายอิสลามสำหรับคู่ความที่เป็นมุสลิมแทนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๕ และบรรพ ๖ ส่วนคดีอาญาคงใช้ตามประมวลกฎหมายอาญาเหมือนกับศาลนิคมอื่น ๆ (ซึ่งบทลงโทษเบากว่ากฎหมายอิสลามมาก)

สำหรับชาวไทยมุสลิมในจังหวัดอื่น ๆ ที่เป็นคู่ความกันในเรื่องดังกล่าวสามารถใช้กฎหมายอิสลามได้เช่นเดียวกัน โดยให้ท่านผู้รู้อื่น ๆ ทำหน้าที่เป็นคณะผู้พิพากษา เช่น อีหม่าม จุฬาราชมนตรี ฯลฯ ซึ่งต่างจาก ๔ จังหวัดภาคใต้ในข้อที่ว่า การใช้กฎหมายอิสลามฉบับเดียวกันนี้มีได้ผ่านกระบวนการยุติธรรมของรัฐด้วยในขณะเดียวกัน

อนึ่งในการใช้กฎหมายอิสลามของมุสลิมในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมวิถีชีวิตมุสลิมอยู่ด้วย นอกจากจะใช้ในกรณีเมื่อเกิดความขัดแย้งหรือเกิดเป็นความกันขึ้น จนต้องพิจารณาคัดสินลงมติดังกล่าวแล้ว กฎหมายอิสลามส่วนใหญ่คงใช้ในลักษณะเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตโดยในหลาย ๆ กรณี กฎหมายนั้น ๆ วางไว้เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น อาทิ รูปแบบการแต่งกายของสตรี การห้ามในเรื่องดอกเบี้ย สุรา ฯลฯ

นิติบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารกิจการของศาสนาอิสลามในประเทศไทย

นอกจากชาวไทยมุสลิมโดยทั่วไปจะมีสิทธิและหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายอิสลามในชีวิตประจำวัน และใช้โดยผ่านกระบวนการยุติธรรมในเรื่องครอบครัวและมรดกใน ๔ จังหวัด

ชายแดนภาคใต้ ในขณะที่เดียวกันชาวไทยมุสลิมก็อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยมีสิทธิหน้าที่เสมอด้วยคนไทยโดยทั่วไป และนอกเหนือจากกฎหมายรัฐธรรมนูญดังกล่าว รัฐได้ออกกฎหมายพิเศษ โดยเฉพาะสำหรับชาวไทยมุสลิมอีกหลายฉบับ เพื่อให้สอดคล้องต่อหลักการอิสลาม และอำนวยความสะดวกต่อชาวไทยมุสลิม ตลอดจนจนเป็นการควบคุมไปด้วยพร้อม ๆ กัน ซึ่งได้แก่

๑. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช ๒๔๘๘
๒. พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พุทธศักราช ๒๔๘๙
๓. พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พุทธศักราช ๒๔๙๐
๔. กฎกระทรวง (พ.ศ.๒๔๙๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พุทธศักราช ๒๔๙๐
๕. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๙๑
๖. ระเบียบการจดทะเบียนมัสยิด พุทธศักราช ๒๔๙๑
๗. ระเบียบการแต่งตั้งถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิด (สุเหร่า) และวิธีดำเนินการอันเกี่ยวแก่ศาสนกิจของมัสยิด (สุเหร่า) พุทธศักราช ๒๔๙๒

อนึ่ง พระราชกฤษฎีกา พระราชบัญญัติ ฯลฯ ดังกล่าวนี ปัจจุบันได้ยกเลิกแล้วด้วยพระราชบัญญัติบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พุทธศักราช ๒๕๔๐ ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้คือรูปแบบการบริหารกิจการด้านศาสนาอิสลามในประเทศไทย หรืออีกนัยหนึ่งเป็นรูปแบบการปกครองควบคุมดูแลชาวไทยมุสลิมหรือกิจการศาสนาอิสลาม โดยมีกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยร่วมดูแลรับผิดชอบ มีจุฬาราชมนตรีเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย (มาตรา ๖) มีกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย กรรมการอิสลามประจำจังหวัด และกรรมการอิสลามประจำมัสยิด เป็นกลไกในการบริหารกิจการศาสนาอิสลาม

สำหรับตำแหน่งจุฬาราชมนตรีที่เริ่มมีมาแต่รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมนั้น นอกจากจะปฏิบัติราชการโดยรับผิดชอบกรมท่าขวาในกระทรวงพระคลังสินค้านี้แล้ว ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำของชาวไทยมุสลิมอีกด้วย ตำแหน่งและหน้าที่ดังกล่าวนี้เชคอะหมัด ได้รับเป็นบุคคลแรก จากนั้นเชื้อสายท่านได้รับตำแหน่งและปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวคือทั้งกรมท่าขวาและผู้นำชาวไทยมุสลิม ตลอดจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ้น ๑๓ ท่าน

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.๒๔๗๕ ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีจึงว่างลง
ระยะหนึ่ง เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ เสร็จสิ้นลงแล้ว รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งจุฬาราชมนตรีคนใหม่
เป็นลำดับที่ ๑๔ โดยมีบทบาทหน้าที่น้อยลง กล่าวคือเป็นแต่เพียงผู้นำของชาวไทยมุสลิม และเป็น
ที่ปรึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยในกิจการเกี่ยวกับชาวไทยมุสลิมเท่านั้น

จุฬาราชมนตรีคนที่ ๑๔ หรือเป็นคนที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือ นาย แซ่ม พรหมยงค์
หรือซั่มซุดดิน มุสตาฟา (พ.ศ.๒๔๘๘-๒๔๙๐) หนึ่งในกลุ่มคณะราษฎรและเป็นเพื่อนสนิทคน
หนึ่งของรัฐบุรุษ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งจุฬาราชมนตรีท่านนี้เริ่มเป็นคนที่หนึ่งของมุสลิมแนวทาง
ซุนนะห์ โดย ๑๓ ท่านแรกในสายของเชคอะหมัดอยู่ในแนวทางชีอะห์

ผมกับปรีดีเจอกันที่บ้านของบรรจง...พอปฏิบัติเสร็จ เขาก็ให้ผมเป็นจุฬาฯ ผมก็บอกว่า
เดี๋ยวจะว่าผมเป็นเจ้าเซ็น เพราะตำแหน่งเดิมเป็นของเจ้าเซ็นเขา...ตอนที่ผมเป็นจุฬาฯ ตรงกับปรีดี
ปฏิบัติได้ ๑ ปี หลังจากนั้นผมก็หลีกเลี่ยงไปกับปรีดี เพราะถูกปฏิบัติ...ผมทิ้งตำแหน่งจุฬาฯ อพยพไป
กับปรีดีด้วย ถูกอังกฤษจับก็ถูกปล่อยเกาะ ๘๘ วัน (แซ่ม พรหมยงค์, สัมภาษณ์)

จุฬาราชมนตรีคนที่ ๑๕ คือ นายต่วน สุวรรณศาสตร์ หรืออิสมาแอล ยะห์ยิวี
(พ.ศ.๒๔๙๐-๒๕๑๕) สิ้นชีวิตเมื่ออายุ ๘๓ ปี คนที่ ๑๖ คือ นายประเสริฐ มะหะหมัด หรือ อะหมัด
บินมะหะหมัด (พ.ศ.๒๕๑๕) และคนปัจจุบันคือ นายสวาสดิ์ สุมาลยศักดิ์ หรืออะหะหมัด ชัรกอวี
บินมะหะหมัด (พ.ศ.๒๕๔๐) นับเป็นคนที่ ๑๗

จากรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมจวบจนถึงรัชกาลปัจจุบัน มีจุฬาราชมนตรีทั้งสิ้น ๑๖ ท่าน
โดยลำดับนามได้คือ

๑. เจ้าพระยาบวรราชนายก (เชคอะหมัด)	พระบาทสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
๒. พระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว)	พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
๓. พระยาจุฬาราชมนตรี (สน)	พระบาทสมเด็จพระสุริยาสน์อมรินทร์
๔. พระยาจุฬาราชมนตรี (เชน)	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก
๕. พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว)	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก

๖. พระยาจุฬาราชมนตรี (อากาศ)	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
๗. พระยาจุฬาราชมนตรี (เถื่อน)	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
๘. พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม)	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
๙. พระยาจุฬาราชมนตรี (น้อย)	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๐. พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน)	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๑. พระยาจุฬาราชมนตรี (สัน อหะหมัดจุฬา)	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๒. พระยาจุฬาราชมนตรี (เกษม อหะหมัดจุฬา)	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๓. พระยาจุฬาราชมนตรี (สอน อหะหมัดจุฬา)	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑๔. จุฬาราชมนตรี (แช่ม พรหมยงค์)	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
๑๕. จุฬาราชมนตรี (ถ้วน สุวรรณศาสน์)	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
๑๖. จุฬาราชมนตรี (ประเสริฐ มะหะหมัด)	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
๑๗. จุฬาราชมนตรี (สวาสดี สุมาลยศักดิ์)	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ด้านการทูต

ในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การติดต่อกับประเทศทางตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการทูตเริ่มมีขึ้น พระยาจุฬาราชมนตรีคงต้องรับภาระหน้าที่ในการติดต่อรับรองชาติตะวันตกเหล่านี้ รวมทั้งการเป็นล่ามในราชสำนัก และเพื่อแบ่งเบาภาระพระยาจุฬาฯ จึงต้องเพิ่มล่ามประจำราชสำนักขึ้น ซึ่งได้แก่ตำแหน่งพระโกษาอิสหาก และผู้รับตำแหน่งนี้ก็เป็นมุสลิมอีกเช่นกัน “ตำแหน่งล่ามนี้มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีปรากฏบรรดาศักดิ์เป็นถึงอำมาตย์ตรีพระยาโกษาอิสหาก โดยเฉพาะตำแหน่งอำมาตย์ตรีพระโกษาอิสหาก (คู่ย) ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “บินอับดุลลาห์” (กรมศิลปากร ๒๕๐๐ : ๘๕) นอกจากตำแหน่งนี้แล้ว หากท่านใดได้ทำหน้าที่นี้ในกิจการเฉพาะกิจใดก็ตามมักได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ อาทิ นายหมัดแฉริศ ได้รับพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็นที่ขุนทวีปวิธิการ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ.๑๒๒๒ : ๑๑๖)

ด้านเศรษฐกิจ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทของกรมท่าเริ่มลดน้อยลง ต่างจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ เพราะไทยมีค้าขายได้มีการติดต่อทางการทูตและการค้าขายกับประเทศมุสลิมเหมือนดังเคย แต่ไทย กลับให้ความสำคัญแก่ทางเงินมากยิ่งขึ้น โดยการส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน เสมอมา “การส่งเครื่องราชบรรณาการไปจิมก้องเจ้ากรุงจีนก็เพราะมุ่งหวังที่จะส่งเสริมการค้า” (पाल เลกัวซ์ ๒๕๐๖ : ๒๘๔) ฉะนั้นกรมท่าซ้ายจึงมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น “นอกจากนี้ท่านยังเลี้ยงดู อุดหนุนชาวจีนซึ่งเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อท่านในฐานะเจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าการกรมท่าด้วย ชาวจีนภายใต้บังคับบัญชาของท่านมีจำนวนมากขึ้นทุกทีและกลายเป็นกำลังสำคัญของท่าน” (ปิยนาด นิโครธา ๒๕๑๓ : ๔๖๘)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มุสลิมที่มีบทบาททางด้านการค้าจากการประกอบการเองจะเป็น มุสลิมเชื้อสายอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ ทั้งการค้าต่างประเทศและการค้าภายในประเทศ สำหรับการค้าภายในประเทศจะมีรูปแบบการค้าอยู่ 2 ลักษณะคือ การตั้งห้างอยู่ในกรุงเทพฯ และเป็นพ่อค้าเร่ออกขายตามหัวเมืองต่าง ๆ

การค้าในกรุงเทพฯ

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ปรากฏมีร้านค้าธุรกิจของชาวอินเดียตั้งอยู่หลาย ครอบครัวแถบสะพานช้างโรงสี เขตพระนครในปัจจุบัน นอกจากนั้นก็ยังมีห้างร้านของชาวอินเดีย มุสลิมตั้งอยู่แถวราชวงศ์ วัดสัมพันธวงศ์ (วัดเกาะ) (ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ ๒๕๓๑ : ๓๑) ห้างใหญ่ ๆ เช่น ห้างเอช อับดุลราฮิม ห้างอาหมัด อิบราฮิมนานา ส่วนห้างนะกุดาอิสไมล์ นอกจากจะเปิดกิจการค้าภายในประเทศแล้วยังมีกิจการเดินเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์

การตั้งห้างค้าขายในกรุงเทพฯ แต่อย่างเดียวนับเป็นกิจการที่ยังไม่กว้างขวางนัก ดังนั้นห้างนะกุดาอิสไมล์จึงเปิดกิจการเดินเรือโดยสารด้วย โดยตั้งสำนักงานอยู่ที่วัดเกาะ กิจการเดินเรือของห้างนี้สามารถทำประโยชน์ได้สองทาง ทางแรกคือ จะได้รับเงินจากการให้บริการเรือของลูกค้าระหว่างกรุงเทพฯ-สิงคโปร์ ซึ่งเป็นรายได้ดี เพราะนับแต่การทำสนธิสัญญากับนานาชาติ แล้วกิจการค้าภายในเมืองไทยตื่นตัวขึ้นมา ธุรกิจการค้านี้เองทำให้พ่อค้าในกรุงเทพฯ และ

สิงคโปร์จำเป็นต้องเดินทางติดต่อกันอยู่เสมอ อีกทั้งชาวไทยในสมัยนี้ก็ก้าวหน้าขึ้นมา มีการเดินทางออกนอกประเทศเพื่อทำธุรกิจส่วนตัวและศึกษาต่อ จึงมีการใช้บริการเดินเรืออยู่เสมอ ผลประโยชน์อีกประการหนึ่งคือ ห้างมะกูดอิสไมล์สามารถนำสินค้าติดไปกับเรือเพื่อขายที่เมืองท่าสิงคโปร์ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถซื้อสินค้าจากนานาประเทศที่สิงคโปร์เข้ามาขายในเมืองไทย ด้วย การที่กิจการเดินเรือได้ผลถึงสองทางเพราะเรือโดยสารนี้มีขนาดใหญ่มาก กล่าวกันว่าเรือมีขนาดใหญ่สามารถจะรับขบวนเสด็จได้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2506 : 175)

การค้าในหัวเมือง

สำหรับการค้าย่อยหรือการค้าเร่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ดูเป็นสิ่งใหม่สำหรับคนไทย พ่อค้ามุสลิมจึงสามารถเดินทางค้าขายได้แทบทุกหัวเมืองในประเทศไทย คือทางทิศใต้มีพ่อค้ามุสลิมเดินทางค้าขายจนจรดแหลมมลายู ทิศตะวันตกออกไปค้าขายถึงเขตแดนเมืองทะวายและครอบคลุมบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดตากและบริเวณใกล้เคียงเป็นต้น ทิศตะวันออกตั้งแต่จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ออกไปจนถึงเขตปากน้ำโพ เว้นพ่อค้าไม้ซึ่งขึ้นไปไกลกว่าจังหวัดนครสวรรค์ การเดินทางเข้าไปค้าขายของพ่อค้าเหล่านี้ทำให้ลดช่องว่างในสังคมไทยซึ่งมีเพียงชนชั้นสามัญและชนชั้นสูง อันได้แก่พวกขุนนางทั้งหลายได้เป็นอย่างดี เพราะพ่อค้าเหล่านี้จะเข้ามามีบทบาทเป็นคนกลางเชื่อมระหว่างชนทั้งสองชั้นด้วยการติดต่อค้าขายด้วยการนำข่าวคราวความเคลื่อนไหวภายในเมืองหลวงมาสู่ชนบท...ลักษณะการเดินทางค้าขายของพ่อค้าเหล่านี้อาศัยเส้นทางน้ำเพราะสามารถบรรทุกสินค้าเข้าไปขายได้โดยสะดวก และเมื่อขายสินค้าหมดหรือจะกลับกรุงเทพฯ ก็จะซื้อสินค้าจากหัวเมืองนั้น ๆ ลงเรือกลับมาขายในกรุงเทพฯ ขนาดของเรือที่ใช้ขึ้นอยู่กับสินค้า จึงมีตั้งแต่เรือเปต เรือฉลอม และเรืออื่น ๆ ที่มีขนาดต่าง ๆ กัน ขนาดใหญ่สุดสามารถบรรทุกทุกโคและกระบือได้ (รัชนิ์ สาคเปรม ๒๕๒๑: ๑๒๖,๑๒๘) ปรากฏว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพ่อค้าเร่มุสลิมออกไปค้าขายตามหัวเมืองเป็นจำนวนมาก

การที่พ่อค้ามุสลิมนำสินค้าประเภทอุปโภคเข้าไปขายตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น ผ้าของใช้ต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็รับซื้อสินค้าประเภทบริโภคเข้ามาขายในกรุงเทพฯ มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตและระบบเศรษฐกิจไทย กล่าวคือ ชาวชนบทใช้พื้นที่ในการทำเกษตรเพิ่มมากขึ้น โดยแต่เดิมจะผลิตเพียงเพื่อบริโภคหรือส่งเป็นอากรค่านา ค่าสวน

ค่าราชการ กลับเพิ่มการผลิตเพื่อการค้าขายให้แก่พ่อค้าเร่อันมีผลต่อเศรษฐกิจของชาวชนบทในทางบวก นอกจากนั้นยังทำให้การค้าขายในระบบแลกเปลี่ยนค่อย ๆ หดไปจากชนบทโดยหันมาใช้การค้าขายโดยมีเงินตราเป็นตัวกลางแทน ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนนี้ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯ เมื่อไทยเริ่มทำสัญญาไมตรี และติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ช่วง พ.ศ.๒๔๓๓-๒๔๕๓ อันมีผลทำให้ระบบเงินตราในเมืองไทยได้รับการเปลี่ยนแปลงไปด้วยในปี พ.ศ.๒๔๐๓ โดยการตั้งโรงกษาปน์เพื่อผลิตเหรียญเงินเหรียญทองและโลหะอื่น ๆ ที่เรียกว่า โสฬส อัฐ ไพ ขึ้นแทนเงินพดด้วงและเบี้ย จากการที่พ่อค้าเร่ นำเอาระบบเงินตราเข้าไปใช้ในชนบททำให้เกิดผลดีแก่ชาวชนบทหลายประการ อาทิ การมีเงินทุนสำรองเพื่อซื้อสินค้าต่าง ๆ ที่ต้องการได้ตามความพอใจ และนำไปเป็นทุนในการขยายการผลิตตลอดจนการเก็บออม (เสาวนีย์ จิตต์หมวด ๒๕๓๑ : ๒๐๓-๒๐๔)

การค้าต่างประเทศ

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (๒๕๓๑ : ๒๐๔-๒๐๕) กล่าวว่า จากการค้าเร่ของพ่อค้ามุสลิมตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศทำให้มีผลต่อการค้าต่างประเทศของไทยในเวลาต่อมา ทั้งนี้เพราะสินค้าที่พ่อค้าติดต่อซื้อกลับเข้ามาจากชนบทภาคต่าง ๆ อาทิ ข้าว ไม้สัก ยาสูบ พริกไทย โค จี๊ผึ่ง ฯลฯ ได้กลายเป็นสินค้าขาออกที่สำคัญของไทย ทำให้ไทยได้เปรียบดุลการค้า อาทิ ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ ไทยได้เปรียบดุลการค้าเป็นจำนวน ๓๐ กว่าล้านบาท

ในปัจจุบันมุสลิมเชื้อสายนี้ส่วนหนึ่งยังคงดำเนินกิจการค้าขายอยู่โดยทั่วไปในรูปแบบของร้านค้าทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ในทุกภูมิภาค แต่สำหรับมุสลิมเชื้อสายปากีสถาน สินค้าที่สำคัญในการทำการค้าคือ โค ซึ่งแทนการเป็นเพียงแต่พ่อค้าคนกลางเช่นในอดีต หลายครอบครัวจะมีอาชีพในการเลี้ยง หรือทำปศุสัตว์เอง เช่น ในจังหวัดสระบุรี ซึ่งมีมุสลิมเชื้อสายนี้อยู่เป็นกลุ่มก้อนค่อนข้างมากกว่าบริเวณอื่น ๆ ในประเทศ

นอกจากมุสลิมเชื้อสายทางอินเดีย ฯลฯ จะมีบทบาททางการค้าจากอดีตมาจนปัจจุบันแล้ว มุสลิมเชื้อสายอื่นก็มีบทบาททางด้านนี้เช่นกัน เช่น เชื้อสายยะวา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ จะค้าขายในลักษณะร้านค้าย่อย และเชื้อสายจีนซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอาชีพส่วนใหญ่ของกลุ่มนี้คือ การค้าขาย ด้วยความขยันอดทน

กล้าได้กล้าเสีย จึงทำให้กิจการค้าค่อนข้างประสบความสำเร็จ ซึ่งมีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

มุสลิมเชื้อสายจีน นอกจากจะมีบทบาททางการค้าแล้ว เมื่อรัฐบาลจะกระทำการสิ่งใด ตั้งแต่กลุ่มนี้ได้เริ่มอพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กลุ่มนี้จะให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างเต็มที่ เช่นในเรื่องของการสร้างทางรถไฟ การติดต่อสื่อสาร รวมทั้งที่ดินในการสร้างสนามบินเชียงใหม่และสถานีรถไฟ มุสลิมกลุ่มนี้ก็เป็นผู้อุทิศให้เช่นกัน มุสลิมกลุ่มนี้จึงเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีผู้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เช่น กลุ่มอื่น ๆ เช่นกัน

ส่วนมุสลิมมาเลย์ในปัตตานีและไทรบุรีจากอดีตมา ต่างก็มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองเช่นกัน ซึ่งพอสรุปได้คือ

การส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการอื่น ๆ เข้ามา อันเป็นผลดีต่อกรมพระคลังในการนำมาใช้เป็นทุนในการใช้จ่ายและพัฒนากิจการด้านต่าง ๆ ตั้งแต่สุโขทัย จวบจนรัตน โกสินทร์

ในยามสงคราม มีหน้าที่ส่งเสบียงอาหาร อาวุธ และกำลังรบเข้ามาช่วยส่วนกลาง ตลอดจนคอยลาดตระเวนจับข้าศึกที่เข้ามาสอดแนมในบริเวณชายฝั่งทะเล ส่วนยามสงบมีหน้าที่ตรวจตราดูแลความเรียบร้อยในหัวเมืองชายทะเลบริเวณนั้น เป็นต้น

บทที่ ๔

พัฒนาการและแนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิม

จากการศึกษารวบรวม วิเคราะห์อิสลามกับสังคมไทยมุสลิมทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม อิสลามกับชาวไทยมุสลิมในสมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน จึงนำมาเป็นข้อมูลที่สำคัญในการนำไปศึกษาวิเคราะห์ พัฒนาการและแนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิมตามกรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัยใน ๓ ด้าน ที่สำคัญคือ ๑) ด้านสังคม ๒) ด้านเศรษฐกิจ และ ๓) ด้านการเมืองการปกครอง โดยจะนำเสนอในรูปแบบของการวิเคราะห์ผสมผสานไปกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม และสถานการณ์ในช่วงที่เกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

ด้านสังคม

พัฒนาการทางด้านสังคมในอดีตที่สำคัญของชาวไทยมุสลิมที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมีหลายประการ บางส่วนที่สำคัญ อาทิเช่น หลักฐานเปอร์เซียบ่งชี้ว่า มีชนมุสลิมหลายอาชีพปะปนอยู่ในราชสำนักตั้งแต่มหาดเล็กชาวที่ เลขานุการอาลักษณ์ ไปจนถึงแพทย์หลวง นอกจากนี้ยังมีกวีชื่อ ชัยยิด ดุรงค์มันดี เป็นชาวเมืองกุราซาน อิบราฮิมอ้างว่ากวีผู้นี้เป็นผู้แปลเรื่องย่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของเปอร์เซีย จากมหากาพย์ชาห์نامهถวายสมเด็จพระนารายณ์ (นันทวรรณ ภู่อ่าง ๒๕๓๐ : ๒๒๗)

ความใกล้ชิดของชาวไทยมุสลิมที่มีต่อสังคมไทย ทำให้เกิดมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคมทั้งสองให้แกกัน เช่นมุสลิมได้ถ่ายทอดการใช้เครื่องหอมซึ่งเป็นที่นิยมในพวกอาหรับเปอร์เซีย ให้กับคนไทยรับไว้และเป็นที่รู้จักกันดีในเวลาต่อมา ซึ่งคนไทยเรียกเครื่องหอมนี้ว่าน้ำดอกไม้เทศ และน้ำดอกกำเจียก (ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ ๒๕๑๗ : ๒๘)

วัฒนธรรมการแต่งกายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถ่ายทอดมาสู่คนไทยคือการสวมรองเท้า เข้าใจว่าการใช้เครื่องหอมก็ดี รองเท้าก็ดี คงเป็นที่รู้จักใช้กันเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น และกลุ่มที่ใช้ก็คงเป็นพวกขุนนางผู้ใหญ่ และเจ้านายชั้นสูงในพระบรมมหาราชวัง (รัชณี สาครเปรม ๒๕๒๑ : ๓๔)

ประการสำคัญอย่างหนึ่งของพัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในอดีต จวบจนปัจจุบันก็คือการยังคงดำรงสถานภาพในการเป็นชาวไทยมุสลิมทั้งในเรื่องของการปฏิบัติตนตามหลักศาสนา การติดต่อกับกลุ่มชนเชื้อชาติอื่นบนเอกลักษณ์ ลักษณะเฉพาะของตนเองที่ยังคงดำรงสืบต่อเนื่องมา

นอกจากนี้การขยายขยายสังคมไทยมุสลิมไปตั้งหลักแหล่งอยู่โดยรอบของราชอาณาจักรไทย ทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ทำให้สังคมไทยมุสลิมเติบโตขึ้นอย่างเห็นเด่นชัด กอปรกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และสังคมไทย โดยส่วนรวมเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคที่โลกไร้พรมแดน เนื่องจากมีการพัฒนาเทคโนโลยีข่าวสาร (Information Technology) ทะลุทะลวงพรมแดนของทุกรัฐ ของทุกสังคมให้ขับเคลื่อนไปด้วย สังคมไทยมุสลิมในฐานะที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็มีพัฒนาการที่สำคัญ อาทิเช่น ปรากฏมีหนังสือพิมพ์และนิตยสารมุสลิมโดยเฉพาะอยู่ถึง ๕ ฉบับ คือ ๑) ทางนำ ๒) มุสลิมนิวส์ ๓) อันซอร์ ๔) มุสลิมสันติชน ๕) มุสลิมได้ ๖) มุสลิมใหม่ ๗) มุสลิมไทย ๘) อัล-ฮิดายะห์ และ ๙) นิสาวาไรดี โดย ๗ ฉบับผลิตในกรุงเทพฯ ส่วนอีก ๒ ฉบับ ผลิตในต่างจังหวัด กล่าวคือ ฉบับที่ ๕) ผลิตที่ จ.ยะลา และฉบับที่ ๖) ผลิตที่ จ.นครปฐม รวมทั้งยังมีบริษัทผลิตสื่อของมุสลิมในภาคใต้อีก ๓ บริษัท คือ บริษัทสงขลา กรีนกรุ๊ป จำกัด บริษัทนารามีเดีย จำกัด (อยู่ใน จ.นราธิวาส) และ หจก.แทร์คกิง จำกัด

นอกจากนี้ยังปรากฏองค์กรมุสลิมซึ่งเป็นหน่วยงานภาคเอกชนที่สร้างขึ้นเพื่อทำงานแก้ไขปัญหาสังคมอันเป็นผลมาจากโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เช่น การแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยศูนย์อาสาสมัครต่อต้านยาเสพติด สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย (ยมท.) สาขายะลา เป็นต้น ตลอดจนยังมีองค์กรมุสลิมเพื่อการพัฒนา เช่น มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอิสาน กลุ่มพัฒนาชุมชนนราธิวาส และชมรมอนุรักษ์การฟื้นฟูป่าชายเลน ทะเลสาบสงขลา ฯลฯ

เพื่อที่จะให้การทำงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนมุสลิมมีเอกภาพภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาสังคมไทยมุสลิม ชาวไทยมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ จึงได้ตั้งสภาองค์กรมุสลิมแห่งประเทศไทย ตั้งสำนักงานคณะกรรมการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนมุสลิม (ก.ร.ม.) สำหรับ ก.ร.ม. ปัจจุบันประกอบด้วยสมาชิก ๖๐ กลุ่มกระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย อาทิเช่น มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอิสาน ตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น สมาคมสื่อสารมวลชนมุสลิมตั้งอยู่ที่กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสร้างสรรค์สันติธรรมอิสลามตั้งอยู่ที่ จ.พระนครศรีอยุธยาและศูนย์อบรมจริยธรรมอาลีฟ-บา-ตา เป็นต้น

มุสลิมตั้งอยู่ที่กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสร้างสรรค์สันติธรรมอิสลามตั้งอยู่ที่ จ.พระนครศรีอยุธยา และศูนย์อบรมจริยธรรมอาลีฟ-บา-ตา เป็นต้น

ในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นฐานรากของสังคมไทยมุสลิมปรากฏ โรงเรียนสอนศาสนาในระดับ ฆานาวีถึง ๑๑ แห่ง ระดับโรงเรียนอาชีวะและสามัญอีก ๑๑ แห่ง มหาวิทยาลัยของมุสลิมอีก 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร และวิทยาลัยอิสลาม ตั้งอยู่ใน จ.ยะลา และ ยังประกอบด้วยโรงเรียนสอนศาสนาในภาคใต้อีก ๑๕ แห่ง

นอกจากนี้ยังปรากฏสถาบันการกุศลมุสลิมในภาคใต้ ซึ่งทำงานเน้นการพัฒนาสังคมไทยมุสลิมอีก ๒๒ แห่งทั่วประเทศ และเป็นที่น่าสังเกตว่าสถาบันการกุศลเหล่านี้เริ่มมีเยาวชนไทยมุสลิมเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เช่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาสังคมตั้งอยู่ใน จ.สงขลา สมาคมยุวมุสลิมนครศรีธรรมราช และยุวมุสลิมสตูล เป็นต้น

โลกไร้พรมแดนโดยผ่านข้อมูลข่าวสารที่สำคัญคือ ผ่านอินเทอร์เน็ต (INTERNET) ที่มีผู้อยู่ในประเทศไทยนี้ร่วม ๒๐๐ ล้านคนในปัจจุบัน ทำให้สังคมไทยมุสลิม และโลกมุสลิมมีการปรับเปลี่ยน พัฒนาการเคลื่อนไหวในเรื่องของความรู้ การปรับตัวไปด้วยในส่วน of เว็บไซต์มุสลิมในอินเทอร์เน็ตมีอยู่ถึง ๓๓ เว็บไซต์ ซึ่งเนื้อหาเป็นทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม โลกมุสลิม การติดต่อสื่อสารกันระหว่างมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น Muslims Net Http: www.muslims.net Islamic Party of Britain <http://www.muslims.net/islamparty/islamp> หรืออาจเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการดักเตือนกันในโลกมุสลิม เช่น Islamic Awareness <http://www.kuwait.net/rws/> เป็นต้น

พัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิมตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันจึงมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยโดยรวม ยิ่งในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในช่วง ๕ - ๖ ปีที่ผ่านมาที่เห็นได้ชัดเจน คือ การขยายตัวของเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก พื้นที่เกษตรกรรมเดิมถูกพัฒนาให้เป็นเขตอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยของชนชั้นกลางมากขึ้นเป็นทวีคูณ สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบในทุกด้านของชาวไทยมุสลิมทั้งในเชิงบวก และลบนานปีการ

ผลในทางบวกที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความสะดวกสบายต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากการพัฒนา ด้านเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์ต่อการติดต่อสื่อสาร การปรับปรุงที่อยู่อาศัย การเรียนรู้วิทยาการ ใหม่แขนงต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบการผลิต การบริโภค การค้าและการกระจาย ผลผลิต หรือการบริการต่าง ๆ ที่กว้างไกลออกไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ นอกจากนั้นยังมี สิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันของชาว มุสลิม เช่น การฝึกอบรม กิจกรรมด้านสื่อสารมวลชน การติดต่อกับองค์กรมุสลิมนานาชาติ การ เดินทาง การประสานความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน ดังได้กล่าวถึงองค์กรต่าง ๆ มาแล้ว ข้างต้น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก่อให้เกิดผลในทางลบต่อพัฒนาการทางสังคมของ ชาวไทยมุสลิมเช่นเดียวกันซึ่งอาจสรุปในภาพรวมได้ดังนี้

๑. สภาพชีวิตของสังคมในเมืองธุรกิจอุตสาหกรรม หรือกิ่งอุตสาหกรรม ทำให้คนต้องใช้ ชีวิตนอกบ้านมากขึ้น การดูแลครอบครัวน้อยลง ติดต่อกับเครือญาติไม่มากนัก ต่างคนต่างอยู่ มาก ขึ้น เป็นผลทำให้ความเหนียวแน่นของสังคมมุสลิมลดลง

๒. มัสยิดบางแห่ง เจียบเหงา แม้ว่าตัวอาคารจะดูสวยงามเพราะได้รับการบูรณะอย่างดี ในขณะที่โรงเรียนเอกชนของมุสลิมที่สอนวิชาสามัญในชุมชนต่าง ๆ เริ่มทยอยปิดตัวลง หรือที่ยัง คงมีอยู่ก็กลายสภาพเป็นโรงเรียนทั่วไป คือ สอนเหมือนกับโรงเรียนรัฐหรือเอกชนอื่น ๆ และ โรงเรียนสอนศาสนาบางแห่งขาดครูที่มีความรู้ มีความสามารถ มีจิตวิญญาณ มีเทคนิคการถ่ายทอด และการผลิตสื่อการสอนที่ดี การปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้มีจิตวิญญาณอิสลาม จึงทำได้จำกัดหรือ ไม่อาจทำได้เลย ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษา ที่นำไปสู่ภาวะสุดโต่ง ในด้าน วิชาการทางโลกมากกว่าในทางศาสนา เป็นผลทำให้เด็กรุ่นใหม่จำนวนมากไม่มีความรู้พื้นฐานทาง ศาสนาเลย

๓. การผสมผสานของชีวิตผู้คนระหว่างชาวไทยมุสลิมกับคนต่างศาสนิกมีมากขึ้นเพราะ ความจำเป็นด้านที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การศึกษา การติดต่อสัมพันธ์ จนบางครั้งถ้าดูอย่าง ผิดเผินก็จะแยกไม่ออกว่าใครเป็นชาวไทยมุสลิม หรือไม่ใช่ เพราะการแต่งกายก็ดี การใช้ชีวิตก็ดี ไม่มีความแตกต่างกัน ในขณะที่เดียวกันการพ่ายแพ้ต่อวัฒนธรรมตะวันตกที่โหมกระหน่ำเข้ามา

อย่างไม่หยุดยั้งทั้งด้านอุดมการณ์ ความคิดอ่าน วิธีการทำงาน การอยู่ร่วมกัน สันตนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ การวัดความสำเร็จในชีวิต ฯลฯ นำไปสู่ความคิดของมุสลิมบางกลุ่ม ที่เริ่มใช้ชีวิตที่แยกระหว่างศาสนากับการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

๔. ปัญหาครอบครัวแตกแยก ขาดความอบอุ่น ขาดการเล็งดูเอาใจใส่บุตรหลานเนื่องจากทั้งพ่อและแม่ต่างต้องทำงานนอกบ้าน ทำให้เกิดการใช้ชีวิตของเยาวชนอย่างไร้สาระ ไร้วินัย ไร้กฎเกณฑ์ ผลที่ตามมาก็คือ การมั่วสุมตามแหล่งบันเทิง บ่อนการพนันในรูปแบบและนอกรูปแบบ การมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ถูกต้อง การติดยาเสพติด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นปัญหาที่กำลังขยายตัวมากขึ้น ในขณะที่หน่วยงานทางสังคมหรือองค์กรมุสลิม ที่ทำหน้าที่ด้านการสงเคราะห์ การแก้ปัญหาเด็ก ปัญหายาเสพติด เด็กกำพร้า ฯลฯ ค่อนข้างขาดการทำงานอย่างเป็นระบบ ขาดเครือข่ายการสื่อสาร ขาดการระดมทุน ขาดการประสานงาน เมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรเอกชนอื่น ๆ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลโดยตรงต่อพัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิม ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ดังนั้นพัฒนาการทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในอนาคตจึงอยู่ที่ “การปรับตัว” ให้เดินทางร่วมไปกับการเปลี่ยนแปลงตามสภาวะดังกล่าวบนวิถีชีวิต เอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ส่งเสริมผลในทางบวก แก้ไขผลในทางลบเพื่อพัฒนา พวงสังคมชาวไทยมุสลิมให้เป็นส่วนหนึ่งในการนำ และพัฒนารวมทั้งเดือนสติสังคมต่อไป

ด้านเศรษฐกิจ

พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของสังคมไทยมุสลิมในอดีตที่เด่นชัดคือ ตั้งแต่สมัยอยุธยาที่ให้ข้าราชการมุสลิมเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีตำแหน่งพระยาจุฬาราชมนตรีเป็นตำแหน่งสูงสุดในกรมท่าขวา มีหน้าที่ติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกของไทย เช่น อาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย ซึ่งตำแหน่งนั้นนอกจากจะต้องรับผิดชอบงานดังกล่าวแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำของมุสลิมในประเทศไทยอีกด้วย ในขณะที่กรมท่าซ้าย มีหน้าที่ติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันออกของไทย เช่น จีน ให้ข้าราชการจีนเป็นผู้รับผิดชอบ ดังนั้นในปัจจุบันแม้กรมท่าขวาจะถูกยุบไปแล้วก็ตาม แต่ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีก็ยังคงอยู่ในหน้าที่เป็นผู้นำของชาวไทยมุสลิม และที่ปรึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทยในกิจการอันเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

ต่อมาเมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกับค้าขายด้วยจึงมีกรมท่ากลาง ซึ่งในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม เสด็จออกหมัดเป็นผู้รับผิดชอบทั้งกรมท่าขวาและกรมท่ากลาง

สำหรับกรมพระคลัง โดยเฉพาะในกรมท่าขวา บรรดาลูกหลานของท่านเสด็จออกหมัดได้รับราชการสืบต่อกันมาจนยุบหน่วยงานดังกล่าว

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ตำแหน่งต่าง ๆ บางตำแหน่งที่มุสลิมเคยดำรงอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปราบกฏมุสลิมก็ยังมีโอกาสได้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ นั้นสืบต่อมา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มุสลิมที่มีบทบาทด้านการค้าจากการประกอบการเองจะเป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ ทั้งการค้าต่างประเทศ และการค้าภายในประเทศ สำหรับการค้าภายในประเทศจะมีรูปแบบการค้าอยู่ ๒ ลักษณะ คือ การตั้งห้างอยู่ในกรุงเทพมหานคร และเป็นพ่อค้าเร่ออกขายตามหัวเมืองต่าง ๆ

พัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมมีความต่อเนื่องเรื่องของการค้าขายมาจวบจนปัจจุบัน เมื่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในภาพรวมมีการขยายตัวออกไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และสังคมชาวไทยมุสลิมก็มีการขยายตัวออกไปด้วยตามที่ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางด้านสังคมของชาวไทยมุสลิมดังกล่าวข้างต้นแล้ว พัฒนาการด้านเศรษฐกิจส่วนหนึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงภายในตัวของสังคมชาวไทยมุสลิมเอง และส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไทย และสถานะโลกาภิวัตน์ ภายในตัวของสังคมไทยมุสลิมเอง ในภูมิภาคต่าง ๆ ชาวไทยมุสลิมก็มีอาชีพเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ในภาคนั้น ๆ เพราะเป็นกลุ่มชนที่ต้องดำเนินไปตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น แทนที่จะขายเนื้อสุกรหรือเลี้ยงสุกรขายก็เปลี่ยนเป็นเลี้ยงโค เป็นต้น ที่เห็นเด่นชัด คือ ชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สามารถผูกขาดการค้าโค - กระบือ ทั้งในท้องถิ่น และการส่งเข้ากรุงเทพฯ และเกิดกิจการอื่น ๆ ต่อเนื่องตามมา เช่น ตลาดมืดโค กระบือ การส่งเสริมปศุสัตว์ เช่น โค-กระบือ นอกจากนี้ยังขยายกิจการธุรกิจไปเป็นกิจการอื่น ๆ อาทิ เช่น กิจการรถทัวร์ การรับเหมาก่อสร้าง และโรงแรม ในเชิงเศรษฐกิจไม่มีใครมีการรวมตัวกันในระหว่างชาวมุสลิมด้วยกันที่จะประกอบธุรกิจ บางครั้งถึงกับมีการแข่งขันกันซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง บาดหมางกันก็มี นอกจากนี้ยังไม่มีมีการประกอบธุรกิจต่อเนื่อง เช่น เลี้ยงปศุสัตว์ และทำธุรกิจฟอกหนัง หรืออุตสาหกรรมเครื่องหนัง ทำให้ธุรกิจของมุสลิมภาคนี้อยู่ในวงจำกัด

ส่วนมุสลิมในภาคเหนือ ส่วนใหญ่เป็นชาวปาทาน ส่วนน้อยเป็นจีนฮ่อ และชาวเบงกอล ฐานะทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง คนร่ำรวยในฐานะเศรษฐีมีน้อย เพราะชาวไทยมุสลิมมิได้คุมเศรษฐกิจ ไม่มีอิทธิพลในด้านธุรกิจ ชาวปาทานส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเจ้าของเชิงเนื้อ และขายเนื้อ ชาวจีนฮ่อทำการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ หรือทำงานตามบริษัท แต่ไม่มีธุรกิจใหญ่โต

มุสลิมในภาคกลางประกอบอาชีพรับราชการ ค้าขาย ทำอุตสาหกรรมเล็กๆ น้อยๆ และเกษตรกรรม แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล ทำให้เกิดผลกระทบต่อพัฒนาการด้านเศรษฐกิจที่สำคัญคือ

๑. การสูญเสียที่ดินอันเนื่องมาจากการขายที่ดินออกไปโดยขาดคู่ทางในการลงทุนต่อเนื่องที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์ตอบแทนที่ดีกว่า

๒. การขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ทำให้การทำมาหากินในภาคเกษตรกรรมของมุสลิมเป็นไปด้วยความยากลำบาก มุสลิมส่วนใหญ่จะเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในสถานะของแรงงานราคาถูก มีสวัสดิการไม่ดีนัก ในขณะที่ต้องทำงานหนักมากขึ้น

๓. การค้าขายย่อยซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนมุสลิมส่วนหนึ่งกระทำได้ด้วยความยากลำบากมากยิ่งขึ้น เพราะขาดความสามารถในการจัดการ และขาดวิธีการระดมทุนที่ดีพอ ทำให้ภาวะการแข่งขันเป็นไปด้วยความยากลำบาก ในขณะเดียวกันการขาดการรวมตัวในด้านการประกอบธุรกิจ การขาดความร่วมมือช่วยเหลือกันในการลงทุน การผลิต และการค้า ทำให้ขาดพลังการต่อรองทางธุรกิจตามมา

สำหรับสภาพเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ โดยเฉพาะสี่จังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล) ซึ่งมีชาวมุสลิมอยู่มากเป็นพิเศษนั้นขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยเขตสี่จังหวัดมีอากาศร้อน มีฝนตกชุกเกือบตลอดทั้งปี ประชากรส่วนใหญ่จึงมีอาชีพทางเกษตรกรรม คือทำสวนยางพาราเป็นหลัก รองลงมาคือทำนา ทำสวนผลไม้ และสวนมะพร้าว นอกจากนี้ยังทำการประมง มีความแตกต่างกันในการถือครองที่ดินในภูมิภาคนี้

ระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ชาวไทยมุสลิมนั้นเป็นเจ้าของที่ดินแปลงเล็ก ๆ เท่านั้น การถือครองที่ดินขนาดเล็ก ๆ เช่นนี้ ทำให้ชาวไทยมุสลิมมีรายได้พอใช้ไปวัน ๆ หนึ่งเท่านั้น จึงไม่สามารถออมทรัพย์นำไปลงทุนใหญ่ ๆ ได้ เมื่อเทียบกับชาวไทยพุทธที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่ฐานะของชาวไทยมุสลิมจะยากจนกว่า และส่งผลต่อไปถึงความเป็นอยู่ด้านอื่น ๆ ด้วย

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไทยและสถานะโลกาภิวัตน์ ในช่วง ๕ - ๖ ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่รวดเร็ว และผูกติดกับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างใกล้ชิด จนนำไปสู่สถานะวิกฤตเศรษฐกิจดังที่ประสบอยู่ในปัจจุบัน สถานะดังกล่าวส่งผลต่อพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทั้งในแง่บวก และแง่ลบ

ในแง่บวก ที่สำคัญคือ มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การใช้เทคโนโลยีข่าวสารเพื่อการเรียนรู้ และรับรู้ข่าวสารใหม่ๆ เพื่อให้รู้เท่าทัน และปรับตัวโดยยังคงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมมุสลิมไว้ นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์มุสลิมเพิ่มมากขึ้น เพื่อประกอบธุรกรรมในทางเศรษฐกิจที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ถึง ๑๐ แห่ง โดย ๘ แห่ง อยู่ในภาคใต้ อาทิเช่น สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามปัตตานี จำกัด และ สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามเบตง จำกัด เป็นต้น ในขณะที่อีก ๒ แห่งอยู่ในกรุงเทพฯ คือ สหกรณ์อิสลามสันติชน จำกัด และร้านสหกรณ์มัสดิกมาลุติอิสลาม จำกัด และมีกลุ่มออมทรัพย์มุสลิมะห์ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ช่วยจัดตั้งในจังหวัดภาคใต้นับเป็นจำนวนร้อย สำหรับด้านการบริโภคซึ่งชาวไทยมุสลิมจะต้องบริโภคอาหารที่ได้รับอนุมัติว่า ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม (ฮาลาล) ก็ได้รับการรับรองโดยได้รับเครื่องหมายรับรองฮาลาลถึง ๒๒๑ บริษัท อันเป็นผลดีที่เกิดจากวัฒนธรรมบริโภคนิยมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่จะทำให้เกิดวัฒนธรรมบริโภคแบบเดียวกัน จึงทำให้สังคมมุสลิมออกมาตรวจสอบอาหารที่ผลิตเพิ่มมากขึ้น

ในแง่ลบ ที่สำคัญคือ การขยายตัวของกระแสทุนนิยมของโลกที่รุกกล้าเข้ามาในประเทศไทยเป็นผลทำให้ การเข้าไปเกี่ยวพันกับธุรกิจการเงิน โดยใช้ดอกเบี้ยขยายตัวไปมากขึ้น ไม่ว่าจะโดยทางตรง หรือโดยทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงสถาบันการเงิน หรือธนาคารนอกรูปแบบอิสลาม ทั้งภายใน และภายนอกประเทศ ถึงแม้รัฐบาลไทยจะเปิดโอกาสให้มีกิจกรรมของธนาคารตามหลักการศาสนาอิสลาม แต่ก็ไม่ใช่ความต้องการที่แท้จริงของชาวไทยมุสลิม เพราะเป็นเพียงแค่กิจกรรมหนึ่งในธนาคารของรัฐทั่วไป สิ่งที่ชาวไทยมุสลิมต้องการ คือ

ธนาคารอิสลามหรือสถาบันการเงินที่ปราศจากดอกเบี้ย นอกจากนี้การขยายตัวของวิธีการระดมทุนในรูปแบบใหม่บางประเภท เช่น ตลาดหุ้น การประกันภัย การประกันชีวิต เป็นต้น ทำให้เกิดความสับสนเสี่ยงมากพอสมควรสำหรับผู้ที่ขาดการเรียนรู้ หรือความเข้าใจในแง่วิธีการลงทุน บางครั้งกลายเป็นการเก็งกำไรที่ขัดต่อหลักการศาสนาอิสลาม

พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของสังคมไทยมุสลิมตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต จึงยังคงเกี่ยวข้องกับธุรกรรมในเชิงพาณิชย์ การค้าขายอย่างต่อเนื่อง หากแต่ในปัจจุบัน และอนาคต ธุรกรรมใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเงิน การธนาคาร การประกันภัย และในเรื่องบริโภคนิยม จะเป็นสิ่งที่เข้ามาท้าทายในการเรียนรู้ รู้เท่าทันและการปรับตัวของสังคมไทยมุสลิม โดยที่ยังรักษาหรือนำหลักการศาสนามาเป็นครรลองส่องทางเพื่อจะยับยั้งผลลบที่จะเกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน พัฒนาผลบวกให้เพิ่มขึ้นเพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติในภาพรวม

ด้านการเมืองการปกครอง

พัฒนาการทางการเมืองการปกครองของสังคมไทยมุสลิมมีความกว้างขวางและเด่นชัดหลายประการ ในอดีตที่สำคัญคือในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวไทยมุสลิมหลายคนมีโอกาสดำรงใช้ประเทศชาติในการบริหารประเทศในตำแหน่งเจ้าเมือง เช่น เจ้าเมืองตะนาวศรี และมะริด ตลอดจนหัวเมืองที่เป็นทางผ่านไปยังกรุงศรีอยุธยา เช่น เมืองกุย เมืองปราณ และเมืองเพชรบุรี เป็นต้น สำหรับด้านการป้องกันประเทศ มุสลิมหลายเชื้อชาติได้เคยมีบทบาทในด้านนี้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน โดยเฉพาะข้าราชการสำนักที่เป็นมุสลิมชาวอิหร่านที่ได้รับพระราชทานตำแหน่งยศฐาบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงไปตามหน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล ตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่ นายกอง ทหารรักษาพระองค์ นายร้อย นายสิบ จนถึงพลทหารประจำการอยู่ในเหล่าต่าง ๆ

ในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับชาวไทยมุสลิม ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ จวบจนปัจจุบัน มุสลิมจากเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มาหล่อหลอมเป็นชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน ได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ถึงแม้บางครั้งสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองจะเปลี่ยนแปลง ผกผันไปบ้าง แต่ยังไม่เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงอันเนื่องมาจากความแตกต่างในสังคม การเมือง การปกครองไทยเลย

นอกจากนี้ชาวไทยมุสลิมยังได้รับความอนุเคราะห์จากสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันอย่างยิ่ง พระราชกรณียกิจของพระองค์ และพระราชวงศ์ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ อาทิ การแพทย์ การชลประทาน การเกษตร ฯลฯ ในดินแดนทางภาคใต้ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม ทรงให้ความอนุเคราะห์ในการจัดงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย ซึ่งจัดมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๒) รวมแล้ว ๔๐ ครั้งนั้น กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ลดช่องว่างในความรู้สึกแตกต่างกันของประชาชนในชาติได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน และเป็นแบบอย่างให้รัฐบาล และข้าราชการปฏิบัติต่อชาวไทยมุสลิมไปในทิศทางที่ดีเป็นส่วนใหญ่

ถึงแม้ว่ารัฐบาลแห่งประเทศไทยจะได้วางหลักการปกครอง และให้ความช่วยเหลือชาวไทยมุสลิมมาโดยตลอดก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติหาได้เป็นเช่นนั้นเสมอไปไม่ สำหรับชาวไทยมุสลิมที่อยู่ในภาคอื่น ๆ นั้น ไม่มีปัญหาอะไรมากนัก เพราะมีจำนวนไม่มาก และไม่ได้อยู่รวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนามากนัก โดยมีพลเมืองที่เป็นไทยพุทธและไทยเชื้อสายจีนปะปนอยู่ อีกทั้งมิได้มีประวัติศาสตร์ของตนเองให้รำลึกนึกถึงอยู่เสมอ อย่างเช่นชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ โดยเฉพาะสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของอำนาจ และอยู่ติดกับเพื่อนบ้านที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน สภาพทางสังคม ศาสนา และวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะภาพลักษณ์ของพื้นที่ที่มีความไม่สงบ สภาพปัญหาที่มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน ทั้งในด้านสังคมจิตวิทยา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง โดยเฉพาะความไม่เข้าใจกัน และความหวาดระแวงกันในความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนที่ฝังใจมาจากอดีต

ด้วยเหตุผลดังกล่าว รัฐบาลจึงกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นการเฉพาะมาเป็นเวลานาน โดยในอดีตนั้นนโยบายที่กำหนดขึ้นมีลักษณะเป็นนโยบายที่มุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่อง ที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

๑. หลักรัฐประศาสนโยบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสำหรับมณฑลปัตตานี

๒. ห้วงปี พ.ศ.๒๔๔๔ - ๒๔๘๒ ยึดหลักนโยบายการปกครองโดยรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง

๓. ห้วงปี พ.ศ.๒๔๘๓ - ๒๔๘๗ ยึดหลักนโยบายเน้นหนักในเรื่องชาตินิยม มีลักษณะพยายามให้เกิดการผสมกลมกลืน

๔. ห้วงปี พ.ศ.๒๔๘๘ - ๒๕๐๐ ยึดหลักอุปถัมภ์อิสลามโดยให้เสรีภาพ ความช่วยเหลือคุ้มครอง และอุปถัมภ์กิจการศาสนา

๕. ห้วงปี พ.ศ.๒๕๐๑ - ๒๕๒๐ ยึดหลักนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติโดยมุ่งเน้นการส่งเสริมและปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่ของประชาชน

ต่อมาในปี ๒๕๒๑ รัฐบาลจึงได้พิจารณากำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาความมั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาทุกเรื่องให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และให้นโยบายแต่ละด้านสนับสนุนซึ่งกันและกัน และได้มีการทบทวนและพัฒนานโยบายมาจนถึงปัจจุบันรวมแล้ว ๔ ฉบับ ดังนี้

ฉบับที่ ๑ : นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ปี ๒๕๒๑

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๑ เป็นนโยบายฉบับแรกที่ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาทุกเรื่อง มุ่งให้เกิดการประสานงานระหว่างส่วนราชการในการแก้ไขปัญหาของพื้นที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ให้เกิดความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ ปรับสภาพแวดล้อมทุกด้านให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ที่เห็นผลรวดเร็วขึ้น และสร้างความเข้าใจอันดีกับประเทศมุสลิม ในห้วง ๑๐ ปี ที่มีการดำเนินการตามนโยบายฉบับนี้ ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จระดับหนึ่งในการแก้ไขปัญหาด้านสังคมจิตวิทยา และพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน การป้องกันและปราบปรามการก่อการร้าย และการแก้ไขปัญหาการแทรกแซงจากต่างประเทศ โดยเสริมสร้างความสัมพันธ์และทำความเข้าใจกับประเทศมุสลิมมิให้สนับสนุนขบวนการโจรก่อการร้าย (ขจก.)

ฉบับที่ ๒ : นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ปี ๒๕๓๑

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๑ เป็นนโยบายฉบับที่สองที่มีการกำหนดห้วงระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี (พ.ศ.๒๕๓๑ - ๒๕๓๕) เป็นผลมาจากการทบทวนนโยบายฉบับแรก และการประเมินสถานการณ์ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการสร้างความสามัคคี ความสงบ และความอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยให้ความสำคัญเร่งด่วนลำดับแรกในการสร้างความเข้าใจ ลดความหวาดระแวงด้วยการยอมรับในความแตกต่าง และให้เกิดมิตรซึ่งกันและกัน เน้นการดำเนินงานมวลชนให้ผู้นำมุสลิมมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ใช้แนวทางสันติและปฏิเสธแนวทางรุนแรง ในขณะที่ใช้การเมืองนำการทหารในการรักษาความสงบในห้วง 5 ปีที่มีการดำเนินการตามนโยบายฉบับนี้ ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จอย่างดีโดยเฉพาะการสร้าง ความเข้าใจ และการลดความหวาดระแวงมีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน มีการยอมรับและให้เกิดมิตรต่อกัน สภาพทางการเมืองเปิดกว้างให้ผู้นำมุสลิมมีบทบาททางการเมือง ทั้งระดับชาติและท้องถิ่น ทำให้เงื่อนไขระดับชาติลดลง เจ้าหน้าที่รัฐมีความเข้าใจปัญหามากขึ้น แต่ยังไม่เพียงพอที่จะผลักดันการแก้ไขปัญหาได้อย่างทั่วถึง ในขณะที่การดำเนินนโยบายการเมืองนำการทหารมีความคืบหน้าในระดับที่สลายขีดความสามารถของ ขจก. จนไม่สามารถใช้กำลังขนาดใหญ่ได้อีกต่อไป สำหรับความสัมพันธ์กับต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ เปลี่ยนแปลงไปในทางสร้างสรรค์มากขึ้น อย่างไรก็ตามยังมีปัญหาการสร้างเอกภาพทางความคิดระดับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ และการพัฒนาที่ยังล่าช้า

ฉบับที่ ๓ : นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ปี ๒๕๓๗

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อ ๗ มิถุนายน ๒๕๓๗ เป็นนโยบายที่มีห้วงระยะเวลาดำเนินการ ๕ ปี ต่อเนื่องจากฉบับที่ ๒ ซึ่งได้ทบทวนขึ้นใหม่เพื่อให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งเพื่อให้มีการปรับการดำเนินงานตามนโยบายให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็ว และตรงกับสาเหตุของปัญหามากขึ้น โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่เป็นงานสำคัญเร่งด่วนเพื่อให้พลังการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมให้เข้มแข็ง ในขณะที่เดียวกันจะรักษาเสถียรภาพของแนวทางการแก้ไขปัญหาทางการเมืองและสังคมจิตวิทยาที่ดำเนินงานมาในแนวทางที่ถูกต้องแล้วให้ดำเนินต่อไปอย่างมั่นคง รวมทั้งการระดมพลังและความร่วมมือที่ถูกต้องแล้วให้ดำเนินต่อไปอย่างมั่นคง

รวมทั้งการระดมพลังและความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการรักษาความสงบเรียบร้อยและลดความขัดแย้งที่มีอยู่ในสังคม รวมทั้งการประชาสัมพันธ์เพื่อรักษาบรรยากาศของความเข้าใจและความพร้อมที่จะรับการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการทุกด้านหนุนช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง บังเกิดความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าของประชาชนในพื้นที่อย่างถาวร ในห้วงของการดำเนินนโยบายที่ผ่านมา ปรากฏว่ามีการดำเนินการตามนโยบายมีผลคืบหน้าอย่างน่าพอใจในทุกด้าน แม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่นำมาซึ่งผลกระทบและเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามนโยบาย ทำให้เกิดความล่าช้าและชะงักงันของการดำเนินงานในบางโครงการ แต่ในภาพรวมการดำเนินงานตามนโยบายมีความต่อเนื่อง และมีระดับของพัฒนาการเป็นที่น่าพอใจ อย่างไรก็ตาม ยังมีปัญหาสังคมจิตวิทยาที่ยังดำรงอยู่ ปัญหาความยากจนและความไม่เป็นธรรมในสังคม ที่เกิดจากการพัฒนาที่ยังไม่กระจายผลได้จากการพัฒนาให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ปัญหาภาพลักษณ์ความไม่สงบ และปัญหายาเสพติดที่รุนแรงขึ้น

ฉบับที่ ๔ : นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ปี ๒๕๔๒

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อ ๗ กันยายน ๒๕๔๒ เป็นนโยบายที่มีห้วงดำเนินการ ๕ ปี (พ.ศ.๒๕๔๒ - ๒๕๔๖) เป็นนโยบายที่เสนอแนะให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างกว้างขวางในการเสนอแนะกำหนดนโยบาย การประเมินผลและประเมินสถานการณ์ใหม่ที่สำคัญ คือ สถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการเปลี่ยนแปลงไปที่สำคัญ คือ สังคมเห็นคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรมจนทำให้สังคมแข็งแกร่งขึ้น เป็นสังคมที่ไร้เหตุผล ไม่ใช้ความรุนแรง มีความเข้าใจและยอมรับในวิถีชีวิตที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่สังคมเผชิญกับปัญหาใหม่ที่สำคัญและรุนแรงคือ ปัญหายาเสพติดในหมู่เยาวชน ปัญหาความยากจน และความรู้สึกไม่เป็นธรรมในสังคม ประการสำคัญมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ทางด้านการเมือง การปกครอง รวมทั้งการมีรัฐธรรมนูญใหม่ที่สนับสนุนบทบาทของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้เพิ่มมากขึ้น ในสถานะดังกล่าวนี้ภาครัฐจึงต้องปรับตัว พัฒนาไปพร้อมกับการมีส่วนร่วมของประชาชน นโยบายดังกล่าวนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม พัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม และการพัฒนาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในพื้นที่ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาบนเอกลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการดำรงชีวิตที่สามารถอยู่ได้อย่างมีความสงบสุขบนเอกลักษณ์เฉพาะของศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการที่ชาวไทยมุสลิมซึ่ง

เป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ “อยู่อย่างมุสลิมในสังคมไทย” เช่นเดียวกับศาสนิกกลุ่มอื่นที่เป็นสมาชิกของสังคมไทยเช่นกัน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นพลังสร้างสรรค์ที่สำคัญของชาติในฐานะที่เป็นพลเมืองไทย และอยู่ร่วมกับเพื่อนร่วมชาติอย่างมีความสุข มีความสามัคคีร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐจะกำหนดนโยบายวางมาตรการและกำหนดยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการทหาร เพื่อสร้างความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินให้กับประชาชนในพื้นที่ซึ่งจะส่งผลไปสู่สันติภาพที่ถาวรในที่สุด แต่ก็ยังปรากฏว่าภูมิภาคแห่งนี้ยังคงมากไปด้วยปัญหาต่างๆ นอกจากนโยบายบางประการในอดีตที่ผิดพลาดแล้วส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมาจากข้าราชการของรัฐบางกลุ่มบางพวกผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่ยังไม่ตระหนักหรือเข้าใจในหลักการของนโยบายนั้นอย่างแจ่มแจ้ง

พัฒนาการทางการเมืองการปกครองอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งของชาวไทยมุสลิมคือ การมีส่วนร่วมในสถาบันนิติบัญญัติ นอกจากการมีสิทธิและหน้าที่ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ยังมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ที่เป็นชาวไทยมุสลิมร่วมอยู่ด้วยเสมอมา เช่น จากการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ มีจำนวน ๑๔ คน พ.ศ.๒๕๑๑ มีจำนวน ๑๓ คน และครั้งล่าสุด เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ มีจำนวนถึง ๑๘ คน และหนึ่งในจำนวนนั้นได้รับการเลือกตั้งและได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นประธานรัฐสภา ประมุขสูงสุดของฝ่ายนิติบัญญัติที่เป็นชาวไทยมุสลิมคนแรก คือ นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา ส.ส.จังหวัดยะลา ในทางด้านวุฒิสภา มีชาวไทยมุสลิมได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิกอยู่ทุกครั้ง ปัจจุบันมีอยู่ถึง ๘ คน คือ ๑) นายดำรง พุฒตาล ๒) นายนิมุกตาร์ วาบา ๓) นายวินัย สมะมะฮุน ๔) นายสุลัยมัลย์ วงษ์พาณิชย์ ๕) คุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ ๖) นายอาซิส เบ็ญหาวัน ๗) นายอาซิส พิทักษ์กุ่มพล และ ๘) นายอารีย์ วงศ์อารยะ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในกรรมาธิการของวุฒิสภาชุดต่างๆ เช่น กรรมาธิการการศึกษาและวัฒนธรรม กรรมาธิการการเกษตรและสหกรณ์ กรรมาธิการกิจการสตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ กรรมาธิการการสาธารณสุข และกรรมาธิการการปกครอง เป็นต้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในสถาบันการบริหารทั้งข้าราชการการเมืองโดยเฉพาะในคณะรัฐมนตรี มีชาวไทยมุสลิมเคยทำหน้าที่และดำรงตำแหน่งสำคัญเช่น พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ อดีตรัฐมนตรีในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา เจ๊ะอับดุลลา หลังปูเต๊ะ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข นายซึกคิก ซารีฟ และนายอารีเพ็ญ อุตรสินธุ์ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการ

กระทรวงศึกษาธิการ นายเล็ก นานา อธิการบดีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายเด่น โต๊ะมีนา และนายวันมูหะมัดนอร์ มะทา อธิการบดีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา อธิการบดีว่าการกระทรวงคมนาคม และในปัจจุบันที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ คือ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ บุคคลเหล่านี้ล้วนมีความสามารถและทำคุณงามความดีให้กับประเทศชาติอย่างมากมาย และเป็นที่ยอมรับของสังคมไทยเป็นอย่างดี

ในส่วนของข้าราชการประจำมีทั้งอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด อดีตปลัดกระทรวง เช่น นายรังสฤษฎ์ ชวนะศิริ อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และนายอารี วงศ์อารยะ อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย บุคคลเหล่านี้ได้เข้ามามีส่วนในการพัฒนาประเทศชาติโดยส่วนรวม และเป็นที่ยอมรับในความสามารถทั้งสิ้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในสถาบันตุลาการ ที่สำคัญ คือ ตำแหน่งคาโต๊ะยุติธรรม ซึ่งเป็นตำแหน่งผู้พิพากษาหรืออนุญาโตตุลาการของศาลสถิตยุติธรรมในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล โดยทำหน้าที่พิพากษาคดีในเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและมรดก โดยใช้กฎหมายอิสลามสำหรับคู่ความที่เป็นมุสลิมแทนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๕ และบรรพ ๖ ทำให้คดีความต่างๆ ได้รับการแก้ไขไปได้ด้วยดี

พัฒนาการด้านการเมืองการปกครองที่สำคัญอีกด้านหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยมุสลิม โดยเฉพาะ คือ การบริหารงานด้านกิจการที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามในประเทศไทย ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ผ่านจุฬาราชมนตรีไปยังคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เจ้าหน้าที่และคณะกรรมการมัสยิดซึ่งได้พัฒนาการโดยลำดับที่สำคัญคือ จากพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พุทธศักราช 2490 พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช ๒๔๘๘ และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๔๕๑ เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ในการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในลักษณะของการให้ไทยมุสลิมปกครองไทยมุสลิม และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการประสานงาน การบริหารราชการให้มีความชัดเจนในการปฏิบัติต่อชาวไทยมุสลิม

เนื่องจากกฎหมายที่ว่าด้วยการบริหารกิจการศาสนาอิสลามมีอยู่หลายฉบับ และยังไม่มีการรวบรวมให้เป็นฉบับเดียวกัน จึงได้มีการปรับปรุงแก้ไขและตราพระราชบัญญัติรวมว่าด้วยการบริหารกิจการศาสนาอิสลามขึ้นมาใหม่ทั้งหมดเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐ ชื่อว่า “พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.๒๕๔๐” สิ่งที่มีความสำคัญในพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีจะต้องได้รับความเห็นชอบจากกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทั่วประเทศ และเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลาม

นอกจากนี้ยังมีการระบุในมาตรา 11 ว่า “เมื่อเห็นสมควร กระทรวงศึกษาธิการอาจจัดตั้ง “อิสลามวิทยาลัย” ขึ้นเพื่อให้ความศึกษาและอบรมทางวิชาการศาสนา วิชาการทั่วไป และวิชาชีพได้” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนของประเทศไทย

การบริหารกิจการศาสนาอิสลามยังประกอบด้วยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มีจุฬาราชมนตรีเป็นประธานคณะกรรมการ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่มาจากการคัดเลือกของอิมามประจำมัสยิดในจังหวัด และคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มาจากการคัดเลือกของสัปบุรุษประจำมัสยิด ซึ่งเป็นการบริหารกิจการศาสนาอิสลามที่ลดหลั่นตั้งแต่ส่วนกลางจนถึงระดับล่างสุดคือหมู่บ้าน

นัยสำคัญยิ่งของพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ การเน้นการมีส่วนร่วมของชาวไทยมุสลิมทุกคนโดยผ่านกระบวนการคัดเลือกของชาวไทยมุสลิมกันเอง อันเป็นหลักการสร้างความยอมรับและการมีส่วนร่วมสอดคล้องตามหลักการศาสนาอิสลาม และตามรัฐธรรมนูญใหม่ จึงนับว่าในส่วนของการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในปัจจุบัน มีพระราชบัญญัติรองรับอย่างดี หากปัญหาจะเกิดขึ้นก็จะเกิดจากสังคมไทยมุสลิมกันเองที่ยังไม่สามารถปฏิบัติไปตามพระราชบัญญัตินี้ทั้งหมดได้ เพราะยังอยู่ในระหว่างการปรับตัวในรอยต่อของกฎหมายเก่ากับพระราชบัญญัติใหม่

นอกจากนี้การพัฒนาการเมืองการปกครองของสังคมไทยมุสลิมยังมีความเชื่อมโยงกับโลกมุสลิมในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ถูกต้องในนโยบาย และทำที่ที่ถูกต้องของประเทศไทยต่อชาวไทยมุสลิมอันจะเป็นผลดีต่อการสร้างความร่วมมือในโลกของยุคไร้พรมแดน เช่น ด้านการเมืองระหว่างประเทศ ทางศาสนาอิสลาม ทางเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว เป็นต้น พัฒนาการที่สำคัญ คือการที่ประชุมองค์การการประชุมอิสลาม (Organization of the Islamic

Conference - OIC) ซึ่งมีสมาชิกประเทศมุสลิม ๕๕ ประเทศ ที่จัดขึ้นที่นครนิวยอร์ก มีฉันทามติ รับไทยเข้าเป็นผู้สังเกตการณ์ของ OIC เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นสัญญาณที่ดีในอนาคตต่อประเทศไทย และชาวไทยมุสลิมเนื่องจาก

๑. ประเทศไทยเห็นว่า องค์การ OIC มีบทบาทสำคัญในกลุ่มประเทศมุสลิม การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับองค์การการประชุมอิสลาม จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศมุสลิม

๒. ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งอิสลาม (IDB) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์การ OIC จะสามารถให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่โครงการต่าง ๆ เช่น การศึกษา การพัฒนาชุมชนชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยได้เป็นอย่างดี

๓. ประเทศไทยเห็นว่า ความช่วยเหลือใด ๆ จากองค์การ OIC ต่อชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะจากธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งอิสลาม (IDB) ควรดำเนินการโดยผ่านทางรัฐบาลไทยเท่านั้นเพื่อจะเป็นหลักประกัน และความน่าเชื่อถือต่อการช่วยเหลือดังกล่าวว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์โดยแท้จริง

พัฒนาการด้านการเมืองการปกครองไทยของสังคมไทยมุสลิมตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต จึงปรากฏความต่อเนื่องในหลาย ๆ มิติเชื่อมโยงกัน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารประเทศ ความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ การมีนโยบายเฉพาะในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ที่มีชาวไทยมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ การมีบทบาททั้งในสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ การบริหารงานด้านกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามในประเทศไทย รวมทั้งต่อโลกมุสลิม ล้วนเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในบริบททางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม และสถานการณ์ในแต่ละช่วงที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ กรณีชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประการสำคัญยิ่งก็คือ บทบาทของชาวไทยมุสลิมเหล่านี้มีความต่อเนื่อง ถ่ายทอดเข้าสู่บริบทของสังคมไทยในภาพรวม และต่อสังคมโลกมุสลิมในภาพใหญ่ สิ่งเหล่านี้ล้วนเข้ามา มีบทบาท และอิทธิพลต่อแนวโน้มทางการเมืองการปกครองของชาวไทยมุสลิมที่จะมีเพิ่มขึ้น ภายใต้อำนาจ ความสามารถของบุคลากรที่มีคุณภาพของชาวไทยมุสลิม การยอมรับจากสังคมไทย การเปิดโอกาสของกติกาใหม่คือ รัฐธรรมนูญที่เน้นการมีส่วนร่วม สิทธิมนุษยชน นโยบายที่เน้น

เรื่องเอกภาพบนความหลากหลาย การมีความเข้าใจในสังคมพหุลักษณะ เห็นคุณค่าของวัฒนธรรม
ที่หลากหลายมากขึ้น สิ่งเหล่านี้จะหล่อหลอมสังคมไทยมุสลิมให้มีการเรียนรู้ การปรับตัว พัฒนา
ในทางด้านการเมืองการปกครองอย่างมีนัยสำคัญในศตวรรษใหม่ต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์โดยการนำข้อมูลจากเอกสาร จากการสังเกต การมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งในการเดินทางไปพบปะชาวไทยมุสลิมในหลายระดับ ทั้ง ๕ ภูมิภาคของประเทศในฐานะของผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา และจัดการประชุมสัมมนาทั้งในระดับชาติ เพื่อจัดทำนโยบายที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมโดยตรง และระดับเชิงปฏิบัติการอีกหลายเรื่อง รวมทั้งผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะทำงานศึกษาปัญหา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของคณะกรรมการวิสามัญเพื่อศึกษาปัญหา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล ของวุฒิสภา ที่ประกอบด้วยบุคคลที่เป็นระดับนำทั้งในด้านการบริหาร การปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวิชาการ ของชาวไทยมุสลิม และผู้ที่ไม่ใช่ชาวไทยมุสลิม* ซึ่งทำให้ได้รับข้อมูลปฐมภูมิในการนำมาวิเคราะห์ ศึกษา “การพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม” อย่างครบถ้วน

-----

* คณะกรรมการวิสามัญที่สำคัญและมีโอกาสพบและสัมภาษณ์อยู่ตลอดเวลา เช่น นายอารีย์ วงศ์อารยะ ประธานคณะกรรมการวิสามัญ นายวินัย สมะออน นายสุลัยมัลย์ วงษ์พานิช นายดำรง พุฒตาล นายนิมุกดาร์ วาบา นายอาซิส พิทักษ์คุมพล นายอาซิส เบ็ญหาวัน คุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ เป็นต้น ที่ปรึกษาคณะกรรมการวิสามัญฯ เช่น ดร.หะสัน หมัดหมาน นายวิษณุ พูลสุข เป็นต้น คณะทำงานฯ เช่น ผศ.ดร.สุรสิทธิ์ วัชรขจร ดร.ปกรณ์ ปรียากร ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ นายพรชาติ บุญนาค ดร.พีรยศ ราฮิมมูลา นายอัสหมัดสมบูรณ บัวหลวง นายวิชัย ศรีขวัญ นายปกิต พรหมายน นายสรเดช สุนทรารชุน เป็นต้น รวมทั้งบุคคลและหน่วยราชการที่สำคัญที่มาให้ข้อมูลเพิ่มเติม อาทิเช่น นายพลากร สุวรรณรัฐ ผู้อำนวยการศูนย์บริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ พลโท ณรงค์ เด่นอุดม แม่ทัพภาคที่ ๔ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นชาวไทยมุสลิม อาทิเช่น นายสุรเชษฐ์ แวอาแซ นายอารีเพ็ญ อุดรสินธุ์ นาย मुख สุไลมาน และ นายประเสริฐ พงษ์สุวรรณศิริ เป็นต้น

ผลการศึกษาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่แบ่งออกเป็น ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านสังคม ๒) ด้านเศรษฐกิจ และ ๓) ด้านการเมืองการปกครอง โดยพิจารณาวิเคราะห์ควบคู่ไปกับการวิจัยทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม และสถานการณ์ในแต่ละช่วงนั้น ปรากฏผลที่เป็นข้อสรุป และข้อเสนอแนะที่มีนัยสำคัญทั้งในเรื่องพัฒนาการ และแนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิม ดังนี้

๑. พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยมุสลิมที่มีนัยสำคัญ

๑.๑ ด้านสังคม

๑.๑.๑ พัฒนาการทางด้านสังคมของสังคมไทยมุสลิมมีความต่อเนื่องและชัดเจนมาตลอดทั้งในแง่ของปริมาณคือกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากเป็นอันดับสองในประเทศ และในแง่คุณภาพคือสังคมไทยมุสลิมมีการเกาะกลุ่มในลักษณะของการใช้ศาสนาอิสลามเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การเกาะกลุ่มจึงมีความเหนียวแน่นในเชิงของวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นกลุ่มที่มีเอกลักษณ์เฉพาะวิถีชีวิตเดียวกัน ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

๑.๑.๒ พัฒนาการทางด้านสังคมของชาวไทยมุสลิมมีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยภาพรวมโดยต่อเนื่อง ในลักษณะของการถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น ในเรื่องของการใช้เครื่องหมายการแต่งกาย เป็นต้น รวมทั้งวิถีการดำเนินชีวิตที่ยึดมั่น และเคร่งครัดในหลักการศาสนา

๑.๑.๓ การดำรงสถานภาพความเป็นมุสลิม ที่ยึดมั่นในหลักคำสอนศาสนา การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนอย่างเคร่งครัด มีความชัดเจน ต่อเนื่องมาตลอดเช่นกัน ถึงแม้ในปัจจุบันเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในทางบวกและทางลบ ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ คือสังคมใหญ่ขึ้น หลากหลายขึ้น มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น กระทบต่อวิถีชีวิตมากขึ้น ทำให้การดำรงสถานภาพของความเป็นมุสลิมยากลำบากขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังมีผลกระทบไม่มากนักกับการดำรงสถานภาพความเป็นมุสลิมที่ผ่านมาเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

๑.๑.๔ มีการขยายขยายเติบโตขึ้นทั้งในเรื่องปริมาณ และพื้นที่ของชาวไทยมุสลิมที่ครอบคลุมอยู่ทุกภูมิภาคผสมผสานไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในลักษณะของโลกาภิวัตน์ และเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารทำให้บทบาทของชาวไทยมุสลิมมีเพิ่มมากขึ้น ไปด้วย

ในด้านสังคมที่เห็นอย่างชัดเจนคือ การดำเนินชีวิตอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น เรื่องอาหาร เรื่อง การแต่งกาย การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทั้งในวงการชาวไทยมุสลิม และกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในฐานะที่มีส่วนเข้ามารวมแก้ไข และพัฒนาสังคมไทยร่วมกัน

๑.๑.๕ กลุ่มพลังทางสังคมของชาวไทยมุสลิมที่มีลักษณะเป็นองค์กรพัฒนา เอกชนมีเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งได้แสดงบทบาททางด้านสังคมตลอดมาเช่นด้านการรณรงค์ให้ชาวไทยมุสลิมดำรงสถานภาพความเป็นมุสลิม การเข้าร่วมพัฒนาสังคม การศึกษาแก้ไขปัญหาสังคม เช่น เรื่องปัญหายาเสพติด โดยนำหลักการศาสนาที่เป็นจุดแข็งมาป้องกัน บำบัดผู้ติดยาเสพติดใน ลักษณะของ “ศาสนาบำบัด”

๑.๑.๖ การศึกษาของชาวไทยมุสลิมมีเพิ่มและกว้างขวางขึ้น ตลอดระยะเวลาของพัฒนาการทางสังคม โดยจะเน้นทั้งเรื่องของทางโลกและทางธรรม ถึงแม้จะประสบปัญหาในเรื่องของการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ที่เทียบพร้อมทั้งทางโลกทางธรรมในคน ๆ เดียวกันก็ตาม

๑.๑.๗ ครอบครัวของชาวไทยมุสลิมมีการพัฒนาโดยยึดหลักคำสอนของศาสนาโดยเคร่งครัด และมีการสืบทอดโดยผ่านการกล่อมเกลากันภายในครอบครัว นอกจากสถาบันการศึกษาที่มีการสอนในเรื่องดังกล่าวแล้วด้วย ครอบครัวจึงมีเอกภาพ มีความอบอุ่น และสภาพดังกล่าวกำลังเปลี่ยนแปลงไปเพราะแรงกดดันของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและซับซ้อนของสังคม และโลกปัจจุบัน อาทิเช่น การพัฒนาจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง ทำให้สภาพชีวิต การติดต่อสัมพันธ์ รูปแบบการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ครอบครัวประสบปัญหาในการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งมัชยิดบางแห่งเริ่มมีผู้คนเข้าไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและชุมนุมน้อยลง

๑.๒ ด้านเศรษฐกิจ

๑.๒.๑ พัฒนาด้านเศรษฐกิจมีบทบาทเด่นชัด โดยเฉพาะในเรื่องของการค้าขาย ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน เช่น ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีที่มีบทบาทเริ่มต้นในเรื่องของเศรษฐกิจ ก่อนจะปรับเปลี่ยนบทบาทมาสู่การให้คำปรึกษาแก่รัฐในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๕๔๐ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจอยู่อย่างมาก

โดยเฉพาะในเรื่องของการรับรองผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ว่าถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลามก่อนไปสู่ผู้บริโภคที่เป็นชาวไทยมุสลิม

๑.๒.๒ พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมเริ่มต้นจากการค้าขายก่อนที่จะขยายการค้าขายไปสู่ธุรกิจประเภทอื่น ตัวอย่างเช่น ชาวไทยมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ทำธุรกรรมจากการค้าโค-กระบือ ก่อนไปสู่กิจการรถนำเที่ยว การรับเหมาก่อสร้าง และโรงแรม เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคที่มีชาวไทยมุสลิมอยู่

๑.๒.๓ พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมตั้งแต่อดีต จวบจนปัจจุบันยังไม่มียุทธศาสตร์ที่จะควบคุมเศรษฐกิจ ไม่มีอิทธิพลทางด้านธุรกิจ รวมทั้งการรวมกลุ่มกันทำธุรกิจมีน้อยในทางตรงกันข้ามกลับมีการแข่งขันกัน จนบางครั้งนำไปสู่ความขัดแย้ง

๑.๒.๔ เฉพาะชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีมากที่สุด มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจโดยยึดเกษตรกรรมเป็นหลัก เมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระยะที่ผ่านมาในภาพรวมมุ่งไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม ชาวไทยมุสลิมเหล่านี้ก็ประสบกับปัญหาการถือครองที่ดิน เพราะมุ่งขายที่ดินเพื่อไปพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจจึงทำให้ประสบปัญหาไม่มีที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น ปัญหาความยากจนจึงดำรงอยู่ตลอดเวลา และส่งผลกระทบต่อปัญหาการศึกษา ปัญหาครอบครัว และปัญหาคุณภาพชีวิตเป็นลูกโซ่

๑.๒.๕ ในระยะที่ผ่านมาที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว เชื่อมโยงกันทั้งประเทศและทั้งโลก กระแสทุนนิยม โลกาภิวัตน์ โหมกระหน่ำกระทบกระเทือนไปทุกสังคม สังคมไทยมุสลิมมีพัฒนาการที่สำคัญทางเศรษฐกิจคือมีการรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์เพื่อทำธุรกรรมที่เป็นไปตามหลักการศาสนามากขึ้น เช่น ในเรื่องของธุรกรรมที่ปราศจากดอกเบี้ย การบริโภคอาหารที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลาม ในขณะที่เดียวกันสังคมไทยมุสลิมที่กำลังถูกท้าทายและเข้าไปเกี่ยวข้องกับบางส่วนจากธุรกรรมที่ขัดต่อหลักการศาสนาอิสลามอยู่ตลอดเวลา เช่น เรื่องของธนาคาร บริษัทประกันภัย

๑.๓ ด้านการเมืองการปกครอง

๑.๓.๑ พัฒนาการด้านการเมืองการปกครองนับว่ามีความเด่นชัดและศึกษาวิเคราะห์ได้มากที่สุด เพราะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน ทั้งในเรื่องทางการบริหารประเทศ การป้องกันประเทศ การทูต ฯลฯ ตั้งแต่สมัยอยุธยา จวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบาทในฐานะที่เป็นข้าราชการสำนักที่ได้รับความไว้วางใจสูง

๑.๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวไทยมุสลิมมีลักษณะของความมั่นคงต่อเนื่อง และได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นอัคร-ศาสนูปถัมภก ทำให้ชาวไทยมุสลิมมีความมั่นใจในการแสดงออกทางด้านการเมืองการปกครอง เพื่อร่วมกันพัฒนาประเทศไทยมาโดยตลอด

๑.๓.๓ นโยบายที่ใช้เป็นกรอบ ตลอดจนกฎ กติกาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมมีอย่างต่อเนื่องเสมอมา แม้จะมีบางนโยบายจะผิดพลาดในอดีตก็ได้รับการแก้ไขที่ชัดเจนในปัจจุบัน โดยการให้ชาวไทยมุสลิมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของสังคมไทยมุสลิม เช่น นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๔๖) ที่เน้นให้ชาวไทยมุสลิม “อยู่อย่างมุสลิม” ในสังคมไทยเช่นเดียวกับศาสนิกกลุ่มอื่นที่เป็นสมาชิกของสังคมไทยเช่นกัน เป็นต้น

๑.๓.๔ พัฒนาการในการมีส่วนร่วมทางด้านการเมืองการปกครองทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการของชาวไทยมุสลิมได้รับความไว้วางใจอย่างมากทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ และศักยภาพในการพัฒนาประเทศ จนมีทั้งผู้ที่เป็นประมุขของฝ่ายนิติบัญญัติ รัฐมนตรีกระทรวง ผู้บริหารสูงสุดของข้าราชการประจำระดับปลัดกระทรวงในกระทรวงสำคัญ ๆ การมีส่วนร่วมดังกล่าวชาวไทยมุสลิมไม่เคยถูกกีดกันหากมีความรู้ ความสามารถจนเป็นที่ประจักษ์

๑.๓.๕ ในส่วนของการบริหารกิจการศาสนาอิสลาม ก็มีหลักปฏิบัติอย่างชัดเจน จนมีพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.๒๕๔๐ ที่ชาวไทยมุสลิมมีส่วนโดยตรง

ต่อการร่างพระราชบัญญัตินี้ในลักษณะของการให้ชาวไทยมุสลิมบริหารกิจการศาสนาอิสลามกันเอง โดยภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนอำนวยความสะดวกเท่านั้น ทำให้บทบาทของสำนักจุฬาราชมนตรี คณะกรรมการอิสลามระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับประเทศ ระดับจังหวัด และระดับหมู่บ้าน มีความชัดเจนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพียงแต่จะมีพัฒนาการที่รวดเร็ว หรือเชิงซ้ำก็คงขึ้นอยู่กับสังคมไทยมุสลิมว่าจะบริหารจัดการอย่างไร

หากวิเคราะห์ในภาพรวมของพัฒนาการทั้ง ๓ ด้านที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าพัฒนาการดังกล่าวทั้งหมดมีความต่อเนื่อง ชัดเจน ได้รับการส่งเสริมและเป็นไปในทางการพัฒนาไม่ใช่การสร้างปัญหา ถึงแม้ในระหว่างนี้จะประสบปัญหาอยู่บ้างก็ตาม

๒. แนวโน้มพัฒนาการของสังคมไทยมุสลิมที่มีนัยสำคัญ

๒.๑ ด้านสังคม

๒.๑.๑ สังคมไทยมุสลิมมีแนวโน้มที่ขยายออกไปครอบคลุมทุกจังหวัดของประเทศไทย นอกจาก ๒๕ จังหวัดที่มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ในสภาพความเป็นจริงของสภาพการณ์ในปัจจุบัน การเคลื่อนตัวของสังคมไทยมุสลิม และชาวไทยมุสลิมได้กระจายไปครอบคลุมทุกจังหวัด จะโดยแรงผลักดันทางการประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย การมีครอบครัว การศึกษา หรือแรงผลักดันอื่นใดก็ตาม เพียงแต่จำนวนและชุมชนเหล่านั้นยังไม่มากพอที่จะจัดตั้งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดขึ้นมาบริหารได้

๒.๑.๒ สภาพชีวิตและสังคมของชาวไทยมุสลิมมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไป อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ วิฤตเศรษฐกิจ การพัฒนาข้อมูลข่าวสาร และโลกยุคไร้พรมแดน คือ ๑) จากสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กันของชาวไทยมุสลิมกันเอง ไปสู่การมีปฏิสัมพันธ์ในกิจกรรมที่หลากหลายกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในลักษณะของการอยู่ร่วมกันบนความแตกต่าง และหลากหลาย ๒) จากสังคมที่เรียนรู้เน้นหลักทางธรรมสู่สังคมที่เน้นหลักทางโลกมากขึ้น จนอาจนำไปสู่ทัศนคติที่สุดโต่งทางการศึกษาที่เน้นวัตถุนิยมของชาวไทยมุสลิมรุ่นใหม่ สู่ความขัดแย้งทางความคิด และการปฏิบัติกันเองในสังคมไทยมุสลิม และ ๓) จากสังคมที่เน้นสภาพการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ สู่สังคมที่เร่งรัด แข่งขัน ไขว่คว้า จนอาจล้มหลักการศาสนา

๒.๑.๓ จำนวนเยาวชนไทยมุสลิมรุ่นใหม่ที่ได้รับการหล่อหลอมระหว่างศาสนา และการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ภายใต้อิทธิพลของโลกาภิวัตน์จะมีมากขึ้น **ผลดี** จะเป็นการเรียนรู้เพื่อเท่าทันการเปลี่ยนแปลง และปรับสภาพชีวิตให้อยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ บนเอกลักษณ์เฉพาะ ของตนเอง โดยจะเป็นภาระอันยิ่งใหญ่ของสังคมมุสลิมว่าจะดำรงและให้การศึกษา เรียนรู้ จัดการ กับเยาวชนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นอนาคตของสังคมไทยมุสลิมได้อย่างไร **ผลเสีย** คือการใช้ชีวิตของเยาวชนเหล่านี้จะปรับตัวไม่ทัน ใช้ชีวิตแยกกระหว่างศาสนากับโลกมากขึ้น เกิดช่องว่างระหว่างความคิด และการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตระหว่างคนรุ่นเก่า รุ่นใหม่ เพิ่มมากขึ้น

๑.๒.๔ สังคมไทยมุสลิมมีแนวโน้มเชื่อมโยงกับโลกมุสลิม และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในสังคมไทยและสังคมโลกมากขึ้น โดยผ่านเทคโนโลยีสื่อสารข้อมูลเพิ่มมากขึ้น ทั้งในด้านการ ถ่ายทอด เรียนรู้กันระหว่างวัฒนธรรม การใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างคนต่างศาสนาจะมีมากขึ้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลทางบวก คือการมีส่วนร่วมช่วยเหลือ แก้ไขปัญหา พัฒนาร่วมกัน จะเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายคล้ายใยแมงมุม ก่อให้เกิดเอกภาพขึ้นทั้งในสังคมไทยมุสลิมและสังคม ใหญ่ในภาพรวม **ผลทางลบ** คือความคิดความเชื่อที่ยังแตกต่างกันหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้นอาจจะ ลุกกลาม ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นปัญหาสังคมต่อไปได้

๒.๑.๕ ครอบครัวชาวไทยมุสลิมจะแตกออกเป็นเสี่ยง ๆ ทั้งในแง่ของการเป็น ครอบครัวที่อบอุ่น คู่ครอบครัวยุคใหม่ภายใต้สังคมอุตสาหกรรม ต่างคนต่างอยู่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ การศึกษาทางด้านศาสนา จริยธรรมยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ ขาดการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว จนเกิดช่องว่างของการถ่ายทอดความรู้อย่างครบถ้วน ทำให้การมีชีวิตของชาวไทย มุสลิมยุคต่อไปส่วนหนึ่งอาจเกิดความสับสนทั้ง ๆ ที่มีกรอบแนวทางการดำเนินชีวิตตามระบอบ อิสลามอยู่แล้วก็ตาม

๒.๒ ด้านเศรษฐกิจ

๒.๒.๑ สังคมชาวไทยมุสลิมมีแนวโน้มที่จะมีการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการ**ทำ** ธุรกิจเพิ่มขึ้น ที่เห็นได้ชัดเจนในอนาคต คือ ธุรกิจโค-กระบือ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ธุรกิจ เกี่ยวกับการผลิตสื่อ ข้อมูลข่าวสาร การค้าขายปลีก และธุรกิจการส่งเสริมการเดินทางไปสู่โลก มุสลิม การส่งแรงงานสู่โลกมุสลิมและอาหารมุสลิม

๒.๒.๒ การรวมกลุ่มกันทำธุรกิจเพื่อจัดทำเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ ถึงแม้จะมีอยู่บ้าง เช่น ธุรกิจการท่องเที่ยวกับโรงแรม แต่ก็ยังไม่ปรากฏเป็นนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มกันขนาดใหญ่ยังมีน้อย บางครั้งจะแข่งขันกันเอง จนนำไปสู่ความขัดแย้ง ดังนั้นชาวไทยมุสลิมจึงยังขาดการต่อรองในทางธุรกิจ ทำธุรกิจลำบากขึ้น ขาดการระดมทุน ไม่มีอิทธิพล และยังไม่สามารถคุมเศรษฐกิจได้อย่างน้อยอีก ๑๐ ปีข้างหน้า

๒.๒.๓ ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมในภาพรวมยังยากจน เพราะยังพึ่งพาฐานเกษตรกรรมในขณะที่การครอบครองที่ดินมีน้อยลง การค้าขายปลีกเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำลำบากขึ้น เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขัน การระดมทุนผูกขาดจนทำให้การดำรงชีวิตของชาวไทยมุสลิมในทางเศรษฐกิจจะยิ่งลำบากขึ้น หากแต่ยังยึดมั่นในหลักการศาสนาอิสลาม ในเรื่องพอเพียงเรียบง่าย และสมถะก็พอที่จะลดระดับความลำบากลงได้

๒.๒.๔ วัฒนธรรมการบริโภคของชาวไทยมุสลิมจะถูกทำลายเพิ่มมากขึ้น จนเป็นภาระหนักขององค์กรมุสลิมต่าง ๆ ในประเทศไทย ในฐานะที่ออกมาปกป้องคุ้มครองในลักษณะของ “สำนักงานคุ้มครองผู้บริโภคของชาวไทยมุสลิม” ซึ่งยังขาดเอกภาพและขาดการร่วมมืออย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องการตรวจสอบ การติดตามผล และการให้เครื่องหมาย “ฮาลาล” ที่รับรองว่าเป็นอาหารที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม จนอาจนำไปสู่ความขัดแย้งกันเองขององค์กรที่มีอำนาจจัดการเรื่องนี้ในอนาคตได้ ในขณะที่ชาวไทยมุสลิมยังต้องเผชิญกับวัฒนธรรมการบริโภคที่เรียกว่า บริโภคนิยมของทุนนิยมต่อไป

๒.๒.๕ สังคมไทยมุสลิมจะต้องเผชิญหน้ากับการทำธุรกรรมหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับบางส่วนกับการธุรกรรมที่ขัดต่อหลักศาสนาอิสลามมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของทุน เรื่องของดอกเบี้ย ในระบบธนาคาร หรือบริษัทประกันภัยต่าง ๆ ต่อไป จนทำให้สังคมไทยมุสลิมมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างเชื่องช้า เพราะความขัดแย้งกันระหว่างหลักการศาสนาที่จะต้องปฏิบัติกับสภาพความเป็นจริงในขณะที่สังคมไทยไม่ได้รองรับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นอย่างดี ทุกรูปธรรม อย่างไรก็ตาม คาดว่าจะมีธนาคารอิสลามโดยเฉพาะตรงกับความต้องการของชาวไทยมุสลิมในอนาคตอันใกล้นี้ เพียงแต่การจัดตั้ง การดำเนินการให้บังเกิดขึ้น ชาวไทยมุสลิมจะต้องใช้พลังขับเคลื่อนอย่างมีเอกภาพจริงจังต่อไป

๒.๓ ด้านการเมืองการปกครอง

๒.๓.๑ ชาวไทยมุสลิมได้รับความเชื่อถือ ความไว้วางใจ และมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในทางด้านการเมือง การปกครอง เพราะศักยภาพ คุณภาพ ของบุคลากรมุสลิมได้แสดงให้เห็นสังคมไทยโดยรวมประจักษ์ถึงความรู้ ความสามารถ ความกล้าที่จะแก้ไขปัญหาและความจริงใจการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้บทบาทจะยังมีเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จนถึงระดับชาติ ด้วยเหตุผลของรัฐธรรมนุญที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในสังคม ในลักษณะของพหุสังคม รวมทั้งเน้นย้ำในเรื่องของสิทธิมนุษยชนเป็นพิเศษ

๒.๓.๒ ทิศทาง แนวนโยบายของประเทศได้ก้าวไปในทิศทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิม และต่อโลกมุสลิม จึงนับเป็นเครื่องมือที่ดียิ่งต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองของชาวไทยมุสลิม หากเพียงแต่ปัญหาที่น่าจะเกิดขึ้นในอนาคต คือ การนำนโยบายไปแปรผลสู่การปฏิบัติจะได้มากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับภาครัฐจะมีความเข้าใจ ความจริงใจ และประชาชน โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิมให้ความสำคัญ ให้ความร่วมมือเพียงใด

๒.๓.๓ การบริหารกิจการอิสลามภายใต้พระราชบัญญัติ ๒๕๔๐ มีความชัดเจน แต่ยังคงอยู่ในช่วงรอยต่อของการปรับตัวทั้งในการปฏิบัติตาม พ.ร.บ. และการปรับตัวระหว่างคนกลุ่มเก่า-กลุ่มใหม่ สังคมไทยมุสลิมจะต้องปรับตัว เรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างสังคมที่มีเอกภาพต่อไป

๒.๓.๔ เอกภาพของสังคมไทยมุสลิมจะยังคงประสบกับปัญหาทั้งในเรื่องของช่องว่างระหว่างความคิด การปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามภายในสังคมไทยมุสลิมกันเอง ในขณะที่เดียวกันช่องว่างของทัศนคติในการดำเนินชีวิตระหว่างคนกลุ่มเก่า-กลุ่มใหม่ โดยเฉพาะกับเยาวชนมุสลิมรุ่นใหม่ที่อยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ประสบกับปัญหาในการปรับตัวการดำเนินชีวิต โดยยังรักษารเอกลักษณ์เฉพาะไว้ได้ เรื่องดังกล่าวนี้จะเป็นเรื่องสิ่งที่ท้าทายการสร้างเอกภาพของสังคมไทยมุสลิมในอนาคต

บทวิเคราะห์แนวโน้มพัฒนาการทั้ง ๓ ด้าน บ่งบอกให้เห็นสังคมไทยมุสลิมว่าแนวโน้มพัฒนาการ การเคลื่อนตัวในลักษณะเฉพาะตัวบนเอกลักษณ์ของตนเองสูงใน

ขณะที่กำลังเผชิญหน้าและถูกทำลายจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งปัจจุบัน และเพิ่มขึ้นในอนาคต มีหลายอย่างที่ยังคงรักษาไว้ได้ เช่น สถานภาพของการมุสลิมเป็นต้น และมีหลายอย่างที่สังคมไทยมุสลิมเปลี่ยนไปทั้งทางบวก และทางลบ อาทิ สังคมที่ขยายขึ้น เติบโตขึ้น หรือความขัดแย้งในการปฏิบัติตามหลักการศาสนา และโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสับสน เป็นต้น

ข้อสรุปดังกล่าวทั้งหมดข้างต้น นำไปสู่ข้อเสนอแนะในภาพรวมของสังคมไทยมุสลิม และข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยต่อไปดังนี้

๓. ข้อเสนอแนะ

๓.๑ ข้อเสนอแนะเฉพาะสังคมไทยมุสลิม

๓.๑.๑ การปรับตัว ผลการศึกษาวิจัยปรากฏผลอย่างชัดเจนในพัฒนาการด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองที่สังคมไทยมุสลิมจำเป็นต้องพัฒนาการท่ามกลาง และไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมอื่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงในสถานะปัจจุบันที่รวดเร็ว ซับซ้อน ทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ โลกไร้พรมแดน เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน สังคมไทยมุสลิมจำเป็นต้องปรับตัวให้ไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงให้ได้ โดยทางด้านสังคมยังคงรักษาเอกลักษณ์เดิมไว้ในการรักษาวิถีชีวิตตามรูปแบบอิสลามทางด้านเศรษฐกิจ มีการทำธุรกรรมที่อยู่บนพื้นฐานและมีทางเลือกที่ไม่ขัดกับหลักการอิสลามทางด้านการเมืองการปกครอง มีบทบาทในการเข้ามากำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองได้ การปรับตัวทั้งหมดต้องอาศัยแนวความคิดพื้นฐาน คือ “การเห็นคุณค่า และเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรมว่าสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา และอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข” นั่นคือ ชาวไทยมุสลิมจะต้องปรับตัวทั้งในเรื่องความคิดที่กว้าง ไกลบนเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง การเรียนรู้ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การรู้จักใช้หลักการศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องความเรียบง่าย สมถะ มาหยุดยั้งตนเองไม่ให้ตกอยู่ในกระแสของความสับสน พร้อมจะเดินทางควบคู่กันไปทั้งทางโลกทางธรรมอย่างมีดุลยภาพ

๓.๑.๒ การเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและพัฒนาสังคมไทยมุสลิมในทุกมิติ การอาศัยกติกาใหม่ในสังคมไทย คือ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.๒๕๕๐ ที่เน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในทุกมิติของทุกสังคม เน้นเรื่องสิทธิมนุษยชนในความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ชาวไทยมุสลิมต้องออกมาแสดงตัวทั้งในฐานะของมุสลิมและในฐานะของพลเมืองไทย เพื่อช่วยพัฒนาแก้ไขปัญหา รวมทั้งพุงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ให้สามารถพัฒนาร่วมไปได้กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น บนความหลากหลายในลักษณะของ “เอกภาพบนความหลากหลาย” อันเป็นทิศทางที่ถูกต้องของมวลมนุษยชาติ และสามารถที่จะบูรณาการทุกส่วนมารวมเป็นพลังสร้างสรรค์ร่วมกันได้ โดยภารกิจเร่งด่วนที่ต้องทำคือ การสร้างเอกภาพบนความหลากหลายของสังคมไทยมุสลิม หลังจากนั้นจึงเชื่อมโยงกับสังคมอื่นในลักษณะของพหุวัฒนธรรม (Pluralism) เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ ความเข้าใจร่วมกันในการสร้างสรรค์สังคมในภาพรวม

๓.๑.๓ การเร่งใช้และสร้างเสริมศักยภาพที่มีอยู่ของสังคมไทยมุสลิมในการพัฒนา ผลการศึกษาวิจัยระบุชัดเจนในศักยภาพที่มีอยู่ของสังคมไทยมุสลิมทั้งในเรื่องของตัวบุคคล องค์กร และหลักการศาสนาอิสลาม หากสังคมไทยมุสลิมเร่งใช้และสร้างเสริมศักยภาพเหล่านี้อย่างมีทิศทางที่ชัดเจน มีเอกภาพ พัฒนาการด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ก็จะปรากฏผลให้เห็นชัดเจนทันที เพราะประเทศไทยมีกรอบนโยบายใหญ่ที่ชัดเจน มีพระราชนิพนธ์การบริหารองค์กรศาสนาอิสลามที่บูรณาการทุกอย่างมารวมกัน หากองค์กรทั้งโดยภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนของมุสลิมร่วมมือกันอย่างจริงจังแล้ว การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ให้ทุกสังคมอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการยอมรับจากสังคมอื่น ตลอดจนการรอดพ้นจากการท้าทายของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในศตวรรษหน้าไปสู่สังคมที่ยั่งยืนและมั่นคงได้ในที่สุด

๓.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยต่อไป

การศึกษาวิจัยการพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิมทำให้ได้ผลการศึกษาในภาพรวมทั้งหมดของสังคมไทยมุสลิมตามกรอบการศึกษาคือด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครองในมิติของการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงต่อเนื่องตามกาลเวลา หากแต่การศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ มีความจำเป็นต่อการสร้างเอกภาพ

การบูรณาการความคิดในสังคมพหุลักษณะ เพื่อสันติสุขที่ยั่งยืนในสังคม การศึกษากลุ่ม
ชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม ควรจะมีการต่อยอดการศึกษาวิจัยให้ครบถ้วนในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ๑) การศึกษาเพื่อเจาะลึกการพัฒนาการทางสังคมของกลุ่มชาวไทยมุสลิมในแต่ละภูมิภาคในเชิงเปรียบเทียบ
- ๒) การศึกษาบทบาทของกลุ่มชาวไทยมุสลิมที่มีอิทธิพลและกระทบต่อสังคมไทยทั้งในภาพรวมและเฉพาะกรณี (Case Study)
- ๓) การศึกษา การรวมตัวของกลุ่มพลังต่าง ๆ ขององค์กรชาวไทยมุสลิมและบทบาทขององค์กรชาวไทยมุสลิมภายใต้พระราชบัญญัติบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.๒๕๔๐ รวมทั้งการเชื่อมโยงกับโลกมุสลิม
- ๔) การศึกษา การปรับตัวของสังคมชาวไทยมุสลิมในศตวรรษใหม่

ฯลฯ

จากสรุปผลและข้อเสนอแนะทั้งหมดที่ศึกษาวิจัย จึงน่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิม เพื่อจะส่งเสริมในการสร้างความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกันของชนในชาติอันเป็นเป้าหมายสุดท้าย

บรรณานุกรม

กฎหมายตราสามดวง. เล่ม ๑. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

กฎหมายเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : ดีบีบลิคเล, ๒๕๓๕.

กรรมการ จุฬามาศ สุมาลี. “ชาวขวในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๔๔๕-๒๔๕๓.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

กรรมการ, กอง. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. รายงานการพิจารณาของคณะกรรมการ

วิสามัญ ศึกษาปัญหา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

สงขลา และสตูล วุฒิสภา กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๔๒.

กอลด์ดิง มาควิส. จดหมายโต้ตอบบางฉบับเรื่องประเทศไทยเสียดินแดน. พระนคร : โรงพิมพ์

กรมรถไฟ, ๒๔๘๓.

เกียรติ (ควง อภัยวงศ์). เรื่องของนายควง. กรุงเทพฯ : อักษรเสรี, ๒๕๑๓.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. “แนวคิดที่ช่วยการพัฒนา ; ประชากรศึกษา. ๕ (๑) : ๘๗; มีนาคม ๒๕๓๒.

ขจัดภัย บุษย์พัฒน์. ไทยมุสลิม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๕.

กีฤทธิ ปราโมช. ม.ร.ว. ความเป็นมาของอิสลามในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๐๑.

(อัดสำเนา)

จรัญ มะลูลีม กิตติมา อมรทัต และพรพิมล ศรีโชติ. ไทยกับโลกมุสลิม กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ. “ประเพณีที่ช่วยส่งเสริมการผสมผสานทางสังคมระหว่างชาว

ไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม.” ปัตตานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

สงขลานครินทร์, ๒๕๒๔.

ซุง, อิบรอฮีม. “เกร็ดประวัติศาสตร์จีน.” ใน อิสลามหลังมานี้ไม่ใ้, หน้า ๕๗ - ๑๑๕,

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายสัมพันธ์, ๒๕๒๕.

ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์. ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย และสำเนา

กษัตริย์สุลัยมาน, พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราช

ชูปถัมภ์, ๒๕๑๗.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๖.

พระนคร, สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๓.

..... พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราหัตถ์เลข

เล่ม ๒. พระนคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, ๒๕๐๕.

ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. ประวัติศาสตร์ไทยในยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงจะสิ้นอยุธยา.

กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๑๘.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "การปราบฮ่อและการเสียดินแดน ๒๔๓๑." วิทยานิพนธ์ ปริญญา

มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๐๕.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระ และดำรงราชานุภาพ,

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. ตำนานสมเด็จพระ. พระนคร : องค์การค้าของ

คุรุสภา, ๒๕๑๕.

นันทวรรณ กุสว้าง. ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคม

ศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑.

นันทา สุตกุล, ผู้แปล. เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา. พระนคร : กรมศิลปากร,

๒๕๓๑.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๒ : จดหมายเหตุลาอูแบร์. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา,

๒๕๐๗.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๒ : ว่าด้วยพงศาวดารตอนตั้งกองทหารชาวต่างประเทศ.

พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗.

ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ. มุสลิมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มัสยิด ดันสน, ๒๕๓๑.

ปรีดา ประพฤติกุศล, ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาสังคมมุสลิมในภาคตะวันออก

เฉียงเหนือ. ขอนแก่น : มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอีสาน, ม.ป.ป.

พิพิธเกศ, หลวง. ประวัติศาสตร์มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว). พระนคร : โรงพิมพ์ประชาช่าง,

๒๕๑๒. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ครบชัทธิศักราช ๒๕๑๒)

ภรณ์ กาญจนันท์, (ผู้แปล). ไทย พม่า ลาว กัมพูชา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มณฑล, ๒๕๑๓.

มานิจ ชุมสาย, ม.ล. ประวัติศาสตร์มะลายูและปัตตานี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฉลิมนิคม, ๒๕๑๗.

มูฮัมหมัด หุเซน. “อิสลามในจีน.” ใน อิสลามหลังม่านไม้ไผ่, หน้า ๙๓ - ๙๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายสัมพันธ์. ๒๕๒๕.

รัชณี สาคเปรม. “บทบาทของชาวไทยมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๔๕๓.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑.

วินัย สมะอุณ. ศาสนาอิสลามในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักจุฬาราชมนตรี, ม.ป.ม.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : บทบาทขององค์กรในท้องถิ่น ม.ป.ท., ๒๕๓๕. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๐.

ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑ - ๓, ๗. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖., ๒๕๐๗.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎี และกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สิริ ตั้งตรงจิต. เจกอะหมัด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ม่วนลี, ๒๕๒๐.

สิริ เปรมจิตต์. สงครามไทยกับเขมร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๐๒.

สุนทร ทิมะเสน, บรรณาธิการ. มัสยิดผดุงอิสลาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล. ๒๕๒๓.

สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, ประวัติศาสตร์ตระกูลสุตตันสุลัยมาน, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.

สุรินทร์ พิศสุวรรณ. นโยบายประสมประสานชาวมุสลิมในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

สมคิด มณีวงศ์ “มุสลิมไทย.” วารสารมิตรสัมพันธ์ ๑ (มิถุนายน - สิงหาคม ๒๕๑๖) : ๑-๘.

_____ . “มุสลิมไทย.” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๑ (กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗) : ๖๕-๗๓

เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม. กรุงเทพฯ : กองทุนสง่า รุจิระ อัมพร, ๒๕๓๑.

_____ . วัฒนธรรมอิสลาม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๒๒.

อ.บางนรา (นามแฝง). ปัดตานีในอดีต. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๒๓. ปัดตานี อดีต-ปัจจุบัน.

กรุงเทพฯ : ชมรมแสงเทียน, ๒๕๑๕.

อารี เพ็ชรสุค และคณะ. “อิทธิพลของสถาบันทางสังคมที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยพุทธ

และไทยมุสลิมที่จังหวัดนครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต

แผนกวิชาสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑.

อุทัย หิรัญโต. มุสลิมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๑.

อัศนี โยธาสมุทร ผู้แปล. อิสลามหลังมานไมไฟ์ แปลจากเรื่อง Arabia the Islamic

World Review. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายสัมพันธ์, ๒๕๒๕.

อำพัน ณ. พัทลุง. สายสกุล สุลต่าน สุลัยมาน พ.ศ.๒๑๔๔ - ๒๕๓๑.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.

R. Scupin, “The Politics of Islamic Reformism in Thailand” Asian Survey, 1980.

S. Kraus, “Islam in Thailand” Journal Institute of Muslim Minority Affairs, 1984

T. Hashimoto, “The Problems in the Southern Border Provinces of Thailand and
the Integration Policy toward the Malay Muslims” South-East Asian Studies. 1987

Khan, Muhammad Muhsin. The Translation of the Meanings of Sahin Al-Bukhari.

chicago : Kazi Publications, 1979.

Lewis, M Hopfe. Religions of the World. 3d. ed. New York : MacMillan Publishing Co.
1983.

Muddudi, Sayyed A' bul A'la. Jihad in Islam. Beirut : The Holy Koran Publishing
House, 1980.

Scupin, Raymond. Islam in Thailand before the Bangkok Period. n.p, 1980.

Siddiqui, Abdul Hamid. Sahih Muslim. New Delhi : Kitab Bhavan, 1982.

Smai Jitmoud. “Theories of Leadership As They Apply to The Leadership Style of
Muhammad.” Ph.D Dissertation. United States International University,
San Diego, 1987.

Suthep Soonthompasuch. “Islamic Identity in Chiangmai City : A Historical and Structural
Comparison of Two Communities.” Ph.D Dissertation. University of California,
Berkeley, 1977. (Unpublished).

Webster's New Collegiate Dictionary. Massachusetts : G.&C. Merriam Company, 1977.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

องค์การการประชุมอิสลาม

(Organization of the Islamic Conference – OIC)

๑. ภูมิหลัง

OIC เป็นองค์การระหว่างประเทศของกลุ่มประเทศอิสลามก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคม ๑๙๗๑ โดยมติที่ประชุมสุดยอดของกลุ่มประเทศอิสลามที่กรุงราบาต ราชอาณาจักรโมร็อกโก ระหว่างวันที่ ๒๒-๒๕ กันยายน ๑๙๖๙ การประชุมดังกล่าว มีขึ้นเพื่อพิจารณาปัญหากรณีไฟไหม้มัสญิดอัลอักซอ เมืองเยรูซาเล็มเมื่อเดือน สิงหาคม ๑๙๖๙

๒. สมาชิก

มีทั้งสิ้น ๕๕ ประเทศ ได้แก่

อัฟกานิสถาน อัลบาเนีย อัลญีเรีย อาเซอร์ไบจัน บาสูเรน บังคลาเทศ เบนิน บรูไน บูร์กินาฟาโซ คาเมอรูน ชาด โคอโมรอส จิบูตี อียิปต์ กาบอง แกมเบีย กินี กินีบิสซา อินโดนีเซีย อิหร่าน อิรัก จอร์แดน คาซัคสถาน คูเวต คีร์กีสถาน เลบานอน ลิเบีย มาเลเซีย มัลดีฟส์ มาลี มอริเตเนีย โมร็อกโก โมซัมบิก ไนเจอร์ ไนจีเรีย โอมาน ปากีสถาน ปาเลสไตน์ กาตาร์ ซาอุดีอาระเบีย เซเนกัล เซียร์ราลีโอน โซมาเลีย ซูดาน สุรินัม ซีเรีย ทาจิกิสถาน โตโก ตูนิเซีย ตุรกี เตอร์กเมนิสถาน ยูกันดา สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ อุซเบกิสถาน และเยเมน

๓. นโยบายขององค์การ

๓.๑ เพื่อส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นระหว่างประเทศสมาชิก

๓.๒ กระชับความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิก ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิชาการและอื่น ๆ

๓.๓ จัดการแบ่งแยกเชื้อชาติและการเลือกปฏิบัติทุกรูปแบบ

รัฐมนตรีต่างประเทศมีความสำคัญในฐานะเป็นองค์กรซึ่งติดตามผลการดำเนินการตามมติของที่ประชุมสุดยอด การประชุมระดับรัฐมนตรีต่างประเทศ ครั้งล่าสุดมีขึ้นที่กรุงเตหะราน ประเทศอิหร่านระหว่างวันที่ ๖-๗ ธันวาคม ๑๙๙๗

๔.๓ สำนักงานเลขาธิการ

สำนักงานเลขาธิการเป็นหน่วยงานบริหารขององค์การการประชุมอิสลาม สำนักงานชั่วคราวตั้งอยู่ที่เมืองญิดดะฮู ประเทศซาอุดีอาระเบีย ส่วนสำนักงานเลขาธิการถาวรนั้นได้กำหนดตั้งที่กรุงเยรูซาเล็ม เมื่อมีมติอัลอักซอได้รับการปลดปล่อยแล้ว ตำแหน่งเลขาธิการได้รับเลือกจากประเทศสมาชิกอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ อยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปี มีตำแหน่งผู้ช่วยฝ่ายต่าง ๆ อีก ๓ คน เลขาธิการคนแรกขององค์การการประชุมอิสลาม คือ ตวนกูอัब्ดุลเราะหฺมาน อดีตนายกรัฐมนตรีมาเลเซีย ส่วนเลขาธิการคนปัจจุบัน คือ Dr. Azzeddine Laraki ชาวโมร็อกโค ทางซาอุดีอาระเบียให้เอกสิทธิ์ทางการทูตแก่เจ้าหน้าที่ของสำนักงานเลขาธิการฯ เช่นเดียวกับคณะทูต

สำนักเลขาธิการองค์การประชุมอิสลามประกอบด้วยองค์กร ดังนี้

-สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในการประชุมระดับรัฐมนตรีการค้าและอุตสาหกรรมที่กรุงอิสตันบูล ประเทศตุรกี เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๒๘ ที่ประชุมมีมติสร้างเขตการค้าเสรี (free trade zone) ในระหว่างประเทศสมาชิก และได้ตกลงที่จะขยายการร่วมมือทางการค้าและลดกำแพงภาษีด้วย

-สำนักงานข่าวอิสลาม

-ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งอิสลาม

ธนาคารนี้ เงินฝากจะไม่มีดอกเบี้ย ฝากเพื่อร่วมการลงทุนกำไร ส่วนหนึ่งจากการลงทุนจะนำไปใช้ช่วยการเงินและเศรษฐกิจประเทศสมาชิกที่ยากจน

-องค์การชนมุสลิมหม่น้อย

-คณะกรรมการเพื่อการปลดปล่อยกรุงเยรูซาเล็ม โดยมีกษัตริย์

Hassan ที่ ๒ แห่งโมร็อกโก เป็นประธาน

๕. ความสำคัญขององค์การการประชุมอิสลาม

๕.๑ ทางการเมืองระหว่างประเทศ

การที่องค์การฯ มีสมาชิก ๕๕ ประเทศ ซึ่งเท่ากับมีคะแนนเสียง ๕๕ เสียงในสหประชาชาติ และมีประชากรมุสลิมจำนวน ๑,๕๐๐ ล้านคน จากประเทศรัฐสมาชิก ๕๕ ประเทศ ซึ่งนับเป็นจำนวนสมาชิกประมาณ ๑/๓ ของสมาชิกองค์การสหประชาชาติทั้งหมด จึงเป็นกลุ่มประเทศที่มีบทบาทสำคัญในองค์การระหว่างประเทศองค์การชำนาญพิเศษแห่งสหประชาชาติ และองค์การภูมิภาคประเทศที่ต้องการเสียงสนับสนุนจากองค์การการประชุมอิสลาม ประเทศนั้นจะต้องมีนโยบายไม่เข้าข้างอิสราเอล หรืออย่างน้อยเป็นกลางในปัญหาตะวันออกกลาง นอกจากนั้น ต้องมีนโยบายไม่รับรองการผนวกเมืองเยรูซาเล็มและที่ราบสูงโกลัน (ซีเรีย) เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอิสราเอล และไม่รับรองการยึดดินแดนทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจอร์แดน ฉนวนกาซาที่ราบสูงโกลัน และดินแดนตอนใต้ของเลบานอน รวมทั้งเยรูซาเล็ม และสนับสนุนข้อมติคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติข้อมติ ๒๔๒ (๑๙๖๗) และ ๓๓๘ (๑๙๗๓) ซึ่งกำหนดให้อิสราเอลถอนทหารออกจากดินแดนดังกล่าว

๕.๒ ทางศาสนาอิสลาม

เนื่องจากซาอูดีอารเบีย ซึ่งเป็นสมาชิกองค์การการประชุมอิสลามเป็นที่ตั้งของสำนักงานเลขาธิการชั่วคราว เป็นถิ่นกำเนิดศาสนาอิสลามเป็นที่ตั้งของกะอูบะฮ์ หรือบัยตุลลอฮ์ หรือมัสญิดหลังแรกของโลก มีอายุกว่า ๒,๐๐๐ ปี (สิ่งก่อสร้างที่มีผ้าสีดำคลุมรอบรูปสี่เหลี่ยม) อยู่ที่นครมักกะฮ์ อันเป็นศูนย์กลางที่

มวลมุสลิมทั่วโลกเดินทางไปสู่ขณะสวดมนต์ (ละหมาด) สุสานของศาสนามุฮัมมัดที่เมืองมะดีนะฮ์ และมักกะฮ์เป็นสถานที่ประกอบพิธีฮัจญ์ ในแต่ละปีจะมีชาวมุสลิมจากทุกมุมโลกเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ประมาณปีละ ๒ ล้านคน รวมทั้งมุสลิมจากประเทศไทยด้วยประมาณปีละ ๒๐,๐๐๐ คน

๕.๓ ทางเศรษฐกิจ

-เป็นแหล่งน้ำมัน

สมาชิกองค์การการประชุมอิสลามหลายประเทศมีวัตถุประสงค์น้ำมัน อาทิ ซาอุดีอาระเบีย คูเวต โอมาน กาตาร์ บาฮเรน สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ อัลญีเรีย อิรัก อียิปต์ คาบอง ไนจีเรีย อินโดนีเซีย ลิเบีย อิหร่าน มาเลเซีย และบรูไน เป็นต้น นอกจากนี้หลายประเทศเป็นสมาชิกองค์การ OPEC

-ตลาดแรงงานและสินค้า

สมาชิกองค์การการประชุมอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มประเทศรัฐอ่าวอาหรับเป็นตลาดแรงงานของโลก รวมทั้งแรงงานไทยด้วย ก่อนวิกฤติการณ์อ่าวเปอร์เซีย มีแรงงานไทยอยู่ในตะวันออกกลางประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ คน นอกจากนั้น กลุ่มประเทศดังกล่าวมีศักยภาพทางเศรษฐกิจและมีอำนาจซื้อสูงมากจึงเป็นตลาดสินค้าจากทุกมุมโลก และกลุ่มประเทศอาหรับได้ดำเนินนโยบายคว่ำบาตรต่ออิสราเอลและต่อบริษัทที่ดำเนินการค้ากับประเทศคู่ค้ากับอิสราเอล

๖. แนวนโยบายของไทยต่อองค์การการประชุมอิสลาม

๖.๑ ประเทศไทยเห็นว่า องค์การ OIC มีบทบาทสำคัญในกลุ่มประเทศอิสลามการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับองค์การการประชุมอิสลาม จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศอิสลาม

๖.๒ ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งอิสลาม (IDB) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์การ OIC จะสามารถให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่โครงการต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชนชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยได้เป็นอย่างดี

๖.๓ ประเทศไทยเห็นว่า ความช่วยเหลือใด ๆ จากองค์การ OIC ต่อชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะจากธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งอิสลาม (IDB) ควรดำเนินการโดยผ่านทางรัฐบาลไทยเท่านั้น

๗. การเข้าเป็นผู้สังเกตการณ์ใน OIC ของไทย

เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๑ ที่ประชุม OIC Coordination Committee ของรัฐต่างประเทศ OIC ซึ่งจัดขึ้นที่นครนิวยอร์ก มีฉันทมติรับไทยเข้าเป็นผู้สังเกตการณ์ของ OIC

ภาคผนวก ข

ราชกิจจานุเบกษา

ฉบับกฤษฎีกา

เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๖๕ ก

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๐

พระราชบัญญัติ

การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม

พ.ศ. ๒๕๕๐

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

เป็นปีที่ ๕๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
ภาคว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยมัสยิดอิสลามและกฎหมายว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์
อิสลาม

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา
ไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. ๒๕๕๐”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา
ไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิก

(๑) พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. ๒๕๕๐

(๒) พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช ๒๕๔๘

(๓) พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๑

(๖) เป็นผู้มีความเลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

(๗) ไม่เป็นหรือเคยเป็นบุคคลล้มละลาย

(๘) ไม่เป็นผู้เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

(๙) ไม่เป็นผู้ทุพพลภาพจนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

(๑๐) ไม่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

มาตรา ๘ จุฬาราชมนตรีมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นต่อทางราชการเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม

(๒) แต่งตั้งคณะผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้คำปรึกษาเกี่ยวกับบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

(๓) ออกประกาศแจ้งผลการดูดวงจันทร์ตามมาตรา ๓๕ (๑๑) เพื่อกำหนดวันสำคัญทางศาสนา

(๔) ออกประกาศเกี่ยวกับข้อวินิจฉัยตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

มาตรา ๙ จุฬาราชมนตรีพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากตำแหน่งเพราะขาดคุณสมบัติ หรือมีลักษณะ

ต้องห้ามตามมาตรา ๗

มาตรา ๑๐ จุฬาราชมนตรี กรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย กรรมการอิสลามประจำจังหวัด และกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีสิทธิสวมเสื้อครุยและประดับเข็มพระปรมาภิไธย ทั้งนี้ ตามระเบียบว่าด้วยการนั้น

มาตรา ๑๑ เมื่อเห็นสมควร กระทรวงศึกษาธิการอาจจัดตั้ง “อิสลามวิทยาลัย” ขึ้นเพื่อให้การศึกษาและอบรมทางวิชาการศาสนา วิชาการทั่วไป และวิชาชีพได้

หมวด ๒

การจัดตั้งและการเลิกมัสยิด

มาตรา ๑๒ การสร้าง การจัดตั้ง การย้าย การรวม การเลิก และการจดทะเบียนมัสยิด ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

(๑) ให้คำปรึกษาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้

(๒) ให้คำปรึกษาหรือข้อแนะนำเกี่ยวกับศาสนาอิสลามแก่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

(๓) แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มอบหมาย

(๔) ออกระเบียบเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินและการจัดหาผลประโยชน์ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและมัสยิด

(๕) ออกระเบียบวิธีการดำเนินงานและควบคุมดูแลการบริหารงานของคณะกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

(๖) ปฏิบัติหน้าที่เป็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในจังหวัดที่ไม่มีคณะกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัด ในการนี้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยจะมอบหมายให้คณะกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดที่ใกล้เคียงปฏิบัติหน้าที่แทนก็ได้

(๗) พิจารณาวินิจฉัยคำร้องคัดค้านตามมาตรา ๕๑

(๘) จัดทำทะเบียนทรัพย์สิน เอกสารและบัญชีรายรับรายจ่ายของสำนักงานคณะกรรมการกลาง อิสลามแห่งประเทศไทยให้ถูกต้องตามความเป็นจริง

(๙) ออกประกาศและให้คำรับรองเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม

(๑๐) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางศาสนา และการศึกษาศาสนาอิสลาม

(๑๑) ประสานงานกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

(๑๒) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๑๕ กรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งมี วาระการดำรงตำแหน่งหกปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

เมื่อกรรมการพ้นจากตำแหน่งตามวาระ ให้มีการคัดเลือกเพื่อดำเนินการแต่งตั้งใหม่ภายใน เก้าสิบวันนับแต่วันครบกำหนดตามวาระ ในระหว่างที่ยังมิได้มีการแต่งตั้งกรรมการใหม่ ให้กรรมการนั้น ปฏิบัติหน้าที่ไปก่อนจนกว่าจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งกรรมการใหม่

มาตรา ๒๐ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๑๕ กรรมการกลางอิสลาม แห่งประเทศไทย พ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีมติให้พ้นจากตำแหน่งเพราะขาดคุณสมบัติ หรือมีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๑๗

การคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการให้อิหม่ามประจำมัสยิดในจังหวัดนั้นเป็นผู้คัดเลือก ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ให้คณะกรรมการเลือกกรรมการด้วยกันเป็นประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ และตำแหน่งอื่นตามความจำเป็น

ให้กระทรวงมหาดไทยประกาศรายชื่อผู้ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ และกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๒๔ กรรมการอิสลามประจำจังหวัดต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้าม ดังต่อไปนี้

- (๑) มีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๑๗
- (๒) เป็นสัปบุรุษประจำมัสยิดในจังหวัดนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งปีก่อนวันคัดเลือก
- (๓) มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งปีก่อนวันคัดเลือก

มาตรา ๒๕ กรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีวาระการดำรงตำแหน่งหกปี เมื่อตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำจังหวัดว่างลงให้มีการคัดเลือกกรรมการแทนภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ตำแหน่งว่าง ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง เว้นแต่ตำแหน่งกรรมการว่างลงก่อนถึงกำหนดตามวาระไม่เกินหนึ่งร้อยแปดสิบวัน และยังมีกรรมการเหลืออยู่ไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการที่ได้รับการคัดเลือก จะไม่ให้มีการคัดเลือกกรรมการแทนตำแหน่งที่ว่างก็ได้ กรรมการที่ได้รับการคัดเลือกแทนอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๒๖ ในจังหวัดที่มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (๑) ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นเกี่ยวกับศาสนาอิสลามต่อผู้ว่าราชการจังหวัด
- (๒) กำกับดูแลและตรวจตราการปฏิบัติงานของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในจังหวัด และจังหวัดอื่นตามที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมอบหมาย
- (๓) ประนีประนอมหรือชี้ขาดคำร้องทุกข์ของสัปบุรุษประจำมัสยิดซึ่งเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
- (๔) กำกับดูแลการคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิดให้เป็นไปโดยเรียบร้อย
- (๕) พิจารณาแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
- (๖) สอบสวนพิจารณาให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดพ้นจากตำแหน่งตามมาตรา ๔๐ (๔)
- (๗) สั่งให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดพ้นจากหน้าที่ ระหว่างถูกสอบสวน
- (๘) พิจารณาเกี่ยวกับการจัดตั้ง การย้าย การรวม และการเลิกมัสยิด
- (๙) แต่งตั้งผู้รักษาการแทนในตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น เมื่อตำแหน่งดังกล่าวว่างลง

- (๑) อิหม่ามเป็นประธานกรรมการ
- (๒) คอเต็บเป็นรองประธานกรรมการ
- (๓) บิหลั่นเป็นรองประธานกรรมการ และ
- (๔) กรรมการอื่นตามจำนวนที่ที่ประชุมสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นกำหนดจำนวนไม่น้อยกว่าหกคน

แต่ไม่เกินสิบสองคน

ให้สัปบุรุษประจำมัสยิดซึ่งมีอายุตั้งแต่สิบห้าปีบริบูรณ์ขึ้นไป ประชุมกันคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งตามวรรคหนึ่ง

ให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเลือกกรรมการตาม (๔) เป็นเลขานุการหนึ่งคน นายทะเบียนหนึ่งคน เหนรัญญิกหนึ่งคน และตำแหน่งอื่นตามความจำเป็น

ให้ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดหรือกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่ได้รับมอบหมายจากประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเป็นประธานในที่ประชุมสัปบุรุษประจำมัสยิด เพื่อดำเนินการคัดเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิด แล้วเสนอคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง ทั้งนี้ ตามระเบียบที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยกำหนด

มาตรา ๓๑ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้าม ดังต่อไปนี้

- (๑) มีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๑๗
- (๒) อ่านพระคัมภีร์อัลกุรอานได้ถูกต้อง
- (๓) สามารถนำในการปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
- (๔) มีความสามารถแสดงธรรมได้
- (๕) เป็นสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันก่อนวันคัดเลือก

อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ไม่ถือเป็นนักพรตหรือนักบวช

การพ้นจากตำแหน่งของ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ให้เป็นไปตามระเบียบที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยกำหนด

มาตรา ๓๒ กรรมการตามมาตรา ๓๐ (๔) ต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้าม ดังต่อไปนี้

- (๑) มีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๑๗
- (๒) เป็นสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันก่อนวันคัดเลือก
- (๓) มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดที่มีมัสยิดนั้นตั้งอยู่ไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันก่อนวันคัดเลือก

มาตรา ๓๓ เมื่อตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ หรือบิหลั่น ว่างลง ให้นำวิธีการตามที่บัญญัติในมาตรา ๓๐ มาใช้เพื่อดำเนินการคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวแทนภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวันนับแต่วันที่ตำแหน่งว่าง

(๑๑) คูดวงจันทร์และแจ้งผลการคูดวงจันทร์ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

(๑๒) ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

มาตรา ๓๖ สัปบุรุษประจำมัสยิดผู้ถูกจำหน่ายชื่อตามมาตรา ๓๕ (๕) มีสิทธิยื่นคำร้องคัดค้านต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ประกาศให้จำหน่ายชื่อออกจากทะเบียน และให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพิจารณาวินิจฉัยให้เสร็จภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวันนับแต่วันที่ได้รับคำร้องคัดค้าน มติของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้เป็นที่สุด

การยื่นคำร้องคัดค้านและการพิจารณาวินิจฉัยคำร้องคัดค้านตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามระเบียบที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยกำหนด

มาตรา ๓๗ อิหม่ามมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

(๒) ปกครองดูแลและแนะนำเจ้าหน้าที่ของมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เรียบร้อย

(๓) แนะนำให้สัปบุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย

(๔) อำนวยความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจ

(๕) สั่งสอนและอบรมหลักธรรมทางศาสนาอิสลามแก่บรรดาสัปบุรุษประจำมัสยิด

มาตรา ๓๘ คอเต็บมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในการแสดงธรรมแก่สัปบุรุษประจำมัสยิด

มาตรา ๓๙ บิหลั่นมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในการประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจตามเวลา

มาตรา ๔๐ กรรมการอิสลามประจำมัสยิดพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) ครบกำหนดวาระตามมาตรา ๓๔ วรรคหนึ่ง สำหรับกรรมการอื่นตามมาตรา ๓๐ (๔)

ในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีมติให้พ้นจากตำแหน่งเนื่องจากขาดคุณสมบัติหรือมีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๓๒

(๕) สัปบุรุษประจำมัสยิดตามมาตรา ๓๐ วรรคสอง จำนวนเกินกว่ากึ่งหนึ่งยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดขอให้พ้นจากตำแหน่ง และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสอบสวนและวินิจฉัยแล้วมีมติให้พ้นจากตำแหน่ง

มาตรา ๕๖ บรรดากฎกระทรวง ระเบียบ ประกาศ และคำสั่งที่ออกตามพระราชบัญญัติ
มัชยิดอิสลาม พ.ศ. ๒๕๕๐ และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช ๒๕๔๘
ให้ใช้บังคับโดยอนุโลมก่อนจนกว่าจะมีกฎกระทรวง ระเบียบ ประกาศ และคำสั่งตามพระราชบัญญัตินี้
แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกินสองปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เนื่องจากพระราชบัญญัติมัชยิดอิสลาม พ.ศ. ๒๕๕๐
พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช ๒๕๔๘ และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์
ฝ่ายอิสลาม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานไม่เหมาะสมกับสภาวะการณ์ปัจจุบัน สมควรปรับปรุง
ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

ภาคผนวก ค

ข้อมูลชาวไทยมุสลิมในประเทศไทย

รายชื่อสมาชิกวุฒิสภามุสลิม

- ดำรง พุฒตาล โทร. 2740624, 2740627
กรรมการธิการการศึกษาและวัฒนธรรม 238/28 ดิถุสร้าง-กุสม (ตรงข้าม รพ.เซนต์กาลอส) ซอยอยู่เจริญ 29 ถนนรัชดาภิเษก แขวงห้วยขวาง เขตห้วยขวาง กทม. 10320
- นิมุศตาร์ วาบา โทร. 073-411093
กรรมการธิการการศึกษาและวัฒนธรรม 265 ถ.ท่าเสด็จ ต.ตะลุมพีน อ.สายบุรี จ.ปัตตานี 94110
- วินัย สะมะฮูน โทร. 543771 โทรสาร. 9169090
กรรมการธิการการศึกษาและวัฒนธรรม 11 ม.8 ซ.สันนิริอิสลาม ถ.ประชาร่วมใจ แขวงทรายกองดิน เขตมีนบุรี กทม. 10510
- สุลัยมัลย์ วงษ์พาณิชย์ โทร. 3931412, 7452483 โทรสาร. 7452483
กรรมการธิการเกษตรและสหกรณ์ 702/1 ม. 1 ซ.มิตรอุดม 1 ต.สำโรงเหนือ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ 10270
- คุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ โทร.5873559,5857308 โทรสาร. 5850301 ที่ทำงาน. 2258097
กรรมการธิการการสตรีเยาวชนและผู้สูงอายุ 11 ม. 4 หมู่บ้านเดิม ซ.เพชรทองคำ ถ.ประชาเกษม 1 แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กทม. 10800
- อาซิส เบ็ญหาวัน โทร. (073) 213530, 247064, 215090
กรรมการธิการการสาธารณสุข 31 ซ.ดินชัชวาลย์ ถ.สิโรตล ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา 95000
- อาซิส พิทักษ์คุณพล โทร. (074) 422678, 232047
กรรมการธิการการสตรี เยาวชนและผู้สูงอายุ 658/25 ม.1 ซ.41 ต.ควนลัง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110
- อารีย์ วงศ์อารยะ โทร. 5418458, 5418459
กรรมการธิการการปกครอง 289 ซ.ภาวนา 5 ถ.ลาดพร้าว 41 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กทม. 10900

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมุสลิม

- วันมูหะมัดนอร์ มะทา โทร. 5944438 โทร.(073) 214996 โทรสาร. (073) 211775
* 50/146 ถ.คลังชั้น-สุพรรณบุรี ต.เสารงหิน อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี
* 251 ถ.สุขยางค์ ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา
- เจ๊ะอามิง โต๊ะดาหยง โทร. 2156813 โทรสาร. 2163399 โทร.(073) 571017, 571538 โทรสาร.571017
* 210/4 ซ.เพชรบุรี 7 ถ.เพชรบุรี พญาไท ราชเทวี กทม.
* 182/16 ถ.เรือเสาะสนองกิจ ต.เรือเสาะ อ.เรือเสาะ จ.นราธิวาส
- พ.ต.ท. เจ๊ะอิสมาแอ เจ๊ะโมง โทร.(073) 439080
165 ถ.สำเภา 5 ต.ยะรัง อ.ยะรัง จ.ปัตตานี
- เด่น โต๊ะมีนา โทร. 5871283 โทรสาร. 9100170 โทร.(073) 349113 โทรสาร.(073) 349113
* 1300/14 ถ.ประชาชื่น บางซื่อ กทม.
* 27 ถ.รามโกมุท ต.อาเนาะรู อ.เมือง จ.ปัตตานี
- อาบิรินทร์ ใจสมุทร โทร.(074) 722493
287 ถ.ยนตระการก่าร ต.คลองขุด อ.เมือง จ.สตูล
- ไพศาล ยิ่งสมาน โทร.(073) 212913
163 ถ.สิโรตล 6 ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา
- มุข สุโลมาน โทร.(073) 348875
* 108/10 ซ. 19 ถ.ประดิพัทธ์ สามเสนใน พญาไท กทม.
* 2 ถ.หน้าวัง ต.จะบังติกอ อ.เมือง จ.ปัตตานี
- รณฤทธิชัย คานเขต โทร. 5783988 โทร.(045) 799125
* 82/58 ซ.เสนานิคม 1 ถ.พหลโยธิน จรเข้บัว ลาดพร้าว กทม.
* 108 ม. 3 ต.หยาดฟ้า อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร
- รำรี มามะ โทร.(073) 871307
771 ถ.สุขาภิบาล 6 ต.ตันหยงมัส อ.ระแงะ จ.นราธิวาส
- วัยโรจน์ พิพิธภักดี โทร. 3001498 โทร.(073) 491024
* 12 ซ. 10 ถ.เสรี 8 พระโขนง สวนหลวง กทม.
* 102 ม. 2 ถ.หน้าวัง ต.ยามู อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
- พ.ต.ท.วิจิตร สุวิทย์ โทร.(074) 238411, 422551 โทรสาร. 238411
* 488/8 ม. 1 ซ.เพชรเกษม 39 ถ.เพชรเกษม ต.ควนลัง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา
- สนั่น สุอากุล โทร.(074) 732176
66 ถ.สามะหงษ์อุทิศ ต.พิมาน อ.เมือง จ.สตูล
- สมัย เจริญช่าง โทร. 5437328, 5437639
27/1 ถ.ประชาร่วมใจ ทรายกองดิน มีนบุรี กทม.
- สุรเชษฐ์ แวอาแซ โทร.(073) 659007
95 ถ.สุขาภิบาล 7 ต.นวมิ่ง อ.นวมิ่ง จ.นราธิวาส
- สุรินทร์ พิศสุวรรณ โทร. 9531501-2 โทรสาร. 9531503
109/11-14 ถ.งามวงศ์วาน จตุจักร กทม.
- อารีเพ็ญ อุดรสินธุ์ โทร. (073) 513500
108/10 ซ.ประดิพัทธ์ 19 ถ.ประดิพัทธ์ สามเสนใน พญาไท กทม.
28 ถ.พนาสนธ์ ต.บางนาถ อ.เมือง จ.นราธิวาส
- พิเชษฐ สดิธขवाल โทร. 5523234 โทรสาร. 5211499
81/2 ซ.เทพโพธิ์ระ อ.นงิมวิมาน ต.อนเมือง บางเขน กทม.
- ชูวิทย์ พิทักษ์พรพัลลภ โทร.(045) 481107, 481054
23 ไนเป็ดคอนโค (404) ถ.ประดิพัทธ์ พญาไท กทม.
181 ถ.จังกาจิต ต.บุหลัน อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

องค์กรอิสลามทั่วประเทศ

สำนักงานจุฬาราชมนตรี

โทร.(02) 5431492,
988-6516 โทรสาร. 988-6516

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

โทร.(02) 9897360-3

ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.)

โทร. (073) 213504

60 ถนนสุขยางค์ อ.เมือง จ.ยะลา 95000

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

ทั่วราชอาณาจักรมี 29 จังหวัด

ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

1. กรุงเทพมหานคร

โทร. (02)3182006

ประสิทธิ์ อามีนเซ็น

มัสญิดยามีอุลอิสลาม (คลองตัน) 2547 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่

แขวง/เขตสวนหลวง กทม. 10250

2. กระบี่

แฉ่ กิ่งเล็ก

11 หมู่ 3 ต.อ่าวนาง อ.เมือง จ.กระบี่ 81000

3. ฉะเชิงเทรา

โทร.(038) 516210

สมัด บินฮอดี

45 หมู่ 7 ต.หมอนทอง อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา 24150

4. ชลบุรี

ศรีศักดิ์ ประดับญาติ

14 หมู่ 14 ต.หนองปรือ อ.บางละมุง จ.ชลบุรี 20260

5. เชียงใหม่

โทร.(053) 276820

บุญศรี อินทพันธ์

ร.วสันตศึกษา ถ.ประชาสัมพันธ์ ต.ช้างกลาง

อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50000

6. เชียงราย

ราชัน รุจิพรรณ

61 หมู่ 2 ต.เมือง จ.เชียงราย 57000

7. ชุมพร

โทร.(077) 511954

ฟ้า พาลีบุตร

8 หมู่ 7 ต.บางสน อ.ปะทิว จ.ชุมพร 86180

8. ตรวต

สัญญาชัย ถนอมวงษ์

109/4 ซ.สุขาภิบาล 3 ต.น้ำเขียว

อ.แหลมงอบ จ.ตราด 23120

9. ตรัง

หนอต สุคำ

222/25-28 ถ.กันตัง อ.เมือง จ.ตรัง 92000

10. นนทบุรี

โทร. (02)5711796

อรุณ วันนอเสาะ

33 หมู่ 2 ต.ละหาร อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี 11000

11. นครนายก

จรัส วันญเอนทรีย์

43 หมู่ 12 ถ.คลอง 15 ต.บึงศาล อ.องครักษ์ จ.นครนายก 26120

12. นครศรีธรรมราช

อารี วิกทุมมาศ

2/1 หมู่ 4 ต.นาเคียน อ.เมือง จ.นครศรีธรรม 80000

13. นราธิวาส

โทร. 01-6900987

หะยีเจ๊ะมุ โต๊ะนากายอ

42 หมู่ 1 ต.กาซอ อ.ศรีสาคร จ.นราธิวาส 96210

14. ปทุมธานี

ชาลิ้ม ศิริยามัน

9/6 หมู่ 5 ต.บึงน้ำรักษ์ อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี 12110

15. ปัตตานี

โทร. (073)349228, 349742

อับดุลวาฮิบ อับดุลวาฮิบ

39 ถ.กะลาพอ อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000

16. พังงา

คำเหยม หวังดี

82/2 หมู่ 2 ต.ท่าอยู่ อ.ตะกั่วทุ่ง จ.พังงา 82130

17. พัทลุง

หนูด โต๊ะห่าหณี

120 หมู่ 5 ต.คลองทรายขาว อ.งหวา จ.พัทลุง 93180

18. พระนครศรีอยุธยา

โทร. (035) 241889

ปราโมทย์ ตะวันรงค์

25 หมู่ 4 ต.คลองตะเคียน อ.พระนครศรีอยุธยา

จ.พระนครศรีอยุธยา 13000

19. เพชรบุรี

มนัส ลูมิงค์

มัสญิดยามีอุลอิสลาม 7 ต.ท่าแร้งคอก อ.บ้านแหลม

จ.เพชรบุรี 76110

20. ประจวบคีรีขันธ์

ซาฟิอู มินิ

838/2 ซ.สงเคราะห์ 3 ก.ม.9 ต.อ่าวน้อย

อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ 77000

21. ภูเก็ต

โทร.(076) 206084

ปารุง สำเภารัตน์

175 หมู่ 2 ต.ไม้ขาว อ.ถลาง จ.ภูเก็ต 83110

22. ยะลา

โทร. 01-608244

มุฮำหมัด หะยีสะอิ

62 หมู่ 3 ต.บาโงยซิแน อ.ยะหา จ.ยะลา 95120

23. ระนอง

กมล สากลวารี

27/40 อาคารพาณิชย์ อ.เมือง จ.ระนอง 85000

24. ระยอง

ชิน เพชรอากาศ

80/3 หมู่ 6 ต.เชิงเนิน อ.เมือง จ.ระยอง 21000

25. สงขลา โทร. (074) 711151, 711337
อาซิส พิทักษ์คุมพล
685/25 ซ. 41 ถ.เพชรเกษม ต.ควนลัง
อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110
26. สมุทรปราการ โทร. (074) 711151, 711337
อารีย์ ไรต์มัน
มัสญิดคีนุสอิสลาม หมู่ 10 ถ.เทพารักษ์ ก.ม.16
ต.บางปลา อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ 10540
27. สุราษฎร์ธานี โทร. (074) 711151, 711337
โต๊ะหมื่น มุตาอูลีน
46 หมู่ 2 ตลาดไชยา อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี 84110
28. สตูล โทร. (074) 711151, 711337
บาห์รี มาห์หมัด
12/6 ถนนบุรีวานิช อ.เมือง จ.สตูล 91000
29. อ่างทอง โทร. (074) 711151, 711337
จรัส หวังสะและห์
มัสญิดนุรเราะหีม 2 หมู่ 2 ต.ชะโว อ.ไชโย จ.อ่างทอง 14140

โรงเรียนอาชีวะและสามัญ

1. เกษมโปลีเทคนิค โทร. 3919030, 3924621
3/1 ถนนสุขุมวิท 71 แขวงคลองตัน เขตวัฒนา กทม. 10110
2. เทคโนโลยีอุตสาหกรรม โทร. 3181588
65/4 หมู่ 9 ถ.รามอินทรา แขวงคันนายาว
เขตคันนายาว กทม. 10230
3. เทคโนโลยีบางกะปิ โทร. 3762141-2
190/1 ถ.รามคำแหง แขวงหัวหมาก
เขตบางกะปิ กทม. 10240
4. เกษมพิทย โทร. 3912357, 3916974
955 ถ.สุขุมวิท 71 แขวงคลองตัน เขตวัฒนา กทม. 10110
5. บางกอกศึกษา โทร. 512324
2320 ถ.ลาดพร้าว 112 แขวงวังทองหลาง
เขตวังทองหลาง กทม. 10310
6. บางอ้อศึกษา โทร. 4247565
238/3 ถ.เจริญสนิทวงศ์ แขวงบางอ้อ เขตบางพลัด กทม. 10700
7. บัณฑิตวิทยาลัย โทร. 2168539
493 ซ.กิ่งเพชร ถ.บรรทัดทอง
แขวงถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กทม. 10400
8. บัณฑิตวิทยาลัย โทร. 2210831
18 ซ.ช่างนาถ ถนนกรุงเกษม
แขวงคลองมอหานาถ เขตป้อมปราบ กทม. 10100
9. มูลนิธิสตรีไทยมุสลิม โทร. 2890917
1978 ถนนเจริญกรุง แขวงวัดพระยาไกร
เขตบางกอกแหลม กทม. 10120
10. สุเหร่าคูวิทยา โทร. 5431195
21 หมู่ 11 ถ.เลียบวารี แขวงโลกแฝด
เขตหนองจอก กทม. 10530
11. อนุบาลวิทยานนท์ โทร. 5172823
11/16 ถ.ราษฎร์พัฒนา หมู่ 7 แขวงสะพานสูง
เขตสะพานสูง กทม. 10240
12. อนุบาลหัวหมาก โทร. 3778452
27 หมู่ 4 ถ.รามคำแหง แขวงหัวหมาก
เขตบางกะปิ กทม. 10240
13. อัสสละหิยะฮ์วิทยาลัย โทร. 2890451
2827/1 ถ.เจริญกรุง แขวงบางกอกแหลม
เขตบางกอกแหลม กทม. 10120

โรงเรียนสอนศาสนาระดับชาวนา

1. รัตวานุสอิสลาม โทร. 3180441
12 หมู่ 2 ถนนลาดพร้าว 130 แขวงคลองจั่น
เขตบางกะปิ กทม. 10240
2. อิสลามบูรณศาสตร์ โทร. 3180441
หมู่ 8 แขวงคูคลองสิบ เขตหนองจอก กทม. 10530
3. ศาสนวิทยา โทร. 5431229
31 หมู่ 9 ถ.เลียบวารี แขวงหนองจอก
เขตหนองจอก กทม. 10530
4. สตรีศาสนวิทยา โทร. 5431229
30/2 หมู่ 9 ถนนมิตรไมตรี แขวงหนองจอก
เขตหนองจอก กทม. 10530
5. มีพดาวัลย์อิสลามิกคีนุส โทร. 3900420
100 ถ.สุขุมวิท 49 ซ.พร้อมพรรค
แขวงคลองเตย เขตวัฒนา กทม. 10110
6. ศาสนูปถัมภ์ โทร. 3991499
15/2 หมู่ 1 ถนนสุขุมวิท 101/1
แขวงหนองบอน เขตประเวศ กทม. 10250
7. อิสลามศรีวนา โทร. 3196059
9/5 ถ.พัฒนาการ ซ.สวนหลวง
แขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กทม. 10250
8. มะเซาะชะฮุดดีน โทร. 5173544
หมู่ 7 ถนนราษฎร์พัฒนา แขวงสะพานสูง เขตสะพานสูง กทม.
9. ทำอิฐศึกษา โทร. 5845226
81/1 หมู่ 8 ถนนรัตนวิเบศร์ ซ.ทำอิฐ
อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120
10. อิสลามศรีอุยฮ์ฮามูนี โทร. 241889
หมู่ 2 ต.คลองตะเคียน อ.พระนครศรีอยุธยา จ.อยุธยา
11. มุสลิมวิทยาลัย โทร. 515028
59 คลอง 19 ต.โประก อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา
12. มีศยาวัลลูนูม (มูลนิธิอาหรับอิสลาม) โทร. 9194923
21 หมู่ 18 ถนนร่มเกล้า แขวงแดนแสบ
เขตมีนบุรี กทม. 10520
13. ศุภอิสลาม โทร. 9194923
คลอง 22 ต.พระอาจารย์ อ.องครักษ์ จ.นครนายก 28120

สหกรณ์ของมุสลิม

สหกรณ์อิสลามสันติชน จำกัด 439 ถ.ลาดพร้าว 112 แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กทม. 10310	โทร. 5394693-5 โทรสาร. 5394696	สหกรณ์ออมทรัพย์อัล-อิสลามมียะฮู จำกัด 316 ถนนศรีสุนทร หมู่ 2 ต.เริงทะเล อ.กลาง จ.ภูเก็ต
สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามปัตตานี จำกัด 39 ถนนกะลาพอ ต.อาเนาะรู อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000	โทร. (073) 348541, 331960	สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามเบตง จำกัด อ.เบตง จ.ยะลา
สหกรณ์ออมทรัพย์อียิปต์ฟาน จำกัด 179/4 ถนนยะรัง ต.จะบังกิตอ อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000	โทร. (073) 332070	สหกรณ์ออมทรัพย์อัลกะมาล จำกัด อ.จะนะ จ.สงขลา
สหกรณ์ออมทรัพย์อิสติศติก จำกัด ถนนประชาอุทิศ ต.หาดใหญ่ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110		สหกรณ์ออมทรัพย์แม่บ้านตะลุม്പัน จำกัด อ.สายบุรี จ.ปัตตานี
สหกรณ์อับดุลอาฟี จำกัด 22 หมู่ 12 ต.ฉลุง อ.เมือง จ.สตูล 91140	โทร. (074) 799003	ร้านสหกรณ์สุโงอุเปทุ่งหว้า จำกัด อ.ทุ่งหว้า จ.สตูล
สหกรณ์ออมทรัพย์ระฆังอะฮ์ลิสลาม จำกัด 10 หมู่ 1 ถนนหัวหิน ต.คลองยาว อ.เกาะลันตา จ.กระบี่ 81150	โทร. (01) 7220295	ร้านสหกรณ์มีสติกลางควนโดน จำกัด อ.ควนโดน จ.สตูล
		ร้านสหกรณ์อัล-อามาน จำกัด อ.สะเตาะ จ.สงขลา
		ร้านสหกรณ์บ้านดาโต๊ะ จำกัด อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
		ร้านสหกรณ์มีสติคมาจุลอิสลาม จำกัด โทร. 5437369 หมู่ 5 ถนนประชาวรมใจ แขวงทรายทองดินใต้ เขตมินบุรี กทม. 10510

สายการบิน

กัลฟ์แอร์	2547931-7	มาเลเซีย แอร์ไลน์ส	2630565
การบินไทย (ภายในประเทศ)	2800070	แมคซิมัส เอริเอชั่น	2376149
การบินไทย (ระหว่างประเทศ)	5130121	บูโกสลาฟ แอร์ไลน์ส	2350500-2
การุคำ อินโดนีเซีย	2856470	ยูไนเต็ด แอร์ไลน์ส	2530559
เกาหลีแอร์	2670982	ยูเอสแอร์	2376152
คาเธ่ย์ แปซิฟิก แอร์เวย์ส	2630606	รอยัล จอร์แดนเนียบน แอร์ไลน์ส	2360030
คูเวต แอร์เวย์ส	2615056	รอยัล เนปาล แอร์ไลน์ส	2333921-3
เคแอลเอ็ม รอยัล ดัทช์ แอร์ไลน์ส	2355150-9	โรยัล บรูไน แอร์ไลน์ส	2330056
แคนาดาเดียน แอร์ไลน์ อินเตอร์เนชั่นแนล	2514521	ลุฟท์ฮันซ่า แอร์ไลน์ส	2642400
แคนาดัส แอร์เวย์ส	2675188	ลีดดโปลิช แอร์ไลน์ส	2357092-4
เจแปน แอร์ไลน์ส	2741400	สแกนดิเนเวีย แอร์ไลน์ส	2600444
ไชน่า เซาเทิร์นแอร์ไลน์ส	2665688	สวิสแอร์	2332935-8
ไชน่า แอร์ไลน์ส	2535733	สิงคโปร์ แอร์ไลน์ส	2360440
ซาบิน่า เวลด์ แอร์ไลน์ส	2380944	อเมริกาแอร์ไลน์ส	2541270
ซาอุดีอาระเบีย แอร์ไลน์ส	2369395-9	อาลิตาเลีย	2334000-4
เคลต้า แอร์ไลน์ส	2376840	อีอีปด์แอร์	2310505-8
คูร์ก แอร์ไลน์ส	2310300-7	อีวิคท์ แอร์เวย์ส	2333271-4
ทวานส์เวสต์ แอร์ไลน์ส อิงค์	2337290-1	เอมิเรตส์	260-7400-4, 260-7873-5
นอร์ธเวสต์ แอร์ไลน์ส	25340789	แอร์โรฟลอต แอร์ไลน์ส	2510617-18
บริติช แอร์เวย์ส	2360038	แอร์นิวซีแลนด์	2371560-2
บิमान บังกลาเทศแอร์ไลน์ส	2357643-4	แอร์ฟรานซ์	2339477
ปากีสถานอินเตอร์เนชั่นแนล แอร์ไลน์ส	2342961-5	แอร์ลิงกา	2369292-3
แปซิฟิก ลี เซอร์ (ไทยแลนด์)	2511393	แอร์อินเดียบ	2569614-18
ฟินน์แอร์	6796671	แอลทียู อินเตอร์เนชั่นแนล แอร์ไลน์ส	5613784-6
ฟิลิปปินส์ แอร์ไลน์ส	2342483	ฮอล ฟีลิปอน แอร์เวย์ส	2385132

สถานเอกอัครราชทูต

วาติกัน	2125853	ปากีสถาน	2530288-90, 2535325
อาร์เจนตินา	2590401-2, 2589065-8	บัลแกเรีย	3916180-2
ออสเตรเลีย	2872680, 2871107-8	ซาอุดีอาระเบีย	6392999
ออสเตรีย	2514173	ฟิลิปปินส์	2590139-40
เบลเยียม	2360150, 2367808	สาธารณรัฐประชาชนโปแลนด์	2584112-3
บราซิล	2526023, 6798567-8	โปรตุเกส	2340372, 2342123
แคนาดา	2364374	สาธารณรัฐอิตาลี	2371443
สาธารณรัฐประชาชนจีน	2474506	เนเธอร์แลนด์	2547701-5
สาธารณรัฐเช็ก	2360485	สาธารณรัฐประชาชนโรมาเนีย	2512242
สาธารณรัฐอาหรับอียิปต์	2526140, 2530161	รัสเซีย	2355599, 2529876
เคนมาร์ก	2132021-5	สาธารณรัฐสิงคโปร์	2862111, 2862253-4
สถานกงสุลใหญ่สาธารณรัฐโดมินิกัน	5520675, 5210737	สเปน	2526112, 2535132-3
สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี	2132331-6	สหพันธ์สาธารณรัฐยูโกสลาเวีย	3919091
ฟินแลนด์	2569306-9	สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา	2553848, 2512788-9
ฝรั่งเศส	2339522	บริษัท ศูนย์เศรษฐกิจการค้าและไทเป	2519274-6, 2519393-6
สถานกงสุลใหญ่ประเทศกรีซ	2521686, 3147333	สวีเดน	2544954-5
สาธารณรัฐประชาชนฮังการี	2593165	สวิตเซอร์แลนด์	2530156-60
อินเดีย	2580300-6	ตุรกี	2747263-4
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย	2523135-40, 2523175-80	อังกฤษ	2530191-9
สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน	2590611-3	สหรัฐอเมริกา	2525040-9, 2525171
อิสราเอล	2523131-4, 2535191	เวียดนาม	2517202, 2513551
อิตาลี	2854090-3	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	5396679
ญี่ปุ่น	2526151	สหภาพเมียนมาร์	2332237, 2344698
เกาหลี	2477535	สาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศ	3918069-70, 3929437
มาเลเซีย	2362816	สาธารณรัฐชิลี	2314748
บรูไน	2539126	เปรู	260243-4
เนปาล	3902985	เลบานอน	2611013, 2611015
นิวซีแลนด์	2518165, 2535363	คูเวต	2354222-3
นอร์เวย์	2589388		

มหาวิทยาลัยของมุสลิม

1. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต	โทร. 3216930-8	2. วิทยาลัยอิสลาม	โทร. 01-9902739
99/101 ถ.พัฒนาการ แขวงสวนหลวง		หมู่ 3 ต.บุคิ อ.เมือง จ.ยะลา	
เขตประเวศ กทม. 10250			

โรงเรียนสอนศาสนาในภาคใต้

1. สตรีอิสลามวิทยามูลนิธิ	โทร. 214208	7. ดารุสสลาม	
867-869 ถ.สีโรส ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา		809 ม. 7 ถ.สุขาภิบาล 6 ต.เจ๊ะเห อ.ตากใบ จ.นราธิวาส	
2. พัฒนาการวิทยา	โทร. 213376	8. แสงธรรมมูลนิธิ	
52 ถ.ฝั่งเมือง 2 ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา		59/1 ถ.โต๊ะลิอแบ ต.สุโหงโลก อ.สุโหงโลก จ.นราธิวาส	
3. อิสลามียะห์		9. บำรุงอิสลาม	
78/1 ต.สะเตงนอก อ.เมือง จ.ยะลา		23/1 ถนนสีโรส ต.บุคิ อ.เมือง จ.ปัตตานี	
4. อดิรัฎกียะห์อิสลามียะห์	โทร. 511292	10. อาชีวะสถาน	
ถ.ศรีรัตน ต.บางนาค อ.เมือง จ.นราธิวาส		หมู่ 7 ถนนเพชรเกษม ต.นาประดู่ อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี	
5. สุกัญหาสน์วิทยา		11. ศาสนูปถัมภ์	โทร. 333004
ม. 8 ถ.จารุเสถียร ต.บางปอ อ.เมือง จ.นราธิวาส		35 ถ.เพชรเกษม ต.บานา อ.เมือง จ.ปัตตานี	
6. บุรุดดิน		12. ดรฺนหาสน์วิทยา	
ม. 1 ถ.บ้านคานา ต.เจ๊ะเห อ.ตากใบ จ.นราธิวาส		265 ถ.ท่าเสด็จ ต.ตะลุบัน อ.สาบบุรี จ.ปัตตานี	

13. สายบุรีอิสลามวิทยา 263 ถ.ท่าเสด็จ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี	โทร. 411092	17. ศาสนูปถัมภ์ปากพะยูนมูลนิธิ 611 ถ.สุขาภิบาล 4 ต.ปากพะยูน อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง	
14. ม้าบาอูลอูลุม 202/2 ต.เจ๊ะบีลัง อ.เมือง จ.สตูล	โทร. 721153	18. อัลมูวาหฺฮิดีน หมู่ 4 ต.นาเคียน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	โทร. 344340
15. แสงประทีปวิทยา 22 ม. 2 ถ.ยนตรการกำธร ต.ฉลุง อ.เมือง จ.สตูล		19. ประทีปศาสน์ 166/1 ถ.โรงกระโรม ต.กำแพงเขา อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	โทร. 346113
16. ดารุลมาอาเรฟ 115 หมู่ 8 ต.สมันตริวิถี ต.ควนสตอ อ.ควนโดน จ.สตูล	โทร. 795077		

สถาบันการกุศลมุสลิมในภาคใต้

1. มูลนิธิโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ปากพะยูน 611 ถ.สุขาภิบาล 4 อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง 93120		12. สมาคมมุสลิมภาคใหญ่ 93/5 ถ.ประทานอุทิศ ต.หาดใหญ่ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110	โทร. 238825
2. มูลนิธิสมบูรณศาสน์ดालอ หมู่ 3 ต.มะนังยง อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี 94150		13. สมาคมมุสลิมสัมพันธ์ 43 ถ.พัฒนา ต.ปากน้ำ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช 81000	
3. มูลนิธิส่งเสริมจริยธรรมปัตตานี 67/3 ถ.โรงเหล้า ต.สะบารัง อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000	โทร. 334760	14. ชมรมมุสลิมสร้างสรรค์ 994/6 ถ.ศรีปราชญ์ ต.คลัง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช 80000	
4. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาสังคม 478 หมู่ 3 ถ.เอเชีย ต.ควนลัง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110	โทร. 230292	15. ชมรมมุสลิมสัมพันธ์ 91 ถ.นคร-ชะเมา ต.ท่าเรือ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช 80000	
5. มูลนิธิรณรงค์ส่งเสริมและการศึกษา 104/5 ถ.วิจิตรไชยบูรณ์ ต.บางนาค อ.เมือง จ.นราธิวาส 96000	โทร. 512311	16. ชมรมส่งเสริมจริยธรรมอิสลาม หมู่ 5 ถ.เทพกษัตรี ต.เกาะแก้ว อ.เมือง จ.ภูเก็ต 83000	
6. มูลนิธิเด็กกำพร้าและการกุศลยะลา 11 ถ.ลิโรรส ซ.มายอ ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา 95000	โทร. 240264	17. ชมรมมุสลิมภาคใต้ 59/2 หมู่ 11 ต.ท่าช้าง กิ่งอ.บางลำ จ.สงขลา 90110	โทร. 253971
7. มูลนิธิอูมมุลกุรออ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา อ.เมือง จ.ยะลา 95000	โทร. 243303	18. ชมรมครอบครัวสุนนะฮ์มุฮัมมาดิยะฮ์ประเทศไทย ถ.จนะ-นาทวี อ.จนะ จ.สงขลา 90110	โทร. 379045
8. มูลนิธิศูนย์ตาดีกา 112 ถ.สุขาภิบาล 5 ต.บึงอ อ.บึงอ จ.นราธิวาส 96000		19. กลุ่มฟาญูร์ 108/3 หมู่ 4 ต.สุโตะ อ.ปะเหลียน จ.ตรัง 92120	
9. มูลนิธิอาบูบักร์ 107 ถ.ลิโรรส 4 ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา 95000	โทร. 240264	20. กลุ่มตะห์-ฟีซุลกูรอาน 21 ถ.ลิโรรส 12 ต.สะเตงนอก อ.เมือง จ.ยะลา 95000	โทร. 240988
10. สมาคมอิสลามนราธิวาส ถ.พิชิตบำรุง ต.บางนาค อ.เมือง จ.นราธิวาส 96000	โทร. 513132	21. สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย สาขายะลา โทร. (073) 221665, 241185	
11. สมาคมยุวมุสลิมนครศรีธรรมราช 351/40 หมู่ 5 ถ.ราชดำเนิน ต.ปากพูน อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช 80000	โทร. 356114	22. ยุวมุสลิมสตูล 97 หมู่ 7 ต.ควนสตอ อ.ควนโดน จ.สตูล 91160	

หน่วยงานดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดภาคใต้

ศูนย์ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดจังหวัด (ศปส.จ.) ทุกจังหวัด (14 จังหวัด)
 กองบังคับการตำรวจตระเวนชายแดนภาค 4
 สำนักงานตำรวจภูธรจังหวัด 14 จังหวัด
 สำนักงานตำรวจภูธรภาค 8
 สำนักงานตำรวจภูธรภาค 9
 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด
 สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด
 สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัด
 เรือนจำจังหวัด
 เทศบาล
 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด, อำเภอ
 โรงพยาบาลประจำจังหวัด
 ศูนย์บำบัดรักษาเสพติดภาคใต้ จ.สงขลา
 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด
 ศูนย์พัฒนาความประพฤตินักเรียนนักศึกษา

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด
 ศูนย์เวชศึกษาป้องกันสถาบันราชภัฏสงขลา, ยะลา, ภูเก็ต,
 นครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี
 สำนักงานอัยการจังหวัด
 สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด
 สำนักงานคุมความประพฤติ สังกัดกระทรวงยุติธรรม
 ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้
 โครงการทัศนศึกษา ค่ายอิงคยุทธบริหาร จังหวัดปัตตานี
 กก, กขค.ที่ 43 (สงขลา) ที่ 44 (ยะลา) ที่ 42 (ทุ่งสง) ที่ 41 (ชุมพร)
 หน่วยงานภาคเอกชน
 สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย (ยวมท.) สาขายะลา
 มูลนิธิศุภนิมิต จ.สงขลา, นครศรีธรรมราช, ตรัง, ไลอันส์, โรตารี
 ศูนย์อาสาสมัครต่อต้านเสพติด
 สมาคมส่งเสริมเกษตรแห่งประเทศไทย
 ศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทางทะเล

องค์กรมุสลิมเพื่อการพัฒนา

1. กลุ่มพัฒนาชุมชนนราธิวาส โทร.01-9692536 93 หมู่ 2 ต.เกาะ อ.สุไหงปาดี จ.นราธิวาส 96140
2. ชมรมอนุรักษ์การฟื้นฟูป่าชายเลน ทะเลสาบสงขลา ต.หัวเขา อ.สิงหนคร จ.สงขลา

หนังสือพิมพ์และนิตยสารมุสลิม

1. ทางนำ โทร./โทรสาร 3193355 563 ซ.เขมา ถ.พัฒนาการ แขวง/เขตสวนหลวง กทม. 10250 ดร.จรัญ มะลูลีม บรรณาธิการฝ่ายวิชาการ
2. มุสลิมนิวส์ โทร. 8735745 510/8 หมู่ 1 ซอยประชาอุทิศ 69 (ชมทรัพย์ 18) ถ.ประชาอุทิศ แขวงทุ่งครุ เขตราชพฤกษ์ปทุมมา กทม. 10140 สันติมาตร ปินากาปิตร บรรณาธิการ
3. มุสลิมสันติชน โทร. 5394693-5 โทรสาร. 5394696 439 อาคารมูลนิธิสันติชน ถ.ลาดพร้าว 112 บางกะปิ กทม.10310 ประเสริฐ มัลลารี บรรณาธิการบริหาร
4. อันศอร โทรสาร. 3188129 ห้อง 4 อาคารมูลนิธิเพื่อศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย ซ.มุลทวิทย์ ถ.รามคำแหง คลองตัน สวนหลวง กทม. 10250 อีชา มุ่งหมั่นทำ บรรณาธิการ
5. มุสลิมได้ โทร. 255110 26 ซ.มูฮอ 2 ถ.สิโรต อ.เมือง จ.ยะลา 95000 มินฮัร สาและ บรรณาธิการบริหาร
6. มุสลิมใหม่ โทร. 889-2523-4 โทรสาร. 889-2523 47/16-17 หมู่บ้านสหพร หมู่ 5 ต.ศาลาบา อ.พทรมณฑล จ.นครปฐม 73170 ดร.นิรันดร์ พันธกิจ บรรณาธิการบริหาร
7. มุสลิมไทย โทร. 01-621-5456, 01-8173035 537 ลาดพร้าว 112 วังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310 อนันต์ จันทร์ละออ ผู้จัดการ
8. นิสาวาไรดี โทร/โทรสาร. 7291764 80/40 ม.8 ถ.ราษฎร์พัฒนา แขวง/เขต สะพานสูง กทม. 10240 บีบี ไชรดา ฟินดี บรรณาธิการผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

บริษัทเกิดชื่อของมุสลิมในภาคใต้

- บริษัท สงขลากรีนกรุ๊ป จำกัด โทร./โทรสาร.(074)348371 7/38 ถ.นิพัทธ์สงเคราะห์ 1 ซ.1/1 อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110 สุวัฒน์ งามจุรี กรรมการผู้จัดการ
- บริษัท นารามิเคีย จำกัด โทร. (073) 512724 40 ถ.วิจิตรวิทยุบูดี อ.เมือง จ.นราธิวาส 96000 สมิตตลอด ลออ่อนน กรรมการผู้จัดการ
3. หจก. แทร์คกิ้ง จำกัด โทร. (074) 344552, 1188-6106070 108/101 ทุ่งรวงทอง 2 ถ.เพชรเกษม ซ. 8 ม. 2 ต.คอกหงส์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110 ศาสตร์ หวันสะและ หุ่นส่วนผู้จัดการ

เว็บไซต์โลกมุสลิมในอินเทอร์เน็ต

About Islam and Muslim (UNN Islamic Society)
<http://www.unn.ac.uk/societies/islamic>
 Al Qur'an Sound
<http://www.almanar.org/qs/allqs.html>
 All About the Bible
<http://www.ummah.org.uk/bible/muslimhp.h>
 American Muslim Council (AMC)
<http://www.amermuslim.org>
 Bawa Muhaiyaddenn
<http://www.bmf.org>
 Cybermuslim
<http://www.uoknor.edu/cybermuslim/>
 Heriot-Watt University Islam Society
<http://www.hw.ac.uk/exuWWW/socs/isl>
 Ibrahim Shafi's Islam Resources
<http://www.wam.umd.edu/ibrahim/>
 Internet Matrimonial Services for Muslim
<http://www.ee.gatech.edu/usres/khan/rish>
 Islamic Awareness
<http://www.kuwait.net/rws/>
 Islamic Center of Santa Cruz
<http://www.ave.net/mzayed/index.htm>
 Islamic Center of Southern California
<http://www.islamctr.org/icsc/index.html>
 Islamic Foundation
<http://www.islamf.demon.co.uk/>
 Islamic Gateway-Worldwide links about Islam
<http://www.ummah.com>
 Islamic Gateway of Singapore
<http://www.sg/infomap/cmsoc/muis/gatew>
 Islamic Party of Britain
<http://www.muslims.net/islamparty/islamp>
 Islamic Scholar-Software
<http://www.sharaaz.com/scholar>

Islamic Society of Wichita
<http://www2.southwind.net/masjid/>
 Islamic Student Assembly at VT
<http://www.vt.edu:10021/org/islam/sa/is>
 Islamic Texts and Resources
 Meta-MSA at U
<http://www.wings.buffalo.edu/student-life/sa/>
 Islamic city-Islamic Cyber Mall
<http://www.islam.org>
 Islamicsoft-Islamic software
<http://www.islamsoft.com/>
 Malaysian Islamic Society of North America
<http://p3.net/helmi/misna>
 MSA-University of Minnesota
<http://www.tc.umn.edu/nlhome/go31/musli>
 MSA-USC
<http://www.usc.edu/dept/MSA/>
 MSA at Syracuse
<http://www.wed.syr.edu/msa/>
 MSA Index of Us and Canada Chapters
<http://www.msa-natl.org/>
 Muslim Matrimonial Link
<http://www.4you.com/MMI/>
 Muslims Net
<http://www.muslims.net/>
 Noble Sanctuary:Al-Aqsa
<http://www.al-aqsa.com>
 Nur Publications-book publisher
<http://www.netzone.com/sbirge/>
 PINA,PULO,GERWANIP
<http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/6492/Index.html>
 MuslimThai CyberNet
<http://www.muslimthai.com>

บริษัทที่ได้รับเครื่องหมายรับรองฮาลาล

บริษัท เอ พี ไฟร์เซ็น ฟู้ดส์ จำกัด
 21 ถนนสาทรใต้ อาคารไทยวา ชั้น 17 กรุงเทพฯ 10120
 บริษัท อาฮิโนะโมะโตะ จำกัด
 487/1 ถนนศรีอยุธยา พญาไท ราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
 บริษัท เอกเสาวรส จำกัด
 612 ถนนรัชดาภิเษก บุคคโล ชนบุรี กรุงเทพฯ 10600
 Asiatic Agro Industry Co.,Ltd.
 79/4 หมู่ 2 ถนนศรีนครินทร์ บางบอน ประเวศ
 กรุงเทพฯ 10260
 บริษัท บีฟู้ดส์โปรดักส์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด
 323 อาคารเบทาโกร ถนนวิภาวดี-รังสิต หวังสองห้อง
 ดอนเมือง กรุงเทพฯ 10120

B.K.Y. Co.,Ltd.
 22/17 หมู่ 2 ถนนเพชรเกษม 28 ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
 บริษัท ฟาร์มกรุงเทพ จำกัด
 528/2-11 ถ.สุขุมวิท 22 พระโขนง กรุงเทพฯ 10110
 Bangkok Halal Foods Product Co.,Ltd.
 3/2 หมู่ 4 ถนนประชาชื่นใจ ทราบทองดินดี มีนบุรี
 กรุงเทพฯ 10510
 Bangkok Liverstock Processing Co.,Ltd.
 528/2-11 ถนนสุขุมวิท 22 คลองเตย กรุงเทพฯ 10110
 บริษัท บางกอกแรนซ์ จำกัด (มหาชน)
 18/1 หมู่ 12 ถนนสายวัดบางพลีใหญ่ใน บางพลีใหญ่
 บางพลี สมุทรปราการ 10540

อนุสรณ์งานเมตตีกกลางฯ พ.ศ. 1420

บริษัท บี โปรดักส์อินดัสตรี จำกัด
187/12 ถนนช้างคลาน ช้างคลาน อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50100

Better Foods Co.,Ltd.
323 อาคารเมทาโก ถนนวิภาวดี-รังสิต ท่งสองห้อง
ดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210

Bigone Products Co.,Ltd.
40/1058 หมู่ 9 ถนนเอกชัย 76 บางขุนเทียน กรุงเทพฯ 10150

บริษัท ซีพี อุตสาหกรรมส่งออก จำกัด
528/2-11 ถนนสุขุมวิท 22 คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

Calbee Tanawat Co.,Ltd.
56 อาคารยาตรา ชั้น 4 ถนนสีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท เซนทรัลมีทแอนด์โปรดักส์ จำกัด
243 ถนนสุขุมวิท 21 (อโศก) คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ไก่สดเขินทาโก จำกัด
7/3 ถนนพหลโยธิน กม.33 รังสิต ปทุมธานี 10120

Chiapseng Fishery Co.,Ltd.
9/35 หมู่ 3 ซอยจันทร์พิริง ถนนพระราม 2 บางมด
กรุงเทพฯ 10150

Chin Huay Co.,Ltd.
386/1-3 ถนนสุขสวัสดิ์ ซอย 2 กรุงเทพฯ 10140

บริษัท จอมธนา จำกัด
92 หมู่ 4 ถ.แจ้งวัฒนะ ต.คลองเกลือ อ.ปากเกร็ด
นนทบุรี 11120

Chonburi Tramaekrua Chalantong Co.,Ltd.
26/2 หมู่ 7 ต.บางพระ อ.เมือง ชลบุรี 20130

Saha Farms Co.,Ltd.
44/4 ถ.นวมินทร์ ดินนาขาว กรุงเทพฯ 10510

Sanwa Inter-Food Co.,Ltd.
79/21 หมู่ 2 ต.ศรีนครินทร์ ประเวศ กรุงเทพฯ 10260

Sea Horse Public Co.,Ltd.
199 หมู่ 3 ต.จระนะ-สงขลา ท่งวัง อ.เมือง สงขลา 90000

Sea Royal Marine Food Product Co.,Ltd.
80 หมู่ 1 ต.ธรรมคุณนคร บางหญ้าแพรก อ.เมือง
สมุทรสาคร 74000

Seau Tong Suen Lee Industry Co.,Ltd.
85/3 หมู่ 2 ท่งสาเก จ.ประจวบคีรีขันธ์

Siam Tin Food Products Co.,Ltd.
224 ถ.ยมเทรการ อ.เมือง จ.สตูล 91000

Sin Kwaung Trading (1994) Co.,Ltd.
113 หมู่ 2 อ.เมือง จ.น่าน 55000

บริษัท โชติวัฒน์อุตสาหกรรมการผลิต จำกัด
84/22 หมู่ 7 ถนนเอเชีย หมายเลข 43 ต.คลองหลวง
อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110

Chuewhud Co.,Ltd.
500 หมู่ 13 ถนนอ่างศิลา-บางแสน แสนสุข อ.เมือง
จ.ชลบุรี 20130

บริษัท จุฬารักษ์พัฒนา จำกัด
54 หมู่ 4 ถนนวิภาวดี-รังสิต ท่งสองห้อง ดอนเมือง
กรุงเทพฯ 10210

Chumporn Palm Oil Industry Public Co.,Ltd.
1168/65 อาคารลุมพินี ชั้น 23 โซน เอ ถนนพระราม 4
สาทร กรุงเทพฯ

Combined Foods Co.,Ltd.
9/10 ถนนใหม่ (new road) 82 ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

Continental Pacific (1979) Co.,Ltd.
136/1 ถนนนันทา อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000

CP-Meiji Co.,Ltd.
528/2-11 อาคารวอชิงตัน ต.สุขุมวิท 22 คลองตัน คลองเตย
กรุงเทพฯ 10110

บริษัท สิทธินันท์ จำกัด
90/54-57 อาคารสาทรธานี ชั้น 19 ต.สาทรเหนือ บางรัก
กรุงเทพฯ 10500

บริษัท เอสเอ็มทีซี จำกัด (SMTC)
118 หมู่ 9 ซ.วัดมหาวัน ต.ปู่เจ้าสมิงพราย พระประแดง
สมุทรปราการ

Songkhla Canning Co.,Ltd.
979/9-10 อาคาร SM ชั้น 12 ต.พหลโยธิน สามเสนใน
กรุงเทพฯ 10400

South East Asian Packaging and Canning Ltd.
233 หมู่ 4 นิคมอุตสาหกรรมบางปู สมุทรปราการ 10280

SPR Food Industry Co.,Ltd.
14/17 หมู่ 1 ต.พระราม 2 ท่าข้าม บางขุนเทียน
กรุงเทพฯ 10150

บริษัท ศรีไทย ฟู้ด แอนด์ เบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน)
69 หมู่ 4 ต.วัดกั้งแก้ว ต.ราชาเทวะ อ.บางพลี
สมุทรปราการ 10540

Standard Edible Oil Co.,Ltd.
5 ต.สุขุมวิท 3 กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ดีทีบี เจนเนอรัล (ไทย) จำกัด
13/78 ต.สุขุมวิท 77 (อ่อนนุช) ประเวศ กรุงเทพฯ 10250

Dairy Farming Promotion Organization of Thailand
174 ถนนหาดตาม ปราณบุรี ประจวบคีรีขันธ์ 77120

- Dairy Thai Co.,Ltd.
465/1-467 ถ.ศรีอยุธยา ราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
- Dharaniphphat Co.,Ltd.
อาคารลิเบอร์ตี้ ชั้น 19 ถ.สุขุมวิท 55 คลองตันเหนือ
คลองเตย กรุงเทพฯ 10110
- บริษัท ดูฟู้ด จำกัด
118 หมู่ 6 ถ.สุขสวัสดิ์ 76 บางจาก พระประแดง
สมุทรปราการ 10130
- บริษัท ดัชมิลล์ จำกัด
137/6 หมู่ 1 ถ.พุทธมณฑล 8 นครชัยศรี นครปฐม 73120
- บริษัท อีสเทิร์นดีไลท์ฟู้ดส์ จำกัด
1126/9 ถ.พหลโยธิน 32 ลาดพร้าว จตุจักร กรุงเทพฯ 10900
- บริษัท สตาร์มาร์เก็ตติ้ง จำกัด
282-11 ถ.สุขุมวิท 22 คลองตัน คลองเตย กรุงเทพฯ 10110
- Summit Food Co.,Ltd.
112 ถ.สาทรเหนือ บางรัก กรุงเทพฯ 10500
- Sun Yang Food Co.,Ltd.
112 สาทรเหนือ บางรัก กทม. 10500
- บริษัท ชันเนก ฟู้ด จำกัด
1/97-98 ถ.พหลโยธิน 40 จตุจักร กรุงเทพฯ 10900
- บริษัท ชัน แวลลีย์ (ประเทศไทย) จำกัด (Sun Vally)
130-132 อาคารสินธร ชั้น 18 ถ.วิภาวดีรังสิต กรุงเทพฯ 10330
- T.A.S.Food Products Co.,Ltd.
769/11 ศูนย์การค้าเจ้าพระยา ถ.เจริญสนิทวงศ์ บางโพ
กรุงเทพฯ 10700
- Taisun Food Co.,Ltd.
48 ซ.กัปตันบุช ถ.ใหม่ บางรัก กรุงเทพฯ 10500
- European Snack Food Co.,Ltd.
44/93 หมู่ 3 ซอยอนุารี ถ.สุขุมวิท ท้ายบ้านใหม่
อ.เมือง สมุทรปราการ 10280
- Foremost Dairies Co., (Bangkok) Ltd.
388 อาคาร เอสพี ชั้น 6 ถ.พหลโยธิน สามเสนใน พญาไท
กรุงเทพฯ 10400
- Friendship Co.,Ltd.
6/1 ถ. Pramual ถ.สีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500
- Fronor (Thailand) Co.,Ltd.
741 หมู่ 4 นิคมอุตสาหกรรมบางปู อ.เมือง สมุทรปราการ 10280
- GFPT public Co.,Ltd.
324 อาคารเบทาโกร ถนนวิภาวดี-รังสิต ทุ่งสองห้อง
ดอนเมือง กรุงเทพฯ 10120
- Golden Foods Internation Co.,Ltd.
372 ถ.ลาดพร้าว 84 รัชทองกลาง กรุงเทพฯ 10310
- Grand Asia Food Industry Co.,Ltd.
5/127 ซ.อุดมทรัพย์ ถ.บรมราชชนนี บางกอกน้อย กรุงเทพฯ
- Tang Sang Hah Co.,Ltd.-
565 ซ.ทะเลปรี บางปลาสร้อย อ.เมือง ชลบุรี 20000
- บริษัท ไทยอกริฟู้ดส์ จำกัด (มหาชน)
155/1 หมู่ 1 ถ.เทพารักษ์ บางเสาธง สมุทรปราการ 10540
- บริษัท ไทยแบตเตอร์ฟู้ดส์ จำกัด
111/1 ถ.ลี้พงษ์ อ.บ้านโป่ง ราชบุรี 70110
- Thai Fermentation Industry Co.,Ltd.
503 อาคาร KSL ชั้น 20 ถ.ศรีอยุธยา ราชเทวี
กรุงเทพฯ 10400
- Thai Fishsauce Factory (Squid Brand) Co.,Ltd.
21/7 ตรอกรองเมือง 1 ตลาดน้อย สัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ 10100
- บริษัท ไทยเบ็๊กฟู้ดส์ จำกัด
52/136-138 ถ.รามคำแหง หัวหมาก บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
- บริษัท ไทยคิวพี จำกัด
612,614,616 ถ.รัชดาภิเษก บุกคโล หนองรี กรุงเทพฯ 10600
- Great Food(Dehydration) Co.,Ltd.
อาคารสมพันธ์ทาวเวอร์ ชั้น 22 ถ.พระราม 4 สาทร
กรุงเทพฯ 10120
- Great One Food Products Co.,Ltd.
43 อาคารธนาสาร ถ.เชียงใหม่ คลองสาน กรุงเทพฯ 10600
- Hanami-Tohato Co.,Ltd.
6/1 Pramual Rd. ถ.สีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500
- Health Foods Co.,Ltd.
44/4 ถ.นวมินทร์ กิ่งนายยาว กรุงเทพฯ 10260
- บริษัท หงษ์อิ จำกัด
87 หมู่ 8 ถ.คลองกรัง ลำปลายทิว ลาดกระบัง กรุงเทพฯ 10520
- บริษัท อีบรอสิมฮาลาลฟู้ดส์ จำกัด
199/8 หมู่ 11 ซ.กุฎีหว้า 1 ถ.เทพารักษ์ กม. 14 บางพลี
สมุทรปราการ
- บริษัท ไทยอิจิบังอินดัสตรี จำกัด
45/19 หมู่ 5 ซ.วัดเทียนดัด ถ.เพชรเกษม สามพราน
นครปฐม 73110
- Thai Refined Salt Co.,Ltd.
1016 อาคารการ์เซ็ปท์ริสต์ ชั้น 1 ถ.พระราม 4 สีลม
บางรัก กรุงเทพฯ 10500
- Thai Soon Food Products Co.,Ltd.
75/45 อาคารวิษณุพันธ์ ชั้น 14 ถ.สุขุมวิท 28 คลองเตย
กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ไทยเทพรสผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน)
208 หมู่ 6 ต.ท้ายบ้าน อ.เมือง สมุทรปราการ 10280

Thai Union Manufacturing Co.,Ltd.
979/13-16 อาคาร SM ชั้น M ต.พหลโยธิน สามเสนใน
กรุงเทพฯ 10400

Thai Vegetable Oil Co.,Ltd.
149 ถ.รัชดาภิเษก (ท่าพระ-จางลิ้น) บุคโคโล หนองรี
กรุงเทพฯ 10600

บริษัท ไทย-นิจิ อินดัสทรี จำกัด
77 หมู่ 13 นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ต.มะเขือแจ้
อ.เมือง ลำปาง 51000

Thanakorn Venetable Oil Products Co.,Ltd.
99 ถ.พระสมุทรเจดีย์ ซ.พระนคร สมุทรปราการ 10290

Industrial Enterprices Co.,Ltd.
39/6 หมู่ 3 ถ.วิวานนท์ ปากเกร็ด หนองบัว 11120

Issara Phaiboon Trading Co.,Ltd.
59/440 ซ.ท่าข้าม ต.พระราม 2 แสมดำ บางขุนเทียน
กรุงเทพฯ 10150

บริษัท เจ แอนด์ เอส แมนิวแฟคเตอริ่ง จำกัด
19/298-299 ต.พระราม 2 บางมด จอมทอง กรุงเทพฯ 10150

Jitramas Trading Co.,Ltd.
2014/9 ต.พหลโยธิน 34 จตุจักร บางเขน กรุงเทพฯ

Katevanich Industry Co.,Ltd.
34/5 หมู่ 1 ต.ราษฎร์บูรณะ ราษฎร์บูรณะ กรุงเทพฯ 10140

Kiang Hual Sea Trading Frozen Food Public Co.,Ltd.
4/2 หมู่ 3 ต.ทางหลวงหมายเลข 43 นาหม่อม สงขลา 90310

บริษัท คิบุเน(ไทยแลนด์) จำกัด
31/10 หมู่ 2 ต.พระราม 2 อ.เมือง สมุทรปราการ 74000

บริษัท อุตสาหกรรมทิวังษ์ จำกัด
2303 ดิเคอี่ยมสมบัติ ห้อง 108-107 ถ.สุขุมวิท 77 สวนหลวง
กรุงเทพฯ 10250

The Peace Canning (1958) Co.,Ltd.
207 ถ.ไมตรีจิต บ่อมปราบ กรุงเทพฯ 10100

บริษัท ไทยชูรส จำกัด
507 ถนนทวีปย์ สีพระยา บางรัก กรุงเทพฯ 10500

Tipco Agricultural Co.,Ltd.
118/1 ต.พระราม 8 สามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ 10400

Unilover Thal Holding Ltd.
411 ถ.ศรีนครินทร์ สวนหลวง กรุงเทพฯ 10250

บริษัท ยูโนเด็ค แฟค แอนด์ ออยล์ จำกัด
14/1 หมู่ 4 ถ.สุรศักดิ์ ราษฎร์บูรณะ กรุงเทพฯ 10140

Useful Food Co.,Ltd.
99 หมู่ 2 ถ.นิมิตใหม่ มีนบุรี กรุงเทพฯ 10510

Korn Thai Co.,Ltd.
413 ซ.เขมา ต.พัฒนาการ กรุงเทพฯ 10250

K.T MSG Co.,Ltd.
57/59 ถ.เฉลิมเขต 2 แขวงวัดเทพศิรินทร์ เขตป้อมปราบ
กรุงเทพฯ 10100

Kuang Pei San Food Products Public Co.,Ltd.
43 อาคารรณสาร ถ.เชียงใหม่ กรุงเทพฯ 10600

บริษัท แลคตาซอย จำกัด
3532 ถ.สุขุมวิท บางนา กรุงเทพฯ 10260

Laemthong Food Products Co.,Ltd.
1126/1 อาคารวานิช ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ กรุงเทพฯ 10400

Laemthong Food Industries Co.,Ltd.
42/2 GP 2 ถ.เพชรเกษม อ้อมใหญ่ สามพราน
นครปฐม 73160

บริษัท แลคมทอง โพลทรี จำกัด
1126/1 อาคารวานิช ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ กรุงเทพฯ 10400

บริษัท อุตสาหกรรมวิคเตอร์ จำกัด
19 หมู่ 2 ริมคลองภาษีเจริญ ถ.ฝั่งใต้ หนองแขม กรุงเทพฯ 10160

บริษัท คับเบิ้ลยู วาย จำกัด (W.Y.Co.,Ltd.)
1/3 ถ.สุภา ซอยข้างธนาคารกรุงเทพ กรุงเทพฯ 10100

บริษัท แม็คคีย์ฟู้ด เซอร์วิสเซส(ประเทศไทย) จำกัด
210 หมู่ 1 ถ.เทพารักษ์ ต.บางเสาธง สมุทรปราการ 10540

บริษัท ซี.พี. อินเตอร์เทค จำกัด
313 อาคาร ซีพี ถนนสีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท ชันวาอินเตอร์ฟู้ด จำกัด
79/21 หมู่ 2 ถ.ศรีนครินทร์ ประเวศ กรุงเทพฯ 10260

หจก.โรงน้ำปลาจิวสะเส็ง (ตราหอยหลอด)
1 หมู่ 1 ถนนพระราม 2 ต.บางแก้ว อ.เมือง
สมุทรสงคราม 75000

บริษัท อุตสาหกรรมเกลือบริสุทธิ์ จำกัด
1016 อาคารคาเธีย์ทริสต์ ชั้น 1 ต.พระราม 4 แขวงสีลม
บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท แลคมทองโปรดินฟู้ด จำกัด
1126/1 อาคารวานิช ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ กรุงเทพฯ 10400

บริษัท ลำสูง (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน)
238 หมู่ 4 นิคมอุตสาหกรรมบางปู ต.แพรกษา อ.เมือง
สมุทรปราการ 10270

บริษัท ลำปางฟู้ดโปรดักส์ จำกัด
22 ชั้น 5 อาคาร เค ถ.สุขุมวิท 35 คลองตันเหนือ
คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

L.T.R. Co.,Ltd.

4/614 หมู่บ้านสหกรณ์ คลองกุ่ม ปิงกุ่ม กรุงเทพฯ

Lucky Cannery Co.,Ltd.

165/1 ถ.เพชรเกษม 68 บางขุนนาถ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ 10160

บริษัท ลัคกี้เนียนฟู๊ดส์ จำกัด

889 อาคารไทย ซีซี ห้อง 120-121 ชั้น 12 ถ.สาทรใต้
ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

Mae-Ruay Snack Food Factory Co.,Ltd.

80/9 หมู่ 6 ถ.บางขุนเทียน-ชายทะเล บางขุนเทียน
กรุงเทพฯ 10150

บริษัท อุดสาหกรรมราชา จำกัด

98/1 ต.ดอนทราย อ.ดำเนินสะดวก ราชบุรี 70130

บริษัท วินเนอร์ฟู๊ด จำกัด

259 นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน ถ.อุดมสมบูรณ์ ต.คลองจิก
อยุธยา 13160

บริษัท น้ำมันพืชปทุม จำกัด

733/23 อาคารสมบูรณ์ ชั้น 3 ถ.เจริญสนิทวงศ์
บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

บริษัท เกตุวานิชอุตสาหกรรม จำกัด

34/5 ถ.ราษฎร์บูรณะ ราษฎร์บูรณะ กรุงเทพฯ 10140

บริษัท กรุงเทพ โปรคิวส์ จำกัด

313 อาคารซีพี ชั้น 18 ถ.สีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท อุดสาหกรรมน้ำปลาระยอง จำกัด

236/12 ถ.สารประดิษฐ์ ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

บริษัท ง่วนเชียงอุตสาหกรรมอาหาร จำกัด

135 หมู่ 4 ซ.สุขสวัสดิ์ 6 ต.บางพิง สมุทรปราการ

บริษัท อุดสาหกรรมแม่กลองการเกษตร จำกัด

5/1 หมู่ 1 ถ.ส่องธรรม ลาดใหญ่ อ.เมือง สมุทรสงคราม

Mahaboon Corp. Ltd.

1082/23-26 ถ.พลโยธิน ลาดพร้าว จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

บริษัท ผลิตภัณฑ์อาหารมาริต จำกัด

39/16 หมู่ 3 Nongkangkok อ.เมือง จ.ชลบุรี 20000

บริษัท ไมเนอร์ ซีซี จำกัด

99 ซ.รุเมียม อาคารเบอร์ลีบูคเกอร์ ชั้น 16 ถ.สุขุมวิท 42
คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ไมเนอร์ แดรี่ จำกัด

99 ซ.รุเมียม อาคารเบอร์ลีบูคเกอร์ ชั้น 16 ถ.สุขุมวิท 42
คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

Mongkolchaiwattana Co.,Ltd.

249 ถ.สุขสวัสดิ์ 30 บางปะกอก ราษฎร์บูรณะ กรุงเทพฯ 10140

บริษัท มรกตอินดัสตรี จำกัด (มหาชน)

63/1-8 ถ.สุขุมวิท 28 คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

Bangkok Halal Foods Product Co.,Ltd.

3/2 หมู่ 4 ถนนประชาวิทย์ ทวายทองคินใต้ มีนบุรี
กรุงเทพฯ 10510

บริษัท รุ่งเรืองอุตสาหกรรมน้ำปลาไทย จำกัด

148 ถนนเจริญญาติ ต.มหาชัย อ.เมือง สมุทรสาคร

บริษัท เกียรติฟ้าฟู๊ดส์ จำกัด

530/3 ถ.สุขุมวิท ปากน้ำ อ.เมือง สมุทรปราการ 10280

บริษัท ยูโรเบี่ยนสแนคฟู๊ดส์ จำกัด

44/93 หมู่ 3 ซ.อุณาภิรดี ต.ท้ายบ้าน อ.เมือง สมุทรปราการ 10280

บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด

2 ถนนสุขุมวิท อาคารเพลินจิต ชั้น 22 คลองเตย
กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ธรรมพิพัฒน์ จำกัด

1000/7 อาคารลิเบอร์ตีพลาซ่า ชั้น 19 ถ.สุขุมวิท 55
คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท อุดสาหกรรมวิวัฒน์ จำกัด

889 อาคารไทยซีซี ชั้น 20 ห้อง 204 สาทรใต้ กรุงเทพฯ 10120

บริษัท น้ำเขา(ประเทศไทย) จำกัด

26 ถ.สุขุมวิท 18 คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

Narong Canning Co.,Ltd.

101/6 หมู่ 6 ซ.เมืองสกล อ.เอกราช สมุทรสาคร
กรุงเทพฯ 10150

บริษัท เนปจูนอาหารและเครื่องดื่ม จำกัด

99/2 หมู่ 11 ถ.บางนา-ตราด กม.12 บางพลี
สมุทรปราการ 10540

บริษัท เนสท์เล่ ฟู๊ด (ไทยแลนด์) จำกัด

500 อาคาร อมาวิ ถ.เพลินจิต กรุงเทพฯ 10330

บริษัท เนสท์เล่ เอเชีย (ประเทศไทย) จำกัด

500 อาคาร อมาวิ ถ.เพลินจิต กรุงเทพฯ 10330

บริษัท เนสท์เล่ แดรี่ ฟาร์ม (ประเทศไทย) จำกัด

K.40 หมู่ 13 นิคมอุตสาหกรรมบางชัน ถ.เสรีไทย
มีนบุรี กรุงเทพฯ 10510

บริษัท สยามเดลีฟู๊ดส์ จำกัด

234 หมู่ 4 ถนนเศรษฐกิจ ต.อ้อมน้อย อ.กระทุ่มแบน สมุทรสาคร

บริษัท แคลลียอก(ประเทศไทย) จำกัด

21/99 อาคารไทยวา 2 ชั้น 17 ถ.สาทร แขวงทุ่งมหาเมฆ
สาทร กรุงเทพฯ 10500

บริษัท ไกรตะวัน จำกัด

99/99 หมู่ 4 ถ.กว้างไพศาล ต.นาท่ามเหนือ อ.เมือง
จ.ตรัง 92190

บริษัท ไทยเพรซิเดนท์ฟู๊ดส์ จำกัด (มหาชน)

278 อาคาร ทีเอฟ ถ.ศรีนครินทร์ หัวหมาก บางกะปิ
กรุงเทพฯ 10240

บริษัท ผลิตภัณฑ์อาหารศรีสยาม จำกัด
99/99 หมู่ 7 ต.อ้อมน้อย กระทุ่มแบน สมุทรสาคร 74130

บริษัท เคส อินเตอร์เทรต จำกัด
138/52 อาคารจีเวลรี่ ชั้น 14 ถนนรัช สี่พระยา
บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท อาหารยอดคุณ จำกัด
99 หมู่ 2 ถนนนิมิตใหม่ มีนบุรี กรุงเทพฯ 10510

Nestle Manufacturing (Thailand) Ltd.
500 ถนนเพลินจิต ลุมพินี ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

Nguan Chiang Food Industry Co.,Ltd.
135 หมู่ 4 ถนนสุขสวัสดิ์ 68 สมุทรปราการ 10130

Nithi Venture Corporation Public Co.,Ltd.
52 อาคารณิยะพลาซ่า ชั้น 21 ถนนสีลม กรุงเทพฯ 10500

สหกรณ์โคนมหนองโพ
475 อาคารสิริปัญญา ชั้น 17 ราชเทวี กรุงเทพฯ 10330

Nopadoldecha Co.,Ltd.
426/11 ถนนสุทธิสาร ดินแดง กรุงเทพฯ 10400

Olein Co.,Ltd.
33/21-22 ถนนสุขุมวิท 11 คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ยูโรเปียน เบเกอรี่ จำกัด
51 หมู่ 1 ต.หอมสิด อ.บางปะกง ฉะเชิงเทรา

บริษัท กานอง จำกัด
24/1 ซ.สุขาภิบาล 16 ถนนเจ้าตั้งมิ่งพราย สมุทรปราการ

บริษัท กริฟฟิท์ส ลาบอราทอรี่ส์ (ประเทศไทย) จำกัด
482 หมู่ 1 ซ.ผูกมิตร ถนนทรงเก่า ต.สำโรงใต้
อ.พระประแดง สมุทรปราการ 10130

บริษัท ซี.พี.ผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด
20/2 ถนนสีนวนวงศ์ แสนแสบ มีนบุรี กรุงเทพฯ 10510

บริษัท บุญบูน จำกัด
984/79 ศูนย์การค้าคลองตัน ถนนสุขุมวิท 71 คลองตัน
พระโขนง กรุงเทพฯ 10110

บริษัท พี เอส ซี ฟู้ดส์ อินดัสทรีส์ จำกัด
60/2 หมู่ 7 ถนนเพชรเกษม 122 ต.อ้อมน้อย อ.กระทุ่มแบน
สมุทรสาคร 74130

บริษัท กู้ตวินฟู้ดโปรดักส์ จำกัด
26/253-254 หมู่ 6 ถนนเอกชัย 75 บางบอน บางขุนเทียน
กรุงเทพฯ

บริษัท ออน-กรีน โปรดักส์ จำกัด
573/78 ถนนสามแห่ง 39 รังทองหลวง กรุงเทพฯ 10310

บริษัท โอสถสภา จำกัด
2100 ถนนสามแห่ง หัวหมาก บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Osotspa Snow Co.,Ltd.
2563 อาคารจิดด์-อุทัย ชั้น 9 ถนนสามแห่ง หัวหมาก
บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

P.M. Food Co.,Ltd.
505 หมู่ 1 ถนนกมินทร์บุรี ปราจีนบุรี 25110

บริษัท แปซิฟิค คาเนกะฟู้ด จำกัด
27/4 หมู่ 7 ถนนคลองเต้ง-จะนะ ต.เขารูปช้าง อ.เมือง สงขลา 90000

บริษัท แปซิฟิค มารีนฟู้ด โปรดักส์ จำกัด
75/12 หมู่ 5 ถนนโคกขาม อ.เมือง สมุทรสาคร 74000

Pakpanang Coldstorage Public Co.,Ltd.
103 ซ.ร่วมมิตร ถนนนทรี ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

โรงงานซีอีวีสุมบูรณ์
46-48 ถนนเพลินพิทักษ์ อ.เมือง ตรัง 92190

บริษัท ซีพีซี อออี (ประเทศไทย) จำกัด
84 ถนนสนามมิตร ถนนสามแห่ง สวนหลวง กรุงเทพฯ 10250

บริษัท ลิลลี่อุตสาหกรรม จำกัด
265 ถนนวิวัฒนา ถนนสารประดิษฐ์ ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

บริษัท ศรีไทยฟู้ดส์ เซอร์วิส จำกัด
683/21 ถนนสุขุมวิท 101/1 อาคารไทยวา ถนนสาทรใต้ สาทร
กรุงเทพฯ

บริษัท อมรไทย จำกัด
293/23-26 ถนนสว่างดี บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท น้ำมันพืชไทย จำกัด (มหาชน)
149 ถนนรัชดาภิเษก (ท่าพระ-ตากสิน) บุคคโล กรุงเทพฯ 10600

บริษัท ยูเนียนราชบุรี (1992) จำกัด
135 หมู่ 1 ถนนเพชรเกษม ต.ดอนกระเบื้อง อ.โพธาราม ราชบุรี

บริษัท พาโมลา จำกัด
1612 ถนนสุขุมวิท สำโรงเหนือ อ.เมือง สมุทรปราการ 10270

Pan Asia (1981) Co.,Ltd.
814 ถนนสุขุมวิท 50 พระโขนง กรุงเทพฯ 10250

Pataya Food Industries Co.,Ltd.
729/69 ถนนรัชดาภิเษก บางโพธิ์พาง ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

Pattani Food Industries Co.,Ltd.
261 หมู่ 8 ถนนนครา บานา อ.เมือง ปัตตานี 94000

Pichai Fish Sauce Co.,Ltd.
244/1 ถนนลาดพร้าว 122 บางกะปิ กรุงเทพฯ 10310

บริษัท พรีเมียร์แคนนิ่ง อินดัสทรี จำกัด
พรีเมียร์คอร์เปอร์เรทพาร์ค ซ.พรีเมียร์ ถนนศรีนครินทร์
กรุงเทพฯ 10260

บริษัท เพอร์ซิเด็นท์โรซโปรดักส์ จำกัด (มหาชน)
278 ถนนศรีนครินทร์ หัวหมาก บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

บริษัท มนาศัยฟู้ดโปรดักส์ จำกัด
259/13 ซ.พิบูลย์วัฒน์ ถ.สุขุมวิท 71 พระโขนงเหนือ คลองเตย
กรุงเทพฯ 10110

บริษัท สยามร่วมมิตร จำกัด
6/1 ถ.ประมวญ สีสม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท สยามโกโก้โปรดักส์ จำกัด
140 อาคารคาอูลิน ชั้น 2 ถ.สุขุมวิท 55 ซอยทองหล่อ 4
คลองตันเหนือ คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท ทรอปีคอลล ฟู้ด อินดัสทรีส์ จำกัด
213/58 ถนนพัฒนาการ ซอย 3 ประชาเขต พระโขนง
กรุงเทพฯ 10250

บริษัท วิงตาล จำกัด
149/42 หมู่ 13 ถ.เพชรเกษม 95 ต.อ้อมน้อย
อ.กระทุ่มแบน สมุทรสาคร

บริษัท โคฟี จำกัด
8/96 หมู่ 8 ถ.เจริญสนิทวงศ์ 35 บางขุนพรหม คลองชั้น
กรุงเทพฯ 10150

บริษัท ผลิตภัณฑ์อาหารกว้างไพศาล จำกัด (มหาชน)
88/9 หมู่ 4 ถนนกว้างไพศาล ต.นาท่ามเหนือ อ.เมือง
จ.ตรัง 92190

บริษัท กัลปังน้ำมันบริสุทธิ์ จำกัด
401/1 หมู่ 8 อาคารเอมิโก้ ชั้น 2 ถ.พหลโยธิน ต.จตุค
อ.สาละกกา ปทุมธานี 12130

Punfied Agar Co.,Ltd.
888 ถ.ทรงวาด สมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ 10100

Royal Canning Co.,Ltd.
72/85-87 ถ.พระราม 3 ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

Royal Foods Co.,Ltd.
72/85-87 ถ.พระราม 3 ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120

Rubia Industry Ltd.
70 ซ.สุขาภิบาล 16 ถ.ปู่เจ้าสมิงพราย สำโรงใต้
สมุทรปราการ 10130

บริษัท เอส บี ฟู้ดส์ จำกัด
41/54 ถ.ริมคลองสาเก จอมทอง กรุงเทพฯ 10150

บริษัท สหฟาร์ม จำกัด
44/4 หมู่ 11 ซ.โชติเทวัญ ถ.นวมินทร์ คันนายาว
กรุงเทพฯ 10230

ห้างหุ้นส่วนจำกัด แก่นนคร (1978)
114/2-3 ถนนลาดพร้าว 53 กรุงเทพฯ 10230

บริษัท กรุงเทพค้าสัตว์ จำกัด
48 หมู่ 9 ถ.สุวินทวงศ์ แขวงถนนแสน มินบุรี กรุงเทพฯ 10510

บริษัท มาลีสามพราน จำกัด(มหาชน)
401/1 อาคารเอมิโก้ ถ.พหลโยธิน ต.จตุค อ.สาละกกา
ปทุมธานี 12130

โรงงานลูกชิ้น "ชื่อชวนชิม"
70/24 ถนนปากนคร ต.คลัง อ.เมือง นครศรีธรรมราช 80000

บริษัท น้ำตาลกุ่มวาปี จำกัด
138 อาคารบุญมิตร ชั้น 7 ถนนสีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท น้ำตาลเกษตรผล จำกัด
138 อาคารบุญมิตร ชั้น 7 ถนนสีลม บางรัก กรุงเทพฯ 10500

บริษัท รัชมีมารีน โปรดักส์ จำกัด
8/8 ถนนสุขุมวิท 71 ซอยเกษมสำราญ 6 พระโขนงเหนือ
คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท จิตรมาสเตอร์คิง จำกัด
2014/9 ถ.พหลโยธิน 34 ลาดยาว จตุจักร
กรุงเทพฯ 10900

บริษัท ไทยเทพรสผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด
208 หมู่ 6 ต.ท้ายบ้าน อ.เมือง สมุทรปราการ 10280

บริษัท อุตสาหกรรมพันท้ายนรสิงห์สินค้าพื้นเมือง จำกัด
196/3-4 ถ.ประสิทธิ์ สามเสนใน พญาไท กรุงเทพฯ 10400

บริษัท องค์พฤกษา จำกัด
137/31 ถ.รัฐบำรุง (บ้านคำหู่) ต.เขาน้อย อ.ปรางค์บุรี
จ.พระจวบคีรีขันธ์ 77120

บริษัท ห้วยวอหยุน จำกัด
767 ซ.วัดไผ่เงิน ถ.วัดไผ่เงิน ครอบงันทรี่ สาทร กรุงเทพฯ 10120

บริษัท น้ำปลาพิไชย จำกัด
244/1 จตุจักร ซอย 7 ถ.ลาดพร้าว 122 บางกะปิ
กรุงเทพฯ 10130

บริษัท ไทยคำดี มาร์เก็ตติ้ง จำกัด
32/3 หมู่ 3 ซ.วัดเสารังหิน ถ.คลังชั้น สุพรรณบุรี
บางใหญ่ นนทบุรี

บริษัท สดาร์มาร์เก็ตติ้ง จำกัด
28/2-11 ถ.สุขุมวิท 22 คลองตัน คลองเตย กรุงเทพฯ 10110

บริษัท โกลเด้นฮาร์เวสต์ (ประเทศไทย) จำกัด
23 หมู่ 4 ต.บ้านสิงห์ อ.โพธาราม ราชบุรี 70120

บริษัท ไนวาร์ดีส นิวทริชั่น (ประเทศไทย) จำกัด
9 อาคาร ยูเอ็มทาวเวอร์ ถ.รามคำแหง สวนหลวง
กรุงเทพฯ 10250

บริษัท เล็งเฮงอกริฟู้ดส์ จำกัด
6/15 หมู่ 4 ถนนสุขสวัสดิ์ 2 จอมทอง กรุงเทพฯ 10150

บริษัท พันธุ์โพธิ์ จำกัด
1/1 หมู่ 5 ต.หมอนนาง อ.พนสนิมคม ชลบุรี 20140

บริษัท งานสุรการ จำกัด
1147 ถ.ลาดพร้าว 94 วังทองกลาง กรุงเทพฯ 10310

บริษัท ดอกบัวคู่ จำกัด
12/5 ซ.พัฒนาเขตน์ ถ.สุขุมวิท 71 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110

บริษัท มโนห์ราอุตสาหกรรม จำกัด
82/5-8 ถนนเจริญสนิทวงศ์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

สถาบันสมาชิก ก.ร.ม.

- ❖ สำนักงานคณะกรรมการประสานความร่วมมือระหว่าง
องค์การพัฒนาเอกชนมุสลิม (ก.ร.ม.)
Thai Muslim NGOs Coordination Committee
โทร. 5394693-5
โทรสาร. 5394696
สำนักงานเลขานุการ : 439 ถนนลาดพร้าว 112 เขตบางกะปิ
กรุงเทพฯ 10310 จำนวนสมาชิก 60 สถาบัน
- มูลนิธิสันติชน โทร. 5394693-5
โทรสาร. 5394696
439 ถนนลาดพร้าว 112 แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง
กรุงเทพฯ 10310
  - มูลนิธิถ้วน สุวรรณศาสน์ จุฬาราชมนตรี
โทร. 2347773, 3926963
โทรสาร. 2351602
27 ถนนเจริญกรุง 39 เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500
  - มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามเพื่อการศึกษาและพัฒนา
โทร. 4245650-4
168/19-22 ถนนเจริญสุนันทวงศ์ แขวงบางอ้อ เขตบางพลัด
กรุงเทพฯ 10700
  - มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอิสาน
โทร. (043) 241971
123/744 มหาวิทยาลัยขอนแก่น อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002
  - มูลนิธิส่งเสริมการศึกษาอิสลามและการพัฒนา
โทร. 2341864
โทรสาร. 2341864
27 ถนนเจริญกรุง 36 เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500
  - มูลนิธิเพื่อการศึกษาอิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย
โทร. 4261730
11/5 ซอย 69/1 ถนนประชาอุทิศ แขวงทุ่งครุ
เขตราชบุรีบูรณะ กรุงเทพฯ 10140
  - มูลนิธิเจलयสุขอนแก่น โทร. 5432724
1/11 หมู่ 1 แขวงเขตหนองจอก กรุงเทพฯ 10530
  - มูลนิธิมิตรพันธ์ มุขตารี โทร. 424-5650
โทรสาร. 4336413
168/19-22 ถนนเจริญสุนันทวงศ์ แขวงบางอ้อ เขตบางพลัด
กรุงเทพฯ 10700
  - มูลนิธิโรงเรียนมััจลิดุดดีน โทร./โทรสาร. 3002632
22/3 หมู่ 13 ซอยสวนหลวง ถนนพัฒนาการ
แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
  - มูลนิธิโรงเรียนอัลสละฟียะฮ์วิทยาลัย โทร. 2890451
ถนนเจริญกรุง แขวงเขตบางกอกแหลม กรุงเทพฯ 10120
  - มูลนิธิสร้างสรรค์สันติธรรมอิสลาม โทร. (035) 252023
31 หมู่ 4 ต.ลุมพลี อ.พระนครศรีอยุธยา
จ.พระนครศรีอยุธยา 13000
  - องค์การสงเคราะห์มุสลิมแห่งประเทศไทย โทร. 2338902 โทรสาร. 2669669
71 ซอยประดิษฐ์ ถนนสีลม เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500
  - สมาคมญัมอียะตุลอิสลาม โทร. 4338784
โทรสาร. 2829643
415/3 ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพฯ 10700
  - สมาคมแพทย์มุสลิม โทร. 4244066
101 หมู่ 1 ซอยสุวรรณหงษ์ ถนนประชาอุทิศ
แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10310
  - สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย โทร. 3180366, 3196297
โทรสาร. 3196297
87/2 ซอยมูลทรัพย์ แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
  - สมาคมกอรินแห่งประเทศไทย โทร. 3213815
55 หมู่ 16 ถนนอ่อนนุช แขวง/เขตประเวศ กรุงเทพฯ 10250
  - สมาคมสนธิอิสลาม โทร. 4246442
8/8 ถนนเจริญสุนันทวงศ์ แขวงบางอ้อ
เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700
  - สมาคมสื่อสารมวลชนมุสลิม โทร. 3190725
252 ซอยรพีพร ถนนรามคำแหง
แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
  - สมาคมนักเรียนเก้ออิสลามแห่งประเทศไทย โทร. 2113521
285/2 ซอยเจริญกรุง 67 ถนนเจริญกรุง แขวงยานนาวา
เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120
  - สมาคมผ่านฟ้าสามัคคี โทร. 4643546
39/1 หมู่ 18 ต.บางพิง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ 10130
  - สมาคมนักเรียนเก้ออิสลามจะเชิงเตตรา โทร. (038) 817816
97/102 ถนนชุมพล อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา 24000
  - ชมรมวิทยภาคมุสลิม โทร./โทรสาร. 2351602
22 อาคารอินบูนอิสลาม ถนนเจริญกรุง 36
เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500
  - ชมรมศาสนดีสัมพันธ์ โทร. 3225510
145 ซอยอนามัย (แยกอ่อนนุช 39) ถนนศรีนครินทร์
เขตธนบุรี กรุงเทพฯ 10600
  - ชมรมรวมกลุ่มพัฒนาการศาสนามัสญิดสวนพลู โทร. 4727020
226 ซอยสุเทวีสวนพลู ถนนริมทางรถไฟ แขวงบางยี่เรือ
เขตธนบุรี กรุงเทพฯ 10600
  - ชมรมดาราศาสตร์มุสลิมประเทศไทย โทร. 4262511
343 หมู่ 1 แขวงหนองบอน เขตประเวศ กรุงเทพฯ 10260
  - กลุ่มอันฮอร โทร. 7480286
15/7 หมู่ 1 แขวงหนองบอน เขตประเวศ กรุงเทพฯ 10260
  - กลุ่มสตรีมุสลิมอาสาสมัคร โทร. 3931121
80/2 ถนนเจริญกรุง 82 แขวงบางกอกแหลม เขตยานนาวา
กรุงเทพฯ 10120
  - ชมรมมุสลิมผู้สูงอายุ โทร. 5394693-5
โทรสาร. 5394696
439 ซอย 112 ถนนลาดพร้าว แขวงวังทองหลาง
เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

29. ชมรมศิษย์เก่าสถาบันตุวันอาฮิซะห์ โทร. 5168318
44/11 หมู่ 4 ซอยตุวันอาฮิซะห์ ค.คลองหนึ่ง
อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120
30. ชมรมธุรกิจมุสลิม โทร. 5394693-5
โทรสาร. 5394396
439 ซอย 112 ถนนลาดพร้าว แขวงวังทองหลาง
เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310
31. ศูนย์อิสลามศึกษาดาริสสลาม โทร. 9195518,
9195696
41/6 ถนนร่มเกล้า แขวง/เขตมีนบุรี กรุงเทพฯ 10510
32. ชมรมมุสลิมป้องกันและแก้ปัญหาอาเสพติด
โทร. 2122598 โทรสาร. 2122598
471/26 ซอยโรงน้ำแข็ง ถนนสาทรใต้ แขวงยานนาวา
เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120
33. ชมรมมุสลิมกุ๊ยกัย โทร. 7316681
โทรสาร. 5109255
6 หมู่ 1 ถนนหลวงแพ่ง แขวงทุ่งทอง
เขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ 10520
34. กลุ่มผู้หญิงไทยมุสลิม โทร. 2541457, 6350441
761 ถนนสีลม ซอย 15 เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500
35. ชมรมมุสลิมวิทยาเขตเทคนิคกรุงเทพ
2 ถนนนางลิ้นจี่ เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120
36. ชมรมนักศึกษามุสลิม มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ศึกษีกกรรม ห้อง 326 มหาวิทยาลัยรามคำแหง หัวหมาก
เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
37. กลุ่มแม่บ้านจักรพงษ์ โทร. 2802291
แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
38. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อธุรกิจมุสลิม โทร. 3185865
101 ซอยรามคำแหง 55 แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ
กรุงเทพฯ 10240
39. ชมชนข้างสถานีรถไฟวงเวียนใหญ่ โทร. 4112401,
4120143 ต่อ 5319
669/5 ซอยเทอดไทย 9 แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี
กรุงเทพฯ 10600
40. ชมชนประสาทศิลป์ โทร. 3003074
22/8 หมู่ 13 ซอยสวนหลวง ถนนพัฒนาการ
แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
41. ชมชนนวลจิต โทร./โทรสาร. 4114414
527 ซอยนวลจิต ถนนเอกมัย แขวงคลองตัน
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110
42. ชมชนมุสลิมบางพิง โทร. 4642110
77 หมู่ 17 ค.บางพิง อ.พระประแดง
จ.สมุทรปราการ 10130
43. ชมชนอิสลาม (คลองกุ่ม) โทร. 7318924
62/1 หมู่ 3 ถนนสุขาภิบาล 2 แขวงคลองกุ่ม
เขตป้อมปราบ กรุงเทพฯ 10240
44. ชมชนภาพิไลพัฒนา (สุเหร่าแดง) โทร. 9198392
56/11 ซอยชมชนภาพิไล ถนนสุขาภิบาล 2 แขวงคันนายาว
เขตป้อมปราบ กรุงเทพฯ 10230
45. ชมชนบดินทร์เดชา โทร. 9318758
ถนนลาดพร้าว 112 แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง
กรุงเทพฯ 10310
46. ชมชนหลังวัดปากบ่อ โทร. 3224766, 7213052
48 หมู่ 4 แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
47. ชมชนบางกอกน้อย โทร. 4241935
โทรสาร. 5760510
50 ริมคลองบางกอกน้อย อรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพฯ 10700
48. ชมชนร่วมมิตรแรงศรัทธา
108/287 แขวงคลองถนน เขตบางเขน กรุงเทพฯ 10220
49. ชมชนมัศวีตบุรุษเอื้อยี่ชาน โทร. 9880173
หมู่ 4 แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพฯ 10530
50. ชมชนสมอเอก โทร. 01-3260732
10 หมู่ 17 สมอเอก คลอง 16 ค.ดอนนิมพล
อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา 24150
51. ชมชนมัศวีตกลางประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา
โทร. (028) 814108, 815755
38 อาคารอบรมจริยธรรมชมชนมัศวีตกลาง ถนนมหาจักรพรรดิ
ค.หน้าเมือง อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา 24000
52. โรงเรียนมีฟ้าอัลอูลูมิดดีนียะห์ โทร. 7126223-4
100 ซอยพร้อมพรรค ถนนสุขุมวิท 49 แขวงคลองตันเหนือ
เขตคลองเตย กรุงเทพฯ 10110
53. โรงเรียนธรรมอิสลามทำฮิฐ โทร. 5845232, 9245798
91 หมู่ 10 ค.ทำฮิฐ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120
54. โรงเรียนบางกอกศึกษา โทร./โทรสาร. 5142324
2320 ถนนลาดพร้าว เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10310
55. โรงเรียนมััจลิฮุดดีน โทร./โทรสาร. 3002632
22/3 หมู่ 13 ซอยสวนหลวง ถนนพัฒนาการ
แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ 10250
56. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมัศวีตอิสลาม โทร./โทรสาร. 3777102
61/6 หมู่ 3 มัสวีตอิสลาม แขวงคลองกุ่ม เขตมีนบุรี
กรุงเทพฯ 10240
57. โรงเรียนดรุณียาคูลีเอื้อยี่ชาน (สะพานใหม่)
108/287 แขวงคลองถนน เขตบางเขน กรุงเทพฯ 10220
58. โรงเรียนอนุบาลบ้านรถไฟ โทร. (038) 428615,
412281
4 หมู่ 6 ค.หนองปรือ อ.บางละมุง จ.ชลบุรี 20260
59. โรงเรียนดรุณชอลิฮีน โทร. 01-4379968
96/2 หมู่ 2 ค.ท่าแร้งออก อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี 76110
60. ศูนย์อบรมจริยธรรม อาลีฟ-บา-ตา โทร. 5169749
13/18 หมู่ 5 ค.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120

ทะเบียนมัสยิดในประเทศไทย

ฝ่ายกิจการศาสนาอิสลาม

กองศาสนูปถัมภ์

กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ

เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด
กรุงเทพมหานคร					
	<i>เขตคลองเตย</i>	87	อัลฟัตฮุลบารี (สุเหร่าหัวหมาก)	133	ชะห์รอตุลอิสลาม
	นุรุลอิสลาม	93	ชีดาเยตุลอิสลาม (สุเหร่าคอนสแตน)		<i>เขตสวนหลวง</i>
	<i>เขตวัฒนา</i>		<i>เขตบางคอแหลม</i>	19	อัลกุบรอ
	บะมีอุนอิสลาม (บางมะเขือ)	7	บาหยัน	20	อัลเอะยะดีซอม
23	ชีดาเยตุลอิสลาม (สามอิน)	62	บางอุทิศ		มายามีอุลอิสลาม
40	คารูลมูหีนีน (บ้านคอน)	71	คำรัฐอาบีดิน	22	นุรุลอิสลาม
45	บักรูลมูมินีน (ศาลาลอย)	77	อัลอะดิก	24	ยามิอุนอิศฮาต
46	คอฮิรุลอิสลาม	90	อัลสละฟียะฮ์	72	มานาฟุอูลอิสลาม
100	อัลคอบรียะฮ์ (นวลน้อย)	107	อมันนุญมิด	106	อันวารุสอับร็อด
110	<i>เขตคลองสาน</i>	121	ญามีมุลค็อยร็อด	119	คารูลอามีน
	เซฟี (ตึกขาว)		<i>เขตบางพลัด</i>		คาริสลาม
ร.9	สุวรรณภูมิ	ร.8	บางอ้อ		<i>เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย</i>
ร.10	กุวตูลอิสลาม (ตึกแดง)	ร.18	คารูล - อิฮซาน	55	มหานาค
ร.17	<i>เขตจอมทอง</i>		<i>เขตบางรัก</i>		<i>เขตพระนคร</i>
ร.20	นุรุลยากิน (จอมทอง)	1	บ้านอู่	89	จักรพงษ์
	<i>เขตคูสิต</i>	2	ฮารูน	132	บ้านตึกดิน
84	นุรุลอิสลาม	113	นุรูลนะซีซะฮ์		<i>เขตมีนบุรี</i>
	<i>เขตธนบุรี</i>		<i>เขตบึงกุ่ม</i>	5	อัลฮูดา
ร.1	บางหลวง	18	ยามีมุลมุบดาดี	6	กามาลุลอิสลาม
ร.2	สวนพลู	47	ยัมเยะตุลมุสลิมีน	9	อิดคฮาตุรอุลมุคตีน
ร.3	นุรูลมุบีน (บ้านสมเด็จ)	53	มิฟดาฮันนิฮาน	10	เราะห์มาตุลอิสลามียะฮ์
	<i>เขตบางกอกน้อย</i>	56	อัลสลาม	11	คารุสสะอาดีฮ์
ร.4	กุฎีหลวง		<i>เขตปทุมวัน</i>	12	คารูลีอาบิดะฮ์
ร.16	อันซอริซซุนนะฮ์	85	อินโดนีเซีย	13	ซอลิอุสลาม
	<i>เขตบางกอกใหญ่</i>		<i>เขตประเวศ</i>	14	อัลเอะยะห์ซาน
ร.6	ผดุงธรรมอิสลาม	36	อำมานาตุลอิสลาม	15	ยามีอะฮ์
ร.11	ดัสเสน	37	เนยะมาตุลอิสลาม (คลองทับช้างล่าง)	16	อัสดีกาวา
ร.12	พัสลาห์	38	ยามีลุลอิสลาม (จรเข้ขบ)	17	ชีดาเยตุลอิสลามียะฮ์
	<i>เขตบางกะปิ</i>	39	อัลฮาลาวิ (บ้านม้า)	64	ซีรอยุดคีน
48	ริควานันอิสลาม (สุเหร่าคลองจั่น)	41	อันวารุซซุนนะฮ์	65	อัลนูซรอ
49	คารูอับาดะฮ์ (สุเหร่าหัวหมากน้อย)	42	เราะห์มาตุลอิสลาม (หนองบอน)	66	คารูสลลาม (คลองแปด)
50	นุรูลอิสลาม (สุเหร่าวังใหญ่)	43	นุรูลอิบาดะฮ์	82	ยามีมุลนาดียะฮ์
52	ยามีมุลอิสลาม (สุเหร่าวัดตึก)	44	ยามีมุลอิบาดะฮ์	92	นุรูลฮิดายะฮ์
68	นุรูลอิบาดะฮ์ (คลองตรง)	73	คารูลมุตตาคีน	98	นุรูลอิสลาม
75	ยามีมุลมุคตะบีน (สำสาตี)	95	นุรูลเอะยะห์ซาน	114	อิกวานันมุคตะบีน
76	ซีรอยุดอิบาดะฮ์	111	กามาลุลอิมาน	117	นุรูลฮูดา (คลองสองบน)
		124	อัลสลาอะฮ์	126	กมาลุลเอะยะห์ซาน
		130	คารูลมูนิร	134	กมาลุลอิมาน
				136	อันนุรอยน์

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
	<i>เขตยานนาวา</i>	79	นุรุลกอดิม	72	บ้านช่องพลี
112	ลิวาอุลอิสลาม (สาทรประดิษฐ์)	80	ฟาลาร์ฮ์	75	แหลมสอม
115	คารุ้ลมุสลิมิน (กัลลิซันอุปถัมภ์)	81	คารุ้ลกอณี	80	บ้านไร่ใหญ่
	<i>เขตราษฎร์เทพวิ</i>	83	สะฟิรุษซาลาม	91	บ้านคลองม่วง
67	คารุ้ลอะมาน	88	คารุ้ลมุกโรตรอปบิน	95	บ้านเขาขาว
74	ยามีอุลค็อยรียะห์	97	คารุ้ลนาซีอะห์	96	บ้านไร่ยาว
96	เนยะมาตุลอิสลาม	99	อัลฮิคาบะห์	97	อัลมูวาฮิดีน (บ้านนา)
105	ซูลูกุลมุตตะกิน	101	นุรุลยะกิน	98	บ้านห้วยนอน
122	คารุ้ลพะละฮ์	102	คารุ้ลฮัจจาไนย	101	บ้านทรายขาว
	<i>เขตราษฎร์บูรณะ</i>	103	คารุ้ลซอลิฮีน	104	บ้านนาทองหลางประชาบำรุง
ร.5	คารุ้ลนาอิม	104	เนยะมาตุลมักบูลีน	107	หาดำหรณญ์หุมือะ (บ้านนาออก)
ร.7	กอสิดีน	109	ยะมีอุลมุตตะกิน	108	บ้านหน้าหมี
ร.13	นุรุลหุดา	118	ซอลิอุลมุสลิมิน	116	คารุ้ลยาดีด
ร.14	คาริซสลาม	120	คารุ้ลคอบรอด	117	นุรุลอิหม่าน
ร.15	คาริหะซัน (สอน สมบูรณ์)	123	อิคาบายาตุลฮิคาบะห์	128	สันติประชาสรรค์
ร.19	อัลฮิสติกอมะห์	131	อัล-ฮาดีย	129	พัฒนาอิสลาม
129	อัดดักกัวา	135	นุรุลเอียะห์ซาน	130	นุรูนอบาตะห์
138	คารุ้ลอบาตะฮ์	139	ซอลิอุลอิสลาม	136	บ้านเกาะกลาง
	<i>เขตลาดกระบัง</i>	140	คารุ้ลมูมินีน (คู่มิ่งเหนือ)	140	นุรุลบันนะฮ์
8	นำฟีอะฮ์	141	อัคระห์มาน (บ้านหนองปลาหมอ)	142	บ้านตลาดเก่า
86	คารุ้ลมุฮายีรีน		<i>เขตห้วยขวาง</i>		<i>อำเภอเหนือคลอง</i>
91	มานารุ้ลฮุดา	51	อิมารอตุคุดีน	11	บ้านคลองหาวยเล็ก
116	คารุ้ลมุกิม	108	คารุ้ลมูฮายีรีน	13	บ้านคลองรั้ว
128	คารุ้ลมูฮิบีน		<i>เขตห้วยขวาง (ดินแดง)</i>	15	บ้านไร่ใหญ่
	<i>เขตลาดพร้าว</i>	94	มุฮายีรีน	16	บ้านดิ่งชัน
127	อัล-เอวาร์ก็อฟ			17	บ้านควน
	<i>สะพานสูง</i>			18	บ้านคลองหมาก
54	อัลบูชรอ (ซีรอ)		กระบี่	20	บ้านคลองขวาน
63	ยามีอุลอบาตะห์		<i>อำเภอเมือง</i>	51	บ้านไสเมาะ
137	คอบริสซุนนะห์	1	บ้านโนนสระ	52	บ้านเหนือคลอง
	<i>เขตสาทร</i>	2	บ้านทุ่ง	53	บ้านคลองเขม้า
4	ยะวา	3	บ้านแหลมปอง	54	บ้านหลังคำดา
	<i>เขตหนองจอก</i>	4	บ้านโหนดนัง	55	เกาะนกคอม
25	คารุ้ลมูฮิบีน	5	หนองทะเล	56	บ๊วะ
26	นุรุลอิสลาม	6	บ้านหว่างคลอง	58	ดิงไทร
27	นุรุลลอห์ (สำโฆล์)	7	บ้านคลองแห้ง	64	บ้านควนต่อ
28	นุรุลสะลาม	8	บ้านคลองจิหลาด	68	บ้านคลองแรด
29	อัลยามือะห์	9	บ้านเกาะกลาง	73	มุซอลลี (หาดยาวเหนือ)
30	คอบรุตดักกัวา	10	บ้านเขากลม	83	บ้านคลองท่า
31	คอบรุตดีน	12	มะขามทอง	85	บ้านพรุเพ็ง
32	ฮาซานุดดีน	14	บ้านอ่าวนาง	86	บ้านเขาแก้ว
33	นุรุตดีน	19	บ้านคลองประสะงค์	87	บ้านแหลมกรวด
34	อินคารุ้ลมินา	21	บ้านนาออก	93	บ้านนาง
35	อัลฮุสนา	22	บ้านอ่าวน้ำเมา	103	บ้านนาเกาะไทร
57	คารุ้ลนาอิม (สุเหว่าใหม่)	23	บ้านน้ำจวน	105	อัลกอบาดีน (บ้านคลองเตา)
58	คารุ้ลมุตตะกิน	50	บ้านเขาดัง	110	บ้านท่ายาง
59	คารุ้ลสะลาม	66	บ้านนาออก	118	คารุ้ลฮุตา (หาดยาว)
60	ปาอูลอิกวาน	67	บ้านหนองกก	131	บ้านเกาะช้าง
61	อัลเอียะห์ซาน	69	บ้านแหลมโพธิ์	135	บ้านหลังเกาะ
69	คารุ้ลอะมาน	70	บ้านคลองหิน		<i>อำเภอเกาะอันตา</i>
70	คารุ้ลซุนนีน	71	บ้านเกาะพีพี	31	บ้านคลองป่าหนัด
78	คารุ้ลนาอิม				

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
32	บ้านปากคลอง	139	บ้านหมุสา		ฉะเชิงเทรา <i>อำเภอเมือง</i> 1 ยามิอุลอิบาเดห์ 3 อัลวารูอิสลาม สมอเซ 4 ปูร์อกีบุลอิสลาม ลาดน้ำขาว 5 ซอลิฮันอิสลาม เป็ริง 6 นูร์อิสลาม 27 ลีวาอัลฮัมด 38 มัสญิดกลางจังหวัดฉะเชิงเทรา 45 เราะห์มาตุลอิสลาม 48 อัลอิกรอม <i>อำเภอบางน้ำเปรี้ยว</i> 7 นูร์ุดดีน 8 มัจญมูลอิสลาม 9 คาร์ลุ้ลมุตาकिन 10 บายานูดีน 11 นูร์ูลฮูดา 12 คาร์นูอิบาเดห์ 13 คาร์ลุ้ลนาอิม 14 คาร์ซุสอาดะห์ 15 ดินุ้ลกอเบบีมะซี 16 ซืออาร์ลุ้ลอิสลาม 18 คาร์ลุ้ลกอเบรอด 19 ตีบาอุลอิสลาม 20 อะหมัดชาซูนลียะซี 21 โบตคัคกาว 22 กามาตุ้ลอิสลาม 23 ดินุ้ลอิสลาม 24 อัลฮัจซฮาร 25 กวาาคินอิสลาม 26 มัสลิฮาคูลมุสลิมิน 29 คาร์ซุสลาม 31 อัคคัคกาว 32 ยามิอุลกอเบรอด 33 นำชีฮาคูลซุนนะซี 34 บุสตาณูลอารีฟีน 35 อัลบูซรอ 37 คาร์ลุ้ลเอ็ยะซาน 39 โบตุ้ลเอ็ยะซาน 40 กอญูร์ลอามิ์ลิน 41 นูร์ุสซุนนะซี 42 คาร์ลุ้ลมะอ์วา 43 ยามิอุลกอเบรอดคัลอิสลาม 44 นูร์ูลมุซามะติยะห์ 46 คาร์ลุ้ลเอ็ยะติซอม 47 ซืออะซี 50 นูร์ูละมีน 51 ย่ามาอะคูลอิสลาม <i>อำเภอบางปะกง</i> 30 เน็ยะมะคูลอิสลาม ปีกกา
33	บ้านเจ๊ะหลี	143	บ้านห้วยน้ำขาวนุ้ย		
34	บ้านคลองนิน	144	บ้านห้วยน้ำขาวใหญ่		
35	บ้านโล๊ะใหญ่		<i>อำเภออ่าวลึก</i>		
36	บ้านรำหมาด	24	บ้านบากัน		
37	บ้านหลังสอด	25	บ้านอ่าวลึกน้อย		
38	บ้านคลองยาง	26	บ้านเหนือคลอง (หน่วยที่ 1)		
57	บ้านศรีรายา	27	บ้านควนโอ		
59	โล๊ะคูหยง	28	บ้านนบใหม่		
60	สามัคคีพัฒนา	29	บ้านแหลมสัก		
61	บ้านเขาฝัก	30	บ้านโนยวน		
62	บ้านรำปู	65	บ้านหนองหลุมพอ		
63	บ้านคลองโง่ง	78	นุรอตอิสลาม (บ้านศาลาพระม่วง)		
76	มุสลิมสามัคคี	88	บ้านเขางาม		
77	ไทยอิสลามสามัคคี	89	คารุสสลาม (บ้านกลาง)		
79	บ้านทุ่ง	90	นุรูลอิสลาม (บ้านนาเหนือ)		
81	อามีนันมุสลิมิน	102	คาร์ลิมูฮายีรีน (บ้านนาแค)		
92	โหละบ้ำหาว	106	บ้านอ่าวน้ำ		
94	สมพรพุกม	109	สังกมอิสลาม (บ้านป้างาม)		
99	คลองโตนด	111	บ้านคลองทราย (นาซุดดีน)		
100	เกาะป่อ	123	อัญญ์ดีนุ้ลฮูดา (บ้านเหนือคลอง หน่วยที่ 2)		
111	บ้านคลองทราย (นาซุดดีน)	125	บ้านบ่อท่อ		
112	บ้านทุ่งห้วยเพ็ง	126	นุรูลฮิตายี (บ้านน้ำผุด)		
113	บ้านลิ๊ก	132	นุรูลฮิตายี		
119	นุหรนฮิตายี	133	อัลอิมรอน (บ้านไร่ใหญ่)		
134	นุรูลฮูดา		กาญจนบุรี		
137	อัลบูมอ์ฮาดุลอิสลาม		<i>อำเภอเมือง</i>		
138	บ้านคลองโคบ		3 อิศตราคัลลารุซูล		
141	นุร์ูลอีมาน (บ้านท่าควน)		<i>อำเภอบางม่วง</i>		
	<i>อำเภอคลองท่อม</i>		1 คัคกาว		
39	บ้านคลองไคร		<i>อำเภอดังขละบุรี</i>		
40	บ้านทุ่งครก		2 ฎิยาอุลอิสลาม		
41	บ้านคลองขนาน		กาฬสินธุ์		
42	บ้านนา		<i>อำเภอเมือง</i>		
43	บ้านท่ามะพร้าว		1 ยะมีอะคูลอิสลาม		
44	บ้านห้วยลึก		ขอนแก่น		
45	บ้านบ่อมะม่วง		<i>อำเภอเมือง</i>		
46	บ้านคลองปิ้ง		1 มัสยิดกลางขอนแก่น		
47	บ้านห้วยน้ำขาว		จันทบุรี		
48	บ้านน้ำร้อน		<i>อำเภอเมือง</i>		
49	บ้านทุ่งเสม็ด		1 บ้านนำคูลมุฮายีรีน		
74	สล็ฮีน				
82	บ้านทรายขาว				
84	บ้านควน				
114	มุสลิมพิทักษ์				
115	พัฒนาอิสลาม				
120	ปาร์งอิสลาม				
121	บ้านคลองยี่เหรีพัฒนา				
122	บ้านพรุใหญ่ (มุสลิมพัฒนา)				
124	บ้านท่าประดู่พัฒนา				
127	แหลมทองพัฒนาวังหิน				

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
	อำเภอบ้านโพธิ์	5	นุรุลอิมาะกะห์	8	บางโตะเมือง
2	บิมอียาคูลอิสลาม		อำเภอปะทิว	9	ลิหะห์
17	อัลวะค็อนบะห์	4	นุรุลเอ็ยะซาน	10	บางหมาก
28	คารุลาอามีดิน			11	บ้านแหลม
49	อัลฮาดี			12	นาบ่อ
	ชลบุรี		เข็ยงราย	13	บาเก็ลือ
	อำเภอเมือง		อำเภอเมือง	14	วังเป็า
8	อัลฮิคาบะห์ (มัสญิดกลางชลบุรี)	1	มัสญิดประจำจังหวัด(คารุลาอามา)	15	ไสยไทย
	อำเภอบ่อทอง	3	นุรุลอิสลามปากีสถาน	38	บ้านแคหว่า
11	คารุลาฮาดียะห์		อำเภอแม่สาย	39	บางเป็า
14	คารุลามูฮาบีรีน	2	อัลนุร	43	บ้านเกาะเค็ยม
16	เอ็ยะซานุลอิมาะกะห์		อำเภอแม่ฟ้าหลวง	57	บ้านคลองลู่
	อำเภอบางละมุง	4	คารุสลาม	59	ท่าเมฆ
3	คารุลาอิมาะกะห์			67	สล่าตัน (หนองเสม็ด 2)
4	ฮิคาบาคูลซาลิกีน		เข็ยงใหม่	69	บ้านเกาะมุกด์
5	นุรุลยาเก็น		อำเภอเมือง	77	บ้านไร่ใหญ่
10	คออะดีลละห์	1	ซังเผ็อก	81	บ้านท่าหีบ
21	คารุลาอับร็อร	2	ซังกลาน	83	บ้านน้ำราบ
23	แซ็คมูฮำหมัดอาลี	4	อิสลามบ้านฮ่อ	84	คารุสลาม (บ้านจู่ปะ)
24	ยามีนุรุลอิสลาม	5	อัคคักวา	90	บ้านทุ่งเจริญ
	อำเภอพนัสนิคม		อำเภอดอยสะเก็ค	94	ยามาอะคูลเอ็ยะซาล
1	อัลอิดติฟากิยะห์	6	อัลฟัฎล	95	บิสมาฮุดดิน โคนสะท่อน
2	อัลอิดติฮาดียะห์		อำเภอฝาง		อำเภอปะเหลียน
9	นุรุลฮิคาบะห์	7	อัล-อิมาน	19	กอวี๋นอิสลาม
12	คารุลาบันนะฮ์	9	อัสฮาอะตะฮุ	20	อิสลามมุลอาบิ
13	ฮิคาบาคูลมุสลิมีน	10	อัลเอ็ยะห์ซาน	21	อุมมะมุสลิม
15	ฮารูนมุดค็อฟ่า		อำเภอแม่อาย	22	ยามีอาคูลอิสลาม
17	คารุสซิดดีเก็น	8	อัลเราะฮ์มะฮ์	23	มวัลิมอิสลาม
18	อัลฮุซนา		อำเภอสันกำแพง	24	ล่าอ็คันอิสลาม
19	มิฟตาฮูนยีนาน	11	อัลสลาม	25	มูวะอิดิน
20	คารุสซอลฮีน		อำเภอสารภี	26	สุห์ยุดินมัสญิด
	อำเภอศรีราชา	3	อิสลามปากกอง	27	เจ้าสุตดิน
6	สลามะตุลเลาะห์			28	หวั่นกอมาเราะห์
7	ฮาสิกาหมัลย		ตรัง	29	กอมาฮุดดิน
22	อัลอิดติฮาดี		อำเภอเมือง	30	มุสลิมนิยม
	ชัยนาท	16	สาบิตลมุสลิม	31	ยามีล้าตุล
	อำเภอเมือง	45	ไซหนุนอิสลาม	32	สวารรอนอามีเด็น
1	มูฮำมาดียะห์	60	มาลีเก็ยะห์	33	ดินหยงस्ता
	ชุมพร	87	มะดีนะตุลอิสลาม	35	ดินหยงตะเสะ
	อำเภอเมือง		อำเภอกันตัง	36	อัยามีอาคูลมุสลิมีน
3	บัคร์อิสลาม	1	หนองเสม็ด	37	อัลซอลาฮุดดิน
	อำเภอท่าแซะ	2	ปากีสถาน	47	ป่ารุงอิสลาม
1	มุฮาญีรีน	3	พรุใหญ่	48	ลิหัง
2	อัลคออรรถ	4	เกาะลิบง	49	อัดค่านาน
		5	พระม่วง	50	อ็บ้าดียะฮ์
		6	ท่าปราบ	51	แหลมสอม
		7	หนอคอนอย (มดค่นอย)	52	หนองหว่า
				53	หนองรัง
				54	อัดดีนอิสลาม
				55	เกาะขันธ์
				56	นะซีฮุดดิน
				61	มุสลิมีน

เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด
62	บ้านแหลม		ตาก	29	คารุณาอิม
65	บ้านแหลมเคียนดำ		อำเภอเมือง	30	ยะมาอาตุลอิสลาม
66	มุฮัมมาดิยะห์		อัลฟิศตาห์	34	มูวะห์หิดีน กลองดิน
68	นุรุดดีน (ปะเหลียน 2)	2		37	ซอลาฮุดดีน
70	นุรุลอิสลาม		อำเภอแม่สอด	38	กามาลุลอิสลาม
71	หนองน้ำขาว	1	นุรุลอิสลาม	39	การาหมาดบ้านหัวทะเล
76	บ้านทุ่งสุเหว่า			40	ยะลาอุดดีน
82	นุรุลมุตตะกิน (บางยาง)		นครนายก	41	คารุสลาม
85	อัลเอียะसान		อำเภอเมือง	46	บารอกาต
86	ญามิอุลมุสลิมีน		อำเภอเมือง	47	ยามาลุดดีน
88	นุรุลอิหม่าน	1	อิมาคุดดีน	48	ซอลาฮุดดีน
89	อาบีดีน (โคกออก)	19	อะห์ลิสซุนนะฮ์	49	นุรุลอิสลาม
92	เหราฏอตุลยันนะฮ์		อำเภอบ้านนา	50	นุรุลอิสลาม
93	นุรุลมุหมีน	26	มาซัลลิลกออเบรอต	51	กามาลุดดีน
	อำเภอย่านตาขาว		อำเภอองครักษ์	58	นุรุลซุดา
17	มุตตะกิน		บำรุงอิสลาม	62	ญามิยะ
34	วากบ	2		63	คารุลาอามาน
44	บ้านทุ่งหนองแห้ง	3	สมาคมอิสลาม	64	ตุสลาม
63	บีเด็นสอลิห์	4	กษาวีตุลอิสลาม	65	ซีรอยุดดีน (บ้านป่าขอม)
64	ปากีสถาน (2)	5	หลุมบัว	66	อิสลาม
72	บ้านโคกทราย	6	ประกอบศาสน์อิสลาม	67	ศรีอรุณอิสลาม
73	นายายหม่อม	7	อิสลามนครนายก	73	แสงศาสน์
74	ในควนเหนือ	8	สามัคคีอิสลาม	77	นุรุลมุบีน (บ้านสวนพริ้ว)
75	คารุณาอาบีดีน (โพรงจระเข้)	9	ซุรอตุลมุสลิม	80	คารุลมุสลิมีน
80	ซุลยุดุลอิสลามียะห์	10	ผดุงอิสลาม	81	อັดคารุสลาม
91	มีฟดาหุลอิสลามียะห์ (ทับจาก)	11	มัดคารีรอตุลอิสลาม	82	นุรุลเอียะसान
	อำเภอสิเกา	12	อัลกออเบรอต (สิมารักษ์)	83	นุรุลอิหม่าน
18	สร้างหลาง	13	ไซบคุลอิสลาม	84	คารุลมุตตะกิน
40	แหลมไทร	14	ฮากีมุดดีน (มีสติกลาง)	86	นุรุลอิหม่าน
41	บ้านแหลมขาม	15	กุกัดที่ 2	87	ฟัตซุลมูนา
42	บ้านคูน	16	คารุลอิสลาม	88	กุตบุตดีน
46	บ้านทุ่งขี้เหล็ก	18	คารุนุลอิสลาม	89	อัลดีกวา
58	บ้านไต่บัน	20	นุรุลอิสลาม	90	นุรุดดีน
78	บ้านนาหละ	21	กามาลุลอิบาดะห์	91	คาริสลาม
79	บ้านทุ่ง	22	อีนาบาคูลเอียะดีซอม	98	นุรุดดีน
	ตราด	23	นุรุลเอียะซาน		อำเภอชะอวด
	อำเภอเมือง	24	ยามิอุตตอยยิบ	35	กลองใหม่
4	นุรุลมุฮายีรีน (เนินตาแมว)	25	อาซาซุลอิสลาม	62	บ้านทุ่งใหญ่ (นุรอรอซิดีน)
5	เรอตตุลยันนาน (บ้านหนองบัว)		นครราชสีมา		อำเภอท่าศาลา
	อำเภอเขาสวิง		อำเภอปากช่อง	8	มหาสรัต
7	เนียะมาตุลเลาะห์	1	ญันนะตุลฟิรเดาะห์	9	ป่าดงบน
8	นุรุลอิตายะห์			10	ยางดวน
	อำเภอแหลมงอบ		นครศรีธรรมราช	11	วัดตะโหนด
1	อัลกุบรอ		อำเภอเมือง	12	บ้านกลาง
2	นุรุลมุบีน	15	มูวะห์หิดีน	13	ท่าสูง
3	นุรุลการิม	24	นุรุลอิสลาม	16	ในถุ้ง
6	กออริลบารียะห์	25	คารุณาอามีน	17	บ้านป่าย
		26	ยะมิลุลอิสลาม	18	หน้าทับ
		27	นุรุลอิสลาม	19	บางตง
				20	หัวบัว
				31	ใบรีหะ (บ้านพังปริง)

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
33	อามีน	69	บ้านแสงสุริยา	152	รูแควบาตู
44	มัจมาอุลอินซาน	92	ญูมาอาตุลมุสลิมีน	153	กูแบสาลอ
45	ซาก็มาตนุกุปรอ			198	มุสตากาเร็ม
52	กาแมล		นครสวรรค์	199	กือแฉะ
53	ยะมาลุดดีน (ปากน้ำใหม่)		อำเภอเมือง	200	ตะอาวานีเยห์
54	สลาหมาด			201	คารุสซาลิม
55	นุเร็นเอียะसान	1	ปากีสถาน	202	คาริลคอบริยะห์
56	อัลอิชฮารุลยามาติ			203	ยามาอียะห์
57	นุรุดดีนยามาอาตุลอิสลาม		นนทบุรี	204	บูเก๊ะกูนุง
71	คารุนอิสลาม (บ้านมะยิง)			205	บือเร
72	อิมามตุลอิสลาม		อำเภอเมือง	253	ปลากาปัซ
76	คารนเอียะสาร	2	รียาดิสสุนัน สวนใหญ่ (ตลาดแก้ว)	275	บ้านโคกศิลา
79	คารุซซุซุคร์	3	อิดยาตุลอุมมะฮ์ (สุเหร่าบางกระสอบ)	276	โคกสุมุ
93	ซุรูกุลซุดา	17	คารูอิสลาม (ท่าทราย)	277	บ้านทุ่งขนุน
96	รียาดุสศอลิฮีน	19	คารูมุดตาคากิล (ตะลือนุสรณ์)	278	ดินหยงลูโล๊ะ
97	อิดญาตุลยูนนะห์		อำเภอไทรน้อย	293	สะป็นะตุลอาชีเราะห์
99	แสงจันทร์	13	บียามีอัลมุสลิมีน (คลองมะสง)	315	บ้านใหม่
100	คอริกอ์นุญันนะฮ์	20	อัลซุดา (คลองไต่ะนุ้ย)	331	คารุลคอบร์
	อำเภอทุ่งใหญ่		อำเภอบางบัวทอง	336	กูแบบองอ (นุรุลอิสซัน)
85	อันซอรุซซุนนะฮ์	4	ยามาลุดดีน (สุเหร่าใหม่)	337	นุรุลซุดา (บ้านชุงตงหยง)
	อำเภอบางบัว	5	นุรุลอิสลาม (สุเหร่าเขียว)	339	นุรุดดีนเอียะห์
68	ยามาอาตุลมุสลิมีน	6	มัสญิดกลาง (คารุสซาลาม)	340	คอบริยะห์ (บ้านคีรี)
74	คารุลซุดา	7	อิกอ์มาตุลอิสลาม (โรงกระโจม)	344	อิดดีกา
95	มุฮัมมะดียะฮ์	11	นะห์ฎอตุลอิสลาห์ (ปากคลองสำโรง)	345	อัลรอมีตอตุลอิสลามียะห์
	อำเภอปากพอง	12	คารุลอามิดีน (สุเหร่าแดง)	346	นุรุดเตาฟีก
21	แสงวิมาน (นุรุลญันนะห์)	14	มุไฮอิดดีน (คลองลากพอน)	347	อิดบาริยะห์ (บ้านทรายขาว)
28	มัตคารุนมุฮัมมิดีน	15	นุรุลซฮาอาตะห์ (คลองเจ๊ก)	354	ท่าปางคาโกะ
36	คารุนนาอิม	16	อับดุลลาฮุสรณ์ (ตลาดบางบัวทอง)	365	นุรุลซุดา
	อำเภอพรหมคีรี	18	นุรุลอิดยาตุลอิสลาม (แสงประทีป)	371	อัลนุรี
59	บ้านวัดโท (รอซิดีน)	21	อิวเราะห์มาตุลอิสลามียะห์	374	อุลีนนูฮา
	อำเภอร่อนพิบูลย์		อำเภอปากเกร็ด	374	อุลีนนูฮา
42	นุรุลมุสลิมีน	1	ท่าอิฐ	385	อิสลามียะห์
43	อัลกุบรอ	8	ประเสริฐอิสลาม	396	อูรวาดิลูซกอ
61	บ้านควนรุษ			397	นุรุลยาบาสี
78	คารุลเอียะसान		นราธิวาส	399	นุรุลบะห์รี
94	อิสลาฮุดดีน			400	อัลมาญีดี
	อำเภอสิชล			409	มัสญิดประจำจังหวัดนราธิวาส
6	คอเซา	42	อำเภอเมือง	411	คารุลบายาน
7	กุวาลา (บ้านปากน้ำสิชลฝั่งตะวันตก)	91	บูมอียะห์	412	คารุลอิหม่าน
22	บ้านปลายทอน	92	ปาดัสบารุ (อัลรุสฎอ)	417	คารุลอิสละห์
70	คารุนอามาล (บ้านปลายทอนเหนือ)	93	บ้านทอน	428	อัลพัลลาห์
75	คารุนอับบาดี (บ้านปากน้ำสิชลฝั่งตะวันออก)	94	นุรานี	438	คารุลมุนตาฮาบ์
	อำเภอหัวไทร	95	บาโง	448	นุรุลซุดา
1	มุฮัมมิดีนไบริยะห์	96	แคนา		อำเภอจะนะะ
2	หัวหรง	97	ยามาอียาอัลยาگانี	103	คฺซงญู
3	หนองหงษ์	98	สุโงบาลา	131	อับบาดี
4	หน้าสตน (อัลกุบารอ)	99	นุเก็ดตันหยง	132	วุสตอ
5	มุสลิมสามัคคี	100	ไต่ะต้า	133	วาตอนี
		128	บ้านปือราเป๊ะ	194	ละหามัส
		136	ยาปี	208	อิสลาฮียะห์
				210	ปะยาอ
				241	อัลนุริยะห์
				243	อัลอะห์มาดี

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
250	บ่อนกกาย		<i>อำเภอบางเงาะ</i>	89	กามาลิตดิน
272	บ้านดือกอ	6	ตะโล๊ะมาเนาะ (วาติลฮูเซ็น)	90	มากอมุดิง
273	บ้านสะโก	7	บากง	119	อัลหุตา
274	กุ่มง	8	บือลล	159	กือปาลอมาตัส
283	นุรุลอิสลามียะห์	9	ซุโหว	163	คาริลคอบริยะห์
317	อิสลามียะห์	10	ปากา	180	โตะแม
321	คอบริยะห์	11	บูเกะสุค	181	จือเบาะ
323	บ้านบือริอแด	12	ชะมูแวง	282	บ้านมาลุกา
324	บ้านปารี (ซอลาฮียาคูลอิสลามียะห์)	13	บาโง	318	บ้านมาโละหาร
362	พาละห์	14	ปะลุกาแปเราะ	330	คารุลซุชกอ
381	นุรุลอับดะห์	15	ลุกู (อ็ดคอดีร์ยะห์)	332	บ้านลูโป๊ะปาเราะ
404	ราวูกอตุลลูมุดิยะห์	16	บือเงาะ	355	ลูโป๊ะบือซา
420	ชีดาบะห์	17	คารุสลาตาม	357	นุรุลอิสซาน
439	อัลอาชีชียะห์	18	บือลุดง	384	คัมบิยะห์อ็ดคินียะห์
449	นุรุลซุตา	19	บือเระ	419	ปาดังมัสกูบิฮิเล
460	ยามาฮาคูลอิสลามียะห์	20	ปะลุกาสาเมาะ	424	นุรุดิน
465	คารุลอิสลาม	21	กาเยาะมาตี	430	คารุลซุตา
474	คัมบิฮาคูลตะลิมียะห์	22	แคณะ	434	ครุลตะเล็ม
	<i>อำเภอตากใบ</i>	127	บากู	435	อัลเราะห์มานียะห์
39	อามานี	182	ยามูแรน	475	คารุลอิมาน
40	ยาแมะ	183	อือโยะ		<i>อำเภอระแงะ</i>
41	ตะลียัน	184	ยาโคะ	102	มะริอไบคก (บุกิตบือเระ)
43	อิสตัน	216	กลอระ	104	เงาะโอรัง
44	อิลยาตุอิสตานียะห์	234	คารุลอามาน	105	โคก
45	อันนุรี	237	บ้านสะแต	106	คันทงมัส
47	ตะอวานู	286	กือแลแมเราะ	107	ลูโป๊ะกาเยาะ
48	สิบตะวัน	356	คารุลพาลี	108	ตะโล๊ะ
58	อิซลอะห์	361	ลูโป๊ะสาวอนอก	109	ครานเคะ
126	บาเคาะมาตี	363	คารุลอามาน	110	บูเกะสามิ
149	ปาคาตี	367	นุรุลอิสลาม	114	บองอ (นุรุลซุตา)
150	ฮามิตี (อือบาคะห์)	382	อัลยาตี	115	ยานิง
155	อันโนรออิสลามียะห์	393	นุรุลซุตา	117	มะริอไบออก
156	อือบาคะห์	405	อ็ดคัตบิยะห์	118	อัลยาตีค
162	คารุนกะระมอะห์	414	อิสลาฮุดดีน	129	จูรีโวี (นุรุลอิสลาม)
175	คากัวอิสลามียะห์	422	คารุลมะนุรี	130	แกแม
197	สิอริง	447	คารุลนาอิม	137	ลูโป๊ะบือราวง
215	โคกมาร์บา	462	คารุลริฎวาน	138	กาลิซา
258	อิสตัน	468	คารุลนาอิม	139	อือยาตุซซารีฟ
291	คารุสสลาม		<i>อำเภอยี่งอ</i>	140	กะนีวะ (คารุลอามัน)
292	อือซซาอาคิ	31	คารุลอามัน	141	เจ๊ะเก
297	อาบาคิยะห์	32	อาสวาส	142	คันทงกาลิซา
298	อามานะห์	33	ยามะย	143	ซูลูปาเระ
299	คารุสลาม	34	อิจดีนียะห์	144	คันทงลิมอ
300	อิสลามียะห์	35	ยามิคุลอิมาคคุดอิสลาม	145	บูเกะบูแบ
301	คักวา	36	อือเคาะ	146	บาโงกาหนัวะ
328	รอห์มานียะห์	37	อิสลามเมยะ	148	กูคง
329	ชีดาบะห์	38	คารุลอิสลามเมยะ	176	อะห์มาตียะห์
335	คารุลฟัลละห์	83	ปะลุกาซานอ	177	มูฮัมมาตียะห์
366	นุรออิสลาม	84	กูบิ	185	บูเกะ
390	ซาอิตี	85	บ้านปูตะ	186	ลาแป
407	นุรอิมาน	87	บ้านละหาร	187	วุศกอ
481	ดุสเวียะห์	88	ไซยกุลอิสลาม	190	ยามาตุลอิสลาม

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
191	คารุลอบาตะห์	415	อัสซาคอฟะห์อัลดีนียะห์	389	คารุลอามาน
195	อาแน	429	คารุลนาอัน	394	เราฎอตุลบันนะห์
196	บูเกตาโมง	437	คารุลอามาล	395	อัลฮาบูลกะห์ฟี
206	บูเกตากามูนิง	446	บันนาตุลดีนียะห์	398	ซอลาดียะห์
209	บาโงอาแซ	457	คารุลอามาน	401	นุรุลอิสละตาระ
211	ดาโงะ (นุรุลฮีมาน)	459	รียาคุลริควาน	406	อัลฮิตายะห์
212	มุฮัมมาดียะห์	461	คารุลอิซซาน	410	คารุลนาควะห์
213	บือแนกือเปาะ	477	นุรุลฮูตา	413	คารุลอามาน
214	อิมานียะห์		<i>อำเภอเรือเสาะ</i>	433	คารุลฟิรเดาส
217	คารุสสาลาม	73	บุมอียะห์	441	รียาคุลซอลิห์
218	บ้านท่าปงปาเราะ (อัลอามาน)	74	ตะลิมิตดีนียะห์	442	นุรุลอิซซาน
219	ยะฮอ	75	คารุลอามาน	443	นุรุลยากิน
225	บันนาตุลสาลาม	76	มุฮัมมาดียะห์	451	นุรุลฮูตา
226	ยามาอียะห์มุสลิม	77	กาจอปอริ	452	คารุลอิซซาน
227	วาเลียติน	78	คารุลยาตีตี	458	บ้านไอรือโจโม่
233	บละแต	79	อูบูดียะห์จือแระ	466	ราวฎอตุลนาอัน
235	นะห์ฎอตุลอิสลามียะห์	112	บาโงปูลิเะ (รอมาล)	479	อัลริยะห์
240	ทำนบ	120	คารุสสาลาม	482	นุรุลยามาล
242	กุนบปยู	121	ฮาตาตุลดีนียะห์	483	นุรุลยากิน
246	ซีโป	123	ยามะอะห์		<i>อำเภอเว้ง</i>
247	กุจิงลือปะ	124	คารุลอิสาน	59	กรือซอ
248	บ้านสาเลาะ	125	รอฮิมะห์	60	คาราม
249	บาโงตุคง	135	คารุสซาลัม	61	อัลดีนียะห์
251	บ้านลูโม่ชูเร็ง	151	บือดิงมือลาปัน	62	อูดังมาง่า
252	บองอูโร๊ะ	160	บือลเะห์ (อัลฮัมดี)	63	คอสิตีเยาะ
254	นุรุลฮูตา	161	อัลหะลาสิยะห์	64	บาโงตีอู
255	อิสลามียะห์	166	คินโกก	65	จะเหม
259	ฆอยริยะห์	167	บากง (คารุลฮูตา)	68	จามากะ
260	คารุลอิสละห์	169	ลือแนะ	96	แม่มดง
263	คารุลฮูตา	170	กือบงซีเร๊ะห์ (คารุสสาลาม)	70	ยอฮอ
264	คารุลมูกอโรบีน	171	คาบิร	71	กูวา
265	คามานูเวาะห์	173	ฮามาน	72	วุสตอ
270	ปละเอ็ง	174	โตะแนปา	80	บ้านโตะออ
284	คารุนดีนอิสลาม	220	ลามะอะฮิเลร์	81	บ้านบูเกตา (คารุสซาคะห์)
285	บาโงลูโม่อาแน	238	คูเรียน	82	ซิดดีฮาคูลเกามียะห์
294	คารุลอามาน	239	ซอบาริยะห์	157	คารุสฮาดี
295	สะโลโอะปาเซ	256	กาโตะ	158	ยาตีต
310	บาโงบือราแง	262	โอบูโล๊ะ	164	เราะห์มานียะห์
311	นุรุลอิซซาน	287	บือริอูเล็ง	192	บ้านนุโระ
316	บ้านบูโง๊ะ	271	บ้านลามะอะฮูลุ	193	อูมูนียะห์
349	คารุสสาลาม	287	บือตง	207	ตะมาสุกะตุหนอง
350	อัลคอบริบี	288	คือบิงดิงงิ	244	นิคมมียะห์
360	ราชพัฒนา	289	คารุสซาลาม	245	มาคาริบีตดาอาลม
368	อัลดีนียะห์อิสลามียะห์ (บ้านลูโม่บาตุ)	290	บือแรง	268	บ้านบาโหละ
370	เราะห์มานียะห์รี	312	บ้านบือเจาะ	305	วาคอนียะห์
372	อัลเราะห์มานียะห์	313	คารุลเอมรอน	308	อัลรอซตี
377	อัลคัตริบียาคูลอิสลามียะห์	314	บ้านลาโละคูอ	307	บารโฆม
378	อันนุดดีน	320	อินอ	308	ดีนียะห์
388	คารุสตัควา	348	นุรุลอินชาน	309	นุรุคดีน
387	โตะอันแต	351	คารุสสาลาม	319	อิวาน
408	นุรุลฮูตา	378	ฮิสตีกอมะห์	334	คารุสอูลลูมิตีนียะห์
		380	อัลฮิสตีกอมะห์	359	บ้านสาวอ

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
364	อัครกีบะห์	52	บ่อนเปาะเจ๊ะ	341	ฟิกรียาตุลอิสลามียะห์
373	นุรุดดีน	53	คารุสาลัม	352	อาสซ็อฮาร์
383	คารุลฟาละห์	54	กือดามารู	353	อัลการอมะห์
392	อิสติกอมะห์	55	ท่าปงลาแล	369	ปากีสถาน
403	มุฮัมมาดียะห์	56	อะเราะเซม	375	คารุสซาลาม
450	มะห์มูดียะห์	57	อิสละ	402	อัลฟาละห์
455	บ้านมาตุติง (เวาฏอตุลบันนะห์)	147	นะฏอตุลอิสลาฮียะห์	425	คารุลอามาน
476	ซอลาตุลเราะห์มะห์	172	ฮารอห์มาน	431	คารุลอิสละห์
	<i>อำเภอศรีสาคร</i>	257	อิสลามียะห์	454	อัลอิสติกอมะห์
101	ลาซูลอิสลามียะห์	279	ฮิญาตุลญินียะห์	467	นุรุลยาดีด
111	มุฮัมมาดียะห์	280	นุรุลอิบาตะห์		
122	นารอซียะห์	326	ปากีสถาน		ปทุมธานี
134	ซีเมนต์	343	อัสตักวา (บ้านดีอระ)		<i>อำเภอเมือง</i>
154	ลาเวง	423	มุสตากิม	4	ร่วมจิตต์มุสลิม
168	คาหง	436	นุรุลอิสลาม	8	ยามิอุลอิสลาม
178	อานง	440	อัลอามีน	18	บุมรอตุลอิสลาม
188	อูบูดียะห์	444	อัลอิกรอม		<i>อำเภอคลองหลวง</i>
189	คารุลอามานี	445	นุรุลยาบาล	11	เจริญอิสลาม
261	บ้านตาล	456	นุรุลฮูดา	15	แก้วนิมิตร
268	คารุสซาลาม	464	อัลบูมอียะห์อัลฮาซานียะห์	16	ล้ำสนุ่น
296	มุฮัมมาดียะห์	469	อัลอิซฮาน		<i>อำเภอธัญบุรี</i>
338	คารุลนาบัต		<i>อำเภอสุโขทัย</i>		<i>อำเภอลาดหลุมแก้ว</i>
342	บ้านไอคิงอ	1	โอบาตุ (อิสลามียะห์)	6	เราะมาตุลเลาะ
358	คารุลมุศตากิม	2	โคกตา (อัลอะลี)	10	เนาะมาดีนและ
379	อัลอิติลอม	3	ตะโล๊ะบูเก็ด (อัลอิจตีมาอียะห์)	14	พิศุลล่อฮิตอาลา
388	มุฮัมมาดียะห์	4	บาลูกา	17	ซาอาตะตุลอิสลาม
391	อิมามียะห์	5	โตะเต็ง (อาซามียะห์)	23	มุยาฮิดอูลยานันยี
416	นุรุลอิสลาม	23	ปะลง	25	นุรุลยาเกีน
418	บาลาคูลอามาน	24	จือริง (เราะห์มานียะห์)		<i>อำเภอลำลูกกา</i>
470	คารุลอามาน	25	วาเราะห์มานียะห์	3	แดง
473	คารุสซาลาม	26	บาโงย (คารุลคอบรี)	7	นุรุลอิสลาม
	<i>อำเภอสุทิม</i>	27	กาอะ (อัสเราะห์มะฮ์)	9	อูลฮูดา
302	บ้านกะลุบี่ (อัลฮาดี)	28	คิอระ	19	อิรอดีคูลกาแมล
303	จือมอ	29	บอเกาะ	20	ประชาสัมพันธ์
304	รือริยะห์	30	สะกอ (คารุสรอห์มาฮ์)	21	คารุลอิบาตะห์
322	ไอยามู	113	คารุลฮูดา	26	ยามิอุลคอบรียะห์
325	ส.ว. (เราะห์มาตุลอิสลามียะห์)	116	สโลโคกสวายอ	27	กอซิมิสซยามิ
327	คารุลอิสลามียะห์	179	อาเยร์กูมู (เราะห์มานียะห์)		<i>อำเภอสามโคก</i>
421	อัสตักวา	221	บ้านกาวา (คารอลอิสละห์)	5	สุเหร่าใหม่ (นุรุลอิสลาม)
426	ฮิญาบะห์	222	คารุลนาอิม	22	ยามิอุลซาลาม
427	อัลอิกลาส	223	บ้านละโล๊ะ (คารุลฟีลละห์)		<i>อำเภอหนองเสือ</i>
432	ยามิอุลอิสลาม	224	บ้านลูโป๊ะบาตุ (อัลฮาดี)	12	อิกอมาตุลอิสลาม
463	คารุลฟาละห์	228	ซึละตุลอิรฮิม	24	อัสซอลิฮีน
471	นุรุลฮิญาบะห์	229	บ้านละหาน		ประจวบคีรีขันธ์
472	นุรุลอิสลาม		(อัลฮูริยะตุลอิสลามียะห์)		<i>อำเภอเมือง</i>
478	คอบรียะห์	230	จาแนกาวะ		อันซอริ
480	คารุลฮูดา	231	กามาลียะห์อิสลามียะห์		
	<i>อำเภอสุโขทัย</i>	232	รายอบาลี		
49	โตะเวาะ	236	ทาวฏอตุลบันนะห์ (บ้านคองเค)		
50	อานบามิงอิงยะห์	269	อัลฮาดี		
51	สุโขทัย (มุฮัมมาดียะห์)	281	บ้านตะลิ่งสูง (คารุลฮูดา)		
		333	ซาลามียะห์		

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
5	อักษามัสญิดอิสลาม	389	คารุลฮูดา (ทาโมง)	311	นิบงฮางุส (กือปาลอบูเกะ)
6	คารุลอามีน	395	ยือโมะ	314	ทุ่งยาว (สะม็องรังละหาร์)
7	คารุลมุฮายีรีน	408	กือดี	317	ตลาดใหม่มาประตุ
9	นุรุสซอลิฮีน	411	นุรุคติน (ปากาปันยัง)	318	ท่าปงอาลัม (บ้านส้ม)
	<i>อำเภอบางสะพาน</i>	415	กูวัง	382	นะห์ฏอตุลอิสลามียะห์ (บาสุกา)
2	นุรุลอิมาน	417	นุรุลอิมาน (จือโระ)	387	ท่าค้อ (นุรุคติน)
	<i>อำเภอบางสะพานน้อย</i>	426	นุรุปการอ	388	โคกโอน
8	คารุลมุดดากัน	429	นุรุลฮูดา (ยูโย)	399	นิคม (นุรุอิสลาม)
	<i>อำเภอปราณบุรี</i>	436	ยูโยปะซี (ปากน้ำ)	413	กูบู (อัลพัลลาห์)
1	คารุลมุฮายีรีน	439	ยูมูฮิยาตุลซอลิฮีน	420	ปอนนะฮะฮาลาลาก
4	คารุณอ์บาดะห์ (หนองลั่นทอง)	450	ลาค้อ	430	ท่าปงบูเกะ (บ้านควน)
	ปราจีนบุรี	452	แบรอะตุลโอบะ (นุรุรุลยากิน)	435	อีตายะห์ (ชะเมา)
	<i>อำเภอภินทรบุรี</i>	454	อะห์มาดียะห์	447	ฮุนตหวอ (ปากกั)
2	ฮานิบูลอิสลาม	456	ดาเนาะ	491	บ้านดอน
	<i>อำเภอศรีมหาโพธิ์</i>	458	นุรุคเตาฟิต	493	ซอลาฮุดดีน นิคม
1	นุรุลอิสลาม	462	กาแลบือซา	494	มิฟตาฮุลอับดะห์
	ปัตตานี	469	กลองมานิง	509	คารุลคูบรอ (บ้านใหญ่)
	<i>อำเภอเมือง</i>	486	อัลอิสลาห์ (ท่าปงตาราง)	507	ควนกะลาทอง
7	บลิดอ (นุรุลยันนะห์)	489	ซูดง	510	ยามืออิกัดักวา
8	จะบังติกอ	497	อาเนาะเยาะ (นุรุลสะฮาดะห์)	521	ยางแดง
9	กรีเซะ	498	จางา		<i>อำเภอแม่ฮาน</i>
10	แบร	499	อัลฮูดา (ตือราฮะ)	59	ควนเปลง
11	บานา (นุรุลอิสลาม)	516	อาเนาะฮาดิยะห์ (บาโง)	63	วังกว้าง
12	ตันหยงลุโละ		<i>อำเภอโคกโพธิ์</i>	227	กูระ
13	คาระ	4	ท่าปงกะเมียง	322	ดาแลม็อริยง
14	บางหมอ	5	ทวายขาว	324	กือลองตือแรยอ
15	ปารูโปะ	6	คารุลฮามาน	326	กูแบปู้ยู
16	กาตาอาเนาะบอ	27	ป่าบอน	351	ตันหยง (ท่าปงยอร์)
17	ปะกาชะรัง	28	เกาะตา	377	ปินดียา (ม่วงเตี้ย)
18	รูสมิแล	29	นาค้อ	418	ท่าแรด
19	ป้อโอน	30	บ้านสามยอด	427	นุรุลฮูดา (คลองทวาย)
20	กะมียอ	51	นาค้อ	526	ฮูยงตันหยง
21	ป่าแดงอ	52	ควนโนรี	543	นุรุลอิตายะห์
22	ริควานียะห์	60	โผงโผง		<i>อำเภอปะนาเระ</i>
64	บาราเฮาะท่าปงสุเหว่า	61	ท่าเรือ (ลอมตะ)	24	ปะนาเระ
70	แบรอะฮาดะจรง	62	บาแก็ง	75	ท่าน้ำ
71	บาราโหม	112	ดอนเค็ด	102	พ้อมิ่ง
81	ปู้ยุด	228	โคกโพธิ์	103	ปาละฮ์
104	สะมาลา	229	จะบังติกอบางโกระ	126	ดักดี
249	มัสญิดกลางจังหวัดปัตตานี	230	อาชีซสถาน	127	ปูลามาวอ
264	อัสติควานียะห์	231	สุเหว่าลานม	138	บ้านปุตะ
276	เก่าน์ปะกาชะรัง (ชีฮารุลอิสลาม)	232	บาโงซาร์	162	สุเหว่าบ้านกลาง
293	นุรุลอิสลาม (กูแบอิตะ)	244	ท่าปงรายอ	163	สุเหว่าบูเกะบ้านหัวเขาแก้ว
373	นุรุลฮาดิ	250	ท่าปงปีแซ	164	สุเหว่าดลากอบาตอ
376	นุรุลลุดดี (จะรังบาตุ)	255	อาเนาะบูเกด	174	สุเหว่ากาภิบูเกะ (เชิงเขา)
379	ชีฮารุลอิมาน (จะรังนิบง)	262	ทุ่งยาว	175	สุเหว่าบูเกะแกคเคตาแล
381	เจะดี (อีตายาตุลอิสลาม)	266	บ้านบลูกา	212	สุเหว่ากลองบือเระ
		267	บาโงยจ็องงา	213	สุเหว่ากือลองยะมะแต
		268	ท่าปงบือซา	214	สุเหว่าบ้านนาจาก
		285	ท่าปงบูเกด	215	สุเหว่ามะราด
		288	คารุลอามีน	248	สุเหว่ากือลอกแกแฆ
		295	นุรุลอิสลามบาโงะฆาดิง	282	นือริง

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
292	บ้านน้ำบ่อ	372	กอลำ (กระเสาะ)	55	กูบังปุตะ
329	เจาะเหาะ	383	สิงจาร์บี	56	ปูเกะดาโด
353	นาพร้าว	385	กูแบสาแม	76	ประจัน
356	นองเงง (หัวคลอง)	386	บละแต	77	ปอซงสาคอ
357	ลูกุม (โรงกบ)	393	ยูคม	78	เมาะมาวี
363	ท่าสุ	419	อัลพัลลาฮีน (แขนท้าว)	100	ซ็อรัง
364	กาแลยามู	423	ชูลี	101	ปอซงคัมสุ
398	เกาะบูดี	428	บูดี	106	บันนังยะลาป็น
412	อีละ	434	นุรูกำปงบารู	107	ระแวง
471	ท่าม่วง	445	ปะโค	108	ปูเลา
473	ทุ่งใหญ่	449	กำปงตันหยง (นุรูลอิสลาม)	109	บือแนบีแน
474	ชูแตซ็ือแล	461	ฉิมอียาคูลอิสลามียะห์ (คลองโต๊ะเนาะ)	110	มะแนกือบง
517	นุรูลอิสลาม (ตาซา)	463	ลางสาด	111	บาซาเวาะเซ็ง (คารุสลาลาม)
524	อิสลามียะห์	483	รอดตาวา	119	ราบอ
542	อัลตักวา	484	อะละนิโกะ	120	กระโค
	<i>อำเภอมายอ</i>	484	อะละนิโกะ	123	ปายอสะดิง (ชอลาซุดดิน)
3	มายอ (นุรียันนะห์)	485	เมาะโง	124	สิเต๊ะ
31	กาสุวิท	487	บือเร๊ะ	125	นองจี (โต๊ะกาลิ)
32	เตี๋ยะรายอ	488	คารุสลาลาม	139	มะแนดาแล
33	คูนหยง	515	ฆารอก	140	สุเห่าโต๊ะทัวอ (บาซาเอ)
34	แม่กลอง	540	นุรูลซูดดา	141	ชะมู
35	พอเบาะซ็	546	ฮิตายาคูลอิสลาม	165	สะนอ
36	ลูกาตาเงาะซ็		<i>อำเภอทุ่งยางแดง</i>	166	อาโห
37	กำปงปานแย	39	ณะลง	169	กอลำ
38	กำปงบองอ	41	บือเงาะ (นุรูลอิสลามียะห์)	170	สะดาวา
40	ตะบิงตังจี	45	บาแคะ	171	ฮิตาคูลอิสลาม
42	ปานแด	46	ป่าเซปูเต๊ะ	172	นัดเกาะบาดอ
43	มะม่วงหวาน	187	แลแะวะห์	177	สุเห่าคางา
44	สะมาหอ	210	ป่ากู (นุรูลซูดดา)	178	กำปงเป่าห์
47	สาคอโต๊ะ (คารุสนาอิม)	294	อิสลาห์ซาลิง	179	ลูโอะจาแะ
48	คูวา	308	โต๊ะหนอ	180	นุรุดดิน (บือแนจือโร)
49	กอแล	309	จาเราะลือแม	195	คะลาฆอสะมิลัน
57	ราเกาะ	332	จือมือฆา	196	บักดี
58	คาโต	338	บาแฆะตลาค	197	สะคาร์
113	ราวอ	339	คารุลาอามาน (พิเทน)	198	กูบังปาสร์
136	สะก่า	340	ป่าแดปาลัส	204	มาปะ
154	โต๊ะนาคอตา	354	โต๊ะซูด	216	วัด
167	กราสะก่าปงบารู	370	นุรูลอิสลาม (ตะโละบูโละ)	222	ปูลาฆาซัง
173	สุเห่ารานาซา	375	ป่าเดยอร์ (ปามะพร้าว)	224	ปะซงกัว
206	สุเห่าป่าละดาแม๊ะ	384	บาลูกาลูวิส (น้ำคำ)	247	จาเราะบองอ
207	สุเห่าบาโง	453	คารุลมูฮายีริน	251	บะราโอ
208	ถนน	480	ปอซงครือเบาะ	252	กอดอระนอ
209	จาเราะบาแน	492	บูเกะดาเนาะ	253	กาแลสะนอ
241	ลางดาแม๊ะ	504	สาลาฟี	254	บันนังจือปอ
265	มาโง๊ะ	505	บือแนจือโลม	256	กำปงดาแฆ
301	คารุลือบาตะห์ (ลูโอะฮือโร)	508	ตักวา (บ้านคาน)	325	นุรูลอิสลาม
302	บูเกะแะ	519	ตะโละบูโล๊ะ	327	สาเราะ
303	ฮิตายาคูลอิสลามียะห์ (บูเกะกุง)	532	อูสสิสาอาลัดตักวา	341	บากง
328	ศาลามูดี		<i>อำเภอยะรัง</i>	349	นุรูลอิสลาม (เกาะแน)
358	บาศิสลือกูบู	25	ปรีกี	352	บาโงยาซา
381	เปาะซี	28	ยะรัง	371	จืองาบูลู
382	บูตง	54	คารอซัน	374	คารุสดีกัว (ปูลาตะเยาะฆอ)

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
380	คารุลอฆามาน (ซีอรงท่านบ)	157	ตุโสมบันยั้ง		อำเภอสายบุรี
400	อะดีนุลอิสลามียะห์	158	เจอะเฮาะปอเนาะ	65	ละฮาร์
402	กูแบบาเคาะ	159	คาลอ	66	ชายทะเล
403	ฆอวาลีตุลอิสลามียะห์	182	สุเหว่าบนณะคี	67	บางเก่า (มืองานบ)
414	บาโงตา	183	จะรัง	68	ป่าเสยะวอ
422	กูบรอ (ปูเสาะ)	184	สุเหว่าบาโลย	69	हुนตมาจำ (คารุนอ์บาเคาะห์- ลีซารออินซามาดีลยันนะห์)
438	นุรุลอิสลาม (ปากีสถาน)	186	สุเหว่ากือตี	82	ลาเมาะลาโอะ
443	ชูนิง	188	คาโตะ	87	คะลูนัน
467	ลาโด้	189	เวาะหะยี่	89	ละโละ
475	นุรุลยันนะห์	190	สุเหว่าเจอะอะคะวันคก	91	คงกะ
476	คารุสลาลาม	201	บางปูสุเหว่า (อ๊กกุนมุสลิมิน)	92	พอเบาะ
477	นุรชุกรียะห์ (เปาะมูเร็ง)	202	สุเหว่าสะตาเงาะ	96	ปานด
478	ยาม้อาคูลอิสลามียะห์	205	สุเหว่าซีโตะ	98	คายุลอิสลาม
481	ปีคูนายี	217	จะนีอรง	99	มือเระ
482	บาโงกาบู	218	สุเหว่าหญ้าคา	115	ราลอ
490	คารุสลาลาม	219	ลางาร์	121	คาลูเปะระ (ตาโละบือเระ)
495	บือโรกูนิง	223	สุเหว่าราตมบันยั้ง	122	สาลานด
496	นาอิม	259	กือแคว	128	กูแบบาเคาะ
503	กอดอโตะเสะ	270	ป่าตามูตี	129	มือเระ
509	อุสมานอิมบูนอ์ฟาน	273	นุรุลชูดคา	130	กาแล (รียาคูซซอลีอิน)
514	เวาฏอตุลอิบาดะห์	281	คูเวาะลาโอะ	135	สุเหว่าบังกวาง
518	อิมาคุดดีน (ปายอกะระลูว)	298	นุรเดาฟิต (โป)	142	สุเหว่าคัม
523	นุรุลฮิดายะห์ (ลูโมะบาลา)	312	คารุลอิหसान	168	เจอะกึแย
535	อิมาคาตุลกูบรอ	313	คารุสอิดบาดีะ	176	สุเหว่าจะเก
536	ลีหาบูคดีน (ตะลาขอป่าแอม)	319	คะโละแอโนง	199	สุเหว่าบันนังยามู
541	บือแนค็อมอง	323	เปาะปารมัน	220	สุเหว่ากำปงอาคะห์
544	กูนิงจาเวะบุงอ	333	คะโละอาโฮ	239	สุเหว่าจืองา
	อำเภอยะหริ่ง	335	นุรอฆามาน (ตะโลสะมีแล)	240	สุเหว่าป่าคาดีมอร์
1	การูบี	336	ปลากง	243	อุมมะ
2	ยามู	337	พังกับ	263	สะบือรัง
53	ปียามูมั้ง	394	คานกะกือคา	271	ป่าโอะ
72	บูตี	404	บือเจะ	272	จะกอง
73	คะโละกาโปร์	406	บาง	274	คะบั้ง
74	คันทงคาลอ	407	บ้านนาหอม	277	ยามูคิกอ
79	บางปู	424	กำปงบารู	278	ชูแควกอล
80	คะโละแอเวาะ	431	กูริง	279	บาโงยือริง
83	คอหลัง	432	สะแปนอง	280	ละฮาร์
84	คือริช	433	บือแนลูลา	283	คายะ
85	สาบัน	437	เมาะปริง	284	กาฮง
86	สุโงฆาลอ	440	กำปงบารู (ปาเซร์)	289	คารุลอิบาดะห์
105	หนองแรด	441	ปูโปะ	290	มุฮำมาดีอิสลาม
116	บาลาคูวอ	444	มูหลง	304	ห้องน้อย
131	คันทงจิงงา	451	มอฮัดดีร์บารี	305	สุเหว่าจาลาโก
132	โตะโสม	468	กูแบมาคู	306	คักวา
133	คินแดง	472	ยือริง	315	บ้านบูเกะ
149	ปียา	522	คูเวาะคาระ	334	กะบง
150	แบร่อ	525	ปาโตะ	348	บือลูลการ์ยามู
151	เปียบแม่สูง	529	วอจา	350	ปายอ (อีตาบาตุลมุตากิน)
152	คะโละ	533	บือกาแคยง	359	กาณะ
153	สุเหว่าตาแกะ	534	ลือร์ฟา	360	ช้องแมว
155	สุเหว่าอาโฮ (ยามือลูลูสตอ)	537	กาแลบือซา	365	กอดอมือเระ
156	ปาโอะฆาเยาะ	539	คารุลนาอิน (ปะโค)		

เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด
367	กุแบบูแนม	147	คอลอดันหยง	500	ป่าแคกือเตนเร
368	คารุลนาซีอิน	148	กุแรกุดง		(อิตายาคูลอาดินียะห์)
391	แซะโมะ	160	กาแลคะราแย (ซ็รียูลซุดตา)	501	คลองรี
396	บาโงมุลง	161	กอบะปะ	502	อ้อเลาะบากา
401	หวายขม	181	คอรัก	513	นุรุลซุดตา
409	เจาะโบ	191	ปูชนบุงอ	527	บากง
448	อิสลาซุดดิน (กะลาฟอ)	192	ยาบี	528	นุรุลยันนะห์ (ตากง)
460	บลิฏ	193	กำปังบารู	545	บูเกะสติมง
511	คารุสลามะ (ตะพา)	194	นุร		
512	นุรุลอิสลาม (ตริอเบาะ)	200	คอรอนยาง		
538	บือแนบาด	203	ไผ่มัน (บูโล๊ะบีเยาะ)		
	อำเภอกะหือ	211	แซมอ		
88	บะลุกา	221	กรายี		
93	มะแนดาแล	225	ออละปะนิง	1	ซุนนียะห์
94	มะนังมะดง	234	กำปังบารู	2	คอรือฟะรี
95	มะลอ	235	คูนอ	4	คารุซซุนนะห์
97	ปล่องหอย	238	ยามะห์	6	มาลุดอิสลาม
134	บาแต	242	ปากจันอ (ริฎวานียะห์)	10	นุรุลอะมาล
137	ฮุแตคารามัง (นุรุลซุดตา)	245	ปะกาลือซง	11	อิตายาคูลอิสลาม
236	บาโงสาเมาะ	248	หนองปู	15	ตะเกียบโรนราชพิศจินดา
269	บ้านมะกอ	257	คะลาฆอบากง (บ่อทอง)	16	อิสลามวัฒนา
286	บาโงยือแม็ง	258	บ้านเต (นุรุลอิบาดัต)	17	นุรุลอิมานวาริซซุนนะห์
299	คารุลอามาน (เจาะกือฟอ)	275	โคกโหนด	18	อะมาดียะห์
300	บีดิง	291	เรากูอูดุลยันนะห์	19	ซาฟีอี (กลาง)
347	ฮุแตบือราแย	296	ควนดิน	23	อาลียิดคารออบน
366	โลทุ	297	อัสซิดายาคูลอาดินียะห์ (ท่าด่าน)	24	อะห์มาดียะดุสซอลิฮาด
369	ตะโละคารามัน	310	คารุสลาลาม	26	ยะมาลุดดิน
466	นุรุลอิสลาม (บ้านบาโง)	316	บือกาแลตือราแย	28	กุฎีซ้อฟ้า
520	คอลอกกาป้า	320	กุแบกือแย	33	ยามีอุลอิสลาม
530	คารุลตักวา	321	บาโงกือราเสาะ	45	มุฮำหมัดอาลี
531	นุรอิมาน	330	แคนา	47	อุมัตซาปูยาน
547	ตะโละบาโระ	331	นุรุลอามัน (บูเกะตือลองอ)	50	ญันนะตุลนาอิม
	อำเภอไม้แก่น	342	ปอชนลือโต	54	นุรุลอิบาดะห์
90	ตะโละแกตอง	343	กัวลือรือบอ (บางราฟา)		อำเภอท่าเรือ
114	บิลยา	344	บาโงสาฆอ	25	นุรุลอิสลาม
118	ท่าช้าง	346	กือลองบองอ		อำเภอบางบาล
226	ปาซาร์	355	นาศิยาตุลวาตอน	39	สมคิตอิสลาม
233	ปลากรืออง	378	บางไร่ (เอานินนาส)	46	ซาซูลซุดาห์
237	กะรือจ	390	ตักวา (ปูเลาบงอ)	55	ซาลียิลซุดตา
260	โคกนิง	392	อะมาดียะห์		อำเภอบางปะอิน
261	กูริง	397	คาริง	22	หัวเมฆ
287	ฮุแตฮางุส	405	ควาฮุดดิน (ปริง)	34	นุรุลซุดตา
307	นุรุลซุดตา	410	กุแบซือโยะ	35	เราะห์มานียะห์
345	ตะโละลาเวง	416	อิสลาซุดดิน (คลองบูเกะ)	37	ซาดียะห์
459	ป่าตา	421	ป่าแตลางาบ่อทอง	38	กอดิรียะห์
	อำเภอหนองจิก	425	หังกาแลยามู	42	นุรุลเอ็ยะซาน
23	กาเตาะ	442	บือกือแล	43	อาลียิลอาลีไบน์
50	คุดง (ยามีอิลเราะห์มะห์)	446	กือลองลือมู (นาซือฮาคูดดิน)		อำเภอทักไ้
143	ริฎวานียะห์	455	เป็ยะ	3	ยามาอะตุลมุสลิม
144	กาแลกูโย	457	คะลาฆอบายู		อำเภอตากบึงหลวง
145	ป่าแตลางาร์	464	ปากลือยะ	7	มุสลิมินกลองใหม่
146	มายันยะห์	465	บ้านดอน	8	รอซิด
		479	นุรอียาคะห์ (มะพร้าวดันเดียว)		

พระนครศรีอยุธยา

อำเภอพระนครศรีอยุธยา

- 1 ซุนนียะห์
  - 2 คอรือฟะรี
  - 4 คารุซซุนนะห์
  - 6 มาลุดอิสลาม
  - 10 นุรุลอะมาล
  - 11 อิตายาคูลอิสลาม
  - 15 ตะเกียบโรนราชพิศจินดา
  - 16 อิสลามวัฒนา
  - 17 นุรุลอิมานวาริซซุนนะห์
  - 18 อะมาดียะห์
  - 19 ซาฟีอี (กลาง)
  - 23 อาลียิดคารออบน
  - 24 อะห์มาดียะดุสซอลิฮาด
  - 26 ยะมาลุดดิน
  - 28 กุฎีซ้อฟ้า
  - 33 ยามีอุลอิสลาม
  - 45 มุฮำหมัดอาลี
  - 47 อุมัตซาปูยาน
  - 50 ญันนะตุลนาอิม
  - 54 นุรุลอิบาดะห์
- อำเภอท่าเรือ**
- 25 นุรุลอิสลาม
- อำเภอบางบาล**
- 39 สมคิตอิสลาม
  - 46 ซาซูลซุดาห์
  - 55 ซาลียิลซุดตา
- อำเภอบางปะอิน**
- 22 หัวเมฆ
  - 34 นุรุลซุดตา
  - 35 เราะห์มานียะห์
  - 37 ซาดียะห์
  - 38 กอดิรียะห์
  - 42 นุรุลเอ็ยะซาน
  - 43 อาลียิลอาลีไบน์
- อำเภอทักไ้**
- 3 ยามาอะตุลมุสลิม
- อำเภอตากบึงหลวง**
- 7 มุสลิมินกลองใหม่
  - 8 รอซิด

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
9	คอยรียะห์	74	บ้านแหลมยาง	41	โชคอำนวย
12	หนองหล่มชาติ	75	ตำบูนอามียะห์	51	บ้านท่าสนุก
13	ยามีอุลคอยร็อค (สุเหร่าแดง)	77	ริยาคุลกิมิน	63	นุรุลอักซอญ์
14	นาซีรุตดิน		อำเภออุรุบุรี		อำเภอท้ายเหมือง
20	มุฮัมมาดียะห์	44	นุหฺรอนหันหนะยะห์	34	บางคลีมุสลิม
21	ชาดีลียะห์	54	บ้านบางวันอุลนุรุลอิสลาม	36	ทุ่งมะพร้าว
27	กอดีร์บี	58	ธรรมอิสลาม	38	บางคลีปากีสถาน
29	อะมะดียะห์	59	บ้านหินลาด	48	บ้านบ่อदान
31	นุรุลอิสลาม	60	สุเหร่าบ้านห้วยทรัพย์	69	คาริสสะอะดีห์
32	ชาสุริยะห์	62	อัลอิสลามียะห์		
40	มะฮ์มูดียะห์	64	ซอลาฮูตดิน		พัทลุง
41	เนียะมาตุลเลาะยะห์	65	คาริสสะลาม		อำเภอเมือง
48	นุรุลฮิดายะห์		อำเภอตะกั่วทุ่ง	32	ตำบูนอิสลาม
49	เนียะมาตุลมุฮำมีรีน	6	บ้านป่ายาง	56	นุหฺรอนเอียะसान
53	คอดีร์บันนะยะห์	7	นาใต้		อำเภอกงหรา
	อำเภอวังน้อย	8	ท่าปูน	1	ท่ายาง
30	โน้ตมุฮำหมัดอิสลาม	9	เขาปีหลาย	2	ต้นประดู่
36	ยามีอุลอิควาล	10	บ้านแหลมหิน	3	นายวน
44	คารุณนาอิม	11	คลองเคียน	4	ทอนครน
	อำเภอเสนา	12	บ้านสามช่องเหนือ	5	บ้านคลองหริะหลัง
5	ฮาซานียะห์	13	บ้านบางหลาม	7	ชะรีคเหนือ
5	มหมัดเสนา	14	บ้านโนนหยง	8	ป่าแก่คก (ชะรีคใต้)
52	กอดีร์ยะห์	15	บ้านบางจันทร์	9	บ้านคู
	พังงา	16	บ้านอ่าวขาม	25	บ้านพุด
	อำเภอเมือง	29	บ้านเขาเปาะ	26	หัวหรั่ง
17	บ้านเกาะหมากน้อย	30	บ้านทองหลาง	35	หลาแม็ง
18	จำเรญศุกร์	40	บ้านโคกเหรียญ	40	นุหฺรอนเอียะसान
27	เกาะปันหยี	42	สุเหร่าบ้านบางจันทร์นาทะเล	41	นาบอนอิสลาม
28	เกาะไม้ไผ่	46	บ้านย่านสะบ้า	42	นาสิมซาอิสลาม
35	มัสญิดกลางพังงา	50	บ้านหินร่มมุสลิม	43	คารุคซอลิยะห์
39	พังงาปากีสถาน	52	บ้านคลองใส	44	บ้านนาโคกโพธิ์
47	บ้านเขาเผา	54	บ้านเจ้าขั้ว	45	คารุคฮีม่านบ้านโคกโพธิ์
56	บ้านฝ้ายท่า	55	บ้านดีเต๊ะ	61	อัคร์คาวาร์ (บ้านวังปริง)
57	บ้านท่าไร่	66	คารุคอิสลาม	62	พัฒนาอิสลาม
68	นุรุลเอียะซาน	67	มิพคาหุดดิน		(อัล-มัสยิดอุลอิสลามียะห์)
78	บ้านโนนหงบ	73	อิสลามียะห์	64	ยามาฮาตุลอิสลามียะห์
	อำเภอเกาะยาว	76	คารุคอิสลาม	67	นุรุลกอมารียะห์ (บ้านสะพานแก้ว)
19	ตำบูนกำมิด		อำเภอตะกั่วป่า	68	อันวารค์ (บ้านควนท่อน)
20	บ้านริมทะเล	1	บ้านบางกรัก	70	อัลฮัก
21	บ้านคลองเหี้ย	43	บ้านบางกรักใน		อำเภอเขาชัยสน
22	บ้านช่องหลาด	49	ฮิดายะห์ตุลอิสลามียะห์	6	ไร่ลุ่ม
23	บ้านโหล๊ะโป๊ะ	70	คอดีร์กอดีร์บันนะยะห์	11	คลองอ้ายโต
24	บ้านพุดแดง		อำเภอทับปุด	12	ควนนายช่อง (หัวหรั่ง)
25	บ้านพุดใน	2	บ้านนา	50	ท่าวัง
26	อิสลามียะห์	3	บ้านใหญ่	57	บ้านเกาะทองสม
45	บ้านท่าเขา	4	บ้านโคกโคตร	60	ฮิดายะห์ตุลอิสลามียะห์ (บ้านแม่เปี้ยะ)
61	บ้านโหล๊ะโป๊ะน้อย	5	บ้านดงลิ้น	71	คารุคอิสลาม
71	บ้านท่าพุด	31	บ้านควน		อำเภอบางแก้ว
72	บ้านโหล๊ะปาหเรต	32	บ้านบนทุ่ง	10	สาธาร์
		33	บ้านคลองบ่อแสน	20	หาดไข่เต่า (ตะวันตก)
		37	บ้านท่าใหญ่		

รายนามผู้บริจาค	ประเภทของมรดก	รายนามผู้รับมรดก
31 รวมญาติ (โกลสัก)	เพชรบุรี	29 ผดุงศาสน์
37 บ้านหาดไร่เต่า (ตะวันออก)	อำเภอเมือง	32 หาดบ้านป่าคูลอิสลามียะ
46 นูร์อิสลามียะ (บ้านวังหลัก)	5 มุสลิมชาคูลอิสลามียะ	35 นูร์เอ็ยะซาน
59 นูร์มุมีนีน	8 นิซัตคูลอิสลาม	อำเภอถลาง
อำเภอตะโหมก	อำเภอชะอำ	1 นูร์อับดุลอะซีซ
21 บ้านควน	9 คารุซซอลิฮีน	2 บ้านคอเอน
22 โหล๊ะสะบ้า	11 คารุสลูฮายีรีน	3 บ้านพารา
27 ฮิตายะคูน ฮิตายะ (บ้านด่านโลด)	13 นูร์เอ็ยะห์ซาน	4 บ้านบางโรง
28 บ้านท่าเขียด	อำเภอท่ายาง	5 บ้านอ่าวปอ
29 ความอินนอโม	12 นูร์อิสลาม	6 บ้านผักจืด
30 บ้านหัวช้าง	อำเภอบ้านแหลม	7 บ้านพรสมภาร
34 อาค้ำสันอัสฮานร์แม่มชรี	1 คารุสลูฮาคะห์	8 บ้านบางหมากเหลา
36 อัลอามาลูซซอริชะ	2 ยามิอุลอิสลาม	9 มุกการัม
48 ซอหล่าหุดดีน (บ้านทุ่งเหียง)	3 อีสลามรุดเราะฮ์มาน	11 บ้านหิมัด
51 หลู่หวนฮูต่า (คลองน้อย)	4 จรุงอิสลาม	12 บ้านนาใน
53 สมบูรณ์ศาสน์	6 ฮิตายะคูลมุตตะกิน	19 บ้านบ้านบางลา
58 อูสสลือชะ (บ้านหนองเลน)	7 มูฏืออะคูลอิสลามียะห์	20 สุเหร่าบ้านบางโจ
66 คาทอรนไซริหียะ (ควนป่า)	10 ซือรียุดดีน	23 บ้านเกาะนาคา
72 คารุสมาอาริฟ	เพชรบูรณ์	26 บ้านแหลมทราย
อำเภอปากพะยูน	อำเภอเมือง	30 ยามิอุลอิสลามียะห์
13 บนบ้าน	1 วิงชมภู	31 คารุสลูมุตตะกิน
14 มัสญิดกลางประจำจังหวัดพัทลุง	อำเภอบึงสามพัน	33 บ้านป่อสอม
15 บางม่วง	2 อัลญูฮารัด (วังพิทูล)	แม่ฮ่องสอน
16 แหลมไถ่ฟู	แพร่	อำเภอป่าาย
17 บ้านดิน (เกาะนางคำเหนือ)	อำเภอเด่นชัย	2 อัลอิสรออ
18 เกาะนางคำใต้	1 เด่นชัย	อำเภอแม่สะเรียง
19 ม่วงทวน	ภูเก็ต	1 ญามิอาคูลอิสลาม
38 บ้านหัวยาง	อำเภอเมือง	ยะลา
39 หัวเสม็ดอ่อน	13 ยามิยะ	อำเภอเมือง
49 บ้านเกาะเสือ	14 กิยามูตดีน	6 โตะเรียน
52 นูร์นดีนา	15 ลิวาอุลอิสลาม	7 บาโจจิจา
54 อันสอรุส-สุนนะฮ	16 นูร์ตดีนียะห์	12 ยานมะเราะกอคูลบันนะห์ (มัสญิดประจำจังหวัดยะลา)
55 บ้านหัวฝาด (นูร์ตดีน)	17 ยาเม็ยะ	14 มือนันยามู
63 ะหยาอิสลาม (บางม่วง)	18 ยาบรณูร์ด	15 บ้านบาตัน
65 คารุสลาม (เกาะหมากใต้)	21 กอริฮะ	16 สะดา
69 นูร์ลุมบีน (บ้านช่องหิน)	24 คารุอิสลาม	17 บือรานง
อำเภอป่าบอน	25 กามาลิยะห์	18 บ้านยะลา
23 บ้านเหมืองตะกั่ว	27 นูร์นอิสลามียะห์	19 บ้านนังบูโย
24 บ้านหนองรง	28 นูร์นอิสลามียะห์	21 ตะป่อเปาะ
47 บ้านควนบุง	34 เฮ้าวาลูลฮิตายะห์	23 มือนซง
พิจิตร	36 อัลมาดีนะห์	24 บาโจฮารอ
อำเภอเมือง	อำเภอกะงู๋	26 ปากีสถาน
1 ตียาอุลอิสลาม	10 บ้านกมลลา (ท่ามะตา)	27 ยามิอาคูลบันนะห์
พิษณุโลก	22 นูร์อิสลามียะห์	28 ยานมะสะอะอะ
อำเภอเมือง		29 บ้านมือนัน
1 ปากีสถาน		31 มลาญูบางกอก
		36 บาโจสาเร็ง

เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด
37	ยาแม่กลางาเปาะเล็ง	160	อัลวิदान	35	อิสลามมียะห์
47	ยามีอาตุลมุสลิมียะห์	182	แบหอ	56	บ้านตะบิงคีง
48	บาโงกูโบ	184	มุฮำมาดี	57	บาโงยือแร
54	โละกือบอ	191	นุรุลมาคินะห์	58	ยาแม่คานะปะเต๊ะ
55	ยาแม่กุนะบุโรง	192	บ้านนาตุลมะวา	77	ยามละห์กะปาลอบาโต๊ะ
59	บ้านขนง	196	รียาฏอตุลมุมีนิน	78	นอรุดิน
60	กำปงดาระ	199	เราะสุลยาบาล	94	ซัมซุดิน
61	ยาแม่กำปงชูลู	203	นุรุลสาลาม	95	บ้านนาหุนาวิน
64	บ้านกำปงบูเกะ	204	คารุลอามาน	102	บ้านนาตุลมะวา
65	ยาแม่พร่อน	208	อัลมาคารียะห์อิสลามมียะห์	129	คารุลมะรุฟ
66	เงาะปาละห์	209	คาคิกำบ้านแปง	136	ฮาลมุนคอเซ
67	ยาแม่บาดูปุเตะ	216	อัลอิบาคะห์	168	กาสิง
68	บ้านลิตล	217	คารูอิมาน	185	อิสลามมียะห์
69	ยามีอาตุลชานียะห์	218	จาเราะสิปู	195	บาบีคารุสลาม
70	มาคอรูซอ	225	คารุสลาม	205	เงาะกาโป
71	ยาแม่จันน	227	บ้านสฆาลอ	223	บ้านนาตุลมะวา
72	ยาแม่บ้านบูเกะ	230	อายนุลยากิน	236	คอสุลอิบาคะห์บ้านมือชู
73	ยาแม่อัลแบะชะห์	231	มุฮำยิรีน	250	โคะปาแวการุชานียะ
74	ยามีอาตุลยันนะห์	234	คารุลมุดคากิน	276	คารุลมุซันนิน
75	ยาแม่วังกระ	235	คารุลอามาน	277	อิสซาชานียะห์
76	ยาแม่ปาดำมือเปาะ	241	บาฮาอูดีน	289	นุรุลอิสลาม
83	ลาเงา	245	อัลฟุรกอน	290	คารุลชูดา
84	บ้านตะโละแวน	256	อามีน	292	อັคตะหรีร (พงค์ยามู)
86	ยาแม่กะตุปะ	260	ฮัลมาดีบี (ตลาดยะลา)	297	นะห์คอคุสอิสลาม
91	ยาแม่บาโงยือโร	263	นุรุลอิซชาน	301	ซีรอตุคุดักวา (บ้านฉลงงชัย)
92	บ้านสลาแคว	266	อัลมุบาร็อก	307	คารุลอามาน
93	ยาแม่กุนะบุลีเตาะ	267	นุรุลยันนะห์	311	คารุลอามาน (บ้านสนามบิน)
101	คารุลราวูอ์ (กำปงนิบง)	271	สิรอยิลชูดา		อ่าเอบเตง
103	ยาแม่กำปงสาขอ	273	มิกคาฮุกยันนะห์	8	จาเราะปะไต
104	ยาแม่ตือรือเบาะ	278	ลุดฟีบี	9	ทาโมง
110	ยาแม่กาปาลอมือเตาะ	280	บ้านบาคุบือละ	10	ชูลูกานะปะ (ชูลูกานะปะ)
111	ยาแม่ตือกือแคว	281	คักวา	11	มัสญิดกลางเบตง
116	เตาเฟกบาโงยือริ	291	คารุลชูดา	79	ประมวลธรรม (ญามิอิลกอปรอด)
117	ยาแม่บ้านลิมุด	295	บ้านนาตุลมะวา	80	กุนงจันอง
118	ยาแม่หนักโคะโมง	303	นุรุลอิสลาม	81	ยะรม
125	ยาแม่บ้านม้าย		อ่าเอบชารโต	188	สามัคคีธรรม (อัลอิจตีฮาดุดดีน)
126	คารุลกออริ	120	ยะแม่กำปงแหร	210	นุรุลยากิน
127	มุดตามำอินนะห์	163	สามัคคีรารโต	211	คารุลนาอิม
128	มุดมาเอนนะห์	219	ยามีอาตุลอิสลาม	224	ป่ารุงศาสน์ (มัสญิดฮาดุดดีน)
130	ยาแม่บ้านลือเมาะ	238	พัฒนาอิสลาม (ปูยูค)	228	ศ่างศาสน์ (อิกอมาตุคุดดีน)
132	ยามีอาตุลมุสลิมิน	248	คารุลอามาน-ชานี	229	สันติธรรม (อัลอามานียะห์)
133	คารุลมุมีนิน	254	นุรุลอิบาคะ	237	ธรรมวิพัฒนา
134	ยาแม่ปาโจ	255	อัลคักวาห์	284	ราวูอตุลยันนะห์
137	เราฏอคุซอสิฮิน	259	ซอลาฮุดดีน	299	นุรุลชูดา
138	มุดคาคือคาคุสอิสลามมียะห์	264	อัลอิสลามมียะห์	309	นุรุลชูดา
139	นุรุลชูดา	285	คารุสสาอาตะห์		อ่าเอบยะทา
141	อัครอูริยะห์	286	อัลอูบูดียะห์ (บ้านคอกช้าง)	13	ยามิ ประจำอ่าเอบยะทา
143	นุรุลอิสลาฮียะห์		อ่าเอบบ้านกิงสดา	32	คารุสซาลาม
146	คารุสซาลาม	20	กัจจาเฮตีอุง	53	คารุสชูดา
148	มัสญิดกลางประจำตำบล	22	กำปงลาแคว	83	บ้านซีเซ๊ะ
158	มากอมิลกียามิติน	25	รานอ	100	บ้านกาตอง
158	คารุสซาลาม	30	ป่าหวัง	124	คักกัว

เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด
140	อิสลามียาตุลอะลามียะห์	2	บ้านบางไผ่	172	คารุลอามาน (บ้านกาตุง)
144	นุรุตุลฮาดิ	3	ยาแหมะย็อนนะเร๊ะ	173	คัสบิซ (บ้านโป๊ะ)
147	นุรุตุลฮาดิ	4	สาตอ	174	นุรุตุลอิสลาม (บ้านย็อนโร๊ะ)
151	มุฮัมมัดศ็อยะห์	5	บ็อดอง	175	สามัคคีอิสลาม (บ้านตะโละสคาร์)
154	อุซซิดคัวา	33	บ็อนนากอ	176	นุรุตุลอิสลาม (บ้านบาโร๊ะ)
157	นุรุตุลอิสลาม	34	บ้านกาลูบัง	177	คารุสลาสาม (บ้านแกแช)
159	ยามิสตาควา	38	บ้านโกตาบารู	178	คารุนอมา
161	คัลมุดอติซรี	39	บ้านตะโละหะลอ	179	บาโงย
164	นุรุตุลฮาดิ	40	บ้านบันนังตามู	180	รอตุ รออิม
171	บ้านบีแหม	41	บ้านค็อนล	181	อ็ดดีนุลอิสลาม
183	กำปงตันหยง (อับดุลฆามาลญ์)	42	บ้านเกียะ	186	นุรุตุลฮาดิ (บ้านบูเกะบือฮาลอ)
187	คาอิบยาตุลค็อนนิยะห์	43	บ้านไม้มัก	190	นะห์ฎอตุลอิสลามียะห์
193	นุรุตุลฮาดิ	44	บ้านกอดอติโร๊ะ	197	อิสลาฮุดดีน
194	นุรุตุลฮาดิ	45	บ้านกำปงสะโต	200	คัหฺสิ้นุลอิสลาม
198	นะห์นาตุลซุนยัน	46	บ้านบากาสาแหม	213	คารุนาอิม
201	ซอลาฮุดดีน	49	บ้านบาโงบองอ	214	ซีรอญูลฮาดิ (บ้านบือยอง)
206	คารุลนาอิม	50	บ้านจาเนง	215	บ้านบือแฉกญ์
207	นุรุตุลอิสลาม	51	บ้านพงย็อนโร๊ะ	226	คูลยาบีอุซซาฟีอ
220	คารุลอิสละห์	52	บ้านบือมัง	232	นุรุตุลฮาดิ บ้านจาเราะกาเซ็ง
221	นุรุตุลอิสลามียะห์	82	บ้านกะเมง	239	นุรุตุลอิสลามียะห์
222	ยาแหมะซัยฟุดดีน	85	บ้านเลสุ	247	บุมย็อบะตุลซาบาบุลอิสลามียะ
233	อิสลาฮุดดีนียะ	87	บ้านกาลอ	262	นุรุตุลอิสลาม
240	คารุลนาอิม	88	บ้านบาโงกือมุ	269	คารุสลาสาม
242	มัสรอห์อาตุรียะนนะ	89	บ้านจือแร	270	นุรุตุลอิสลาม
243	นุรุตุลอิสลามียะห์	90	บ้านคาลาน	274	คารุลมาอาดบ้านบาสอ
246	มาตนาตุลอิสลามียะห์	96	ปูลายันอง	275	นุรุตุลนาญิฮิน
249	นะคาตุลอิสลามียะห์	97	มุฮัมมาดียะห์	279	บ้านนาตุลซุลตี
252	หาซัน	98	ยาแหมะแฉก	282	คารุลอามาน
253	อัลฟัลละห์	99	ยาแหมะกำปงเกะรอ	283	อ็ดอิสติกอมาะห์
257	นุรุตุลอิสลาม	105	ซาโยอิสลาม	288	ยาแหมะอัลฟาวาอิด (บ้านโตะนะ)
261	หาบาตุลอิสลาม	106	บ้านโตะปานกะ	293	นุรุตุลอิสลาม (บ้านใหม่)
268	นุรุตุลฮาดิ	107	ยาแหมะบาตะตีง	300	อันนัสรี (กำปงบูเกะ)
272	คารุลอิสลามียะห์	108	ยาแหมะบาโงยญูโบ	302	คารุนาอิม
287	คารุสลาสาม	109	ยาแหมะกำปงค็อนลัน	305	นุรุตุลอิซฮาน (บ้านโตะยะ)
294	ราวาญูตุลฮาดิ	114	อัมบูมารัก (มะค็อง)	308	อุซซึซซาฮาลาดคักวา (บ้านจาเราะอิมะ)
296	ซอฮ็อบิซาฮาดะห์	115	ยาแหมะบาเทร์		
298	นุรุตุลฮาดิ	119	เตาเพะกียะห์		
310	ซอฟีรียะห์ (ตะโละเว)	121	ยาแหมะค็อบู		
	อังกะอากบัง	122	ค็อนฮาดิ		
62	บ้านลูโบะป็นยัง	135	อ็ดฟัลลาฮุดอามิฮิน	2	อังกะอากบัง
131	บ้านบือนัง	142	ยามืออาตุลอิสลาม	3	อะเรอควาน
189	นุรุตุลฮาดิ	145	คักวา	4	อ็ดฟาอิดิน
202	คอบรียะห์	149	บ้านบาสูกา	10	อุบูตียะห์
212	นุรุตุลฮาดิ	150	คารุลฮาดิ	14	อิสลาฟียะห์
244	บ้านกาบัง	152	คารุนาอิม	15	คารุลญันน๊ะฮ
251	นุรุตุลฮาดิ	153	นุรุตุลอิสลามียะ	17	ญันนาตุลนออิม
258	คารุสลาสาม	155	มัคฺวาสะฮ์มุฮัมมาดีค็อน	18	นุรุตุลอิสลาม
265	บ้านลาแล	182	ราวาญูตุลฮาดิ		
304	อันซอรัสซุนนะห์	185	คอบรียะห์		
308	คารุนาอิม (บ้านยะ)	186	สะอาร์ทิน (บ้านอูเปาะ)	1	อะเรอควาน
	อังกะอากบัง	187	ยาแหมะบูเกะจือซา	8	เราะห์มียะห์
1	อิสลาฟียะห์	189	ยาแหมะ	8	เยาะซาน
		170	นุรุตุลอิสลาม	13	ซึลาฮุดดีน

เลขทะเบียน	ชื่อมสยค	เลขทะเบียน	ชื่อมสยค	เลขทะเบียน	ชื่อมสยค
16	นุรุดดีน	34	ดอนซี่เหล็ก	156	ยามะ
	อำเภอสุขสำราญ	35	เกาะแก้ว	166	สอสีหุดดีน
5	อัสเตาฟักียะห์	114	บ่ออิฐ	167	บ้านโคกมา
7	ม่อห่ามาตุร์	155	บ้านคลองลึก	170	คารนบาหาร์สะบารังศัพท์เราะ
9	ซอล่าฮุดดีน	174	นุรุลมุสอ (บ้านหัวนอน)	177	เราะหะมะบ้านพื่อนคง
11	เฮยาตุลยันนะห์	175	อัลอิดายะห์	182	นุรูนอูดา
12	มีนันยันนะห์	244	นุรุลอิสลามียะห์	184	บ้านป่าหว้า
19	นุรุลยันนะ	256	ยามีนุนลุดดีน	185	กามาลียะห์
			อำเภอควนเนียง	206	นุรุลอิสลาม
	ระยอง	18	คลองปาลาม	208	บ้านบ่อไซน
	อำเภอเมือง	19	หัวไทร	210	ควนหัวช้าง
1	นุรุลอิสลาม	20	ดอนเหรียญ	211	บ้านลางา
3	มีสบาฮุลอิสลาม	115	บ้านป่า	217	มูอาฮิริน
4	นุรุลอิดายะห์	238	คารุลอามาน	229	บ้านปึก
5	ยามีนุรุลมุบตาดี	245	คารุลเอียะซาน	235	บะรูตดีน
6	นุรุลอิดายะห์		อำเภอชะนะ	259	มูหัมมาดียะห์ (บ้านโพรงจรเข้)
	อำเภอบ้านค่าย	2	นุรุลอิมาน	260	มัจญ์มูอิตตอลีบีน
2	นุรุดดีน	39	ท่าล้อ	266	นุรุลอิห์ซาน
		40	บ้านเลียบ	278	เชาจันทร์
	ราชบุรี	41	ปลักพ้อ	291	นุรุลกอมารี (วังทาร์)
	อำเภอเมือง	42	บ้านโอน		อำเภอเทพา
2	มันบะฮิลคอบรอด	43	บ้านคูนาทับ	3	บ้านนาเกาะ
	อำเภอบ้านโป่ง	45	ละออสามัคคี	4	ผู้หลาหลนนาอิม
1	บ้านโป่ง	46	บ้านคูแคว	21	สถานีเทพา
		47	บ้านทุ่ง	22	ท่าม่วง
	ลพบุรี	57	บ้านสะพานระหัด	23	ปู่หลาหลนั้ง (เกาะแลหนัง)
	อำเภอชัยบาดาล	59	มังอน	24	ก่อเราะฮัน (บ้านกระอาน)
1	คารุสสลาม	61	บ้านคูย่างควาย	25	นี้หมง (ป่าโอน)
		65	บ้านป่าระไม	26	บ้านพระพุทธร
	ลำปาง	66	นุสตาณุดดีน	27	สำโพล
	อำเภอเมือง	68	ท่าหมอไทร	28	ควนตอทรอนอ
1	อัลฟาลาย	69	บ้านคลังขันธ์	29	ทุ่งกาคุง (บ้านทุ่งโค่น)
		71	คูประดู่	30	ป่อใต้ (บ่อเคย)
	สกลนคร	72	ทุ่งพระ	111	ป่าโรละดี
	อำเภอเมือง	73	น้ำเค็ม	112	คานแปล
1	นุรุลอิสลาม	74	บ้านทรายขาว	113	คูหยัง
		75	สะกอม	120	เกาะครก
	สงขลา	76	สอลาหุดดีน	129	สำเปา
	อำเภอเมือง	77	บ้านหัวดิน	134	บ้านหัวน
1	นุรุลอิสลาม	78	บ้านแพรว	135	ดักญ์คูลาบิติน
		105	หัวทิง	151	คารุนมุสตากีน
		106	บ้านคลองทิง	158	นุรูนอิสลาม
		107	บ้านนา	159	นิคมสร้างตนเอง (เทพา)
		108	บ้านน	160	ฮิดายาตลอิสลาม
		109	คัสตีกียะห์	168	มุสตากีน (บ้านม่วงดำ)
		121	เจริญชุม	171	นาจาก
5	อุสาตณอิสลาม	122	สุบูน	197	อิกอมะดีสสุนนะฮ์
8	บ้านป่าบ	123	บ้านนาป่า	198	มุกมาเฮินนะ
14	บ้านค่าน	124	ประสานสามัคคี	199	คารุนอิสลาม
17	ควนหิน	125	บ้านนาโน	200	ต้นจำปาตะ
32	ทุ่งใหญ่	126	โกอ์ญ์นุคุดดีน	202	บ้านคลองควาย
33	ร่อหมันอับยาต	152	บ้านคลองข่า	203	บ้านป่ากอ

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
204	บ้านพรหมพิ	140	ลานควาย	84	เกาะแดง
209	บ้านป่าแก	141	ท่าปราง	85	บ้านไม้หน้
212	บ้านคลองซุด	157	บ้านห้วยโอน	86	สวนใบ
216	ชีคยาตุณอิสลามิยะฮ์	213	คีนียาตลอิสลามิยะฮ์ (บ้านต้นคลองท่าชะมวง)	87	บ้านวังโอะ
219	ควนคิหมุน	239	ชีอารุสดีน (บ้านบนควน)	88	บ้านปายาสะหมุด
220	นุรลติยะฮ์		อำเภอสังขละบุรี	89	สะบ้าย้อย
221	หนองสาย	36	ยะรอสะ	90	หน้ (เกาะสาแตะ)
222	ยามัดลนาอิม	37	ยามาเดินหนุด (ชุมพล)	91	เปียน
223	นุรุดดีน	104	ยูมัลอิสลาม	110	บ้านแกแตะ
225	คารุคดีนียะ	251	ย้าอียะฮ์	131	โคกลีเทรง
226	จะเราะมีสุ	265	นุรุดดีน	147	บ้านโมง
227	บ้านควนคิหลุด		อำเภอสะเคา	161	สุเหร่าบ้านกะเซะ
228	อามาลนเอียะซาน (ปากทุ่ง)	97	ท่าโพธิ์	180	นุรุดดีน
230	โคกลัก	98	บ้านนา	183	ยามัลมารอการ์
232	มุฮำมาดียะฮ์	99	สุบยานีหะ	186	บ้านปายองง
233	ยามีอิดคักวา	100	ยามีอันอิสลาม	187	บ้านเพ็งญา
242	นุรุลอิซซาน	101	คาทรนอาหมัน	189	กอหล่า
243	อิมาคาคุลมัจญะดาฮ์ดีน	102	มะม่วง	195	รามย์
262	ยามะคักวาอัลเลาะ	103	ทุ่งยอ	196	บ้านแฉะ
275	คักวาอัลเลาะฮ์	107	น้ำลัด	201	บ้านบาว
276	นุรุลฮุคดาอิมาคะอัลเลาะ	127	บ้านทุ่ง	218	บ้านโคก
277	ส่วนรวมสามัคคี	133	บ้านทุ่ง	231	นะห์คอคูลอิสลามิยะฮ์
279	บ้านที่อ้อย	142	มุอิบบิน	234	คารุสสลาม
281	นุรุลดีนอิสลาม	149	หนักขาม (บ้านสำนักขาม)	236	สามัคคีคาศาสนวิทยา
	อำเภอนาทวี	153	ใหม่	237	คารุณอาหมาน
38	บ้านใหม่	154	บ้านเขารูปช้าง	247	คารุณานาน
44	พลีไต้	163	นุรฺรณหุคดา	249	มูอาบาตาคิมะมุด
58	บ้านโพรงจระเข้	165	อัลซอรุลอิสลาม	250	นุรุลอิสลามิยะฮ์
60	ทุ่งแหล	172	สุนนะฮ์	253	มีหตาฮุคดีนียาเระ
62	บ้านใหม่ย	173	มัสญิดกลาง	254	นุรุลคักวา บ้านควนรามู
63	บ้านซอง	179	มัสญิดกลางป่าดงเบขาร์	255	บ้านปลักไม้ไผ่
64	บ้านพลีเหนือ	181	บ้านพรุเคียว	274	นุรุลฮุคดา
67	ประกอบ	188	มุชทาฟิรอันอัลบัตดอนอฮ์	283	บ้านช่างนุ้ย
70	บ้านโครง	191	บาฮาฮุคดีน	294	บ้านจาบัง
79	บ้านปลักหมอม	192	นุรุลอิสลาม	295	บ้านละโอน
144	คารุโอรูป	193	บ้านตะโล๊ะ		อำเภอสิงหนคร
214	คารุคคักวา	194	ชายควน	6	อิมาคลดีด
257	คารุสสลาม	205	บ้านหัวควน	7	โบหฺรอนอิสลาม
270	นุรุลเอียะซาน	215	บ้านรือค	9	ยามัลโรคเหรีะหะมีะ
273	บ้านหมอดง	261	บ้านกูญ	10	คารุณอิสลาม (เขงโหน)
282	อิซกีริน (บ้านคลองทุเรียน)	263	สี่แยกพัฒนา	11	อิมาคลอิสลาม
285	บ้านประกอบออก	264	คารุลมูญยาฮ์ดีน	12	มาคฝินคูลซุโรนอิสลามิยะฮ์
288	บ้านทุ่งคูก	280	นุรุลบั้นนะฮ์	13	กูวาเตลอิสลาม
293	นุรุลฮิคายะฮ์ (บ้านสม้อง)	287	บ้านต้นกอ	15	อามีบิลอิสลามิยะฮ์
	อำเภอระโนด	289	ชีคยาตุณมุดคากัน	18	คอนกิง
1	สากลอิสลาม	290	ฟัตทูลอิสลาม	162	บ้านหัวสนอ่อน
	อำเภอรัตภูมิ		อำเภอสะบ้าย้อย	176	ยาบัลเนียะหะมีะ
116	ท่าชะมวง	80	บ้านสุโล๊ะ	190	ยามีอัลอิสลาม
117	เขารักเกียจ	81	บ้านห้วยบอน	207	ยาบัลยามะ
118	คลองตะกั่ว	82	บ้านสาโหน (สน)	246	นุหฺรอนยาเกิน
119	บ้านเขาพระ	83	คิงกาลูปอ (ทุ่งพอ)	296	ยาบัลนุร (เขาเขียว)

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
	อำเภอหาดใหญ่				
31	ดินนอิสลามมีหะยี นาสเน	4	บ้านโคกทราย	84	บ้านปลักหว้า
50	หน้าควน	5	มัสญิดกลางฉลุง	85	ท่าแพพัฒนา
51	บ้านควน	13	บ้านตันหยงอูมา	92	โหม่นาโต๊ะขุน
52	หนองบัว	14	ยะระโตคใหญ่	96	บ้านโคกหิน
55	ควนล้ง	15	อิสลามียะห์ตันหยงโป	111	บ้านปลักแรดพัฒนา
56	บ้านแพ็บ	16	บ้านหาดทรายยาว	112	บ้านควนพัฒนา
65	คลองปอม	17	อะห์มาเคียะฉลุงเจ๊ะบิลัง	115	บ้านสายห้วย
128	ทุ่งน้ำ	18	มะห์มูเคียะเจ๊ะบิลัง	124	บ้านคลองสองปาก
130	บางโหลง	19	บ้านโคกประตู่	125	บ้านทุ่งริน
132	บ้านเกาะหมี่	20	บูเก็ดตรี		อำเภอควนกาหลง
136	บ้านเหนือ	22	ควนโพธิ์	10	นุรุลฮูดา
137	ชาฮีมัสญิดปากีสถาน	50	บ้านตำมะลังใต้	11	ทุ่งนุ้ย
138	ญามือลมุตตากีน	51	มาบัง (มัสญิดประจำจังหวัด)	12	บ้านน้ำร้อน
143	ดินยาตลอิสลาม	52	บ้านกะคู้	68	บ้านเขาไกร
145	บ้านโป๊ะหมอ	53	บันดิงปูเลา	69	บ้านอุไค
148	หมัดยาเมาะ มุสลิมชุมทางหาดใหญ่	54	ยะระโตค 2	80	ฆอยเรยะห์
150	อิสลาหนเขียด	55	ปูยู	86	ธรรมประทีป
164	อาลัมชะห์	61	ลูโปะบาตุ	95	ควะวะตุลอิสลาม
169	มัสญิดกลางอิสลาม	63	บ้านตันหยงกลิง	97	นุรุดดิน
178	หาดใหญ่ใน	64	อัลฆอยริยะ	107	คารูลอาหมาน
224	ชาลีมาตุสสะเคียะฮ์	65	ยามืออุลอิควานียะฮ์	114	ซอลาฮุดดิน
241	ดินนอิสลาม	66	กูบังจามัง	121	บ้านพรุ
248	ซิวอตุลมุตตากีน	77	บูเก็ดบุหงา	129	บ้านอุไคใต้
267	บ้านหน้าสวนหลวง	88	แสงอิสลามียะห์	144	ญะมาอะตุลอิสลาม
268	อันสอริสสุนนะฮ์	91	บ้านใหม่	146	อัล-อดิก
269	บ้านหน้าควนฉลุง	93	นุรุลเอียะห์ซาน		อำเภอควนโดน
271	บ้านใต้	94	นุรุลอิสลาม	6	บ้านย่านซื่อ (คารุศอลิฮีน)
272	บ้านหนองทราย	98	บ้านป่าเต๊ะ	7	อิหฺมาดียะห์ปันจอร์
284	บ้านสำราญสุข	100	คารุสลาสาม	8	คุสน
286	ซีดาบาตุลอิสลามียะ	110	คารุลอ์บาเคห์	9	ควนสตอ (นุรุลฮ์ตาบะห์)
292	ยาบาลุคสลาม (ควนสันติ)	117	คารุลอ์มาน	21	บ้านกูบังปะโหลด
	อำเภอคลองหอยโข่ง	120	คารุญันนะห์	58	บ้านวังปลาจัน
252	ยาบัลเราะฮ์มีมะห์ (บ้านควนกบ)	122	เรากูตุลซอลิฮีน	59	สะพานเคียน
	อำเภอบางกล่ำ	132	นุรุลฮาลิม	60	บูเก็ดยามู
49	สุเหร่าใหญ่ บ้านสุเหร่า	137	คารุลาหมาน	62	อิสลาเอียะ (บ้านทางงอ)
53	ยาอียะตุลอิสลามียะ	138	เรากูตุลญันนะห์	87	อูยูเคียะห์
54	หนองข่วน	140	คารุลมุตตากีน	89	ใหม่บ้านกลาง
92	หัวสะพาน	141	มุฮัมมาเคียะห์	90	คารุลาอิม
93	บ้านดินลาน	147	คารุลอิสลามียะฮ์	102	ทุ่งมะปริง
94	นางนงก		อำเภอท่าแพ	103	บ้านโต๊ะชะ
96	บ้านหาร (นุรุดดินย์)	23	บ้านเกาะไซ	104	มัสยิดกลางควนโดน
139	ท่าหาด	24	ท่าแพกลาง	106	อิสลามสามัคคี
240	นุรุลอิสลาม	25	ท่าแพใต้	109	บ้านควนไสน
258	อิสลามบ้านคู	26	ท่าแพเหนือ	123	อัสซอคาอตุลอิสลาม
	สตูล	27	ควนสาคร	131	กียามัตดิน
	อำเภอเมือง	28	แปะ-ระใต้	135	บ้านทุ่งพัฒนา
1	บ้านกาเนาะ	29	มัสญิดกลางแปะ-ระ		อำเภอทุ่งหว้า
2	บ้านควน	67	คลองน้ำเค็ม	30	บ้านทุ่งสะโป๊ะ
3	ลูโป๊ะกาตันบี	70	สายควน	31	บ้านเป็รีย
		78	บ้านไร่ทอน	32	ทุ่งหว้า
		82	บ้านคลองบัน	99	บ้านทุ่งบุหรง
		83	นุรุลอิสลาม		

เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด	เลขทะเบียน	ชื่อมัสญิด
101	บ้านวังตง	10	คารุนนาซีริน		อำเภอไชยา
108	บ้านท่าคลอง		อำเภอบางบ่อ	1	มุ่มอีตุลอิสลาม
113	บ้านท่าศิลา	1	คลองกัลยาเราะห์หมัด	4	อัลซอร์รูลมุศตีดิน
116	บ้านท่าไว	7	อัลยามอะห์ (คลองใหญ่)	5	ยะมีอะตุลมุสลิมิน
118	บ้านบาราบีย		อำเภอบางพลี	10	สมัยบูมอิต
119	บ้านทุ่งดินส้ม	3	คินัลอิสลาม (สุเหร่าบางปลา)	11	คาหรันมุคดากีน
128	บ้านมะหัง	4	กอयीยะห์ตุลอิสลามียะห์	12	ยามาอาดิสอลาดินเอาวะลุ
139	นุหรนมุคลีซัน		(สุเหร่าบางกะสี)	19	คารุลมุสลิมิน
	อำเภอฉะชุง	5	กอมุสมาน (สุเหร่าบ้านไร่)	21	นุรุลอิสลาม
33	ควนไสน	8	คารุลอามีน (สุเหร่าบางไผ่)	22	อีคายะห์
34	ท่าแลหลา		คารุลมุฮาญีรีน (เกาะช)	26	อาบิตุดคอฮีรีน
35	มัสญิดกลางกำแพง (คารุสอาดีย)		อำเภอพระประแดง	27	คารุนนาอิม
36	ปีใหญ่	2	คารอสอาดะห์		อำเภอท่าชนะ
37	ป่าฝาง		สมุทรสงคราม	2	นุรุดดินอิสลาม
38	ปลักมัลย		อำเภออัมพวา	3	อันบูมอาดยอิสลาม
39	หัวหิน	1	คารังอิสลาม	6	หนองน้ำขาว
40	ปากละงู		สระบุรี	7	ยามาอาดนอิสลาม
41	เกาะยวน		อำเภอเมือง	14	มัดรอซาคุลมุฮำมาดียะ
42	วังปะดุก (ป่าสาหง)		มะบาคุลบารี		(คอนมะม่วง)
43	บ้านทุ่ง		อำเภอวิหารแดง	17	นุรุลอิสลาม (ดอนจำปี)
44	ตะลากาคูโย๊ะ (ป่อเจ็ดลูก)	3	อีคายะตุลซอลีฮัน	18	อุซซึสะฮาลัดดีกา
45	บาศาร์		อำเภอหนองแค	24	บูมอาดุลปากีสถาน
46	แหลมสน (บุโบย)	2	คารุลมุฮาญีรีน	25	บ้านดอกมะกอก
47	เขาวาไต้ (บ่อหิน)		สิงห์บุรี	28	คารุสลาม (บ้านดอนจันทร์)
48	เขาวาเหนือ (หัวควน)		อำเภอเมือง	31	คารุลมุคดากีน
49	คะโล๊ะใส	1	ยามิอุซซุนนะฮ์	32	ซอลลาฮุดดีน
56	ปากบึง		สุพรรณบุรี		อำเภอพุนพิน
57	ปากีสถาน		อำเภอเมือง	15	ศาลามุรเราะห์มาน
71	บ้านเกาะแกล		นุรีเราะห์มาน		สุรินทร์
72	สนกลาง		อำเภอเมือง		อำเภอศีขรภูมิ
73	อุไร		อำเภอเมือง	1	นุรุลอีมาน
74	บ้านท่ายาง		นุรีเราะห์มาน		อ่างทอง
75	บ้านทุ่งใหม่		อำเภอเมือง		อำเภอไชโย
76	บาสางา (ต้นป่าบ)		นุรีเราะห์มาน	1	นุรีนเราะห์อิม
79	บ้านคลองขุด		สุราษฎร์ธานี		อุดรธานี
81	บ้านนาพญา		อำเภอเมือง		อำเภอเมือง
105	ราวภูอตุลบันนะห์		นุรีเราะห์มาน	1	กุคัลอิสลาม
111	บ้านหัวมะพร้าว		อำเภอเมือง		
126	บ้านกาบึง		นุรีเราะห์มาน		
127	นุรุลมุบีน (นาข่า)		อำเภอเมือง		
130	บ้านทุ่งใหญ่		อำเภอเมือง		
134	คารุลอามาล	20	อิกอมะตุลอิสลาม (บ้านปากน้ำ)		
136	ยามิอาดุลอิกवाल	33	มัสญิดกลางประจำจังหวัด		
142	บ้านโกตา		อำเภอกาญจนดิษฐ์		
143	ยามิอุลฮิกวาน	8	เบาร์ฮารุนดีนียะห์		
145	ญามิอุฎฏอยยิบีน	29	ยาเมียะฮ์ (มัสญิดกลางท่าทองใหม่)		
	สมุทรปราการ	30	อันซอริสซุนนะฮ์		
	อำเภอเมือง	34	นุรุลอิสลาม		
8	อัลเอียะห์ซาน	35	อัลฮาดี		
9	ยามิอุตุลมุบีน		อำเภอเกาะพะงัน		
		13	ปูเตามะลาบู		

ภาคผนวก ง

นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๖)

๑. วัตถุประสงค์ ๓ ข้อ

เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่รวดเร็ว และซับซ้อนเพิ่มขึ้น รวมทั้งเพื่อรองรับกับกติกาใหม่ของสังคมตามรัฐธรรมนูญที่จะเป็นกติการ่วมกันในอนาคต จำเป็นจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม พัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม และการพัฒนาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในพื้นที่ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา บนเอกลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ของนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้

๑) เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม ทั้งภาครัฐ และภาคประชาชน ให้มีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งภายในและภายนอกประเทศ และรู้เท่าทัน พร้อมทั้งจะปรับตัวบนเอกลักษณ์พื้นฐานวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งการให้ความสำคัญในคุณค่าของของความมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และสามารถอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่เป็นพลังร่วมกันในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาสังคม

๒) เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพคนและสังคม โดยปรับและพัฒนาสภาวะแวดล้อมทุกด้านให้สนับสนุนและรองรับการพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม ที่สอดคล้องกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้พร้อมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ ประชาชนมีความเสมอภาคในโอกาส เกิดความเป็นธรรมในสังคมอย่าง

ทั่วถึง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จัดปัญหาความยากจนให้ประชาชนทุกกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ได้รับผลการพัฒนาอย่างทั่วถึง มีภาวะทางสังคมจิตวิทยาที่เหมาะสมและเข้มแข็ง ให้เป็นดินแดนแห่งสันติสุขภายใต้วัฒนธรรมที่หลากหลาย และเป็นพื้นที่ที่น่าอยู่ น่าอาศัย น่าท่องเที่ยว และนำลงทุน

๓) เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในพื้นที่ ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะปัญหาความไม่สงบและปัญหายาเสพติด และร่วมพัฒนาโดยใช้พลังทางวัฒนธรรมมาเป็นพลังสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาสังคมให้สังคมมีความสงบ ร่มเย็น ป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งรุนแรง และบังเกิดสันติสุข

๒. นโยบาย

๒.๑ การพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม

๑) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ ทั้งทางจิตใจ ร่างกาย และสติปัญญา

๒) สร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้กับทุกฝ่าย ให้เห็นคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นจุดแข็งของสังคมที่เป็นพลังสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา ตลอดจนสามารถทำงานร่วมกันเมื่อมีปัญหาหรือมีภัย

๓) สรรหาและพัฒนาบุคลากรให้มีคุณลักษณะเหมาะสมสำหรับปฏิบัติงานในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และโยกย้ายบุคลากรที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมออกจากพื้นที่ รวมทั้งต้องมีมาตรการสร้างขวัญและกำลังใจสำหรับบุคลากรที่ตั้งใจปฏิบัติงาน

๔) ยกระดับคุณภาพชีวิตของคนยากจนและผู้ด้อยโอกาส ให้มีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้เพียงพอที่จะดำรงชีวิต

๕) สนับสนุนและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญญาชน และเยาวชน โดยเปิดโอกาสให้มีบทบาทในการนำสังคมและแก้ปัญหาต่างๆ ให้ความสำคัญกับเยาวชนในเรื่องการศึกษา และคุณภาพชีวิตตั้งแต่ระดับเด็กเล็ก และการเทียบวุฒิการศึกษาในทางศาสนาเพื่อศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น รวมทั้งการสมัครเข้าทำงาน

๒.๒ การพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของคนและสังคม

๑) เพิ่มและเร่งรัดการดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านสังคมจิตวิทยา ที่ดำเนินการมาอย่างถูกทางแล้วต่อไป ได้แก่การประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจในคุณค่า และความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนต่างวัฒนธรรม บนพื้นฐานของการเคารพและการยอมรับในความหลากหลายในการอยู่ร่วมกันอย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี โดยสันติสุข

๒) ให้การดำเนินวิถีชีวิต และการปฏิบัติตามหลักศาสนา เป็นไปโดยไม่มีอุปสรรค ปรับทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง และปรับกฎระเบียบของทางราชการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยทุกฝ่ายต้องศึกษาและเข้าใจคุณค่าของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นจุดแข็งและใช้เป็นพลังเพื่อการแก้ไขปัญหาให้สังคมมีความมั่นคงที่ยั่งยืน

๓) คุ้มครอง และปกป้องวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ การประกอบอาชีพและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ป่าชายเลน ประมงพื้นบ้านชายฝั่ง

๔) เร่งรัดหารูปแบบการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของประชาชนเป็นพิเศษจนถึงระดับอุดมศึกษา

๕) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เมืองศูนย์กลาง และเมืองชายแดน ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่

๖) เสริมสร้างโอกาสให้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมฐานเกษตรหลักที่มาจากชุมชนให้เพียงพอในเชิงพาณิชย์ สนับสนุนการกระจายอุตสาหกรรม และการบริการ รวมทั้งสนับสนุนโครงการเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน และส่งเสริมบทบาทธุรกิจเอกชนให้พร้อมรองรับการขยายตัวภายใต้โครงการสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ

๗) ดำเนินนโยบายการเมืองนำการทหารต่อไป เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นอย่างถาวรในจังหวัดชายแดนภาคใต้

๘) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตมุสลิมกับประเทศเพื่อนบ้านและประชาคมมุสลิมอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เป็นพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งความร่วมมือในการลงทุนและการพัฒนาร่วมกันมากขึ้น

๒.๓ การพัฒนาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการแก้ไขปัญหาและ
ร่วมพัฒนา

๑) สนับสนุนให้หน่วยงานการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น และชุมชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาให้มากขึ้น โดยจัดกระบวนการหรือกลไกการบริหารจัดการของรัฐที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาพื้นที่

๒) สนับสนุนสถาบันครอบครัวให้มีความมั่นคง ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีการรักษาประเพณีที่ดีงาม โดยการร่วมคิด ร่วมทำงาน และเรียนรู้ เพื่อสร้างประสบการณ์ร่วมกัน

๓) สนับสนุนและเพิ่มบทบาทของประชาชน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

๔) ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหายาเสพติดในเชิงป้องกันเชิงรุก โดยผนึกกำลังทุกฝ่ายสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม ชุมชน และครอบครัว และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเยาวชน โดยสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง บ้าน โรงเรียน และมัสยิด หรือบ้าน วัด โรงเรียน ร่วมกันปกป้องเยาวชนให้พ้นจากยาเสพติด และช่วยเหลือผู้ที่หลงผิดให้ละเลิก และสามารถอยู่ได้ในสังคมอย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

๕) ผนึกกำลังหน่วยทหาร ตำรวจ พลเรือนและอาสาสมัครในการป้องกันและปราบปรามอย่างเป็นเอกภาพ รวมทั้งเตรียมการกำลังสำรองกึ่งทหารไว้รองรับเมื่อทหารถอนกำลัง

๖) จัดให้มีระบบการติดตาม และประเมินผล การแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการติดตาม ประเมินผลให้มากที่สุด เพื่อให้ทุกฝ่ายร่วมคิด ร่วมรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวและพัฒนาาร่วมกัน

๔.๓ การบริหารนโยบายฯ เพื่อให้บรรลุผลเป็นรูปธรรม จะต้องมีการบริหารนโยบายที่มีประสิทธิภาพและครบวงจร โดยมีการมอบหมายการดำเนินการที่ชัดเจน มีการจัดทำแผนปฏิบัติการรองรับ กำหนดลำดับความสำคัญของการดำเนินการ มีการระดมความคิดและประสานการดำเนินการของทุกฝ่ายในสังคมเพื่อประโยชน์ในการแปรนโยบายไปสู่การปฏิบัติ
